

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – České dějiny

Mgr. Lukáš Cvrček

Jozef Lenárt a jeho doba

The Life and Times of Jozef Lenart

Disertační práce

Vedoucí práce – prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

2015

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Mgr. Lukáš Cvrček

Obsah

Obsah	2
Úvod	3
I. Kluk	12
II. Baťův „Mladý muž“	15
III. Povstalec	23
IV. Mladý funkcionář	26
V. Stoupající hvězda	35
VI. Člen mocenské elity	43
VII. Předseda rehabilitační komise	52
VIII. Premiér	66
IX. Reformátor a hospodář	78
X. Na prahu jara	96
XI. Tajemník ÚV KSČ	109
XII. Předseda dělnicko-rolnické vlády	123
XIII. Normalizátor	132
Závěr	154
Použité prameny a literatura	159
Seznam zkratek	167
Abstrakt	168
Resume	168
Klíčová slova	169

Úvod

Jen málokterý vrcholný funkcionář Komunistické strany Československa se dokázal udržet ve funkcích po celou dobu trvání její diktatury jako Jozef Lenárt, který svou téměř pětadvacetiiletou kariéru profesionálního politika úspěšně nastartoval vzápětí po druhé světové válce jako tajemník komunistické organizace v Baťových závodech ve Svitě. Placené funkce pak nedobrovolně opustil až v listopadu 1989, přičemž byl po 27 let od roku 1962 nepřetržitě členem nebo kandidátem předsednictva ústředního výboru KSČ.

Část jeho soudruhů padla za oběť krvavým represím v zakladatelském období režimu, další naopak dohnala později v období rehabilitací jejich zodpovědnost za vykonstruované procesy v padesátých letech. Mnoho z těch, kteří stejně jako Jozef Lenárt přežili bez úhony zakladatelské období diktatury KSČ, se muselo později s veřejným životem rozloučit kvůli normalizačním čistkám. Některé funkcionáře mezitím vyřadily zdravotní potíže, jiní přecenili své síly v mocenském zápase a zřítili se z výsluní politické moci do šera života v ústraní nebo ve vězeňské cele, zatímco Jozef Lenárt dokázal zvládnout všechny zvraty a odejít musel až během vrcholícího rozkladu diktatury KSČ.

Jozef Lenárt v historickém bádání, literatuře, vzpomínkách a médiích

Navzdory své funkcionářské dlouhověkosti nepatřil Jozef Lenárt v očích československých občanů ani zahraničních pozorovatelů k nejvýraznějším postavám režimu, což bylo po roce 1989 příčinou malého zájmu historiků o detailní zkoumání jeho života a politického působení.¹

¹ Biografickým výzkumem Jozefa Lenárta se kromě Lukáše Cvrčka po roce 1989 soustavně zabývá pouze slovenský historik Richard Pavlovič, který tomuto politikovi věnoval následující texty: PAVLOVIČ, Richard. *Politický profil Jozefa Lenárta s dôrazom na obdobie po roku 1962*. [diplomová práce] Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2004, s. 64.; PAVLOVIČ, Richard. 2005. *Jozef Lenárt ako predseda Slovenskej národnej rady*. [rigorózní práce] Prešov: FF PU, 2005. 84 s.; PAVLOVIČ, Richard: Jozef Lenárt a Pražská jar. Pohľad na politickú kariéru J. Lenárta počas spoločenskej krízy a začiatku normalizácie (1967-1969). In: Středová, Veronika, ed. et al. *České, slovenské a československé dějiny: moderní přístupy k soudobým dějinám*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Ořtis, 2006. 221 s. ISBN 80-86845-63-X, str. 140-151.; PAVLOVIČ, Richard. *Jozef Lenárt – slovenský a československý politik v čase spoločenskej krízy a normalizácie (1967-1989)*. [Dizertační práce]. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011; PAVLOVIČ, Richard. Oficiálny životopis verzus realita: Vplyv propagandy na tvorbu oficiálneho životopisu Jozefa Lenárta počas normalizácie. In KMEŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol. *Odvaľujem balvan: Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2013, s. 319-327.; PAVLOVIČ, Richard. Husák a slovenská komunistická elita. Na príklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 – 1989. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1.

Až na výjimky se proto jeho postava v dosud vydaných historických publikacích většinou pouze mihla na pozadí, zatímco hlavní roli v nich hrají jiní politici.² Stejně je to u historických publikací vydaných před rokem 1989, jejichž hodnotu navíc ještě radikálně snižuje jejich ideologická kontaminace. Autor z těchto důvodů pracoval pouze s jednou edicí pramenů a biografickými slovníky, v nichž si upřesnil detaily k Lenártovu působení během povstání na Slovensku a ověřil údaje získané z Lenártových kádrových charakteristik uložených v Národním archivu ve fondu Archiv ÚV KSČ.³

V memoárové literatuře se Jozef Lenárt sice vyskytuje poměrně často, ale opět většinou pouze epizodicky. Hlavní postavou je pouze v jediné knize vzpomínek, jejímž autorem je jeho dlouholetý spolupracovník a tajemník Ladislav Stískal.⁴ Jedná se o nekritické, v zásadě apologetické dílo bez valné hodnoty pro historické poznání, přesto je v něm možné objevit ojedinělé útržky užitečných informací o Lenártově agendě a některých jeho názorech.⁵

Vzpomínky na Jozefa Lenárta se přirozeně liší v závislosti na postojích pamětníků jak k jeho osobě, tak k režimu, jehož byl představitelem. Pozitivně se o Jozefu Lenártovi zmiňuje na několika místech svých pamětí například chemik Ján Zelinka, který ho ocenil především jako zapáleného podporovatele vědeckého výzkumu a zavádění jeho poznatků do praxe.⁶ V podobně příznivém duchu krátce zavzpomínal na Jozefa Lenárta i vynálezce kontaktních

² Kromě výše uvedených prací Richarda Pavloviče, diplomové práce Lukáše Cvrčka a jednoho jeho článku v časopise byly přímo Jozefu Lenártovi věnovány pouze medailony v biografickém slovníku představitelů KSS a přehledové práci o aparátu ÚV KSS. Srov. SIKORA, Stanislav. Jozef Lenárt. In: PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948-1989: personifikácia politického vývoja*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. 389 s. ISBN 80-7165-417-5, str. 198-206.; PEŠEK, Jan. *Centrum moci: aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948-1989*. Bratislava: AEPress, 2006. 268 s. ISBN 80-88880-71-8, str. 67.; CVRČEK, Lukáš. *Politické působení Jozefa Lenárta v letech 1963-1970*. [diplomová práce] Praha: FF UK, 2006. 135 s.; CVRČEK, Lukáš. Jozef Lenárt – příběh dlouhé kariéry. In: *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*. Roč. 2, č. 1 (2008). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, str. 168-173, ISSN 1802-8241. Oproti tomu se Jozef Lenárt vyskytuje v odborných publikacích zaměřených na diktaturu KSČ, včetně textů Karla Kaplana věnovaných biografiím komunistických funkcionářů, pouze epizodicky. Srov. KAPLAN, Karel a KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 333 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7185-616-9 nebo KAPLAN, Karel. *Mocní a bezmocní*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1989. 469 s. ISBN 0-88781-209-0.

³ Např. *Příruční slovník k dějinám KSČ. Sv. 1, A-O*. [1. vyd.]. Praha: NPL, 1964. 598, [1] s.; VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dějiny Slovenského národního povstania 1944. Zv. 4, Spomienky a kroniky*. Bratislava: Pravda, 1984. 798 s. a VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dějiny Slovenského národního povstania 1944. Zv. 3, Dokumenty*. Bratislava: Pravda, 1984. 674 s.

⁴ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky Jozefa Lenárta*. Bratislava: Agentúra IQ + Janošovský, 2003. ISBN 80-967979-8-0.

⁵ Při pozorné četbě Stískalovy knihy je mimo jiné zřetelně patrné, že kromě své vlastní paměti hojně využíval také rozhovor Karla Kaplana s Jozefem Lenártem pořízený začátkem 90. let. Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *Ekonomické reformy 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. Sv. 20.), bez ISBN.

⁶ ZELINKA, Ján. *Od romantiky k vede a politike: (spomienky, udalosti, úvahy)*. 1. vyd. Bratislava: Slovak Academic Press, 2000. 664, ii s. ISBN 80-88908-64-7.

čochek Otto Wichterle.⁷ Jako na instruktora ilegálního oblastního vedení KSS vzpomínal na Jozefa Lenárta také pozdější generální prokurátor ČSSR Ján Pješčák, který se podle svých pamětí podílel na ochraně ilegálních schůzek členů KSS.⁸

Oproti nim silně negativní vyznění vůči Jozefu Lenártovi mají paměti bývalého zástupce vedoucího oddělení pro ideologickou práci ÚV KSS Jána Uhera, který pracoval pod Lenártovým vedením v „Kolderově komisi“ a v období normalizačních čistek byl na Lenártův návrh vyloučen z KSČ.⁹ Značný odstup od Jozefa Lenárta je cítit také ze vzpomínek Alexandra Dubčeka, který se stejně jako Ján Uher rozešel jak lidsky s Jozefem Lenártem, tak politicky s normalizační KSČ.¹⁰

Vcelku neutrálně se ve svých pamětech na Lenártovu adresu vyjádřili například jeho bývalí kolegové ze stranického a státního vedení Zdeněk Mlynář, Čestmír Císař, Lubomír Štrougal nebo Peter Colotka, i když také oni vzpomínali na Lenártovy nedostatky, jakými byla například jeho nerozhodnost nebo ústupnost. Jeho soused z komplexu Molochov a pracovník stranického aparátu Dušan Havlíček pak ve svých pamětech připojil několik svých postřehů z místa bydliště i pracoviště se vztahem k Jozefu Lenártovi.¹¹

Naprosto nemožné je rekonstruovat skutečné Lenártovy názory z jeho vlastních deníků, poznámek, zápisků apod., protože se jejich pořizování po celý svůj život pečlivě vyhýbal, aby nemohl být kompromitován, takže se v jeho případě naprosto nedá hovořit o dochované pozůstalosti. Proto je mimořádně cenné svědectví jeho synovce Ing. Miroslava Hradila, který v 60. letech u bezdětných Lenártových několik let bydlel během svých pražských studií i krátce po jejich skončení, než získal vlastní byt. Jozef Lenárt mu při domácích rozhovorech mezi čtyřma očima svěřoval své někdy značně kritické názory jak na oficiální politiku, tak na své kolegy z vedení strany. Kromě toho Ing. Miroslav Hradil poskytl

⁷ WICHTERLE, Otto. *Vzpomínky*. Vyd. 4., (V Akademii 2.). Praha: Academia, 2007. 206 s., [8] s. obr. příl. Paměť; sv. 1. ISBN 978-80-200-1495-5.

⁸ PJEŠČÁK, Ján. *Portrét právníka a kriminalisty: (výběr z pamětí Jána Pješčáka „Karpatská Odyseia“)*. [Říčany]: Orego, 2006. 206 s. ISBN 80-86741-64-8.

⁹ UHER, Ján. *Zo zákulisia rehabilitácií: tajomstvo Kolderovej komisie*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 195 s. ISBN 80-7149-416-X.

¹⁰ DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X.

¹¹ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremle*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 283 s. Archiv; sv. 62. ISBN 80-204-0196-2.; ŠTROUGAL, Lubomír. *Paměti a úvahy*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2009. 363 s., [16] l. obr. příl. ISBN 978-80-7425-026-2.; CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik: kniha vzpomínek a úvah*. Vyd. 1. Praha: ETC, 1998. 668 s., [32] s. obr. příl. Profily generace. ISBN 80-86006-59-X.; COLOTKA, Peter. *Vo víre času*. Vyd. 1. Dolný Kubín, D + Gallery, 2015.; HAVLÍČEK, Dušan. *Jaro na krku: zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 229 s. Svědectví o době a lidech; sv. 5. ISBN 80-85270-8-X.

celou řadu vzpomínek na další Lenártovy příbuzné a pomohl tak dotvořit představu o jeho rodinném zázemí i životě mimo pracovní dobu.¹² Vzpomínky ostatních pamětníků pak představují spíš drobné střípky, které však byly velmi užitečné při skládání mozaiky Lenártova života.

Jozef Lenárt během své kariéry přednesl celou řadu politických a veřejných projevů, jejichž edice vycházely také knižně. Avšak více než autentickým dokladem Lenártova politického myšlení jsou tyto projevy především výsledkem redakční práce celých týmů poradců, kteří se více než jeho osobními názory řídili politickou linií stanovenou vedením komunistické strany, jež navíc všechny projevy svých členů předem projednávalo a připomínkovalo.¹³

Publikovány byly rovněž Lenártovy vzpomínky na některé úseky jeho života a kariéry. Například v předmluvě k dějinám města Svit z roku 1984 formuluje svůj vztah k Baťovi, u kterého se vyučil, v němž kromě kritiky „vykořisťovatele“ našel také slova uznání pro zavádění novinek v řízení a organizaci výroby.¹⁴

Na období hospodářských reforem v 60. letech pak vzpomínal na počátku 90. let při rozhovoru s Karlem Kaplanem. Jeho hodnocení některých lidí a jejich činnosti bylo samozřejmě poznamenáno delším časovým odstupem a vývojem, ke kterému během třiceti let došlo. Na druhou stranu už v té době nemusel brát ohledy na zájmy KSČ a nebyl nikým korigován, proto se navzdory některým nepřesnostem a neúplnostem jedná o významný zdroj jeho vlastních ekonomických myšlenek a názorů, i když je potřeba na základě jejich konfrontace s dalšími prameny kriticky rozlišovat jeho postoje z 60. let a pozdější doby.¹⁵

Před rokem 1989 byly k Lenártovým životním jubileím publikovány jeho oficiální životopisy a k šedesátinám o něm režim dokonce nechal natočit oslavný film. V nich však byla z propagandistických důvodů prezentována především idealizovaná představa o dokonalém představiteli komunistické strany, takže tyto výstupy mohou posloužit nanejvýš

¹² Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

¹³ Například LENÁRT, Jozef. *Vybrané prejavy a state*. Sv. 1. Bratislava: Pravda, 1980. 695 s.; LENÁRT, Jozef. *Vybrané prejavy a state*. Sv. 2. Bratislava: Pravda, 1981. 684 s.; LENÁRT, Jozef, TRUCHLIK, Karol, ed. a STÍSKAL, Ladislav, ed. *Stále máme vyšší cieľ: Výber z prejavov a článkov 1963-1982*. 1. vyd. Bratislava: Smena, 1983. 196 s. Auróra.; LENÁRT, Jozef. *Politika kultúry, kultúra politiky*. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988. 235 s.

¹⁴ GALANSKÝ, Marcel a kol. *Svit: 50 rokov*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s.

¹⁵ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. Sv. 20.), bez ISBN.

k ověření některých časových údajů čerpaných z jiných pramenů a poznání, jak si vlastně KSČ takového ideálního funkcionáře představovala.¹⁶

Po roce 1989 natočil Jozef Lenárt rozhovor pro slovenský rozhlas a poskytl novinářům ještě několik dalších vyjádření. Celkově však upadal do zapomnění. Média mu pak věnovala pozornost už jenom v souvislosti s jeho trestním stíháním za pokus o vlastizradu v roce 1968 a jeho úmrtím v roce 2004.¹⁷

Teoretická východiska a koncepce práce

Autor se pokusil zachytit životní osudy jednoho z předních představitelů nedemokratického režimu, který je podstatnou částí naší současné společnosti vnímán jako zavrženíhodný a zločinný. Nejedná se však o jednostranné hledání Lenártova podílu na komunistických zločinech, nebo naopak o snahu jeho angažmá v diktátorském režimu bagatelizovat či omlouvat. Místo toho se autor pokouší vtáhnout čtenáře do světa hlavního aktéra příběhu sestaveného na základě pramenů a hodnověrných vzpomínek, i když je samozřejmě nemožné v úplnosti rekonstruovat Lenártovy myšlenky nebo všechny situace, které se odehrály v jeho životě. Autorova snaha o vcítění se do Lenártova myšlení nebo „znovuprožití“ klíčových okamžiků jeho života má proto své jasné patrné limity.

Proč vlastně „zaldňovat“ dějiny diktátorského režimu životními příběhy funkcionářů jako byl Jozef Lenárt, který se nikdy nestal nejvyšším stranickým vůdcem? Jednoduše proto, že diktaturu KSČ nelze podle autorova mínění popisovat pouze v její „tradiční“ podobě, jak ji vidí většina příznivců modelu totalitarismu. Tedy jako statickou strukturu totálně ovládanou všemocným vůdcem, jehož rozkazy do puntíku plní oddaní nohsledi fungující jako jakási „kolečka ve stroji“, v níž neexistují ideové konflikty a naprosto nepřichází v úvahu, aby zájmové skupiny uvnitř vládnoucí strany a dalších institucí i mimo ně ovlivňovaly oficiální politiku.

V dobách diktatury KSČ naopak byly konflikty mezi jednotlivými zájmovými či názorovými skupinami nedílnou součástí reálné československé politiky, což ostatně ve svém rozhovoru s Karlem Kaplanem potvrzoval i sám Jozef Lenárt, který například hovořil

¹⁶ *Archiv Slovenského filmového ústavu*, film *Súdruh Jozef Lenárt*, 1983, režie Martin Ťapák; Jako ukázka Lenártova oslavného životopisu publikovaného v médiích může posloužit například článek: Osobnost komunisty. In. *Národní výbory: Časopis pro funkcionáře a pracovníky národních výborů*. Praha: Rudé právo, 1973, č. 14 (výstřižek bez paginace), bez ISSN.

¹⁷ *Archiv Slovenského rozhlasu*, galérie ROGOS, sign. AFR 16775 - Rozhovor s Jozefem Lenártem z 2. března 2001.

o různých „lobby“ uvnitř KSČ i střetech mezi jednotlivými ministerstvy nebo vládou a stranickým aparátem apod.¹⁸

Už od 60. let se proto ve slovníku západních expertů na režimy sovětského typu v této souvislosti objevuje zdánlivý protimluv v podobě termínu „*pluralismus*“, který samozřejmě nelze zaměňovat s politickým pluralismem obvyklým v západních demokraciích, ale jehož smyslem je v přímé kontradikci k modelu totalitarismu vymezit existenci a potýkání různých zájmových a názorových skupin uvnitř režimů sovětského typu, přičemž se vůbec nic nemění na charakteristice takových systémů jako bytostně nesvobodných a nedemokratických.

*„Jedním z prvních, kdo pojem aplikovali, byl Archie Brown, který ve svém článku *Pluralistic Trends in Czechoslovakia* publikovaném v roce 1966 přesvědčivě popsal existenci konfliktu v orgánech vedení strany, proměny ve fungování parlamentu, analyzoval činnost a vliv nátlakových skupin, všímal si proměn funkcí stranického aparátu. Dalším průkopníkem analýzy zájmových skupin v režimech sovětského typu byl H. Gordon Skilling, který téma poprvé představil ve studii *Interests Groups and Communist Politics*.“¹⁹*

Částečně inspirován jejich přístupem se autor této práce pokusil zasadit politické působení Jozefa Lenárta do popisu vzájemných interakcí uvnitř diktátorského režimu, definovat jeho vlastní postoje a příslušnost k určité zájmové či názorové skupině a zhodnotit, nakolik úspěšně se mu dařilo její zájmy prosazovat. Vzhledem k nedostupnosti potřebných pramenů však nemohl být tento záměr realizován ve všech kapitolách věnovaných Lenártovu politickému působení. Autorovi se ho nakonec podařilo nejvíce rozvinout v kapitole „*Reformátor a hospodář*“, zabývající se Lenártovým podílem na pokusech o hospodářskou reformu v 60. letech.

Samotné líčení Lenártova života autor pojal jako kombinaci několika přístupů. Hlavní dějovou linku tvoří chronologické vyprávění směřující od narození hlavního aktéra až k jeho úmrtí. Do této osy pak autor zasadil několik tematických kapitol, v nichž se pouští do hlubšího rozboru konkrétní problematiky. Jejich témata se snažil vybírat tak, aby se výrazněji nepřekrývala s publikační činností jiného „*lenártologa*“ Richarda Pavloviče, který se dosud

¹⁸ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. Sv. 20.), bez ISBN.

¹⁹ ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 221 s. ISBN 978-80-7465-121-2, str. 39-40.

soustředil především na Lenártovo poválečné působení na Slovensku, ve zlomovém roce 1968 a během normalizace.

Oproti němu se Lukáš Cvrček podrobněji zaměřil především na Lenártova učenická léta v Baťově koncernu a jeho zapojení do povstání na Slovensku, působení v předsednictvu ÚV KSČ a v čele československé vlády v 60. letech spojené s prací v rehabilitačních komisích a pokusy o prosazení hospodářské reformy.

Líčení Lenártova života začíná jeho dětstvím a dospíváním v tehdy zaostalém a chudém podhorském kraji na severu Slovenska, které bylo poznamenáno ztrátou otce a živitele rodiny. Autor se pokusil blíže prozkoumat Lenártovo rodinné zázemí a konfrontovat získané poznatky s líčením jeho chudoby v oficiálních režimních publikacích.

V druhé kapitole je vyličen Lenártovo dospívání v řadách Baťových „*Mladých mužů*“ nejprve ve Svitě a pak ve Zlíně. Autor v této kapitole kromě sekundární literatury pracuje s archivními dokumenty firmy Baťa uloženými ve zlínské pobočce Moravského zemského archivu.²⁰ Podrobně mapuje základy baťovského výchovného systému a sleduje jeho vliv na formování osobnosti mladého Jozefa Lenárta. Od této kapitoly pak Lenártův soukromý život ustupuje do pozadí a autor k němu pouze místy krátce odbočuje v rámci líčení jeho politického působení.

Zásadním životním milníkem byl pro Jozefa Lenárta vstup do ilegální KSS a účast na přípravách a průběhu povstání na Slovensku. Lukáš Cvrček se proto pokusil zodpovědět otázku, jak se Jozef Lenárt v těžkých chvílích osvědčil a jakým způsobem to poznamenalo jeho další politickou kariéru. Využívá zde i edici pramenů vydanou před rokem 1989 k dějinám „*Slovenského národního povstání*“, v jejímž rámci bylo publikováno několik dokumentů s přímým vztahem k Jozefu Lenártovi a jeho pracovišti i domovské obci.

Po několika tematických kapitolách následuje obecné vyličení Lenártova politického vzestupu z tajemníka organizace komunistické strany v Baťových závodech až do ústředního aparátu KSS a na místo ředitele bývalých Baťových závodů v Partizánském. Zde autor učinil odbočku k případu Lenártova předchůdce v ředitelské funkci Josefa Trojana, který byl ve vykonstruovaném procesu v první polovině 50. let odsouzen k trestu smrti a popraven. Autor se pokusil rekonstruovat Lenártův postoj jak k tomuto případu, tak jeho přístup k politickým či zpolitizovaným procesům obecně.

²⁰ *Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín, fond Baťa, a. s.*

Na tuto kapitolu navazuje opět obecně pojatá pasáž popisující další Lenártův mocenský vzestup až k branám předsednictva ÚV KSČ v první polovině 60. let. Zde Lukáš Cvrček učinil několik odboček od hlavní dějové linky do Lenártova soukromého života a pokusil se o analýzu vývoje jeho názorů na postavení Slovenska a jeho národních politických orgánů uvnitř československého státu.

Šestá kapitola je monotematicky věnována Lenártovu působení v nejvyšším stranickém vedení – předsednictvu ÚV KSČ – v 60. letech. Je zde charakterizován Lenártův politický styl a jeho vztah s prvním tajemníkem ÚV KSČ a prezidentem republiky Antonínem Novotným, který členy stranického a státního vedení korumpoval pověstnými „*bílými obálkami*“ naditými penězi ze svého osobního dispozičního účtu číslo 3232. Autor se proto mimo jiné pokusil ověřit dosud obecně přejímané tvrzení Karla Kaplana o Lenártově ojedinělé neúplatnosti, díky níž údajně jako jediný obratem vracel obnosy z bílých obálek do stranické pokladny.

Dalším momentem Lenártovy kariéry, který si podle Cvrčkova mínění zasloužil samostatnou kapitolu, je jeho působení v rehabilitačních komisích na začátku 60. let, jež dostaly za úkol přešetřit pozadí vykonstruovaných procesů s komunistickými funkcionáři v 50. letech. Snahy o rehabilitaci některých obětí těchto procesů však i v 60. letech narážely na nevoli části vedoucích funkcionářů v čele s Antonínem Novotným. Klíčovou otázkou této kapitoly proto je, jak se opatrný Jozef Lenárt s tímto rozporem vypořádal.

Působení Jozefa Lenárta v čele československé vlády byly věnovány hned dvě kapitoly „*Premiér*“ a „*Reformátor a hospodář*“, v nichž se autor zabýval postavením československé vlády vůči aparátu KSČ a Lenártovým osobním podílem na pokusech o zavedení hospodářské reformy v 60. letech. Opíral se přitom zejména o dokumenty předsednictva ÚV KSČ uložené ve fondu Archiv ÚV KSČ v Národním archivu na Chodovci, zatímco vládní dokumenty ponechal stranou.

Pro někoho tato možná překvapivá volba vychází z autorova názoru, že československá vláda ve sledovaném období fakticky plnila pouze roli výkonného orgánu pro usnesení učiněná v předsednictvu ÚV KSČ, které rozhodovalo o všem důležitém jak po stranické, tak po státní linii. Navíc se v materiálech předsednictva ÚV KSČ dochovaly záznamy diskusí s Lenártovými názory na projednávanou problematiku, které autor kromě

čerpání konkrétních údajů a informací využil spolu se vzpomínkami pamětníků také pro analýzu charakteristických rysů Lenártova vystupování v politických debatách.

Rok 1968 znamenal zásadní přelom nejen pro celé Československo, ale poznamenal také kariéru Jozefa Lenárta, který v rámci kádrových přesunů v dubnu 1968 utrpěl přechodný mocenský sestup do funkce kandidáta předsednictva ÚV KSČ bez hlasovacího práva a tajemníka ÚV KSČ. Autor pak sledoval vývoj Lenártových postojů k reformnímu vývoji až k srpnové invazi vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem a jeho účast na pokusech o ustavení tzv. „*dělnicko-rolnické vlády*“.

Primárním pramenem opět byly materiály předsednictva ÚV KSČ, zatímco tajemnický fond Jozefa Lenárta nepřinesl v zásadě nic užitečného, protože jeho obsah převážně tvoří různé dopisy, blahopřání a pozdravy došlé na Lenártovu úřední adresu, aniž by se k nim dochovaly odpovědi nebo jakékoliv jiné záznamy o reakci na ně. Pro období let 1967-1970 byla velmi cenným pomocníkem také edice pramenů s názvem „*Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970*“, které vydává Ústav pro soudobě dějiny AV ČR.

Poslední kapitola je věnována náčrtu Lenártova působení během normalizace, jež je autorem vnímána jako celé období československých dějin mezi 1968-1989, přičemž Lukáš Cvrček kladl hlavní důraz na její první část navazující na události roku 1968 do doby, než se Jozef Lenárt stal prvním tajemníkem ÚV KSS.

I. Kluk

Úterý 3. dubna 1923 bylo pro Daniela Lenárta a jeho ženu Annu radostným dnem. Mladému páru se po necelých čtyřech letech manželství narodilo první dítě, které dostalo jméno Jozef Július.²¹

Rodina žila v malé podtatranské obci Liptovská Porúbka, jež ležela v blízkosti okresního města Liptovský Hrádok.²² Na počátku existence Československa patřil Liptov k nejhudším a nejméně rozvinutým regionům nového státu. Obživa většiny jeho stálých obyvatel byla spojena s těžbou a zpracováním dřeva. Někteří občané dočasně opouštěli svůj domov kvůli sezonním pracím ve městech, jiní kvůli nedostatku příležitostí odešli natrvalo jako vystěhovalci do Ameriky.²³ K tisícům emigrantů se přidaly i dvě Jozefovy tety z otcovy strany.²⁴

Daniel Lenárt byl obyčejný mladý venkovan, který ve své vesnici nijak nevyčníval z řady. Stejně jako ostatní muži musel narukovat do bojů první světové války. Odtud se vrátil domů živý a rok po válce se oženil. Podobně jako většinu jeho spoluobčanů ho živilo zaměstnání v dřevařském průmyslu. Pracoval jako dělník na místní pile, odkud se dřevo splavovalo po Váhu dál do nížiny.²⁵

Liptovská Porúbka byla v okolí vyhlášena silně levicovou orientací svých obyvatel. Podíl komunistů na celkovém počtu stálého obyvatelstva obce musel být v porovnání s okolím mimořádně vysoký, protože se jí ve 20. letech minulého století říkalo „Malá Moskva“.²⁶ K tomuto stavu přispěly také válečné zážitky zdejších mužů, kteří většinou prošli východní frontou a částečně také československými legiemi. Zejména v legiích totiž přicházeli čeští a slovenští vojáci zhusta do kontaktu s bolševickou propagandou, která

²¹ Matričný úrad Liptovský Hrádok, Matrika narodených, sobášených a zomrelých Liptovský Hrádok; Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond (f.) Okresný súd v Liptovskom Hrádku (údaje vyhľadal a poskytl PhDr. Richard Pavlovič, PhD.). Sňatek Anny Beňovej /nar. 8. července 1896/ s Danieľom Lenártem /nar. 8. února 1892/ byl uzavřen 23. listopadu 1919.

²² V letech 1971-1992 byla Liptovská Porúbka součástí Liptovského Hrádku. Srov. *História obce*. Oficiální internetová stránka obce Liptovská Porúbka [online]. 2011 [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné z: <http://www.liponet.sk/obec/index.php/hystoria/hystoria-obce>

²³ SRB, Vladimír. *Obyvateľstvo Slovenska 1918-1938*, Bratislava: Inštitút informatiky a štatistiky. 2002, bez ISBN, s. 19-20.

²⁴ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky Jozefa Lenárta*. Bratislava: Agentúra IQ + Janošovský, 2003, ISBN 80-967979-8-0, s. 9.

²⁵ *História obce*. Oficiální internetová stránka obce Liptovská Porúbka [online]. 2011 [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné

z: <http://www.liponet.sk/obec/index.php/hystoria/hystoria-obce>

²⁶ VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 4, Spomienky a kroniky*. Bratislava: Pravda, 1984. 798 s., str. 705-707.

v jejich řadách rozhodně nezůstala bez odezvy.²⁷ Někteří občané obce se také zapojili do jepičího života Slovenské republiky rad. Celkovou situaci v obci dokresluje přestup místní organizace sociálních demokratů ke komunistům během vnitrostranického rozkolu uvnitř sociální demokracie na začátku 20. let.

Ani Daniel Lenárt nezůstal stranou a vstoupil do Rudých odborů, které byly úzce spjaty s Komunistickou stranou Československa. Malý Jozef díky tomu dostal do vínku z komunistického hlediska naprosto dokonalou kádrovou charakteristiku, i když v té době by jeho rodiče nejspíš ani ve snu nenapadlo, jak důležitou roli bude po roce 1948 při rozhodování o lidských osudech hrát třídní původ.

Způsob obživy i rozsah jejich nemovitého majetku řadil Lenártovy k nízkopříjmovým vrstvám. Rodina žila v malém domku číslo popisné 222. Nebyla to žádná vila, ale prosté venkovské stavení bez vodovodu, kde se na záchod chodilo do chléva nebo do přírody.²⁸ Později v první polovině čtyřicátých let měla tato nemovitost hodnotu 10 000 korun. V té době k ní patřily také 3 měřice polí a navíc rodina byla zcela bez dluhů.²⁹

Údaje ze 40. let samozřejmě nemusejí nic vypovídat o materiální situaci Lenártových v době hospodářské krize v 30. letech, přesto vzbuzují pochybnosti o tom, zda skutečně zakoušeli takovou bídu, o jaké psali komunistický novinář a dlouholetý pracovník aparátu strany Ladislav Stískal nebo jiný komunistický politik a autor předmluvy k Lenártovým sebraným spisům Ľudovít Pezlár.³⁰ K žádoucím atributům ideálního komunistického funkcionáře totiž spolu s dělnickým nebo maloroľníckým původem patřilo také velmi chudé dětství a dospívání. Oficiální životopisci komunistických elit proto ve svých publikacích někdy přibarvují líčení jejich bída.³¹

²⁷ Bolševická propaganda patřila společně s bojovou únavou, nesplněnými sliby spojenců a neschopností vedení ruských protibolševických sil k hlavním příčinám rozkladu bojové morálky československých legií.

²⁸ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

²⁹ Pracovník koncernu Baťa, který vypracoval záznam o ploše pozemků patřících Lenártovým, použil místo metrů čtverečných pravděpodobně dolnorakouskou měřici (1 918 m²). Podle tohoto přepočtu by rozloha Lenártových pozemků činila 5 754 m². Srov. *Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín*, fond Baťa, a. s., Zlín, fondové oddělení Sbirka kartoték, inv. č. 484 – osobní karta Jozefa Lenárta.

³⁰ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky Jozefa Lenárta*. Bratislava: Agentúra IQ + Janošovský, 2003, ISBN 80-967979-8-0, s. 9 a LENÁRT, Jozef. *Vybrané projevy a stati*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1983. 1. sv., str. 8.

³¹ Podobné přehánění přetrvávalo i v některých životopisech vydaných po roce 1989. Srov. JAKEŠ, Miloš. *Dva roky generálním tajemníkem*. Vyd. 1. Praha: Regulus, 1996, ISBN 80-901564-3-6.

Ve skutečně složité finanční situaci se rodina přechodně ocitla v roce 1934, kdy po krátké nemoci zemřel ve věku pouhých 42 let Daniel Lenárt.³² Pro jedenáctiletého Jozefa musela nečekaná ztráta otce znamenat velmi bolestnou událost. Matka se synem navíc přišli o svého živitele a ocitli se v dlouhodobě neudržitelné pozici. Východiskem z ní se stal druhý sňatek Anny Lenártové. Rok po smrti svého prvního muže se vdala za Michala Capka, vdovce, bývalého kolegu Daniela Lenárta z porubské pily a člena Komunistické strany Československa, který stejně jako jeho vrstevníci prošel bojišti první světové války a navíc ještě službou v československých legiích v Rusku.³³

Jozef si nyní sice mohl hrát s mladšími sourozenci Zuzanou a Michalem, ale v malém domku, který teď obývala pětičlenná rodina, zároveň výrazně ubylo místa a klidu na učení. Přesto úspěšně zvládl ľudovou školu v Liptovské Porúbce, kde svými studijními výkony upoutal učitele natolik, že doporučili jeho přijetí na reálné gymnázium v Liptovském Mikuláši.³⁴

Student Jozef měl sice nárok na finanční podporu, ale ta mu nestačila na plné pokrytí jeho potřeb. Také přeplněný domek nebyl ideálním studijním prostředím.³⁵ V roce 1939 se proto rozhodl zanechat studia na gymnáziu a vydal se hledat štěstí do koncernu Bat'a, který v té době expandoval na Slovensko.

³² Daniel Lenárt zemřel 13. června 1934 v nemocnici v Palúdzke, která je dnes městskou částí Liptovského Mikuláše. Údaje o příčině úmrtí se různí. Ladislav Stískal ve své knize uvádí zánět slepého střeva, údaje z matriky předané PhDr. Richardem Pavlovičem, PhD. (srov. poznámka č. 1) hovoří o zánětu pobřišnice. Je pravděpodobné, že oba údaje jsou správné a k zánětu pobřišnice došlo v důsledku komplikací při léčbě zánětu slepého střeva. Srov. vyjádření MUDr. Václava Šmatláka, předsedy Sdružení praktických lékařů, ze dne 15. února 2014 (bez záznamu).

³³ Anna Lenártová se za Michala Capka /*1891/ vdala 29. července 1935. Michal Capko do nového svazku přivedl své děti z prvního manželství Zuzanu /*1925/ a Michala /*1927/ (Zdroj srov. poznámka č. 1).

³⁴ Ľudové školy byly slovenským ekvivalentem českých národních škol.

³⁵ Rozhovor s Jozefem Lenártem z 8. listopadu 2003. In PAVLOVIČ, Richard. *Politický profil Jozefa Lenárta s dôrazom na obdobie po roku 1962*. [diplomová práce] Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2004, s. 64.

II. Baťův „Mladý muž“

Rozhodnutí zanechat studia na gymnáziu a nastoupit k Baťovi se v hlavě Jozefa Lenárta určitě nezrodilo ze dne na den. Nepochybně se pod ním podepsala nevyhovující sociální a bytová situace šestnáctiletého studenta, který už nejspíš nějakou dobu slýchal zvěsti o nadprůměrných výdělcích v chemičce Baťova koncernu,³⁶ jež od roku 1934 rostla na zelené louce v Batizovicích.³⁷

Zaujala ho možnost postavit se na vlastní nohy a přitom se dál vzdělávat, i když to znamenalo odklon od gymnaziální látky k výuce, jejíž zaměření se naprosto podřizovalo potřebám obuvnického koncernu.³⁸ Když byla v roce 1939 založena v Batizovicích pobočka Baťovy školy práce, přihlásil se proto Jozef Lenárt k přijímacím zkouškám.³⁹

Není známo, jak se k tomuto kroku stavěla jeho matka s nevlastním otcem. Jozef Lenárt později tvrdil, že se jednalo výlučně o jeho vlastní rozhodnutí. Chtěl si zvolit samostatnou cestu, realizovat vlastní představy a naplnit své osobní tužby, což by jako šestnáctiletý gymnazista odkázaný na finanční podporu jiných opravdu mohl uskutečnit jenom těžko.⁴⁰

Dostat se ke zkouškám nebylo ani pro chudého studenta ze slovenského venkova nijak mimořádně složité. Pohovory totiž probíhaly začátkem letních prázdnin roku 1939 jak v Protektorátu Čechy a Morava, tak na Slovensku a propozice byly k dispozici v každé prodejně obuvi značky Baťa. Kromě toho byl pro účely propagace Baťovy školy práce vydáván také časopis s názvem *Dál a výš*, jehož čtenáři se mohli snadno dočíst, jak se přihlásit k přijímacím zkouškám.⁴¹

³⁶ Zprávy o nadprůměrných výdělcích u Bati se hojně šířily ústním podáním. Ukázkovou scénu tohoto druhu popsal ve svých pamětech bývalý vrchní účetní Baťova koncernu Stanislav Křeček, který se o místo u Bati začal ucházet poté, co se na vojně od bývalého spolužáka ze střední školy Františka Štorka dozvěděl, že by za stejnou práci mohl brát čtyřikrát vyšší plat než u původního zaměstnavatele. Srov. KŘEČEK, Stanislav. *Pracoval jsem u Baťů*. Praha: Český komitét pro vědecké řízení, 1992, ISBN 80-02-009380-X, str. 7.

³⁷ Továrna se sice rozkládala v katastru více obcí, ale jako svou adresu uváděla Batizovce. Po válce se jejím oficiálním sídlem stala obec (od r. 1962 město) Svit, která se v roce 1946 odtrhla od obce Velká.

³⁸ Tomáš Baťa nebyl spokojen s výukou učňů v tehdejších školách, proto se rozhodl vyškolit a vychovat si mladé pracovníky sám podle vzoru americké firmy Ford Motor Company, s jejímž provozem se seznámil během své návštěvy USA. Baťova škola práce zahájila svou činnost v roce 1925.

³⁹ POTOČNÁ, Eva. Po stopách historie mesta a firmy. Baťova škola práce. *Chemosvit* [online]. 2009, č. 10 [cit. 17. 3. 2014]. Dostupný z: <http://www.chemosvit.sk/pdf/hist7.pdf>

⁴⁰ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky...*c. d., str. 12.

⁴¹ *Informace pro ty, kteří se chtějí dostat mezi nás*. Batastory.net [online]. [cit. 13. 2. 2014]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/abs/informace-pro-ty-kteri-se-chteji-dostati-mezi-nas>

Nejtěžší překážkou na cestě k přijetí byl obrovský přetlak uchazečů, kterých připadalo zhruba deset na jedno volné místo. Navíc byli před vypuknutím druhé světové války přijímáni v nezanedbatelném počtu také cizinci, s nimiž se perspektivně počítalo do vedoucích funkcí v zahraničních továrnách a prodejnách koncernu Baťa.⁴²

Úspěšný zájemce o místo v Baťově škole práce musel kromě požadovaného věku 14 až 16 let splňovat celou řadu dalších kritérií. Nesměl mít nadváhu, ani být podvyživený. Nejhorší přípustnou známkou na jeho předchozích školních vysvědčeních mohla být trojka. Musel se přihlásit rovnou ze školy, protože ani učni, ani mladí zaměstnanci jiných firem nebyli do Baťovy školy práce přijímáni, aby se zamezilo nežádoucímu porovnávání a zanášení cizích zvyklostí do provozu.⁴³

*„Přijímací řízení vycházelo z důkladného dotazníku, v němž uchazeč musel mimo běžných údajů uvést také rodinné a majetkové poměry. Součástí přijímacího řízení byla také psychotechnická zkouška a lékařská prohlídka. Ze všech schopných byli přijati přednostně ti, kteří pocházeli ze sociálně slabších rodin, neboť se u nich předpokládala skromnost a dobrý vztah k práci.“*⁴⁴

Jozefu Lenártovi se podařilo hustým sítím požadavků a přijímacích testů projít. Zařadil se díky tomu mezi 70 mladíků a 40 dívek, kteří nastoupili do prvního ročníku v nově zřízené pobočce Baťovy školy práce v Batizovcích. Ze studenta odkázaného na podporu jiných se díky tomu stal „Mladým mužem“ s vlastním příjmem, ale naprostou svobodu tím nezískal.

„Mladí muži“ totiž podléhali přísnému, v podstatě polovojenskému režimu, jehož pravidla vytvořili na Baťovu objednávku profesionální pedagogové.⁴⁵ K základním požadavkům kladeným na „Mladé muže“ patřila hospodárnost, píle, zodpovědnost, čestné jednání, silná vůle, pocit sounáležitosti s podnikem, dokonalé zvládnutí profese jak po

⁴² Do Baťovy školy práce se každoročně hlásilo kolem 20 000 mladých lidí, ale v roce 1939 se počítalo s přijetím pouze zhruba 2 000 nováčků, tzn., že uspěl pouze každý desátý uchazeč o přijetí. Srov. JABŮREK, Svatopluk. *Vznik, smysl a úspěchy Baťovy školy práce*. Batastory.net [online]. [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/abs/vznik-smysl-a-uspechy-batovy-skoly-prace>

⁴³ *Informace pro ty, kteří se chtějí dostat mezi nás*. Batastory.net [online]. [cit. 13. 2. 2014]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/abs/informace-pro-ty-kteri-se-chtej-dostati-mez-nas>

⁴⁴ JABŮREK, Svatopluk. *Vznik, smysl a úspěchy Baťovy školy práce*. Batastory.net [online]. [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/abs/vznik-smysl-a-uspechy-batovy-skoly-prace>

⁴⁵ HAJNÝ, Pavel. *Jaromír Hradil, tvůrce baťovského školství*. Batastory.net [online]. [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/milniky/jaromir-hradil-tvurce-batovskeho-skolstvi>

teoretické, tak po praktické pracovní stránce, a v neposlední řadě také mravný a skromný život.

Na cestě k tomuto cíli museli „*Mladí muži*“ na vlastní kůži poznat celý výrobní postup. Prvním pracovištěm nováčků byla zaškolovací dílna, kde se pod dohledem zkušených instruktorů zapracovávali k vykonávání určité operace a případně zaskakovali jako rezerva pro vykrytí přechodně zvýšené potřeby pracovních sil v jiných provozech. Jozef Lenárt byl po zaškolení nastálo zařazen do chemického provozu jako laborant. Po práci společně s ostatními uční docházel do školy.

Při výchově baťovských učňů byla uplatňována zásada, že „*Mladý muž*“ se musí uživit sám. K tomu bylo nutné naučit ho hospodařit s výdělkem. Každý učeň si proto vedl ročenku, v níž byla zaznamenána výše týdenní mzdy, srážky za pojištění, ubytování, školné, stravování a za nákup běžných potřeb, případně cestovné, kapesné atd. Tuto ročenku musel každý týden předkládat vychovateli ke kontrole. V případě, že uční zůstal ze mzdy nějaký přebytek, uložil si ho na svůj osobní účet, a to při úrokové sazbě 10 %, kterou firma Baťa poskytovala. Jozef Lenárt dokázal tímto způsobem naspořit 2 000 korun.⁴⁶

Ke každému uvolnění peněz z konta musel dát souhlas vychovatel. Pravidelná kontrola osobního hospodaření s vydělanými penězi byla po dvou letech omezena pouze na kontrolu nahodilou, protože většina „*Mladých mužů*“ se již naučila se mzdou hospodařit. Nadále však platil zákaz přijímat peníze z domova, nebo je naopak domů posílat.

K vymazání sociálních rozdílů mezi „*Mladými muži*“ a utužení jejich sounáležitosti s podnikem mělo přispět také nošení jednotných uniforem a ubytování na internátech, kde panoval přísný režim, jehož dodržování bylo součástí celkového hodnocení.

„Nedbáme o spolupráci lidí, kteří nejsou schopni během své práce v našem závodě udržeti se na vzestupu fyzickém, hospodářském, intelektuálním, tj. vzdělanostním a mravním. Požadujeme také, aby naši zaměstnanci dbali o své zdraví a svévolně si ho nekazili,“ přečetl si každý nováček v přijímacím dotazníku.⁴⁷ S kýmkoliv, kdo nebyl ochoten nebo schopen podřídit se vysokým požadavkům kladeným na učně a zaměstnance, byl koncern Baťa

⁴⁶ Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, fondové oddělení Sbirka kartoték, inv. č. 484 – osobní karta Jozefa Lenárta.

⁴⁷ Tamtéž.

připraven se hodně rychle rozloučit, což bylo jednou z hlavních příčin vysoké fluktuace ve firmě.

Podle statistiky bylo mezi lety 1927-1938 propouštěno v průměru 7 878 pracovníků ročně. Z toho řádově desítky procent byly zařazeny do kolonek „*neomluveni, nevytrvalí, nespolehliví a nepoctiví*“, které v roce 1932 zahrnovaly dokonce 53 % všech propuštěných.⁴⁸

Do výše uvedených kategorií však mohli kvůli svému politickému smýšlení spadnout i jinak bezchybní zaměstnanci. Firma Baťa totiž měla už od dob první československé republiky nastaven nesmlouvavý kurs vůči komunistům, po kterých aktivně pátral celý aparát informátorů osobního oddělení.⁴⁹ V případě prozrazení dostávali komunisté nebo jejich sympatizanti okamžitý vyhazov. Mezi komunisty a koncernem Baťa zuřila ve 30. letech také informační a propagandistická válka. Některé případy měly dokonce soudní dohru a minimálně v jednom z nich došlo i na nepodmíněné tresty odnětí svobody.⁵⁰

Za druhé československé republiky byla komunistická strana postavena mimo zákon.⁵¹ Po okupaci zbytku českých zemí Německem a vzniku samostatné Slovenské republiky nabylo pronásledování komunistů v obou zemích na intenzitě ještě více. Nic z toho se však zatím přímo netýkalo Jozefa Lenárta, který se během učednických let v Batizovcích nijak politicky neprojevoval a navíc se díky své pili a disciplíně zařadil mezi nejlepší učně. Po desetiletích na tuto dobu vzpomínal takto: „*Chemosvit bol pre mňa veľkým východiskom, lebo prišiel vo vhodnej chvíli. Nielen ja, ale aj mnohí moji rovesníci poznali sme niečo moderné, prevratné na vtedajšom Slovensku. Podnik, ktorý široko-d'aleko nemal páru v odbornosti, organizovanosti, dynamike a vitalite priemyselného podnikania. Veľmi mi to imponovalo*

⁴⁸ ŠEVEČEK, Ondřej. *Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2009. 412 s. ISBN 978-80-86829-42-5, str. 278-284.

⁴⁹ *Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín*, fond Baťa, a. s., Zlín, fondové oddělení Osobní oddělení, archivní pomůcka H 1134.

⁵⁰ Jedná se o případ komunistického funkcionáře Rudolfa Kapšy a jeho pomocnice Anny Hřívové, kteří byli v roce 1934 dopadeni zlínským četnictvem při přípravě distribuce propagandistických letáků do internátu „*Mladých mužů*“. Kapša dostal 4 měsíce nepodmíněně, Anna Hřívová 2 měsíce rovněž nepodmíněně. Srov. *Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín*, fond Baťa, a. s., Zlín, fondové oddělení Spory, inv. č. 378 – Komunističtí rozvraceči ze Zlína ztratili odvahu před soudem republiky. *Zájmy Slovače*. 24. 8. 1934.

⁵¹ Činnost KSČ byla v českých zemích zastavena 20. října 1938, na Slovensku už 9. října 1938. Komunistická strana byla následně rozpuštěna 27. prosince 1938. Srov. ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, 2010. 440 s. ISBN 978-80-86712-87-1, str. 59.

*a ostatným vrstovníkom rovnako. Mnohému som sa naučil, a hoci bola za tým tvrdá práca, napätie, vôľa a húževnatosť, stálo to zato.*⁵²

Nejlepší učni získali možnost dál rozvíjet své vzdělání na mistrovské škole.⁵³ Díky svým výsledkům se mezi ně zařadil i Jozef Lenárt, který byl společně s dalšími dvěma spolužáky vybrán z většího počtu kandidátů pro práci a večerní studium ve firemní centrále ve Zlíně, kam nastoupil 15. listopadu 1941.

Pro osmnáctiletého slovenského občana však nebylo v té době úplně jednoduché vycestovat do zahraničí. Už od války s Polskem v roce 1939 platila výjezdni omezení pro osoby v branném věku, které kvůli tomu potřebovaly jak k vydání pasu, tak i ke každé cestě do ciziny souhlas vojenského doplňovacího velitelství. *„Vydání cestovního pasu bylo možné jen v odůvodněných případech a kromě toho si ke každému vycestování každý musel ještě opatřit zvláštní doložku od okresního úřadu. Předpisy pro vydávání pasů a víz se postupně stále zostřovaly. Po vypuknutí války proti SSSR byl vydán všeobecný zákaz cest do ciziny pro osoby podléhající branné povinnosti bez výslovného souhlasu vojenských úřadů.*⁵⁴

Navíc v Protektorátu Čechy a Morava nebyl vítán úplně každý.⁵⁵ Výmluvně o tom svědčí skutečnost, že jedním z prvních dotazníků, který musel Jozef Lenárt vyplnit při nástupu na své nové působiště, bylo prohlášení o árijském původu. Z této strany mu však žádné nebezpečí nehrozilo, protože neměl židovské předky, ani nikdy nebyl členem židovské náboženské obce.⁵⁶

V dotazníku se přihlásil k evangelické církvi augšpurského vyznání. To otvírá zajímavou otázku jeho náboženského cítění. Drtivá většina československých komunistů si totiž zakládala na svém bezvěrectví. Ani Jozef Lenárt nebyl v tomto směru výjimkou. Ve svém pozdějším životě se k víře v Boha nebo nějaké náklonnosti k církvi nehlásil, a to ani před svým synovcem Miroslavem Hradilem, jemuž jinak při soukromých rozhovorech svěřoval i své kritické názory, které se někdy značně lišily od jeho oficiálních projevů.

⁵² STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky*...c. d., str. 12.

⁵³ Mistrovské školy byly zrušeny v rámci reformy školství v 50. letech XX. století, kdy byly nahrazeny průmyslovými školami.

⁵⁴ RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalácká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 259 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-5, str. 19-20.

⁵⁵ Shodou okolností byl právě v době Lenártova příjezdu do Protektorátu v listopadu 1941 vypraven první židovský transport do terezínského ghetta.

⁵⁶ *Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín*, fond Baťa, a. s., Zlín, fondové oddělení Sbírka kartoték, inv. č. 484 – osobní karta Jozefa Lenárta.

Ostatně podle vzpomínek Miroslava Hradila neměla k náboženství pozitivní přístup ani Lenártova matka.⁵⁷

Jozef Lenárt byl v dětství a mládí pouze „*matrikovým*“ evangelíkem bez hlubší niterné víry, kterou ostatně ani neměl možnost získat. Výraznějšímu vlivu náboženství totiž nebyl vystaven ani v prokomunistickém ovzduší své rodiny, ani ve striktně racionalisticky a tržně orientovaném prostředí Baťových závodů. Není proto divu, že se bez problémů dokázal ztotožnit s programově ateistickým komunismem. Na druhou stranu si však k církvi nevybudoval militantně negativní vztah, jaký projevovala celá řada jeho soudruhů. Svědčí o tom i to, že si dokázal vážit evangelického faráře z Liptovské Porúbky Ľudovíta Šenšela, jehož pozitivní vliv uznával i po letech.⁵⁸

Ve Zlíně musel Jozef Lenárt znovu projít lékařskou prohlídkou a psychotechnickým vyšetřením. Pro své zařazení musel prokázat alespoň průměrnou inteligenci a takový zdravotní stav, který by mu umožňoval jemnou práci v chemickém provozu mezi dráždivými výpary z organických rozpouštědel. Podle závěrů lékařské prohlídky mladý uchazeč splňoval všechny požadavky. Posudkový lékař Dr. Pejhovský do zprávy o psychotechnickém vyšetření Jozefa Lenárta uvedl, že má rychlé a hbité ruce a jeho celkovou úroveň zhodnotil jako dobrou.

Nic už tedy nebránilo tomu, aby Jozef Lenárt nastoupil do punčochárny, v níž byl zařazen do barevny, kde pracoval po celou dobu svého zlínského působení. Podle výstupního hodnocení byl v práci vždy snaživý a svědomitý, takže jeho nadřízení s ním byli velmi spokojeni. Po celou dobu svého pobytu ve Zlíně bydlel s ostatními „*Mladými muži*“ na internátu číslo 5.⁵⁹

Do Protektorátu Čechy a Morava se Jozef Lenárt přistěhoval krátce po vyhlášení prvního stanného práva v září 1941. Represe se navíc ještě více vyostřily po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v květnu 1942. První pobyt v českých zemích se kvůli tomu do paměti mladého Jozefa Lenárta zapsal také poslechem seznamů popravených. Setkání s represemi německého okupačního režimu podle jeho pozdějších

⁵⁷ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

⁵⁸ K otázce Lenártovy víry a jeho vztahu k církvi srov. PAVLOVIČ, Richard. Oficiálny životopis verzus realita: Vplyv propagandy na tvorbu oficiálneho životopisu Jozefa Lenárta počas normalizácie. In KMEŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol. *Odvaľujem balvan: Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2013, s. 319-327.

⁵⁹ *Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín*, fond Baťa, a. s., Zlín, fondové oddělení Sbírka kartoték, inv. č. 484 – osobní karta Jozefa Lenárta.

vzpomínek značně posílilo jeho levicové smýšlení a přispělo k rozhodnutí zapojit se po návratu na Slovensko do činnosti ilegální komunistické strany.⁶⁰

Vzpomínky však nebyly pouze negativní. Někteří vědci z českých vysokých škol, jež němečtí okupanti v listopadu 1939 nařídili uzavřít, totiž našli nové uplatnění v koncernu Baťa. Středoškolák Jozef Lenárt díky tomu mohl ve Zlíně například navštěvovat přednášky vynikajícího odborníka Otty Wichterleho, který před zavřením českých vysokých škol působil na Českém vysokém učení technickém v Praze, a nebýt represí okupačního režimu, nikdy by práci pro koncern Baťa ve Zlíně nepřijal.⁶¹

Ve Zlíně pracoval a studoval Jozef Lenárt do 22. července 1943. V záznamech o propuštění je uvedeno, že k tomuto dni dokončil mistrovskou školu a na vlastní žádost se vrátil zpět na Slovensko do Baťovy továrny Svit v Batizovcích.⁶² Uzavřelo se tím jak jeho první působení v českých zemích, tak především období dospívání.

Během svých učenických let byl Jozef Lenárt téměř nepřetržitě vystaven vlivu baťovské výchovy, která se významnou měrou podepsala na zformování jeho osobnosti. Právě díky cílenému důrazu jeho vychovatelů na píli, efektivitu a cílevědomý osobnostní i kvalifikační rozvoj se z něj stal výkonný, podnikavý a racionální pragmatik s velkým zájmem o novinky zejména v oblastech techniky a podnikového řízení.⁶³ Také díky tomu Jozef Lenárt nepodceňoval roli vzdělávání a nepohrdal odborníky, jak bylo později velice časté zejména u čerstvě povýšených dělnických kádrů, které navzdory značným mezerám ve svém vzdělání a nedostatku profesních zkušeností ovládly po převzetí moci komunistickou stranou klíčové funkce ve státní správě, podnikové i akademické sféře.⁶⁴

⁶⁰ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky...* c. d., str. 13-14.

⁶¹ WICHTERLE, Otto. *Vzpomínky*. Vyd. 4., (V Akademii 2.). Praha: Academia, 2007. 206 s., [8] s. obr. příl. Paměť; sv. 1. ISBN 978-80-200-1495-5, str. 198.

⁶² *Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín*, fond Baťa, a. s., Zlín, fondové oddělení Sbirka kartoték, inv. č. 484 – osobní karta Jozefa Lenárta.

⁶³ Jozef Lenárt později ve vrcholných funkcích často využíval zkušenosti ze svého působení u Baťů a například v diskusích o hospodářské reformě v 60. letech často uváděl baťovský organizační model jako ukázkou dobré praxe podnikového řízení. Srov. *Národní archiv*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 57, ar. j. 61, b. 2 – 61. schůze PÚV KSČ ze dne 24. března 1964 – Předběžné posouzení návrhu zásad nové soustavy plánovitěho řízení národního hospodářství.

⁶⁴ Zejména v první polovině 50. let přešlo z továren do různých veřejných funkcí, ozbrojených složek, na vysoké školy a na další pozice ve státním a hospodářském aparátu kolem 300 000 dělníků, kteří předtím prodělali jen velmi povrchní školení v dělnických přípravkách a ústředních dělnických školách. Srov. KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Část první*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 313 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 3. ISBN 978-80-7285-079-2, str. 165-171.

Na druhou stranu nebyla baťovská výchova v případě Jozefa Lenárta stoprocentně úspěšná ve všech ohledech, i když ty nebyly nijak zásadní pro jeho další profesní a politickou dráhu. Například navzdory cílené snaze vychovávat z „*Mladých mužů*“ fyzicky zdatné sportovce nepřiřostl Jozefu Lenártovi sport k srdci. Nejenom, že se mu v dospělosti pečlivě vyhýbal, ale na rozdíl od většiny mužské populace se nezařadil ani mezi sportovní fanoušky nebo alespoň pasivní diváky sportovních přenosů.

Rovněž se o něm rozhodně nedalo tvrdit, že by byl v dospělosti zvyklý ve svých věcech udržovat takový pořádek, jaký po něm byl kdysi vyžadován v internátech „*Mladých mužů*“. Lenártovu nepořádnost ilustruje vzpomínka jeho synovce na rozruch, který způsobila domnělá ztráta pistole, již měl Jozef Lenárt jako funkcionář KSČ k dispozici. Zbraň určenou k osobní obraně založil kdesi ve svém bytě, a když ji měl po čase předložit k periodické kontrole, nebylo možné ji nalézt. Jeho manželka se kvůli tomu dokonce domnívala, že zbraň byla ukradena, a chtěla celou věc nahlásit Státní bezpečnosti, ale nakonec se pistole po dlouhém hledání našla založená na naprosto nečekaném místě...⁶⁵

⁶⁵ Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

III. Povstalec

Po návratu ze Zlína v roce 1943 vstoupil dvacetiletý Jozef Lenárt do ilegální Komunistické strany Slovenska. V Baťových závodech v Batizovcích se aktivně zapojil do podvratné činnosti místní komunistické buňky.⁶⁶ Pod vedením předválečného komunisty Rudolfa Netíka⁶⁷ agitoval mezi mládeží, šířil komunistické tiskoviny, plnil kurýrní mise, obstarával zásoby partyzánům a zajišťoval jiné menší úkoly při přípravě povstání proti ľudáckému režimu.⁶⁸

V den jeho vypuknutí 29. srpna 1944 patřil Jozef Lenárt v Batizovcích mezi aktivní povstalce, kteří se připojili k partyzánům z 2. československé partyzánské brigády „*Za svobodu Slovanů*“ nadporučíka Jana Kaliny a předali jim v Baťových závodech zabavená motorová vozidla a další potřebnou výstroj.⁶⁹ Odtud se na zkonfiskovaných nákladních přesunuli do blízkého Popradu a pěchotních kasáren ve Spišské Sobotě, kde mělo probíhat další vyzbrojování bojovníků povstalecké armády.⁷⁰

Přímo v Popradu nebyla na začátku situace vůbec jednoznačná. Nezanedbatelná část místní posádky v čele s důstojníky se zdráhala připojit k nedostatečně připravenému povstání a bylo nutné ji přesvědčovat. Ze začátku relativně nepočetní povstalci se museli vypořádat také s odporem dobře vyzbrojených příslušníků místní německé menšiny, které se nakonec podařilo zpacifikovat až s přispěním partyzánů a dalších posil.⁷¹

V nedalekém Kežmarku se však situace pro povstalce vyvíjela mnohem hůř. Jejich jednotky z popradských a levočských kasáren společně s partyzány z brigády „*Za svobodu Slovanů*“ nemohly počítat s pomocí kežmarské posádky, která se k povstání nepřidala. Navíc zde narazily už 31. srpna 1944 na silnou bojovou skupinu úderního pluku německé 1. tankové armády, která sem byla stažena z východní fronty.⁷²

⁶⁶ GALANSKÝ, Marcel a kol. *Svit: 50 rokov*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s., bez ISBN, str. 64-65.

⁶⁷ Nejedná se o pozdějšího vedoucího Ekonomického oddělení ÚV KSS, který se narodil v roce 1930 a do strany vstoupil v roce 1946. Srov. PEŠEK, Jan. *Centrum moci: aparát Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska 1948-1989*. Bratislava: AEPress, 2006. 268 s. ISBN 80-88880-71-8, str. 219.

⁶⁸ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky...* c. d., str. 14. Podrobnější popis Lenártových úkolů a zásluh poskytl těsně po válce také Rudolf Netík. Srov. VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 4, Spomienky a kroniky*. Bratislava: Pravda, 1984. 798 s., str. 705-707.

⁶⁹ VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 4...* c. d., str. 111-121.

⁷⁰ ZELINKA, Ján. *Od romantiky k vede a politike: (spomienky, udalosti, úvahy)*. 1. vyd. Bratislava: Slovak Academic Press, 2000. 664, ii s. ISBN 80-88908-64-7, str. 51.

⁷¹ VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 4...* c. d., str. 111-121.

⁷² HRBEK, Jaroslav et al. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009. 2 sv. (351, 358 s.). ISBN 978-80-7185-976-5, str. 268.

Ostřílení mazáci zocelení v bojích s Rudou armádou za podpory ve své době nejúčinnějších těžkých zbraní snadno porazili lehce vyzbrojené a mnohdy zcela nezkušené povstalce, kteří se v panice rozprchli do okolních hor a na útěku ještě rozsévali zmatek ve svém zázemí.⁷³ Po vítězství u Kežmarku následoval rychlý německý postup a obsazení Popradu i Baťových závodů v nedalekých Batizovcích, které padly do německých rukou 1. září 1944.⁷⁴

Dne 3. září se začala od Popradu směrem na Liptov probíjet úderná skupina SS „Schäffer“ ze sestavy 18. divize pancéřových granátníků Waffen SS „Horst Wessel“. Podle rozkazu měla postupovat na Ružomberok, kde se měla spojit s bojovou skupinou „von Ohlen“. Dobrovolníci naverbovaní v řadách německé menšiny v Maďarsku skutečně dokázali během několika dnů zlomit odpor povstalců ve směru svého postupu na Liptov. Do jejich rukou padl už 5. září 1944 Liptovský Hrádok a krátce poté i Liptovský Svatý Mikuláš.⁷⁵

Pod německou kontrolou se tak během několika dnů od vypuknutí povstání ocitlo jak pracoviště, tak trvalé bydliště Jozefa Lenárta. Ten se však nezapojoil do přímého boje jako partyzán nebo voják pravidelné povstalecké armády, ale jako ilegální politický pracovník komunistické strany, který plnil úkoly zejména jako spojka mezi komunisty působícími na povstaleckém území a v oblastech na Spiši a Liptově, dobytých německými spojenci bratislavské vlády.⁷⁶

Z jeho hlášení na Hlavním štábu partyzánských oddílů na Slovensku z 5. října 1944 vyplývá, že se mohl ještě na sklonku září volně pohybovat pod svou identitou po území ovládaném bratislavskou vládou, o čemž svědčí to, že k přenocování ve Svitě využil své místo na podnikovém internátě.⁷⁷

⁷³ V Levoči dosáhla panika po porážce u Kežmarku takového rozsahu, že povstalečtí bojovníci ve zmatku uprchli ještě před příchodem Němců, kteří město zabrali 2. září 1944 bez jediného výstřelu.

⁷⁴ Srov. GALANSKÝ, Marcel a kol. *Svit: 50 rokov*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s., bez ISBN, str. 67.

⁷⁵ HRBEK, Jaroslav et al. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009. 2 sv. (351, 358 s.). ISBN 978-80-7185-976-5, str. 270.

⁷⁶ VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 4...c. d.*, str. 707.; Jako na instruktora ilegálního oblastního vedení KSS vzpomínal na Jozefa Lenárta také pozdější generální prokurátor ČSSR Ján Pješčák, který se podle svých pamětí podílel na ochraně ilegálních schůzek členů KSS. Srov. PJEŠČÁK, Ján. *Portrét právníka a kriminalisty: (výběr z pamětí Jána Pješčáka „Karpatská Odyseia“)*. [Říčany]: Orego, 2006. 206 s. ISBN 80-86741-64-8., str. 32.

⁷⁷ VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 3, Dokumenty*. Bratislava: Pravda, 1984. 674 s., dokument č. 376 – Hlásenie Jozefa Lenárta na Hlavnom štábe partizánskych oddielov na Slovensku o situácii na okupovanom území Liptova.

Odtud byl schopen s pomocí dalších komunistů opakovaně přecházet na povstalecké území a vracet se zpět bez větších problémů. Díky tomu se v metropoli povstání Banské Bystrici Jozef Lenárt zúčastnil 17. září 1944 slučovacího sjezdu Komunistické strany Slovenska a Československé sociálnědemokratické strany dělnické na Slovensku.⁷⁸ Tehdy byl sice jenom řadovým delegátem, ale u jednadvacetiletého mladíka působícího v komunistické straně pouhý rok se jednalo o vysoké ocenění jeho dosavadních zásluh.

Situace povstalecké armády se však poměrně rychle zhoršovala a koncem října 1944 už byla kritická. Její velitel generál Rudolf Viest vydal v noci na 28. října 1944 v Donovalech zvláštní operační rozkaz, v němž označil další odpor armády jako organizovaného celku za nemožný a nařídil přechod na partyzánský způsob boje v oddílech po 100 až 200 mužích.⁷⁹

Jozef Lenárt se připojil k partyzánskému oddílu, který operoval v okolí horské vesničky Malužiná ležící zhruba devět kilometrů jihovýchodně od jeho domovské obce.⁸⁰ Dokonalá znalost místního prostředí a poměrů mu pomohla ve zdraví přežít hon na partyzány, který se rozpoutal vzápětí po rozprášení pravidelné povstalecké armády. Německé a slovenské vládní jednotky zvolily poměrně účinnou bojovou strategii, když během zimy hlídaly vesnice v údolích, čímž povstalce odřízly od zásobování a zároveň je neustálým pročesáváním hor nutily k soustavným přesunům, což bylo pro vyhladovělé partyzány často bez pořádné zimní výstroje mimořádně vysilující. Mnoho z nich proto místo v přímém boji zemřelo vyčerpáním nebo umrzlo.⁸¹

Osvobození od útrap v zimních horách přinesl partyzánům teprve příchod Rudé armády, která se do oblasti Liptovského Hrádku probojovala na sklonku ledna 1945. V té době se Jozef Lenárt podle svých vzpomínek podílel na zorganizování zběhnutí několika desítek vojáků maďarské armády, která v liptovských horách bojovala po boku svých německých spojenců.⁸²

⁷⁸ Sjezdu se spolu s Jozefem Lenártem zúčastnili jako delegáti také Pavel Paprčka a Karol Hurtecák. Srov. GALANSKÝ, Marcel a kol. *Svit: 50 rokov*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s., bez ISBN, str. 67.

⁷⁹ HRBEK, Jaroslav et al. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009. 2 sv. (351, 358 s.). ISBN 978-80-7185-976-5, str. 309.

⁸⁰ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky...c. d.*, str. 14.

⁸¹ Mezi nejznámější oběti útrap při ústupu do zimních hor patří komunistický politik Jan Šverma. Přesný počet zemřelých mrazem, hladem nebo vyčerpáním není vyčíslen a silně kolísají i údaje o celkových ztrátách povstalců, které se pohybují od necelých 2 000 až po 10 000 padlých v boji, či 15 000 až 19 000 mrtvých včetně obětí represí po potlačení povstání. Srov. HRBEK, Jaroslav et al. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009. 2 sv. (351, 358 s.). ISBN 978-80-7185-976-5, str. 310.

⁸² STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky...c. d.*, str. 14.

IV. Mladý funkcionář

Po skončení bojů nadešel čas k návratu Jozefa Lenárta do civilního života. Během příprav povstání a především v jeho samotném průběhu se mu podařilo přesvědčit nadřazená stranická místa o svých schopnostech a zápalu pro komunistickou věc. Jozef Lenárt vynikl hlavně díky tomu, že se na rozdíl od většiny členů své buňky úplně nestáhl před postupujícími Němci do bezpečí na povstalecké území. Místo toho jako politická spojka obstarával spojení s odbojovým hnutím svému vedoucímu Rudolfu Netíkovi, který setrval na Popradsku i po jeho obsazení německou armádou.⁸³

Právě to, že zůstal po většinu povstání v úzkém kontaktu s Rudolfem Netíkem, pomohlo Jozefu Lenártovi stát se navzdory nízkému věku jednou z nejvýznamnějších postav komunistické organizace na Popradsku. Nadějnému mladíkovi se díky tomu otevřela cesta k poválečné dráze profesionálního stranického funkcionáře.⁸⁴

Prvním působištěm Jozefa Lenárta byla funkce tajemníka organizace komunistické strany v Baťových závodech v Batizovcích,⁸⁵ které po znárodnění v květnu 1945 změnilo jméno na „*Národný podnik Baťa vo Svite*“.⁸⁶ V nové roli se Jozef Lenárt zapojil do kampaně proti „*batismu*“. V zásadě se jednalo o snahu změnit tradičně antikomunistické prostředí v továrně a získat na svou stranu co nejvíce zaměstnanců. Vzhledem k poválečným poměrům to byl nesrovnatelně lehčí úkol než za první československé republiky. Tehdy u Bati k vyhazovu stačilo pouhé členství v komunistické straně nebo účast na jejích akcích, avšak v poválečné realitě bylo něco podobného naprosto nemyslitelné.⁸⁷

V nových poměrech na ředitele podniku dohlíželi dva komunisté, kteří z titulu dělnických důvěrníků získali pravomoc zasahovat do jeho činnosti. V továrně byly ustaveny odbory a situaci významně ovlivňovala také místní, silně prokomunistická pobočka Svazu

⁸³ VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 4...* c. d., str. 705-707.

⁸⁴ O jeho významu výmluvně svědčí také fakt, že je společně s Rudolfem Netíkem podepsán pod oficiálním vyličením odbojové činnosti komunistů ve Svitu, které krátce po válce sepsali jménem oblastního výboru Komunistické strany Slovenska v Popradu pro potřeby ústředního výboru KSS. Srov. VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zv. 4...* c. d., str. 705-707.

⁸⁵ PEŠEK, Jan. *Centrum moci: aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948-1989*. Bratislava: AEPress, 2006. 268 s. ISBN 80-88880-71-8, str. 67.

⁸⁶ Baťovy závody v Batizovcích nesly postupem doby různé oficiální názvy. Nejprve to byla *Účastinárska spoločnosť Baťa v Batizovciach*, po znárodnění *Národný podnik Baťa vo Svite*, několik měsíců v roce 1949 *Závody 29. augusta, n. p. vo Svite* a od června 1949 *Tatrasvit, n. p. vo Svite*. Navíc řada provozů byla vyčleněna do samostatných podniků s odlišnými názvy. Srov. GALANSKÝ, Marcel a kol. *Svit: 50 rokov...* c. d., str. 24-25.

⁸⁷ KSS se stala vládní stranou a počet jejích členů dosáhl díky přílivu nových lidí těsně po válce 200 tisíc. Srov. PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska 1945-1948. Členstvo, organizácia, vedenie, stranický aparát, vzťah ku KSČ*. In: *Historický časopis*. Roč. 59, č. 3 (2011) Bratislava: Slovenská akadémia vied, ISSN 0018-2575, str. 471-491.

slovenských partyzánů. Spojení se starými časy bylo definitivně přetnuto dekretem Slovenské národní rady č. B-III-179/2-45 z 14. května 1945, podle něhož byly Baťovy závody znárodněny a do jejich čela dosazen národní správce.⁸⁸

Tzv. „*batismus*“ byl sice poměrně rychle ze života továrny odstraněn, ale komunistům nyní stál v cestě další protivník v podobě Demokratické strany. Konkurenční tábory mezi sebou sváděly tuhé politické souboje i v takových záležitostech, jako byla znělka hlášení závodního rozhlasu nebo výzdoba na bráně podniku, kam se komunisté pokoušeli protlačit svá hesla a symboliku.⁸⁹

Součástí komunistické strategie boje proti Demokratické straně se stalo také cílené odhalování luďácké minulosti jejích funkcionářů působících v národních výborech a dalších důležitých místech.⁹⁰ Tuto kampaň komunisté rozjeli na plné obrátky po porážce, kterou na Slovensku utrpěli v květnových parlamentních volbách roku 1946. Jejich cílem bylo získat dostatek argumentů pro dehonestující kampaň, jež měla ostatním politickým stranám a veřejnosti představit Demokratickou stranu jako rejdiště exponentů luďáckého režimu a postupně připravit půdu pro změnu poměru sil ve slovenských mocenských orgánech ve prospěch komunistů.

Jenže veřejné propírání špinavého prádla politického protivníka, které je běžné kdekoliv na světě, mělo v podání slovenských komunistů jednu zcela zásadní zvláštnost. Tam, kde nemohli poukazovat na skutečné luďáky, si je přesně podle starého hesla „*účel světí prostředky*“ zkrátka vymysleli.⁹¹

⁸⁸ Srov. GALANSKÝ, Marcel a kol. Svit: 50 rokov. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s., bez ISBN, str. 68-71.

⁸⁹ V tomto případě rozhodlo celozávodní hlasování, v němž 40 % zaměstnanců hlasovalo pro komunistický návrh, přibližně čtvrtina se vyslovila proti němu a další zhruba třetině to bylo nejspíš úplně lhostejné, protože se hlasování nezúčastnila. Srov. GALANSKÝ, Marcel a kol. Svit: 50 rokov. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s., bez ISBN, str. 68-71.

⁹⁰ Kompromitující materiály z doby války používali komunisté také v konkurenčním boji mezi sebou. Srov. PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948-1989: personifikácia politického vývoja*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. 389 s. ISBN 80-7165-417-5, str. 300-301.

⁹¹ Komunisté postupně zkonstruovali za pomoci svých lidí na ministerstvu vnitra a v bezpečnostních složkách sérii nepravdivých obvinění a provokací, které vyvrcholily v polovině září roku 1947 rozsáhlým zatýkáním a následnými procesy s vedoucími politiky Demokratické strany. Státněbezpečnostní orgány během akce proti Demokratické straně zatkl a vyšetřovaly 587 osob. Srov. VONDŘÁŠEK, Václav. *Kriminalizace Demokratické strany Slovenska v předúnorovém období*. In: PERNES, Jiří, a FOITZIK, Jan, eds. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze*. Brno: Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2005. 391 s. ISBN 80-7285-053-9, str. 130-146.

Jozef Lenárt se v červnu 1945 stal nejprve tajemníkem a nedlouho poté vedoucím tajemníkem oblastního výboru Komunistické strany Slovenska v Popradu.⁹² Není možné přesně zmapovat, nakolik se zapojil do kampaně proti Demokratické straně, ale z titulu své funkce se podílu na ní nemohl vyhnout. Například přímo ve Svitu byli komunisty veřejně odhaleni údajní „čtyři členové Hlinkovy gardy, jeden aktivní člen Hlinkovy slovenské ľudové strany a jeden vyslovený kolaborant“, kteří zasedali jako členové Demokratické strany ve zdejším národním výboru.⁹³

Samozřejmě se nabízejí otázky, zda Jozef Lenárt věděl o tom, že nařčení proti vedoucím politikům Demokratické strany v Bratislavě se nezakládají na pravdě, nebo jak tomu bylo s pravdivostí odhalení přímo v oblasti jeho pravomoci na Popradsku. Bohužel však zatím nejsou k dispozici hodnověrné prameny, které by na tyto otázky přinesly jednoznačnou odpověď.

V této souvislosti je však potřeba se vymezit vůči poměrně široce vžitému názoru, jež sdílí nemalá část veřejnosti i někteří historici, kteří si komunistickou stranu představují jako jakýsi zločinecký gang, v němž jsou do nezákonností v různém rozsahu zasvěceni všichni jeho členové. Zastánci tohoto názoru automaticky předpokládají, že funkcionář v ranku oblastního tajemníka musel být s pozadím celé věci důvěrně obeznámen, i když skutečnost samozřejmě mohla být úplně jiná.

Sbírání a zveřejňování kompromitujících informací na skutečné bývalé luďáky v řadách Demokratické strany představovalo z hlediska zákona, a v zásadě i dobového veřejného mínění, neproblematickou činnost, do níž mohli být bez obtíží zapojeni všichni straníci až po posledního řadového člena. O konstrukci lživých nařčení to však rozhodně neplatí. Z hlediska komunistů by bylo naprosto netaktické seznamovat s detaily spiknutí více lidí, než bylo nezbytně nutné pro jeho přípravu, protože by rapidně vzrostlo riziko úniku informací a následné blamáže.

Jozef Lenárt vzhledem ke svému mládí už sice v této době dosáhl ve stranické hierarchii poměrně slušného postavení, ale působil v zapadlé periferní oblasti země stranou hlavního dění v ústředním aparátu a státněbezpečnostních složkách. Nemusel proto vůbec nic

⁹² V dobové organizační struktuře KSS byla oblast nadřazena okresu a nad ní byl už pouze vrcholný článek v podobě ústředního výboru strany a jeho orgánů, dá se tedy říci, že se jedná o ekvivalent českých krajů. Do působnosti oblastního výboru KSS v Popradu spadaly okresy Poprad, Spišská Stará Ves a Stará Lubovňa.

⁹³ Srov. GALANSKÝ, Marcel a kol. Svit: 50 rokov. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s., bez ISBN, str. 70.

vědět o skryté stránce odhalování údajných luďáckých spiklenců v řadách Demokratické strany, a je docela dobře možné, že všechna obvinění skutečně považoval za pravdivá.

Komunistická strana Slovenska se v té době potýkala také s vlastními vnitřními a národnostními problémy. Díky tomu, že na jihu Slovenska ožehavá maďarská otázka nebyla na severu země aktuální, nemusel Jozef Lenárt v oblasti své působnosti řešit, co s komunisty maďarské národnosti, kterým bylo na základě rozhodnutí předsednictva Slovenské národní rady z 18. května 1945 stejně jako všem ostatním Maďarům zakázáno účastnit se politického života.⁹⁴

Od prosince roku 1945 navíc probíhala v Komunistické straně Slovenska včetně popradské oblasti přeregistrace členské základny spojená s prověrkami. Toto opatření bylo vynuceno masivním přílivem nových členů, jejichž počet krátce po druhé světové válce narostl v porovnání s předválečnými stavy přibližně dvacetinásobně.⁹⁵ Kromě oddaných mladých odbojářů, jakým byl například Jozef Lenárt, a přibližně dvaceti tisíc sociálních demokratů, kteří do Komunistické strany Slovenska přešli po sloučení obou stran v roce 1944, se jednalo především o úplně nové tváře, jež neměly až do skončení války s komunisty vůbec nic společného.⁹⁶

Jozef Lenárt se při řízení oblastní stranické organizace na Popradsku osvědčil, proto v září 1947 povýšil do aparátu ústředního výboru Komunistické strany Slovenska, v němž díky svým zkušenostem z Baťových závodů působil jako instruktor pro lehký průmysl. V této funkci se podílel také na převzetí moci komunisty v roce 1948, za což byl

⁹⁴ Komunisté maďarského původu tím byli pochopitelně pobouřeni, ale vedení KSS postupovalo nekompromisně i v případě zasloužilých předválečných funkcionářů. Například předválečný poslanec za KSČ István (Štefan) Major nemohl být členem žádného stranického orgánu a poválečné tažení proti slovenským Maďarům musel přežít jako ředitel stranické tiskárny. Srov. PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska 1945-1948. Členstvo, organizácia, vedenie, stranický aparát, vzťah ku KSČ. In: *Historický časopis*. Roč. 59, č. 3 (2011) Bratislava: Slovenská akadémia vied, str. 471-491, ISSN 0018-2575.

⁹⁵ Předválečná KSS měla zhruba deset tisíc členů. Po sloučení se sociálními demokraty v roce 1944 a především díky přílivu nových lidí se tato strana rozrostla ke konci roku 1945 na 200 000 členů.

⁹⁶ Jak se ukázalo při prověrkách, s mnoha z nich zase nechtěla mít nic společného ani KSS, která proto v září 1946 vykazovala pouze 158 028 členů, což představuje téměř čtvrtinový úbytek členské základny během pouhých devíti měsíců. Vedení strany se přitom nevzdávalo snahy vybudovat masovou členskou základnu, proto byla po celém Slovensku prováděna kampaň k náboru nových straníků. PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska 1945-1948. Členstvo, organizácia, vedenie, stranický aparát, vzťah ku KSČ. In: *Historický časopis*. Roč. 59, č. 3 (2011) Bratislava: Slovenská akadémia vied, ISSN 0018-2575, str. 471-491.

u příležitosti prvního výročí těchto událostí odměněn Řádem 25. února 1948, jenž byl speciálně vytvořen pro straníky, kteří se významně zasloužili o „*vítězství pracujícího lidu*“.⁹⁷

V lednu 1950 dostal Jozef Lenárt možnost získané zkušenosti zúročit v hospodářské sféře, když byl jako šestadvacetiletý jmenován podnikovým ředitelem Závodů 29. augusta v Partizánském. Přechod do této funkce se může na první pohled jevit jako sestup z významnějšího postavení v ústředním stranickém aparátu mezi masu čerstvě povýšených dělnických kádrů, jež v celém Československu začaly po statisících opouštět výrobu, aby zaujaly postavení po manažerech, úřednících, policistech, vojácích, soudcích, umělcích, učitelích a studentech, kterým nový režim z různých důvodů nedůvěřoval a nedovolil jim proto setrvat na původních pozicích.⁹⁸

Před vynášením podobných soudů je však potřeba vzít v úvahu, že Slovensko bylo na prahu 50. let stále zaostalou agrární zemí s nízkým podílem průmyslu, který se koncentroval především do bratislavského a žilinského regionu,⁹⁹ a spoustou obcí a míst, kde lidé ještě museli svítit svíčkami nebo petrolejkami, protože neměli zavedenou elektřinu.¹⁰⁰ Závody 29. augusta v Partizánském sice nebyly zdaleka jediným československým podnikem, který dostal mladého dělnického ředitele, ale jen málokterému z nich by byla v tomto věku svěřena do rukou páteř obuvnického průmyslu na Slovensku.

Navíc Jozef Lenárt nastupoval na nové místo jako spolehlivý funkcionář, který měl převzít důležitý závod po předchozím řediteli Josefu Trojanovi, jenž byl zatčen v rámci vnitrostranického honu na agenty zahraničních rozvědek, později po několikaleté vyšetřovací vazbě odsouzen ve vykonstruovaném procesu k trestu smrti a nakonec popraven. Právě Trojanův případ stojí za bližší seznámení, protože představuje první Lenártovo přímé osobní setkání s politickými procesy na počátku 50. let. Jako takový rozhodně v mysli Jozefa Lenárta

⁹⁷ Kromě Řádu 25. února 1948 (1949) získal Jozef Lenárt během své kariéry také vyznamenání Za zásluhy o výstavbu, Řád rudého praporu (SSSR), Řád vítězného února (1973), Řád republiky (1973), Řád Klementa Gottwalda – za budování socialistické vlasti (1983), Zlatou hvězdu Hrdiny socialistické práce (1983) a Řád Říjnové revoluce (SSSR -1983).

⁹⁸ Zejména v první polovině 50. let přešlo z továren do různých veřejných funkcí, ozbrojených složek, na vysoké školy a na další pozice ve státním a hospodářském aparátu kolem 300 000 dělníků. Srov. KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Část první*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 313 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 3. ISBN 978-80-7285-079-2, str. 165-171.

⁹⁹ Tomu odpovídala i struktura organizace KSS, jejímž základním článkem bylo 3 099 vesnických organizací oproti pouhým 66 závodním organizacím soustředěným převážně do bratislavské a žilinské oblasti.

¹⁰⁰ Elektrifikace Slovenska byla dovršena až v roce 1960, kdy bylo elektrické vedení zavedeno do obce Zlatá Baňa nedaleko Prešova. I po tomto datu však nadále zůstávalo bez elektřiny 600 odlehlých osad, kam se z ekonomických důvodů nevyplatilo budovat elektrické vedení. Srov. KUBÍN, Miroslav. *Proměny české energetiky: historie, osobnosti, vědecko-technický rozvoj*. [Praha]: Český svaz zaměstnavatelů v energetice, 2009. 615 s. ISBN 978-80-254-4524-2, str. 113.

nezůstal bez odezvy, i když naprosto odlišným způsobem než procesy s tzv. *slovenskými buržoazními nacionalisty* a dalšími.

Josef Trojan přišel na Slovensko z Čech v roce 1938 jako mladý baťovec pověřený správou statku v obci Šimonovany. V katastru této vesnice začal ve stejné době koncern Baťa budovat na zelené louce obuvnické závody a nové město nazvané Baťovany, z nichž přejmenováním v roce 1949 vznikly Závody 29. augusta a město Partizánske.

Během druhé světové války údajně začal Josef Trojan nejprve materiálně podporovat odboj a později také využívat pro získávání informací své kontakty s Dr. Jozefem Beňuškou, vysoce postaveným příslušníkem slovenské politické policie nazývané „*Ústredňa štátnej bezpečnosti*“, kterého prostřednictvím jeho bratra několikrát pozval i s kolegy na hon. Po vypuknutí povstání se Trojan stal velitelem partyzánské jednotky „*Pavel*“ vytvořené převážně ze zaměstnanců Baťových závodů v Baťovanech. Se svou jednotkou se zúčastnil mnoha bojů, které zakončil 13. února 1945 přechodem bojové linie na území ovládané postupující Rudou armádou.¹⁰¹

Josef Trojan vstoupil také do komunistické strany, i když tento krok byl později jak jeho odpůrci, tak i některými jeho zastánci vykládán spíše jako projev konjunkturalismu. Josef Trojan patřil k lidem, kteří se snaží vyniknout za jakéhokoliv režimu a cílevědomě si proto budují vztahy s aktuálně vlivnými lidmi. Díky odbojovým zásluhám a nově navázaným kontaktům se mu v roce 1945 podařilo získat pozici národního správce, respektive později ředitele zestátněných Baťových závodů v Baťovanech, čímž odstartovala jeho zlatá éra, která trvala až do jeho zatčení.

Kromě řízení bývalé Baťovy továrny zastával Josef Trojan ještě celou řadu dalších politických a veřejných funkcí. Mimo jiné se stal oblastním ředitelem kožedělného a gumárenského průmyslu na Slovensku. Získal díky tomu vliv na výběr řídicích pracovníků, výrobní program a export podřízených podniků, což ho zařadilo mezi nejdůležitější slovenské hospodářské činitele. Na sjezdu národních výborů v Banské Bystrici v srpnu 1945 byl zvolen za Komunistickou stranu Slovenska do Prozatímního Národního shromáždění ČSR, kde setrval až do květnových voleb roku 1946.

¹⁰¹ Informace o Josefu Trojanovi a procesu s ním byly autorem čerpány z článku: JABLONICKÝ, Jozef. 2009. Trojan – muž a oběť své doby. In: JABLONICKÝ, Jozef. 2009. *Fragment o histórii*. Bratislava: Kalligram, 2009. 598 s. ISBN 978-80-8101-242-6, s. 238 – 243.

Mezi své známé, které na podnikový účet královsky hostil a obdarovával tehdy nedostatkovým zbožím, mohl Josef Trojan počítat nejruznější prominenty včetně předních politiků, ministrů a pověřenců, vysokých důstojníků i zahraničních diplomatů akreditovaných v Bratislavě. S tolika konexemi se cítil být nedotknutelný, přesto se v roce 1949 dostal do hledáčku konstruktérů politických procesů, kteří připravili jeho zatčení. K tomu došlo ve dvě hodiny ráno 22. prosince 1949 přímo v jeho pokoji v luxusním hotelu Esplanade v Praze, pouhý den po návštěvě u Rudolfa Slánského, který byl přitom informován o připravovaném zatčení svého hosta, a slavnostní recepci na oslavu Stalinových narozenin, na níž se Josef Trojan setkal s dalšími významnými funkcionáři KSČ.

Během vyšetřování byl umístěn ve vazbě v ruzyňské věznici, kde se připravovalo jeho zapojení do některého z připravovaných politických monstrprocesů. Avšak především díky Trojanově neochotě spolupracovat s vyšetřovateli se jim nakonec nepodařilo začlenit ho do žádné fiktivní spiklenecké skupiny, které postupně jedna za druhou mířily před soud. Proto bylo ve finále nutné přijít s náhradním obviněním. Josef Trojan byl křivě nařčen z návodu k hromadné vraždě v Baťovanech, kterou těsně po válce v rámci svévolné „*národní pomsty*“ spáchala samozvaná partyzánská milice na údajných kolaborantech, mezi nimiž však údajně byla i těhotná žena, jež neměla s politikou vůbec nic společného. Navzdory tvrdošíjnému popírání jakéhokoliv podílu na tomto zločinu byl nakonec Josef Trojan po několikaletém věznění ve vazbě 16. října 1953 odsouzen k trestu smrti a 28. prosince téhož roku popraven.¹⁰²

Dlouho před rozsudkem a svou popravou byl v dubnu 1950 Josef Trojan navíc zbaven všech vyznamenání a vymazán z oficiálních dějin povstání na Slovensku, což kontrastuje s předchozím zveličováním jeho zásluh, které se projevilo i na poválečném přejmenování jeho partyzánského útvaru. V roce 1945 byl pozměněn původní název jeho jednotky „*Pavel*“ na „*Hornonitriansky partizánsky prápor kpt. Trojana*“, aby se z něj v oficiální historiografii stala po Trojanově zatčení „*Hornonitrianska partizánska brigáda Albína Grznára*“...

Uvěznění tak významného člověka, jakým byl Josef Trojan, samozřejmě vyvolalo pozdvižení. O celém případu se mluvilo ještě dlouho, a to i v domácnosti Jozefa Lenárta, který k Trojanovi cítil despekt, protože ho považoval v otázkách obuvnického průmyslu

¹⁰² O tom, jakým způsobem byl Josef Trojan vyšetřovateli Státní bezpečnosti „přesvědčován“, aby se přiznal, je možné si udělat představu například zde: DOUBEK, Bohumil a KAPLAN, Karel, ed. *StB o sobě: výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002. 439 s. ISBN 80-902885-8-8.

a podnikového řízení za ignoranta, jenž za své postavení vděčil více svému umění navazovat kontakty s vlivnými lidmi než odbornosti a manažerským schopnostem. Možná také kvůli tomu Jozef Lenárt plně uvěřil v pravdivost oficiální verze případu, o níž byl přesvědčen ještě na začátku 90. let.¹⁰³ Bohužel není známo, zda vůbec o několik let později zaznamenal Trojanovo očistění, a jak se případně k tomuto verdiktu stavěl.¹⁰⁴

Po desítky let Jozef Lenárt považoval Josefa Trojana za skutečného inspirátora baťovanských vražd a celý případ za svévolné zneužití postavení respektovaného partyzánského velitele. Vzpomínal na něj i při rozhovorech se svým pozdějším spolupracovníkem Ladislavem Stískalem, podle jehož paměti právě tento případ „fixoval“ Lenártovu pozornost na dodržování zákonnosti.¹⁰⁵

K politickým procesům se váže také další Stískalova vzpomínka. Podle ní měl údajně Jozef Lenárt v roce 1950 intervenovat v Praze u členky Komise stranické kontroly Jarmily Taussigové ve prospěch zatčeného „tajemníka Městského výboru KSS v Bratislavě“ Jána Gábela, který měl být po této přímlově skutečně propuštěn. Toto tvrzení se však dosud nepodařilo nezávisle ověřit.¹⁰⁶ Zůstává proto nezodpovězenou otázkou, jakou formou údajná intervence proběhla a jaký měla ve skutečnosti dopad na kauzu Jána Gábela.¹⁰⁷

¹⁰³ Lenártův synovec Miroslav Hradil poprvé slyšel o Josefu Trojanovi jako malý kluk během návštěvy u strýce, když se o tomto případu bavili dospělí mezi sebou. Znovu o Trojanově případu hovořil se strýcem na začátku 90. let, kdy byl Jozef Lenárt stále přesvědčen o pravdivosti obvinění a trval na svém hodnocení Josefa Trojana. Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

¹⁰⁴ Kapitánovi Trojanovi nebol dokázaný návod na vraždy. In: *Národná obroda: nezávislý denník občanov Slovenska*. Bratislava: Apolopress, 7. 3. 1995.

¹⁰⁵ Ladislav Stískal ve svých pamětech Trojana přímo nejmenuje, ale píše o „některých příslušnících odboje“. STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky...* c. d., str. 37.

¹⁰⁶ Tuto informaci se pokusil ve svém výzkumu ověřit Richard Pavlovič, ale nepodařilo se mu to kvůli nedostupnosti příslušných archivních fondů. O Lenártově přímlově za Jána Gábela nikdy neslyšeli ani ostatní badatelé včetně Jozefa Jablonického. Srov. PAVLOVIČ, Richard. *Jozef Lenárt – slovenský a československý politik v čase spoločenskej krízy a normalizácie (1967-1989)*. [Dizertační práce]. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011, str. 30.

¹⁰⁷ Ján Stískal se ve svých vzpomínkách dopustil několika nepřesností. V roce 1950 fungoval v Bratislavě ještě Krajský výbor KSS, kde Ján Gábel od roku 1947 působil jako tajemník pro závody a v letech 1948 až 1949 zastával post krajského velitele Lidových milic. Od roku 1949 pracoval v aparátu ÚV KSS a studoval na ústřední politické škole v Praze. V letech 1951 až 1955 pak působil jako vedoucí mzdové účtárny v Čs. automobilových opravárnách v Bratislavě, což je možné skutečně hodnotit jako degradaci v důsledku ztráty důvěry kvůli vyšetřování podezření ze špionáže. Od roku 1955 se pak postupně dostával do důležitých pozic v podnikové sféře, tři roky řídil bratislavskou pobočku Československých státních drah a od roku 1958 byl ředitelem Bratislavských energetických závodů. Ve straně už však žádné vyšší funkce nedosáhl a do státní funkce se dostal až v červenci 1970, kdy byl na návrh PÚV KSS jmenován prvním místopředsedou Federálního výboru pro technický a investiční rozvoj. Srov. NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 134, ar. j. 211, b. 12 – 181. schůze PÚV KSČ ze dne 8. července 1970 – Kádrové návrhy.

Každopádně Jozef Lenárt se pro dodržování zákonnosti vyslovoval také později při jiných příležitostech, k čemuž přispělo především jeho působení v rehabilitačních komisích, které přešetřovaly vykonstruovaný proces s tzv. „slovenskými buržoazními nacionalisty“. To však samozřejmě neznamená, že by se snad někdy zastával šikanovaných odpůrců režimu. Nijak se nestavěl proti stíhání opozice podle „gumových“ zákonů, jež sice budily zdání legality, ale ve skutečnosti umožňovaly zpolitizované policii a justici jednat s nepohodlnými lidmi naprosto svévolně.¹⁰⁸

Navíc Jozef Lenárt nikdy nepůsobil na úseku justice nebo vnitra, o jejichž činnost se stejně jako o armádu příliš nezajímal.¹⁰⁹ Sbor národní bezpečnosti, jak zněl dobový oficiální název pro bezpečnostní složky, navíc stranické vedení často informoval značně zkreslujícím nebo přímo lživým způsobem, který měl za cíl potvrzovat správnost zvolené politické linie a především zatajit nebo alespoň bagatelizovat veškerá pochybení a porušení zákona ze strany státních orgánů a jejich bezpečnostních složek.¹¹⁰ Jozef Lenárt by proto měl velmi omezené možnosti přímo ovlivnit průběh živých případů, v nichž docházelo k nezákonnému jednání ze strany státních orgánů, i kdyby o to opravdu stál.¹¹¹

¹⁰⁸ Bylo by však poněkud pokrytecké zdůrazňovat lhostejnost k politicky motivovanému šikanování a pronásledování opozice policií a justicí pouze u Jozefa Lenárta a dalších komunistických politiků, když tato neblahá praxe místy přežila diktaturu KSČ až do současnosti, aniž by proti tomu politici mainstreamových stran jakkoliv protestovali. Po roce 1989 sice došlo ke změně cílů represe a modifikaci zákonných norem, aby odpovídaly novým poměrům, avšak to nic nemění na tom, že podle českých zákonů jsou i nadále stíháni občané, kteří se nedopustili ničeho jiného než veřejných projevů naprosto legitimních opozičních názorů. Jako konkrétní příklad může posloužit případ tajemníka Dělnické mládeže Jakuba Svobody, který byl v červnu 2014 zatím nepravomocně odsouzen k podmíněnému trestu za výtržnictví (psáno v listopadu 2014), protože se dopustil údajného „zhanobení symbolu demokratických hodnot“ prostřednictvím spálení textilní vlajky EU. Tento politický proces v současnosti stále běží u soudu vyšší instance, a není proto vyloučeno, že „pachatel“ bude nakonec přece jenom osvobozen s odkazem na svobodu projevu. Avšak autor má za to, že ve skutečně svobodné zemi by se projevy tohoto druhu neměly z principiálních důvodů vůbec dostávat před soud a že podobné procesy zbytečně degradují práci současné české policie a justice na úroveň jejich normalizačních předchůdců.

¹⁰⁹ Jozef Lenárt k problematice justice, vnitra a ozbrojených sil diskutoval v předsednictvu ÚV KSČ pouze velmi poskrovnu a zpravidla z této oblasti nedostával žádné úkoly k řešení. Nanejvýš mu byly jako premiérovi zaslány pro informaci zprávy o plnění některých organizačních a politických úkolů ve zmíněných resortech.

¹¹⁰ Konkrétní příklad, kdy bezpečnostní složky podaly stranickému vedení zkreslené a lživé informace, je uveden v kapitole nazvané „Normalizátor“.

¹¹¹ Na druhou stranu se Jozef Lenárt v roce 1964 prokazatelně angažoval ve prospěch vdovy po popraveném Vladimíru Clementisovi, které pomohl dosáhnout udělení osobního důchodu. Srov. *NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966*, sv. 77, ar. j. 81, b. 13 – 81. schůze PÚV KSČ ze dne 8. září 1964 – Úprava důchodu Ludmily Clementisové.

V. Stoupající hvězda

Ředitelování v Partizánském provázela také radikální změna v osobním životě Jozefa Lenárta, který si 19. května 1951 vzal za manželku o dva roky starší vdovu Emílii Makarenkovou, rozenou Hradilovou, jež pocházela z rodiny zemědělského nádeníka z malé vesnice nedaleko Lipníku nad Bečvou.¹¹²

Budoucí manželé se poprvé potkali už během války ve Zlíně, kam Emílie Hradilová nastoupila jako „*Mladá žena*“ poté, co musela stejně jako Jozef Lenárt z ekonomických důvodů zanechat studia na reálném gymnáziu. Postupem doby se díky výborným pracovním výsledkům a vysokému nasazení vypracovala na sekretářku v oddělení konstrukce staveb. Tehdy se však Emílie Hradilová s Jozefem Lenártem znala pouze od vidění.¹¹³ Navíc měla vážný vztah s jiným zaměstnancem Baťova koncernu, všestranným sportovcem a průkopníkem bezmotorového létání Alexandrem Makarenkem, za kterého se vdala a odešla s ním pracovat do koncernové pobočky ve slovenských Baťovanech, z jejichž okolí pocházel.¹¹⁴

Alexander Makarenko se angažoval v celé řadě sportovních aktivit. Mimo jiné už před válkou stál u zrodu baťovanské pobočky Klubu slovenských turistů a v říjnu 1940 se zásadním způsobem podílel na vzniku místního aeroklubu s názvem „*Slovenský letecký zbor Baťovany*“, v němž vedl plachtařskou sekci. Ve vztahu k jeho osobě je velice zajímavý záznam o vzniku baťovanské letky Hlinkovy gardy v listopadu 1940: „*Dňa 22. novembra 1940 vo večerných hodinách sa na podnet leteckého odboru Klubu absolventov Baťovej školy práce zišla hŕstka "mladých mužov" na informačnej schôdzi v klubovni Spoločenského domu, kde im o význame letectva a jeho základných vlastnostiach a prednostiach prednášal civilný pilot Ing. Otto Honzů. Po prednáške sa záujemci uzniesli požiadať miestneho veliteľa*

¹¹² Emílie Hradilová se narodila 30. 4. 1921 v obci Žákovice v okrese Přerov jako třetí z šesti dětí. Její otec František Hradil se při práci vzdělával pomocí různých kursů, postupně před 2. světovou válkou pracoval jako kancelářský pomocník, obchodní příručí v obchodě s mýdlem a prokurista v zemědělském družstvu. Po válce pracoval v zemědělském výkupu, později v 60. letech si dodělal maturitu. Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

¹¹³ Vzpomínky Ing. Miroslava Hradila se v detailech o seznámení budoucích manželů Lenártových rozcházejí se vzpomínkami jeho bratra Pavla, který uvedl v rozhovoru s PhDr. Richardem Pavlovičem, PhD., že se Jozef Lenárt poprvé setkal se svou budoucí manželkou až v Partizánském. Srov. Záznam rozhovoru s Ing. Pavlem Hradilem ze dne 31. března 2012, *Soukromý archiv PhDr. Richarda Pavloviče, PhD.*

¹¹⁴ Alexander (Lexa) Makarenko (5. leden 1916 až září 1944) byl Ukrajinec narozený v obci Morozovskaja ležící v tehdejší carské Rusku. Jeho otec zahynul v roce 1918 během bojů občanské války. S jeho ovdovělou matkou se oženil rakousko-uherský zajatec Peter Müller, který se v roce 1921 usadil i se svou ženou a nevlastním synem v obci Kovarce nedaleko Topolčan. Srov. *Slovenský biografický slovník*. Martin: Matica slovenská, 1986-1994. sv. IV (M-Q), ISBN 80-7090-019-9, str. 39.

*Hlinkovej gardy, riaditeľa Baťových závodov, pána Jána Luptáka, aby ustanovil miestnu letku Hlinkovej gardy a vymenoval jej veliteľa. Tento žiadosť vyhovel a hneď v ten večer do funkcie veliteľa vymenoval Alexandra Makarenka.*¹¹⁵

Budoucí manžel Emílie Hradilové se sice podle tohoto záznamu stal velitelem leteckého odboru Hlinkovy gardy v Baťovanech, evidentně se však s luďáckým režimem vnitřně neztotožnil. Svědčí o tom jeho pozdější zapojení do příprav povstání proti bratislavské vládě, v jejíchž rámci pomáhal zejména se zásobováním partyzánské skupiny Albína Grznára. Ještě před vypuknutím povstání však byla Makarenkova ilegální činnost prozrazena. Musel se proto před zatčením skrývat v horách, kde se připojil k partyzánskému oddílu Pavel, který se skládal převážně ze zaměstnanců Baťových závodů v Baťovanech.

V řadách tohoto oddílu byl 3. září 1944 zraněn v boji proti postupujícím německým jednotkám u obce Horné Chlebany. Navzdory tomu se mu podařilo dostat se domů do Kovarců, kde se chtěl v tajnosti vyléčit, avšak záhy byl kvůli udání dopaden německou policií. Němci ho po zatčení nejprve odvezli do Topolčan, pak ho věznili v internátu Baťovy školy práce v Baťovanech, aby ho nakonec popravili a jeho tělo pohřbili na dodnes neznámém místě pravděpodobně někde v blízkém okolí města nebo dokonce přímo v jeho katastru.¹¹⁶

Jeho manželce Emílii Makarenkové se sice podařilo pronásledovatelům uniknout, ale musela strávit nastupující zimu s ostatními partyzány na útěku v horách, což se trvale podepsalo na jejím zdraví. V důsledku dlouhodobého pobytu v chladném prostředí onemocněla silným zánětem ženských orgánů, který v zasněžených horách nemohla vzhledem k okolnostem adekvátním způsobem včas léčit. Po celý zbytek svého života pak považovala právě toto onemocnění za příčinu své neplodnosti.¹¹⁷

Po válce žila Emílie Makarenková dál v Baťovanech, kde se z jejího tragicky zesnulého manžela stala vyznamenaná a všeobecně uctívaná ikona protifašistického odboje,

¹¹⁵ Srov. *60 rokov športového lietania v Partizánskom*. Oficiální stránka Aeroklubu Partizánske [online]. 2000 [cit. 7. 11. 2014]. Dostupné z: <http://partizanske.aeroklub.sk/historia/60liet/60liet.html>

¹¹⁶ Srov. *Slovenský biografický slovník*. Martin: Matica slovenská, 1986-1994. sv. IV (M-Q), ISBN 80-7090-019-9, str. 39.

¹¹⁷ Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

kteřou i v současnosti připomínají pamětní desky, oslavné články v médiích a pravidelný letecký závod s názvem „*Memoriál Alexandra Makarenka*“.¹¹⁸

Když se po několika letech do města přistěhoval její stále ještě svobodný známý ze Zlína Jozef Lenárt, začala mu nejprve pomáhat s udržováním ředitelské domácnosti, na kterou sám nestačil. Ženské ruky bylo opravdu potřeba, protože Jozef Lenárt zrovna nevynikal pedantickou pořádností. Jako značně časově zaneprázdněný a přitom velmi nenáročný mladík se snažil neoblíbeným domácím pracím vyhnout leckdy i dost neotřelým způsobem.¹¹⁹ Pomoc Emílie Makarenkové mu proto přišla velmi vhod. Jeho časté kontakty s ní brzy přerostly v hlubší vztah, který mladý pár zanedlouho završil svatbou.

Úspěšné řízení podniku se stalo pro Jozefa Lenárta odrazovým můstkem k vyšším funkcím. V roce 1951 byl ve věku 28 let jmenován náměstkem ministra lehkého průmyslu a podruhé v životě se díky tomu stěhoval za prací do českých zemí. Tentokrát přímo do hlavního města Prahy, kde i s manželkou bydlel v širším centru v Gorazdově ulici na Novém Městě doslova pár desítek kroků od vltavského nábreží.¹²⁰

Příslušné dokumenty ministerstva lehkého průmyslu bohužel nejsou v současnosti dostupné, proto zatím není možné s jistotou odpovědět ani na tak prostou otázku, jakou agendou se Jozef Lenárt v tomto resortu vlastně zabýval. Samozřejmě se dá s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že se i nadále věnoval záležitostem spojeným s produkcí obuvi a souvisejícího sortimentu, není však vyloučeno, že do jeho kompetence spadala také výroba jiných druhů spotřebního zboží.

Každopádně je jisté, že neměl úplně lehkou práci. Na začátku 50. let XX. století byl totiž v centrálně řízeném hospodářství kladen hlavní důraz na rozvoj těžby surovin a nových výrobních kapacit zejména v těžkém strojírenství, hutnictví a výrobě zbraní pro hrozící třetí světovou válku východního bloku v čele se Sovětským svazem proti Spojeným státům americkým a jejich západoevropským spojencům. V porovnání s těmito preferovanými odvětvími představoval lehký průmysl orientovaný především na produkci

¹¹⁸ Alexander Makarenko byl v roce 1945 vyznamenán in memoriam Československým válečným křížem 1939. Srov. *Slovenský biografický slovník*. Martin: Matica slovenská, 1986-1994. sv. IV (M-Q), ISBN 80-7090-019-9, str. 39.

¹¹⁹ Jako ředitel závodu musel Jozef Lenárt chodit do práce a na veřejnosti upravený a čistě oblečený, ale příliš ho nebavilo udržovat svůj skromný šatník, který však právě kvůli svému malému rozsahu vyžadoval častější péči. Aby Jozef Lenárt nemusel tak často prát a žehlit své tři bílé košile, raději využil své pracovní zkušenosti s barvením textilu a vlastnoručně je všechny obarvil načerno. Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

¹²⁰ Tamtéž.

spotřebního zboží opomíjenou oblast. To se samozřejmě odráželo v omezeném přístupu k investicím i v dalších faktorech, které negativně ovlivňovaly produkci spotřebního zboží, jež kvůli tomu v mnoha případech představovalo úzkoprofilový artikl, který byl pro běžného občana reálně dostupný pouze prostřednictvím známostí či úplatků nebo na černém trhu apod.

Jozef Lenárt své nadřazené evidentně nezklamal ani v nelehkých podmínkách, které příliš nepřály rozvoji jeho resortu, protože ve straně s ním začali perspektivně počítat pro vysoké funkce. Předpokladem postupu do nich bylo doplnění vzdělání na Vysoké škole politické při ÚV KSSS v Moskvě, kam Jozef Lenárt nastoupil ke tříletému studiu v roce 1953.

Mezi jeho spolužáky se zařadili například Miloš Jakeš, Jaromír Obzina a Alexander Dubček, který do Moskvy přišel o dva roky později a na poměry ve škole ve svých pamětech vzpomínal takto: „*Vysoká škola politická při ÚV KSSS byla organizována jako řádná vysoká škola, jen její katedry se jmenovaly stolice. V té době studovalo na škole na tisíc studentů. Průměrný věk byl mezi 30 až 40 roky. Asi deset procent z nich tvořili zahraniční studenti z východní Evropy. Přístup k zahraničním studentům se v mnohém lišil. Bydleli spolu v oddělených částech internátů a byli začleňováni do zvláštních studijních skupin, kde jim byla poskytována individuální pomoc při studiu. Ze začátku se většina z nich musela učit rusky, což zabralo přibližně celý semestr. Na zahraniční studenty se kladly nižší nároky na vědomosti z povinné četby a byli klasifikováni shovívavěji než studenti domácí. To všechno vyústilo do jisté izolace zahraničních studentů.*“¹²¹

Několikaleté studium však nebylo jenom zkouškou Lenártových schopností, ale také pevnosti jeho mladého manželství. Svou ženu totiž musel nechat stejně jako ostatní doma. Ta si navíc v důsledku odjezdu svého manžela do Moskvy materiálně značně pohoršila. Přes všechny potíže a dlouhé odloučení však jejich manželství vydrželo.¹²²

Ovšem nejen studiem živ je člověk. Ruské prostředí nabízelo mladým mužům odloučeným od svých žen také různé formy povyražení, které ve vzpomínkách na svá studia v Moskvě popsal Zdeněk Mlynář: „*Ve studentské koleji se pilo při nejrozličnějších příležitostech, od svátků osobních až po svátky státní, a nejčastěji byla příležitostí prostě sama láhev vodky. Plná sklenice od hořčice – to byla základní dávka, která se pila „ex“ jako symbol, že se pít začíná. My, nezkušení zajíci z neruského prostředí, jsme se zprvu jen rychle*

¹²¹ DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X, str. 75.

¹²² Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

namol opili. Teprve když se časem dostavil návyk, který nás poněkud vyrovnal se zkušenými frontovými mazáky, začal jsem chápat, jaký význam má vodka v životě sovětského člověka: dává mu načas zapomenout na zkušenost a vytváří iluzi svobody. Teprve pod vlivem alkoholu začínala normální lidská komunikace.“¹²³

Podle vzpomínek Jozefa Chreňa této zábavě holdoval v Moskvě také Jozef Lenárt. A to prý dokonce v takové míře, že tím na sebe přivolal stranický trest, z kterého si však vzal ponaučení a nadále se pití alkoholu ve větší míře vyhýbal.¹²⁴ Později Jozef Lenárt dokonce plných dvacet let zcela abstinoval, což svému blízkému okolí zdůvodňoval tím, že se snaží jít ostatním příkladem.¹²⁵

Jozef Lenárt absolvoval studium s červeným diplomem a po návratu z Moskvy se jeho kariéra dál slibně rozvíjela. V září 1956 získal funkci vedoucího tajemníka krajského výboru KSS v Bratislavě, kterou zastával až do dubna 1958. Mezitím byl na sjezdu KSS v dubnu 1957 zvolen do ÚV KSS. V květnu 1958 opět povýšil, tentokrát do funkce ideologického tajemníka ÚV KSS se zodpovědností za činnost oddělení agitace a propagandy a oddělení škol, kultury a vědy.¹²⁶

Na tomto postu působil až do října 1962, kdy v čele Slovenské národní rady nahradil zemřelého Rudolfa Strehaje.¹²⁷ Právě předsednictví tohoto v té době z mocenského hlediska naprosto bezvýznamného orgánu donutilo Jozefa Lenárta přehodnotit své dosavadní postoje k otázkám česko-slovenských vztahů a úlohy slovenských národních orgánů ve společném státě.¹²⁸

Do té doby totiž těmto záležitostem nepříkládal zdaleka takovou váhu jako jiní funkcionáři. Bylo to dáno tím, že jeho národní cítění bylo velmi vlažné. Neměl však přitom

¹²³ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremlu*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 283 s. Archiv; sv. 62. ISBN 80-204-0196-2, str. 21.

¹²⁴ Jozef Chreňo působil od března 1971 jako vedoucí sekretariátu Jozefa Lenárta, který v té době vykonával funkci prvního tajemníka ÚV KSS. Srov. Rozhovor s JUDr. Jozefem Chreňom ze dne 30. 5. 2011. *Soukromý archiv PhDr. Richarda Pavloviče, PhD.*

¹²⁵ Jozef Lenárt i po přerušení naprosté abstinence nadále pil jenom velmi mírně. Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

¹²⁶ Srov. PEŠEK, Jan. *Centrum moci: aparát Ústředního výboru Komunistickej strany Slovenska 1948-1989*. Bratislava: AEPRESS, 2006. 268 s. ISBN 80-88880-71-8, str. 67.

¹²⁷ Rudolf Strehaj zemřel 28. července 1962 v Praze.

¹²⁸ Podrobněji k otázce postavení slovenských národních orgánů na přelomu 50. a 60. let XX. století srov. KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Kniha dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 231-255; RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 417-433.

nic společného s národnostně indiferentními světoobčany, ani se necítil být Čechoslovákem. Velmi dobře si uvědomoval svůj slovenský původ, ale v 50. letech považoval za mnohem významnější hospodářské záležitosti než kompetenční otázky slovenských orgánů ve vztahu k pražskému centru. Kvůli svému pragmatismu a technokratickému, ekonomicky profilovanému myšlení považoval za prvořadý slovenský národní zájem maximální využití obrovského modernizačního a investičního potenciálu, který skýtalo spojení s tehdy výrazně rozvinutějšími českými zeměmi. Utužení centralizace v rámci unitárního státu přitom považoval za přijatelnou daň za hospodářský rozvoj, rychlou industrializaci a růst životní úrovně.¹²⁹

Patřil proto mezi zastánce co nejtěsnějšího propojení Slovenska s českými zeměmi, což ostatně odpovídalo také dobové stranické linii, kterou disciplinovaně hájil. V jeho projevech ze sklonku 50. let je dokonce možné v některých případech najít i prvky čechoslovakismu. Jozef Lenárt například odmítal budování vědeckých institucí na národním principu, kritizoval jako přežitek údajnou snahu slovenských škol vydávat příliš mnoho slovenských map a podporoval vytvoření jediného centrálního rozhlasu a televize, „*aby se nepěstoval lokální patriotismus*“. Ve snaze slovenských jazykovědců nahrazovat původně česká slova slovenskými ekvivalenty spatřoval projevy separatismu. Literárního kritika Alexandra Matušku označil za tzv. „*buržoazního nacionalistu*“, protože ve svých článcích kritizoval nedostatečnou péči oficiálních míst o rozvoj slovenského jazyka a nízkou úroveň slovenštiny u vedoucích funkcionářů KSS.¹³⁰

Jozef Lenárt plně podporoval také přijetí nové ústavy v červnu 1960, na což pod vlivem svých pozdějších zkušeností ze Slovenské národní rady vzpomínal před Ladislavem Stískalem jako na chybu: „*Na Lenárta obmedzenosť a škodlivosť tohto riešenia dopadala s celou ťarchou zodpovednosti tým viac, že ho v októbri 1962 zvolili za predsedu Slovenskej národnej rady. Bol, ako si spomínam, zneistený vo svojich predstavách o budovaní novej spoločnosti a v tejto funkcii dosť nešťastný, nemohúci a nevyužitý.*“¹³¹

¹²⁹ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archív autora*.

¹³⁰ V rozhovoru z roku 2003 však Jozef Lenárt tvrdil, že si Alexandra Matušky vážil a několikrát ho ochránil před stranickými tresty, které na sebe přivolával svým ostrým jazykem. Srov. PAVLOVIČ, Richard. Slovenská národná rada 1948-1968. In: MERVART, Jan a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století: osudové osmičky v našich dějinách*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Vydáno péčí Historického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové ve vydavatelství Oftis, 2008. 455 s. ISBN 978-80-7405-032-9, str. 346-349.

¹³¹ STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky*...c. d., str. 33-34.

Sám Jozef Lenárt v lednu 1968 charakterizoval své někdejší působení v čele SNR takto: „*Ode mne skoro nikdo nic v této funkci nechtěl. Z vlády nikdo nikam nevolal, vládní materiály mi neposílali, prostě jsem dostával státní plat, a kdybych se o věcech nedozvěděl v předsednictvu strany, tak po státní linii jsem se nedozvěděl vůbec nic, co se v této republice a v centru děje.*“¹³²

Nespokojenost s postavením slovenských národních orgánů dovedla Jozefa Lenárta k formulování vlastní vize změn, kterou přednesl v září 1963 během jednání předsednictva ÚV KSČ o svém jmenování do funkce premiéra.¹³³ Tehdy se vyslovil pro jasné vymezení role Slovenské národní rady, přičemž kritizoval příliš obecná ustanovení v ústavě z roku 1960, která umožňovala v praxi obcházet SNR i v těch ekonomických a kulturních záležitostech, do kterých by mohla mluvit.

Od přesného vymezení úlohy SNR v systému řízení ekonomiky a kultury si Jozef Lenárt sliboval rozptýlení atmosféry rezignované nečinnosti, která byla na začátku 60. let mezi členy a pracovníky SNR všeobecně rozšířena. Podporoval také ustavování odborných komisí SNR, které měly národním výborům na Slovensku pomáhat v záležitostech investiční výstavby, místního hospodářství, dopravy, obchodu a turistiky. Kromě toho měly komise SNR podle Lenártových představ pomoci zlepšit práci na úseku rozmísťování pracovních sil, koordinace vědecko-výzkumné práce a zavádění nové techniky.

V neposlední řadě se Jozef Lenárt vyslovil pro úzké spojení vlády a předsednictva SNR, které mělo v praxi probíhat tak, že by se část členů SNR zúčastňovala práce vlády jako její členové: „*To by snad neznamenal, že by se v Praze motali nebo vysedávali, ale aby zde byla možnost organického spojení těchto dvou orgánů, aby nedocházelo k duplicitě a pak k napětí mezi pracovníky ústředních orgánů. Aby zde prostě soudruzi mohli pracovat, zaujímat stanoviska a přednášet své návrhy vládě.*“¹³⁴

Stav faktického umrtvení a nepotřebnosti slovenských národních orgánů vadil i řadě jiných slovenských komunistů, což otevřelo prostor pro dílčí změny, které přineslo přijetí politického dokumentu s názvem „*Za plnější uplatnění SNR*“, schválené předsednictvy ÚV KSČ a ÚV KSS na společném zasedání 7. května 1964, na jehož přípravě se Jozef Lenárt

¹³² KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 246.

¹³³ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 35, ar. j. 38, b. 14 – 38. schůze PÚV KSČ ze dne 17. září 1963 – Některé úvahy o organizačních opatřeních.

¹³⁴ Tamtéž.

podílel společně s Alexandrem Dubčekem a Michalem Chudíkem.¹³⁵ Tato modifikace výkladu červnové ústavy z roku 1960 sice přinesla určité rozšíření působnosti SNR, avšak zdaleka nevyřešila všechny problémy a nepřinesla ani úplnou spokojenost na slovenské straně.¹³⁶

V březnu 1968 proto vystoupila SNR s požadavkem na federalizaci Československa, kterou Jozef Lenárt veřejně podpořil, i když ji ještě relativně nedlouho předtím rozhodně odmítal kvůli svým obavám z negativních dopadů tohoto kroku na ekonomický rozvoj Slovenska.¹³⁷ Dal však přitom jasně najevo, že i nadále patří ke skálním zastáncům pojetí státu jako jednotného hospodářského prostoru a rezolutně odmítl představy, že by každá část budoucí federace hospodařila úplně odděleně: „*Bude však treba v mechanizme federácie na strane jednej, a v zmysle ekonomickej reformy, novej sústavy hospodárskeho riadenia na strane druhej, nájsť spôsoby získavania a znovurozdeľovania zdrojov v prospech rýchleho hospodárskeho vyrovnania Slovenska na úroveň českých krajov. Keď to zanedbáme, urobíme veľkú chybu. Bohatstvo republiky umožňuje teda aj rýchlejší rozvoj Slovenska, a naopak – rýchlejší rozvoj Slovenska je veľkým zdrojom zveľad'ovania celej republiky. Máme jednotnú socialistickú ekonomiku a musíme utvárat' také podmienky v riadení, aby vyhrávali oba národy, aby bol jej rozvoj prospešný tak pre Slovákov, ako aj pre Čechov.*“¹³⁸

¹³⁵ Znění tohoto dokumentu v předstihu projednalo a schválilo PÚV KSČ. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 57, ar. j. 61, b. 1 – 61. schůze PÚV KSČ ze dne 24. března 1964 – Soubor opatření k plnějšímu uplatnění Slovenské národní rady ve smyslu Ústavy a XII. sjezdu KSČ.

¹³⁶ Podrobněji k úpravám pravomocí slovenských národních orgánů v 60. letech XX. století publikovali např. KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 244-255; PAVLOVIČ, Richard. Slovenská národná rada 1948-1968. In: MERVART, Jan a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století: osudové osmičky v našich dějinách*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Vydáno péčí Historického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové ve vydavatelství Oftis, 2008. 455 s. ISBN 978-80-7405-032-9, str. 341-354; RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3.

¹³⁷ Například v roce 1963 během diskuse ve vedení strany o rehabilitaci obětí procesu s tzv. „buržoazními nacionalisty“ Jozef Lenárt prohlásil, že „...federace by v ekonomice nadělala tolik zmatků, rozdělilo by se to na dva rozpočty, jaký by byl lokální patriotismus, jak by se lidé drželi stylizace a hádali se, všude by se počítalo, jaký je rozpočet, tak by se na Slovensko nedostalo v rámci federalizace tolik, industrializace by byla horší. Říkalo by se, Češi dávají ze svého rozpočtu na Slovensko. Byly by dva rozpočty, kdyby byly dvě vlády. Přelévá se 8 miliard korun, ty se přelévají ne pro modré oči Košičanů, ale v zájmu celé ekonomiky, což je prospěšné pro plzeňské fabriky, že budou mít plechy z Košic, a také Košičané budou mít ekonomiku, kulturu atd.“ Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 44, ar. j. 48, b. 1 – 48. schůze PÚV KSČ ze dne 5. prosince 1963 – Zpráva komise pro přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu.

¹³⁸ LENÁRT, Jozef. *Vybrané projevy a stati*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1983. 1. sv., str. 348.

VI. Člen mocenské elity

Předsedou Slovenské národní rady se Jozef Lenárt na podzim 1962 stal především díky přízni Antonína Novotného, jenž si ho už na sklonku 50. let vyhlédl jako jednoho z mladých perspektivních funkcionářů, kteří měli v nejvyšším stranickém vedení výhledově nahradit starší funkcionářskou garnituru. Zdánlivě málo významné předsednictví v podstatě bezmocné a nepotřebné SNR s sebou totiž Lenártovi přineslo také zvolení řádným členem předsednictva ÚV KSČ, což znamenalo postup mezi nejužší mocenskou elitu v Československu.¹³⁹

Naprosto suverénnímu postavení předsednictva ÚV KSČ uvnitř komunistické strany nahrávalo fakticky podřízené postavení ústředního výboru, který byl sice podle stanov nejvyšším orgánem strany mezi jednotlivými sjezdy, ale reálně fungoval spíš jako dobře promazaný stroj na schvalování rozhodnutí svého předsednictva. Svědčí o tom i zavedená praxe, podle které předsednictvo předkládalo ústřednímu výboru k hlasování pouze jedinou verzi návrhu usnesení, aniž by se vůbec počítalo s nějakými alternativami.

Předsednictvo ÚV KSČ navíc neřídilo pouze vlastní stranu, ale diktátorsky ovládalo celé Československo. Komunisté po převzetí moci v únoru 1948 vytvořili systém tzv. „*kádrové nomenklatury*“, jehož prostřednictvím dosazovali své členy a někdy také prověřené sympatizanty do vedení státní správy, armády, policie, všech ekonomických subjektů i vědeckých, kulturních, vzdělávacích a společenských organizací. Tito lidé pak podle principu tzv. „*demokratického centralismu*“ poslušně vykonávali pokyny svého stranického vedení a umožňovali mu tím zasahovat prakticky do všech veřejných záležitostí v zemi. Nic na tom neměnila ani legální existence několika dalších politických stran sdružených v Národní frontě, které rozhodně nepředstavovaly skutečnou protiváhu KSČ v politickém systému země.¹⁴⁰

¹³⁹ Jozef Lenárt byl za člena PÚV KSČ zvolen na X. sjezdu KSČ v prosinci 1962. Srov. ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, 2010. 440 s. ISBN 978-80-86712-87-1, str. 132.

¹⁴⁰ Podrobněji o procesu ovládnutí československé společnosti komunisty a kádrové politice KSČ publikovali např. KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Část první*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 313 s.; PAVKA, Marek. *Kádry rozhodují vše!: kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit: (prvních pět let komunistické vlády)*. Vyd. 1. Brno: Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2003. 126 s. Studijní materiály výzkumného projektu Krize komunistického systému v Československu 1953-1957; sv. 7. ISBN 80-7285-034-2.; KAPLAN, Karel, ed. *Kádrová nomenklatura KSČ 1948-1956: sborník dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992. 199 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny; sv. 2. ISBN 80-85270-04-8.; HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha:

Zvolení Jozefa Lenárta do nejužšího stranického vedení bylo zajištěno předem, protože podle v té době zavedených zvyklostí bylo předsednictvo ÚV KSČ jakýmsi „zastupitelským“ orgánem, v němž měli jistá místa první tajemník a několik tajemníků ÚV KSČ, předseda a několik dalších členů vlády, předseda parlamentu, první tajemník a tajemník ÚV KSS, některý z krajských vedoucích tajemníků a v neposlední řadě také představitel slovenského národního orgánu.¹⁴¹

Kromě řádných členů s hlasovacím právem se jednání předsednictva ÚV KSČ aktivně účastnili také kandidáti bez hlasovacího práva a případně i pozvaní hosté. Zpravidla se jednalo o odborníky nebo zástupce různých institucí, kteří přednášeli expertní příspěvky a odpovídali na otázky, ale nesměli být u debaty a hlasování. Uvnitř předsednictva ÚV KSČ panovala formální rovnost v tom smyslu, že všichni mohli předkládat návrhy a vyjadřovat se k nim.

Dominantní postavou předsednictva ÚV KSČ byl první muž strany Antonín Novotný, který určoval program jednání, řídil jejich průběh a zpravidla formuloval také jejich závěry, s nimiž v drtivé většině případů nakonec ostatní alespoň navenek souhlasili, i když si leckdy mysleli své.¹⁴² To platilo také pro Jozefa Lenárta, který navenek vystupoval jako bezvýhradný přívrženec Antonína Novotného, přestože měl na řadu věcí jiný názor a někdy v soukromí dokonce pochyboval o úrovni intelektu jak prvního tajemníka, tak i některých dalších členů nejužšího stranického vedení.¹⁴³

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8.

¹⁴¹ Během Novotného éry docházelo v předsednictvu ÚV KSČ k hlasování pouze výjimečně, což částečně stíralo rozdíl mezi členy předsednictva s hlasovacím právem a kandidáty. Srov. KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Kniha dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 121-122.; Předchozí předseda SNR Rudolf Střechaj byl kandidátem PÚV KSČ. Srov. ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, 2010. 440 s. ISBN 978-80-86712-87-1, str. 244.

¹⁴² O mimořádném postavení Antonína Novotného svědčí i vysoká pozornost věnovaná uspořádání oslav jeho šedesátých narozenin, která svým rozsahem předčila oslavy životních jubileí jiných členů stranického vedení. Srov. *NA*, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 79, ar. j. 83, b. 13 – 83. schůze PÚV KSČ ze dne 22. září 1964 – Uctění šedesátých narozenin soudruha Antonína Novotného. *NA*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 91, ar. j. 95, b. 2 – 95. schůze PÚV KSČ ze dne 12. ledna 1965 – Uctění životních jubileí.

¹⁴³ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

Návrhy k projednání většinou předkládali tajemníci ÚV KSČ v čele s Antonínem Novotným, méně často také ostatní členové předsednictva.¹⁴⁴ V diskusi pak všichni včetně kandidátů mohli vyjádřit své názory na projednávanou věc a pokusit se ovlivnit prvního tajemníka při formulování usnesení.

Jozef Lenárt při jednáních předsednictva ÚV KSČ nepatřil k mimořádně aktivním debatérům. Do větších proslovů se obvykle pouštěl, pouze pokud sám předkládal nějakou záležitost k projednání. Jinak se v diskusích většinou omezoval na kratší věcné poznámky. Mimo jiné to souviselo s obrovským množstvím agendy projednávané v předsednictvu ÚV KSČ, které na svých každotýdenních schůzích rozhodovalo nejen o koncepčních záležitostech prvořadě důležitosti, ale velice často také o méně důležitých detailech operativní nebo personální povahy.¹⁴⁵

Pokud se navíc vezme v úvahu, že se členové předsednictva ÚV KSČ museli kromě této agendy zabývat ještě záležitostmi souvisejícími s jejich stranickými nebo státními funkcemi, vyplývá z toho závěr, že jednoduše nebylo v lidských silách prokousat se stohy dokumentů a přečíst úplně všechny podklady k jednání. Funkcionáři si proto vybírali témata, se kterými se mohli seznámit hlouběji, zatímco ve zbylých případech naopak jenom klouzali po povrchu a při formulaci svých názorů spoléhali na vyjádření příslušných oddělení ÚV KSČ nebo se jednoduše ztotožnili s postojem prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného. Přirozeně při tomto výběru preferovali oblasti, které se kryly s jejich státní nebo stranickou agendou, nebo jim byly jiným způsobem blízké. Jozef Lenárt proto častěji debatoval o hospodářských a ideologických záležitostech, zatímco například problematika zbrojení a silových složek pro něj zůstávala stranou.

Jestliže se Jozef Lenárt v debatě setkal s nesouhlasem prvního tajemníka Antonína Novotného, nesnažil se hlavou prorážet zeď a hádat se s ním, ale pokoušel se své záměry přeformulovat a salámovou metodou je postupně prosazovat při vhodných příležitostech během dalších jednání.¹⁴⁶ Výsledkem však často bylo, že své představy neprosadil vůbec,

¹⁴⁴ Vyplývalo to z toho, že stranický aparát podřízený tajemníkům ÚV KSČ dohlížel na řízení v podstatě veškeré veřejné činnosti v Československu a aktivně zasahoval do práce vlády i dalších státních orgánů, které v důležitých věcech úkoloval.

¹⁴⁵ Karel Kaplan spočítal, že předsednictvo ÚV KSČ (do roku 1962 politbyro) mělo v letech 1958-1967 celkem 449 schůzí. Projednávalo během nich 9 374 bodů, přičemž na tomto počtu měly věci sociální politiky podíl 3,11 %, zahraniční politika a styky 27,62 %, vnitropolitické záležitosti 16 %, stranické 7,56 %, ekonomické 19,57 %, kulturní 5,73 % a personální 17,2 %. Srov. KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 124.

¹⁴⁶ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

nebo pouze ve značně pozměněné podobě, v níž téměř ztratily svůj původně zamýšlený smysl. Tento Lenártův přístup je možné hodnotit z různých úhlů pohledu. Jeho odpůrcům se jevil jako zbabělost nebo slabost, kterou Gustáv Husák v roce 1968 označil za „*třasořítkovství*“, či bezzásadová ústupnost motivovaná snahou udržet se ve vysoké funkci za každou cenu. Jiní lidé Lenártovo chování charakterizují spíš jako důsledné dodržování jeho představy o vnitrostranické disciplíně a jednotě ve vedení strany.

Ostatně celý Lenártův styl vystupování během politických jednání působí v porovnání s jinými funkcionáři jako příliš odbornický a nedostatečně razantní. Jozef Lenárt se rád vyjadřoval až po důkladné analýze problematiky, ideálně na základě odborných expertíz nebo předchozích zkušeností. Nepotrpěl si na silná slova nebo nějaké emotivní výstupy. Rozhodně nepatřil mezi umanuté maximalisty, kteří berou buď všechno, nebo nic, a na cestě za svým cílem nekoukají nalevo ani napravo. Naopak by se dal charakterizovat jako muž kompromisů, který se dokázal spokojit i s pouze částečným naplněním svých představ.

Neprojevoval se u něj ani hlad po moci, který je typickým poznávacím znamením všech úspěšných politiků, u nichž v některých případech dosahuje až chorobných forem. Samozřejmě to neznamená, že se ve vedení státu a komunistické strany ocitl proti své vůli, ale jistě jen málokterý politik kdekoliv na světě by dával svým kolegům ke zvážení, zda by nabízenou funkci raději neměl vykonávat někdo zkušenější, jako to udělal Jozef Lenárt při jednání o svém jmenování premiérem.¹⁴⁷

Na druhou stranu právě nedostatek vůdcovských ambicí mohl být paradoxně jedním z hlavních tahounů Lenártovy kariéry, protože díky němu nebudil ve výše postavených funkcionářích pocit ohrožení. Ti pak mohli bez obav ocenit jeho schopnosti a disciplínu, což může být také částečným vysvětlením, proč se Jozef Lenárt na rozdíl od většiny svých kolegů udržel ve funkcích po celou dobu trvání diktatury komunistické strany.

Dominance Antonína Novotného v předsednictvu ÚV KSČ vycházela z několika klíčových faktorů. Jeho autoritu podpíralo především rozhodující slovo při obsazování důležitých funkcí. Prostě do vedení nepouštěl nikoho, o kom by předpokládal, že by mohl reálně ohrozit jeho postavení. Navíc měl exkluzivní přístup k řadě tajných informací a privilegované postavení při styku se sovětskými představiteli, což mu umožňovalo správně

¹⁴⁷ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 35, ar. j. 38, b. 14 – 38. schůze PÚV KSČ ze dne 17. září 1963 – Některé úvahy o organizačních opatřeních.

reagovat na změny v sovětské politice a působit jako její hlavní československý interpret a realizátor.

V neposlední řadě plnil roli arbitra při sporech mezi podřízenými funkcionáři a získával díky tomu přehled o jejich slabinách a problémech, které pak mohl využít pro upevnění své vlastní pozice. Kromě toho mohl úkolovat jakéhokoliv komunistu na libovolném stupni stranické hierarchie bez vědomí jeho přímých nadřízených.

Dalším cenným nástrojem utužování loajality podřízených funkcionářů k prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ bylo rozdávání pověstných bílých obálek plných peněz ze zvláštního účtu číslo 3232, vedeného u Státní banky československé. K němu měl podpisové právo pouze Antonín Novotný, protože se jednalo o dispoziční fond prezidenta republiky, který nepodléhal státní kontrole ani účetní evidenci.¹⁴⁸

Od července 1960 z něj byly v souladu s rozhodnutím tehdejšího politbyra ÚV KSČ vybraným funkcionářům vypláceny nad rámec základních platů ještě tzv. „*osobní funkční příspěvky*“.¹⁴⁹ Tajemníci ÚV KSČ, členové nebo kandidáti politbyra ÚV KSČ, předseda Národního shromáždění, vedoucí funkcionáři ÚV KSS, předseda a místopředsedové vlády i další vysocí funkcionáři díky tomu každý měsíc dostávali od Antonína Novotného, respektive pracovnice jeho sekretariátu Vávrové, navíc ke svým běžným výplatám částky v rozmezí od 3 000 do 16 000 korun, které nemuseli danit, ani z nich odvádět stranické příspěvky.¹⁵⁰

Navíc měli vybraní funkcionáři plně hrazeny také náklady spojené s luxusním bydlením ve služebních bytech a vilách, v nichž měli k dispozici pomocníky v domácnosti, jak zněl tehdy korektní název pro služebnictvo.¹⁵¹ Kromě toho měli tito lidé právo nakupovat

¹⁴⁸ Antonín Novotný zastával funkci československého prezidenta od 19. listopadu 1957 do 22. března 1968.

¹⁴⁹ Název politbyro ÚV KSČ byl v roce 1962 nahrazen označením předsednictvo ÚV KSČ.

¹⁵⁰ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 70, ar. j. 87, b. 23d – 87. schůze PÚV KSČ ze dne 18. května 1968 – Zpráva o výsledku revize hospodaření s finančními prostředky na zvl. účtu 3232.

¹⁵¹ Pro vedoucí stranické a státní funkcionáře, případně zasloužilé členy strany a další vyvolené včetně jejich rodinných příslušníků byl rovněž vytvořen exkluzivní přístup ke špičkové lékařské, zdravotně preventivní a lázeňské péči. Pro účely zdravotní péče o elitu režimu bylo podle sovětského vzoru zřízeno Státní sanatorium, které nejprve sídlilo v bývalém Borůvkově sanatoriu v Legerově ulici v Praze 2 a v roce 1951 přesídlilo na Prahu 5, kde byla pro jeho potřeby adaptována budova bývalého Sanatoria poštovních zaměstnanců. Zkratka jeho názvu SANOPZ díky tomu zlidověla jako označení pro Státní sanatorium. Později bylo Státní sanatorium rozšířeno o polikliniku v ulici Na Cihlářce v Praze 5 a otevřeny byly i další pobočky na ÚV KSČ, ve Vysoké škole politické ÚV KSČ a v Bratislavě. Státní sanatorium navíc poskytovalo lázeňskou péči v Karlových Varech, Mariánských Lázních a Františkových Lázních, kde se léčili i zahraniční hosté ÚV KSČ. Základní okruh pacientů Státního sanatoria tvořilo v 60. letech zhruba 1 500 vybraných funkcionářů a jejich příbuzných, mezi něž spadali i Lenártovi. Pro privilegované cizince byla v roce 1967 vybudována speciální poliklinika

ve zvláštních prodejnách vyhrazených privilegované elitě režimu, které byly samozřejmě zásobeny nesrovnatelně širším a kvalitnějším sortimentem než běžné obchody.¹⁵²

Na druhou stranu část „*osobních funkčních příspěvků*“ byla podle závěrů Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ opodstatněna tím, že ve vedení strany nebyly vypláceny diety z titulu služebních cest. Navíc těm vedoucím funkcionářům, kteří byli zároveň poslanci Národního shromáždění, také neběžel poslanecký plat ve výši 1 200 Kčs měsíčně plus denní dieta 100 Kčs za účast na schůzích.¹⁵³

To se ve sledovaném období týkalo prakticky všech včetně Jozefa Lenárta, který byl od roku 1960 poslancem za různé volební obvody. Po federalizaci Československa v roce 1969 byl zvolen do Sněmovny lidu Federálního shromáždění, jejímž členem byl až do své rezignace v prosinci 1989. Jeho poslanecký mandát pak definitivně zanikl v lednu 1990.¹⁵⁴

V listopadu 1963 zavedl Antonín Novotný novou úpravu vyplácení „*osobních funkčních příspěvků*“, kterou však nepředložil předsednictvu ÚV KSČ ke schválení. Podle ní dostával Jozef Lenárt každý měsíc navíc k běžné výplatě ještě 15 000 korun, což trvalo až do nástupu Alexandra Dubčeka do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ v lednu 1968. Pak byla jistě k velké lítosti některých podplácených funkcionářů tato praxe zastavena, prošetřena Ústřední kontrolní a revizní komisí a v květnu 1968 definitivně zrušena předsednictvem ÚV KSČ, které mezitím prošlo značnou personální obměnou.

„Celý systém a způsob, jakým byly vypláceny mimořádné osobní odměny, je potřeba kategoricky odsoudit. Stranickým funkcionářům byla část platu nesprávně poskytována ze státního rozpočtu. Vzhledem k tomu, že o výši odměn rozhodoval jen soudruh Novotný, stal se tento systém nástrojem posilování osobní moci a materiální závislosti, což nepřímě přispívalo

v Xaveriově ulici v Praze 5. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, SÚV KSČ 1966-1971, sv. 25, ar. j. 37, b. 2 – 37. schůze SÚV KSČ ze dne 27. února 1968 – Koncepce dalšího vývoje Státního sanatoria a změny okruhu osob zařazených do péče Státního sanatoria.

¹⁵² Oproti tomu průměrná hrubá měsíční mzda, z níž běžní pracující museli ještě zaplatit všechny odvody a daně, v roce 1960 činila 1 303 korun a do roku 1969 stoupla na 1 750 Kčs. Pro lepší představu o kupní síle této částky je možné uvést namátkou pár cen. Bochník chleba v roce 1969 stál 2,60 Kčs a vůz střední třídy Škoda MB 1000 se prodával za 45 600 Kčs. Srov. *Statistická ročenka Československé socialistické republiky*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1969, 598 s., str. 23 a 459–460.

¹⁵³ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 210-212.

¹⁵⁴ SIKORA, Stanislav. Jozef Lenárt. In: PEŠEK, Jan a kol. *Aktéři jednej éry na Slovensku 1948-1989: personifikácia politického vývoja*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. 389 s. ISBN 80-7165-417-5, str. 198–206.

*k vytváření nezdravých vztahů mezi vedoucími funkcionáři a bylo jednou z příčin deformací, které se v řídicí činnosti ÚV KSČ a zejména v předsednictvu ÚV KSČ vyskytovaly.*¹⁵⁵

Podle výsledků revize účetních dokladů bylo z účtu číslo 3232 v rámci osobních odměn nejvyšších stranických funkcionářů vyplaceno od července 1960 do ledna 1968 celkem 15 390 000 korun, z toho například předseda Národního shromáždění a člen předsednictva ÚV KSČ Zdeněk Fierlinger obdržel v průběhu let na odměnách téměř 1 500 000 Kčs.¹⁵⁶

Část z peněz v bílých obálkách poskytli někteří funkcionáři komunistické straně zpátky jako dar. Většina z nich to však udělala až v době, kdy už byla praxe bílých obálek novým vedením strany odsouzena jako korupce. Zdeněk Fierlinger vrátil 165 000 Kčs, Karol Bacílek 260 000 Kčs, Bohuslav Laštovička 124 000 Kčs. Vladimír Koucký, Drahomír Kolder, Jiří Hendrych a Pavel Hron vrátili řádově desetitisícové částky. Výší daru stranické pokladně se z jejich řad naprosto vymyká Antonín Novotný, který vrátil astronomických 6 300 000 korun, což bylo dáno tím, že jako prvním tajemníkovi ÚV KSČ mu byly vypláceny na osobních odměnách vyšší obnosy než ostatním členům stranického vedení.¹⁵⁷

Dostupné dokumenty z jednání předsednictva ÚV KSČ a Ústřední kontrolní a revizní komise o Jozefu Lenártovi v souvislosti s účtem číslo 3232 mlčí. Jedinou výjimkou je vystoupení bývalého vedoucího hospodářského oddělení ÚV KSČ Faltýnka během jednání ÚKRK ve dnech 16. a 17. května 1968. V něm je Jozef Lenárt vylíčen jako jediný vysoký funkcionář, který v roce 1964 aktivně podporoval návrh na zastavení proplácení nákladů spojených s používáním služebních vil a bytů činovníkům centrálních orgánů.¹⁵⁸

Lenártova podpora tohoto návrhu a jeho odmítnutí zbytkem stranického vedení byla dána tím, že Jozef Lenárt jako jeden z mála nikdy nevyužil možnost nastěhovat se do vládní

¹⁵⁵ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 70, ar. j. 87, b. 23d – 87. schůze PÚV KSČ ze dne 18. května 1968 – Zpráva o výsledku revize hospodaření s finančními prostředky na zvl. účtu 3232.

¹⁵⁶ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ, sv. 10, ar. j. 21, b. 4c – 7. schůze ÚKRK KSČ ze dne 16. a 17. května 1968 – Zpráva o výsledku revize hospodaření s finančními prostředky na zvláštním účtu 3232.

¹⁵⁷ Antonín Novotný dostával z účtu 3232 do listopadu 1963 mimořádnou osobní odměnu 85 000 Kčs měsíčně. Pro období od listopadu 1963 do zastavení výplat z účtu 3232 v lednu 1968 činila výše mimořádné osobní odměny Antonína Novotného 45 000 Kčs měsíčně. *Národní archiv*, fond ÚV KSČ, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 70, ar. j. 87, b. 23d – 87. schůze PÚV KSČ ze dne 18. května 1968 – Zpráva o výsledku revize hospodaření s finančními prostředky na zvláštním účtu 3232.

¹⁵⁸ NA, fond ÚV KSČ 1945-1989, Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ, sv. 10, ar. j. 21, b. 4c – 7. schůze ÚKRK KSČ ze dne 16. a 17. května 1968 – Zpráva o výsledku revize hospodaření s finančními prostředky na zvláštním účtu 3232.

vily ani používat pro své soukromé účely služebnictvo. Než si na sklonku 60. let postavil vlastní vilu, bydlel na pražské Letné v komplexu činžovních domů z konce 30. let přezdívaném Molochov, který dodnes stojí v sousedství stadionu fotbalové Sparty. Po převzetí moci komunisty v roce 1948 zdejší původní nájemníky vystřídali především státní a straničtí funkcionáři, kteří však většinou na rozdíl od Jozefa Lenárta nepatřili do absolutní mocenské špičky.

Bývalý Lenártův soused z Molochova Dušan Havlíček ve svých pamětech spekuluje, že za výběrem tohoto bydliště nemusela být jenom Lenártova skromnost, ale také jeho příslovečná opatrnost: „*Ministerský předseda Lenárt dával přednost bytu před vládní vilou. Bylo mu dvaadváctičet* (Jozefu Lenártovi bylo pouze 40 let – pozn. autora), *když ho Novotný jmenoval předsedou vlády, byl bystřejší než jiní a věděl asi své. Funkce byly nejisté, a vila patří k funkci. Měnit ji při odchodu z funkce za byt není možné, ale byt, to je jiná, byt lze směnit anebo – když osud udeří – si jej dokonce i podržet.*“¹⁵⁹

Pokud by se Jozef Lenárt skutečně tolik bál vrtkavosti přízně Antonína Novotného, jak se domníval Dušan Havlíček, mohl snadno zvolit stejné řešení jako spousta jiných funkcionářů a dalších protekčních kupců, kteří dostali možnost koupit za hubičku nemovitosti po emigrantech. Uprchlíci z Československa nebyli totiž za své úspěšné útoky odsuzováni jenom k ryze teoreticky vykonatelným trestům odnětí svobody, ale také ke ztrátě majetku, který nemohli vzít s sebou do ciziny. Režim pak zabavené nemovitosti rozprodával hluboko pod jejich skutečnou cenu svým prominentům. Tuto variantu navrhla paní Lenártová, kterou zaujala možnost koupit celou činžovní vilu za cenu jediného bytu, ale její manžel takovou transakci rezolutně odmítl a rozhodl se raději našetřit si ze svých příjmů na stavbu úplně nového domu.¹⁶⁰

Od podzimu 1963 do jara 1968 vykonával Jozef Lenárt funkci předsedy československé vlády, za což mu náležel základní plat 10 000 Kčs měsíčně a k tomu měl navíc k dispozici zvláštní premiérský fond ve výši čtyř milionů korun, jenž stejně jako Novotného prezidentský účet číslo 3232 nepodléhal žádné evidenci ani účetní kontrole.¹⁶¹ Kromě toho Jozef Lenárt dostával od prvního tajemníka každý měsíc v bílé obálce dalších

¹⁵⁹ HAVLÍČEK, Dušan. *Jaro na krku: zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 229 s. Svědectví o době a lidech; sv. 5. ISBN 80-85270-8-X, str. 28.

¹⁶⁰ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

¹⁶¹ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 210-212.

15 000 Kčs, z nichž nemusel odvádět daně ani žádné jiné poplatky. Mohl by si tedy na stavbu domu našetřit velice rychle, případně si pomoci zneužitím svého dispozičního fondu.¹⁶²

Jenže Jozef Lenárt na rozdíl od řady jiných funkcionářů svěčené prostředky nerozkrádal a podle Karla Kaplana také jako jediný příjemce bílých obálek jejich obsah rovnou vracel v plné výši do stranické pokladny jako dar.¹⁶³ Svědčí o tom i skutečnost, že navzdory několikaletému pobírání vysoce nadprůměrného příjmu si Jozef Lenárt musel část prostředků na stavbu svého domu vypůjčit v bance, což by při využití, či lépe vyjádřeno zneužití výše uvedených zdrojů rozhodně neměl zapotřebí.¹⁶⁴

Navzdory tomu, že se Jozef Lenárt nenechal přímo zkorumpovat bílými obálkami, patřil ve vedení komunistické strany v 60. letech k nejoddanějším oporám prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, jehož vůdcovskou autoritu bezvýhradně respektoval, i když s některými jeho rozhodnutími vnitřně nesouhlasil. Odpovídalo to Lenártovu pojetí stranické disciplíny, které vyznával nejen ve vztahu k Antonínu Novotnému, ale v podstatě po celou svou politickou kariéru až na výjimku v roce 1968, kdy se během srpnové okupace Československa vojsky pěti zemí Varšavské smlouvy zapojil do spiknutí proti dubčekovskému vedení strany.

¹⁶² Při kalkulaci nákladů na stavbu domu v druhé polovině 60. let je potřeba vzít v úvahu, že premiér se nemusel potýkat s typickými potížemi soukromých československých stavebníků, kteří museli nejprve pokořit hodně vysoké hradby byrokracie, pak shánět nedostatkový materiál pro své domy často i prostřednictvím úplatků nebo přímo krádeží na jiných stavbách a při stavebních pracích spoléhat na „meloucháře“, protože oficiální stavební podniky „neměly lidi“. O poměrech v československém stavebnictví konce 60. let výmluvně vypovídají články v oficiálním tisku, které referovaly o rok a půl trvající stavbě karlovarského hotelu Sanssouci zahraničním dodavatelem jako o naprosto nevídaném unikátu, přičemž si novináři dokonce dovolili uvést, že československé stavební podniky by na realizaci tohoto projektu potřebovaly podle vlastních odhadů nejméně čtyři roky. Srov. Zde bude stát Sanssouci. In: *Lázeňský časopis*. Roč. 6, č. 12 (1968). Karlovy Vary: Rada Městského národního výboru, ISSN 0323-0945, str. 8.

¹⁶³ KAPLAN, Karel. *Mocní a bezmocní*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1989. 469 s. ISBN 0-88781-209-0, str. 76.

¹⁶⁴ Dušan Havlíček ve svých pamětech uvádí, že si Jozef Lenárt půjčil peníze na stavbu domu přímo u prvního tajemníka Antonína Novotného. To však vyvrací svědectví Lenártova synovce Miroslava Hradila, který na stavbě působil jako jakýsi neoficiální stavební dozor nad pílí pracovníků stavebního podniku a jako člen rodiny měl jistě o původu peněz lepší informace než soused, který ve stranické hierarchii zastával podstatně nižší pozici než Jozef Lenárt. Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

VII. Předseda rehabilitační komise

Na začátku 60. let se Jozef Lenárt znovu osobně střetl s důsledky nezákonných politických procesů, přičemž právě toto setkání předznamenalo jeho blízký nástup do premiérské funkce. Takto rychlý kariérní skok byl přitom možný pouze díky odchodům části starších funkcionářů z vedení Komunistické strany Československa, ke kterým došlo díky přešetřování části nezákonností spáchaných během politických procesů v první polovině 50. let.

Přehodnocování vybraných případů předcházela kritika „*stalinismu*“ na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v únoru 1956. Na něm tehdejší první tajemník ústředního výboru KSSS Nikita S. Chruščov přednesl tajný projev, v němž tvrdě zkritizoval Josefa V. Stalina a kult jeho osobnosti. Není jisté, zda se o tom Jozef Lenárt dozvěděl už v Moskvě, kde v únoru 1956 stále ještě studoval na Vysoké škole politické. První tajemník Chruščov totiž svůj referát rozhodně nepojal jako informaci pro veřejnost: „*Tuto otázku nemůžeme vynášet mimo stranu a tím spíše ne do tisku. Proto o ní referujeme na neveřejném zasedání sjezdu. Je třeba znát míru, neživit nepřátele, neodhalovat před nimi naše rány. Myslím, že sjezdoví delegáti správně pochopí a ocení všechna tato opatření.*“¹⁶⁵

Podle vzpomínek tehdejšího Lenártova spolužáka Alexandra Dubčeka se tyto přísně tajné vnitrostranické informace neměly dostat ani k zahraničním studentům Vysoké školy politické, kterým také o Chruščovově projevu oficiálně nikdo nic neřekl. Sám Alexander Dubček se s obsahem projevu seznámil pouze díky svým nadstandardním vztahům s ruskými spolužáky, a to ještě až s několikatydenním odstupem.¹⁶⁶

Do Československa text Chruščovova projevu doputoval společně s oficiální stranickou delegací, která se zúčastnila XX. sjezdu KSSS. Na zasedání ústředního výboru KSČ v březnu 1956 pak Antonín Novotný přetlumočil podstatnou část Chruščovovy kritiky J. V. Stalina a ve svém projevu se dotkl i Klementa Gottwalda, i když jemu věnované pasáže byly zmírněny, protože členové stranického vedení se rozhodli z taktických důvodů chránit jméno nedávno zesnulého vůdce, a tím pádem i sami sebe před případným nařčením z podílu

¹⁶⁵ Tajný projev N. S. Chruščova na XX. sjezdu KSSS o kultu osobnosti J. V. Stalina. In: VESELÝ, Zdeněk. *Světová politika 20. století v dokumentech: (1945-1990)*. Vyd. 1. Praha: VŠE Fakulta mezinárodních vztahů, 2001., s. 481. ISBN 80-245-0145-7, s. 269-278.

¹⁶⁶ Alexander Dubček strávil dětství v Sovětském svazu. Díky dokonalé znalosti ruského jazyka a mentality měl v Moskvě k domácím studentům od začátku mnohem blíže než jeho českoslovenští spolužáci. Srov. DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X, str. 80.

na nezákonnostech. Kritika stalinismu pak postupně sestupovala prostřednictvím schůzí do nižších pater strany až k základním organizacím.¹⁶⁷

V dubnu 1956 byl v důsledku nového kursu odvolán z funkcí prvního náměstka předsedy vlády, ministra národní obrany a člena politického byra ÚV KSČ Gottwaldův zeť Alexej Čepička.¹⁶⁸ K sebekritice byl donucen i do té doby nedotknutelný stranický ideolog Václav Kopecký. Vnitrostranická debata k XX. sjezdu KSSS však navzdory tomu začala nabývat z hlediska vedení KSČ nežádoucích rozměrů a její obsah navíc stále více prosakoval na veřejnost, proto byla z rozhodnutí politického byra ÚV KSČ v květnu 1956 ukončena.¹⁶⁹

První z komisí ÚV KSČ „pro přezkoumání zákonnosti některých soudních případů od roku 1948 z hlediska výše trestu“ začala pod vedením tehdejšího ministra vnitra Rudolfa Baráka pracovat už v lednu 1955. V dubnu následujícího roku k ní navíc pod vlivem výše zmiňovaného impulsu ze Sovětského svazu přibyla ještě „Komise C“ k prošetření procesu s Rudolfem Slánským a spol. Jejich činnost však přinesla pouze částečnou nápravu křivd u řádově desítek osob, které dostaly milost.¹⁷⁰ Drtivá většina žádostí o změnu výše trestu byla zamítnuta a do budoucna to tak podle představ stranického vedení mělo i zůstat.¹⁷¹

*„Přesto, že komise vedené Rudolfem Barákem měly do té doby jedinečné podmínky k práci, byly jejich závěry dosti chudé. Šetření byla uzavřena v roce 1957 s tím, že Rudolf Slánský a většina dalších popravených a uvězněných komunistů byla odsouzena oprávněně. Odsouzení byli jen údajně vinni v menším rozsahu, či některé části obžaloby neodpovídaly skutečnosti. Dokonce prý byly zjištěny nové, předtím neodhalené zločiny odsouzených.“*¹⁷²

¹⁶⁷ KAPLAN, Karel a KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 333 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7185-616-9, str. 271-272.

¹⁶⁸ Alexej Čepička byl uklizen do funkce předsedy Úřadu pro vynálezy a normalisaci a prozatím mohl zůstat členem ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění, i když se s ním perspektivně nepočítalo ani v těchto funkcích. Antonín Novotný ho na II. celostátní konferenci KSČ v červnu 1956 podrobil tvrdé kritice a snažil se tak ukázat, že strana udělala dost k nápravě poměrů. Srov. PERNES, Jiří, POSPÍŠIL, Jaroslav a LUKÁŠ, Antonín. *Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2008. 305 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7243-382-7, str. 285-298.

¹⁶⁹ PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 191 s. Tváře moci. ISBN 978-80-87211-09-0, str. 128-131.

¹⁷⁰ TOMEK, Prokop. Barák Rudolf. In: KALOUS, Jan et al. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948-1989: ministři a jejich náměstci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. 231 s. Tváře moci. ISBN 978-80-87211-25-0, str. 45-48.

¹⁷¹ Navíc je potřeba zdůraznit, že nekomunistických politických vězňů se tato revize procesů nijak netýkala. Srov. KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost*. 1. vyd. [Brno: Doplněk, 1999]. 289 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-024-4, str. 182.

¹⁷² Členem první z komisí byl i tehdejší náměstek ministra vnitra Karel Košťál, který se v roli vyšetřovatele sám přímo podílel na některých prověřovaných případech (sic). Odvolán pro podjatost byl až v srpnu 1955. TOMEK,

Poměry se začaly měnit zejména v souvislosti s květnovou amnestií v roce 1960, díky které vyšla na svobodu značná část nezákonně odsouzených v 50. letech. Někteří z nich začali usilovat o revizi svých procesů a vytvářet tím tlak na komunistické vedení. Když se k tomu po XXII. sjezdu KSSS v říjnu 1961 přidala ze Sovětského svazu také další vlna kritiky „*kultu osobnosti*“ a politických procesů, začala být otázka nového pokusu o alespoň částečné vyšetření a nápravu křivd z 50. let aktuální i v Československu.

Novému vyšetřování některých nezákonností z 50. let nahrálo v roce 1962 i odsouzení v tu chvíli už sesazeného ministra vnitra Rudolfa Baráka k patnáctiletému trestu vězení za sabotáž a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Zpronevěry veřejných peněz se sice skutečně dopustil, ale pravým důvodem jeho exemplárního pádu z výsluní až na dno byl pocit ohrožení, který vzbuzoval v ostatních příslušnících mocenské elity, zejména v prvním muži strany a státu Antonínu Novotném. Dokládá to i nesrovnatelně měkký postup vůči vedoucímu tajemníkovi severočeského krajského výboru KSČ a členovi ÚV KSČ Stanislavu Vlčkovi, který se o dva roky později kromě rozkrádání veřejných prostředků také v opilosti pokusil zastřelit svou manželku. Na rozdíl od Rudolfa Baráka však Stanislav Vlček vyvázl velmi lacino, když zcela unikl trestnímu stíhání a byl pouze v tichosti zbaven vyznamenání a funkcí.¹⁷³

Po odstranění Rudolfa Baráka už nebyl až tak velký problém oznámit, že vyplynuly nové skutečnosti a poznatky, které upozornily na nedůsledné řešení některých případů jím

Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. 169 s. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7021-982-9, str. 95-96.

¹⁷³ Stanislav Vlček se provinil „*nezodpovědným používáním stranických a společenských prostředků*“, z nichž si platil milenky či lépe řečeno prostitutky a nákladné večírky spojené s pitkami. Kromě toho díky svému postavení „*vyměnil*“ svůj původní byt za vilku nově rekonstruovanou ze státních peněz nákladem 102 000 Kčs. Pro svou osobní potřebu používal dva služební vozy. Opakovaně se opíjel i na oficiálních stranických akcích, čímž některé z nich vážně narušil. Za své prohřešky si vysloužil napomenutí od uličního i závodního výboru a dokonce i výstražný dopis od ÚV KSČ. Pohár trpělivosti přetekl, když opilý Stanislav Vlček napřed inzultoval svou manželku a pak na ni při jejím útěku z domu několikrát vystřelil, protože ho popudila tím, že mu vytkla notorické opilství a nevěru. Právě díky silné opilosti střelce se jí podařilo ve zdraví uniknout a celou věc oznámit ústředním stranickým orgánům. Zatímco každý bezpartijní občan by nejspíš skončil ve vězení za pokus o vraždu a další zločiny ekonomické povahy, Stanislav Vlček dostal ještě jednu šanci. Sice komunistické straně způsobil svým chováním značné politické škody, na druhou stranu to však byl „*politicky pevný a spolehlivý soudruh*“, proto nebyl s ohledem na své předchozí zásluhy trestně stíhán. Jeho případ byl před veřejností ututlán a Stanislav Vlček byl z rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ bez zveřejnění pravého důvodu odvolán z funkce vedoucího tajemníka i řadového člena KV KSČ, zbaven poslaneckého mandátu, odvolán z funkce člena ÚV KSČ a prezidentovi Novotnému byl podán návrh na odejmutí Řádu práce. Na druhou stranu mu bylo zachováno členství v KSČ a jako dostatečný postih uložena pouze důtka s výstrahou. Stranický trest byl později zpřísněn na vyloučení, až když se ukázalo, že Stanislav Vlček rozesílal anonymy hanící jeho bývalé kolegy z vedení krajské organizace KSČ. Srov. *NA*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 75, ar. j. 79, bod 11 - 79. schůze dne 18. srpna 1964 - Šetření případu Stanislava Vlčka, vedoucího tajemníka severočeského KV KSČ, člena ÚV KSČ a sv. 79, ar. j. 84, bod 19 - 84. schůze dne 6. října 1964 – Změna usnesení předsednictva ÚV KSČ k šetření případu Stanislava Vlčka.

řízenou komisí, a zřídit novou pod vedením tajemníka ÚV KSČ Drahomíra Koldera.¹⁷⁴ Směrnice pro její činnost byly schváleny politickým byrem ÚV KSČ v září 1962 a vzápětí se rozběhlo vyšetřování, v jehož rámci byly vybrané politické procesy rozděleny mezi jednotlivé pracovní skupiny. Za každou z nich osobně odpovídal některý z členů hlavní komise, mezi něž patřil i Jozef Lenárt, jenž dostal na starost řízení přešetřování procesu s tzv. „*slovenskými buržoazními nacionalisty*“.

Jozef Lenárt se s dalšími členy své pracovní skupiny poprvé sešel v kanceláři tajemníka ÚV KSČ Vladimíra Kouckého v ústředním stranickém sídle na nábřeží 1. československé kyjevské brigády.¹⁷⁵ Teprve zde svým nově přiděleným podřízeným pod příslibem mlčenlivosti sdělil, proč byli narychlo povoláni do Prahy. Tým se kromě svého vedoucího skládal z dalších čtyř lidí: zástupce vedoucího oddělení pro ideologickou práci ÚV KSS Jána Uhera, zástupce vedoucího prvního oddělení ÚV KSS Jána Pašky, pracovníka mezinárodního oddělení ÚV KSČ Eugena Paloncyho a zaměstnance stranického aparátu Vovsíka.¹⁷⁶

Podle vzpomínek Jána Uhera pak následovaly měsíce tvrdé práce, která pro něj skončila až v půlce března 1963. Jednotlivé pracovní skupiny měly nejprve nezávisle na sobě předložit své závěry hlavní komisi a ta na jejich základě měla vytvořit souhrnnou závěrečnou zprávu pro vedení strany. Členové Lenártovy pracovní skupiny museli prostudovat všechny dostupné spisy k určenému případu, prověřit a zhodnotit jejich obsah, znovu vyslechnout odsouzené a svědky včetně osob, které sice v původních procesech nesvědčily, ale mohly vnést světlo do pozadí jejich přípravy. Soustředili se při tom na přezkoumávání postupu vyšetřovatelů, prokurátorů a soudců.

Všichni členové komise i pracovních skupin byli vázáni přísnou mlčenlivostí. Aby se zamezilo úniku citlivých informací, bylo přísně zakázáno jakékoliv dokumenty vynášet z přidělených místností ve stranické centrále. To se týkalo i poznámkových sešitů, které měly očíslované listy, aby nikdo nic nemohl propašovat ven ani na vytrženém kusu papíru. Po

¹⁷⁴ Revize se opět týkaly pouze procesů s odsouzenými komunistickými funkcionáři. Rozhodně se tedy nejednalo o snahu napravit všechny křivdy spáchané v 50. letech. Srov. VRABEC, Václav. *Vybočil z řady: medailón Josefa Smrkovského a doby, v níž žil*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1991. 189 s. Dokumenty; Sv. 223. ISBN 80-206-0277-1, str. 76.

¹⁷⁵ Dnes sídlo Ministerstva dopravy České republiky na nábřeží Ludvíka Svobody.

¹⁷⁶ Ve své době přísně utajovanou činnost pracovní skupiny zabývající se procesem s tzv. buržoazními nacionalisty popsal ve svých pamětech tehdejší zástupce vedoucího oddělení pro ideologickou práci ÚV KSS Ján Uher. Srov. UHER, Ján. *Zo zákulisia rehabilitácií: tajomstvo Kolderovej komisie*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 195 s. ISBN 80-7149-416-X.

skončení činnosti pracovní skupiny zůstaly všechny podklady včetně poznámkových sešitů v trezorech ÚV KSČ. Ostražitost přitom byla naprosto na místě, protože během revize procesů začaly na povrch vyplouvat fakta o jejich nezákonném pozadí včetně nelidského týrání zatčených.¹⁷⁷

Podobně jako v jiných případech byl i proces s tzv. „slovenskými buržoazními nacionalisty“ iniciován ze Sovětského svazu. Po jeho roztržce s Jugoslávií v roce 1948 začaly růst obavy moskevského vedení z toho, že by se i další vazalské státy mohly pokusit o vymanění ze sovětské sféry vlivu. V řadě zemí východního bloku se proto rozběhly kampaně na potírání „buržoazněnacionalistické“ úchylnky. Její podstatou je hodně zjednodušeně řečeno nadřazování národních zájmů nad zájmy dělnické třídy, jejímž přirozeným posláním je podle ideologie marxismu-leninismu třídní boj proti „kapitalistickým vykořisťovatelům“, a ne spolupráce s nimi na základě národního principu.¹⁷⁸

V československých poměrech se cílem této kampaně stali národně orientovaní komunisté v KSS, jimž k podezření ze „slovenského buržoazního nacionalismu“ stačilo pouze akcentovat slovenská specifika nebo se vyslovovat pro větší autonomii na pražském centru. Ne každý nacionalismus však byl přitom nutně považován za škodlivý. Například oficiální poválečnou politiku KSČ vůči německé nebo maďarské národnostní menšině je možné vzhledem k jejich diskriminaci, nucenému vysídlení většiny Němců a cílenému odnárodňování Maďarů v rámci tzv. „reslovakizace“, označit za beze zbytku nacionalistickou. Přesto to nikomu nebylo vytýkáno, protože pro tyto případy byl po ruce ideologický dvojí metr. Pokud byl totiž nacionalismus zaměřen proti protivníkům Sovětského svazu a zdůrazňoval spojenectví s ním, nejednalo se z hlediska marxismu-leninismu o špatný „buržoazní nacionalismus“, ale o chvályhodné „socialistické vlastenectví“. Je proto příznačné, že otevřená diskriminace etnických Němců a Maďarů v Československu skončila

¹⁷⁷ Přímo k vyšetřovacím metodám během procesu s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty se vyjádřila například jedna z jeho obětí, bývalý člen předsednictva KSS Ladislav Holdoš. Srov. HOLDOŠ, Ladislav. *Svědék Husákova procesu vypovídá: rozhovory Karla Bartoška s Ladislavem Holdošem o zážitcích z věznic a táborů pěti zemí, o komunistech bez moci a u moci, o Slovensku a o jiném*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1991. 126 s., [4] s. il. ISBN 80-206-0212-7.

¹⁷⁸ Roztržka s Jugoslávií byla příčinou pouze v případě tažení proti tzv. buržoaznímu nacionalismu z let 1948-1955, přičemž podobné kampaně probíhaly v Sovětském svazu i před druhou světovou válkou. Podrobněji k této problematice RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 394-416.

v době, kdy se Maďarsko a nově vzniklá Německá demokratická republika pevně zařadily mezi země východního bloku.¹⁷⁹

V Československu začaly přípravy na pronásledování „*buržoazních nacionalistů*“ probíhat už na sklonku roku 1948, kdy Státní bezpečnost zahájila pomocí účelově vedených výsledků sběr materiálů proti vybraným slovenským politikům. V souvislosti s procesem s Lászlem Rajkem v Maďarsku dostalo v roce 1949 vyšetřování nový impuls, když se pražské stranické a státní vedení dostávalo pod tlak z Moskvy, která žádala podobné výsledky jako v Maďarsku. Českoslovenští komunisté proto raději požádali sovětskou stranu o vyslání bezpečnostních poradců pověřených úkolem dohlížet na vyšetřování a fakticky ho řídit.¹⁸⁰

Smyčka se začala stahovat nejprve kolem Vladimíra Clementise, který byl v březnu 1950 předsednictvem ÚV KSČ odvolán z funkce a poslán pracovat do Státní banky. O měsíc později byli na zasedání předsednictva ÚV KSS a následném plenárním zasedání ÚV KSS Viliamem Širokým tvrdě zkritizováni předseda Sboru pověřenců Gustáv Husák a pověřenec školství Ladislav Novomeský, kteří byli obviněni z „*přeceňování vlastních úspěchů, podceňování významu české dělnické třídy, otevření strany maloburžoazním živlům, separování strany od českého lidu a koncentrování na kompetenční otázky místo na prohlubování socialistické revoluce*“. Terčem kritiky se stali také vedoucí Slovenského úřadu pro věci církevní Ladislav Holdoš a pověřenec vnitra Daniel Okáli.¹⁸¹

Nejostřeji však byl kritizován Gustáv Husák, kterému bylo konkrétně zazlíváno zanedbání ilegální práce s mládeží a spolupráce s Demokratickou stranou jak během povstání, tak po válce. Viliam Široký nezapomněl Husákovi vytknout ani jeho účast na propagandistickém zájezdu na Ukrajinu, jenž v roce 1941 uspořádal ministr vnitra Slovenského štátu Alexander Mach. Samozřejmě nechybělo ani obvinění z nedostatečného

¹⁷⁹ Přesto diskriminace etnických Němců ve skutečnosti částečně pokračovala, protože až do roku 1968 nebyli – na rozdíl od Maďarů, Poláků a Ukrajinců – uznáváni za menšinu a neměli nárok na žádné kulturní organizace ani školy. Etničtí Němci sice měli individuální práva jako každý jiný občan, ale neměli žádná národnostní práva jako Němci. K formálnímu zrovnoprávnění německé menšiny a ostatními menšinami v ČSSR došlo až v roce 1968 na základě ústavního zákona č. 144/1968 Sb.

¹⁸⁰ BARNOVSKÝ, Michal. Proces s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty. In: PERNES, Jiří, a FOITZIK, Jan, eds. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský": sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze*. Brno: Pius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2005. 391 s. ISBN 80-7285-053-9, str. 155-170.

¹⁸¹ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 401.

zajištění plánu na osvobození vězňů v Nitře, kvůli jehož krachu zůstal Viliam Široký o několik měsíců déle zavřený ve vězení a nemohl se proto zapojit do řízení povstání.¹⁸²

Negativně hodnocení funkcionáři sice provedli sebekritiku, ale nebylo jim to nic platné. Na zasedání předsednictva ÚV KSS dne 29. dubna 1950 byli Gustáv Husák a Ladislav Novomeský odvoláni z funkcí. První z nich přešel do aparátu ústředního výboru KSS a druhý do Slovenské akademie věd. Na IX. sjezdu KSS, konaném od 24. do 27. května 1950, přibyl k ostře kritizovaným „*buržoazním nacionalistům*“ ještě předseda Slovenské národní rady Karol Šmidke. Všichni se zde opět podrobili sebekritice a nebyli už zvoleni do vedení KSS.¹⁸³

Jejich kauza byla prozatím hodnocena pouze jako „*politickoideologická úchylka*“, ne však jako zločinné spiknutí a zrada, což kromě ztráty funkcí nemělo dočasně žádné horší následky. Odchylka od stranické linie se změnila na kriminální případ až na sklonku roku 1950. Se souhlasem nejvyšších stranických funkcionářů byli postupně pozatýkáni československý velvyslanec v Maďarsku Ivan Horváth (3. prosince 1950), Vladimír Clementis (28. ledna 1951), Ladislav Holdoš (2. února 1951), Daniel Okáli (4. února 1951), Gustáv Husák a Ladislav Novomeský (oba zatčeni 6. února 1951).¹⁸⁴

Záhy po svém zadržení byli Gustáv Husák a Ladislav Novomeský vyloučeni jak z ÚV KSČ, tak i z komunistické strany. Soud se zatčenými se však nakonec konal až tři roky po jejich uvěznění. Hlavním důvodem bylo přenesení priority na proces s tzv. „*protistátním spikleneckým centrem*“, do něhož byl zařazen i Vladimír Clementis, s nímž se původně počítalo do procesu se „*slovenskými buržoazními nacionalisty*“. K oddálení soudního přelíčení přispělo také tvrdošíjné odmítání Gustáva Husáka přiznat se ke smyšleným obviněním. Navzdory nelidskému týrání byl ochoten připustit nanejvýš politické chyby. Vyšetřovatelům se sice několikrát násilím podařilo jej donutit k podpisu přiznání, ale po zotavení ho pokaždé odvolal.

Gustáv Husák nakonec také jako jediný narušoval předem připravený průběh neveřejného líčení, jež proběhlo od 21. do 24. dubna 1954 v Bratislavě. V něm byli všichni shledáni vinnými z trestných činů vlastizrady a sabotáže (L. Holdoš s I. Horváthem také

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 402.

¹⁸⁴ Následující pasáže s popisem procesu s tzv. „*slovenskými buržoazními nacionalisty*“ byly volně citovány z článku: CVRČEK, Lukáš. Jozef Lenárt – příběh dlouhé kariéry. In: *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*. Roč. 2, č. 1 (2008). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, ISSN 1802-8241, str. 168-173.

z vyzvědačství) a odsouzení k trestům předem stanoveným politickým sekretariátem ÚV KSČ: Gustáv Husák na doživotí, Ivan Horváth na 22 let, Daniel Okáli na 18 let, Ladislav Holdoš na 13 let a Ladislav Novomeský na 10 let odnětí svobody. V roce 1956 byl na pokyn politbyra ÚV KSČ propuštěn jako první Novomeský a o rok později Holdoš. Ostatní vyšli z vězení až v souvislosti s velkou amnestií v roce 1960.

Kampaň proti tzv. „*buržoaznímu nacionalismu*“ se navíc neomezila pouze na soudní proces. Čistky proběhly nejen ve stranickém a státním aparátu, ale i v kulturních a vědeckých institucích. Počet postižených se odhaduje řádově na několik stovek. Tito lidé však neskončili ve vězení, ale byli „*pouze*“ degradováni a diskriminováni.

Oproti tomu se Jozefu Lenártovi jakýkoliv postih vyhnul, naopak byl na IX. sjezdu zvolen do ÚV KSS. Vděčil za to kombinaci několika faktorů. Především svým tehdejší upřímně procentralistickým až čechoslovakistickým postojům v otázkách řízení státu a pevné vnitrostranické disciplíně, díky které prosazoval linii vytyčenou stranickým vedením.¹⁸⁵

Přestože Jozef Lenárt kritizoval „*buržoazně nacionalistickou úchylku*“ a v době tažení proti ní postoupil do ÚV KSS, nebyl zapojen do konstrukce politického procesu s Gustávem Husákem a spol. V době jeho příprav byl Jozef Lenárt řadovým členem ústředního výboru KSS a ředitelem továrny, od roku 1951 působil v Praze jako náměstek ministra lehkého průmyslu. Navíc o dva roky později odcestoval na studia do Moskvy, takže v době vynesení rozsudku nad celou fiktivní spikleneckou skupinou pobýval už řadu měsíců v zahraničí.¹⁸⁶

Jeho postavení se sice mohlo běžným smrtelníkům jevit jako velmi významné, ale Jozef Lenárt v té době ještě zdaleka nepatřil do nejužší mocenské špičky, která dirigovala inscenaci procesů. Nepůsobil ani v bezpečnostních složkách, takže neměl reálnou možnost proniknout přes hradbu utajení k informacím o používání mučení a dalších nezákonných metod. Jako disciplinovaný komunista si v té době ostatně vůbec nepřipouštěl, že by obvinění mohla být od začátku do konce vylhaná. Není proto žádný důvod mu nevěřit, že odhalení plné pravdy pro něj znamenalo značný otřes, který v pozdějších rozhovorech se svým synovcem

¹⁸⁵ Lenártovými postoji v těchto otázkách se autor podrobněji zabývá v kapitole č. VI nazvané Stoupající hvězda.

¹⁸⁶ SIKORA, Stanislav. Jozef Lenárt. In: PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948-1989: personifikácia politického vývoja*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. 389 s. ISBN 80-7165-417-5, str. 198.

dával do souvislosti s prvními projevy srdeční arytmie, jež ho pak sužovala po celý zbytek jeho života.¹⁸⁷

Z mladších funkcionářů se takto určitě necítil sám. Jiný člen Kolderovy komise Alexander Dubček, který se zabýval procesem s Marií Švermovou a Otto Šlingem, svá tehdejší zjištění a pocity později ve svých pamětech popsal takto: „*Například jsem se dozvěděl, že oběti byly podrobeny jak fyzickému, tak psychickému týrání. Nepřetržitými výslechy jim odpírali spánek, týrali je nedostatkem vody, stravy nebo civilizovaného lékařského ošetření. Drželi je ve studených celách, byli nuceni spát na betonových podlahách (i v zimě), vyhrožovali jim krutými opatřeními proti manželkám i dětem, když odmítali podepsat vykonstruovaná přiznání. Zjistil jsem, že nejvyšší českoslovenští straničtí vůdcové se značně osobně angažovali při těchto represích. Vedoucí straničtí funkcionáři včetně Novotného si například rozdělovali mezi sebou cennější věci svých někdejších přátel a kolegů, které poslali na šibenici – až po hrnce, pánve a ložní prádlo. Z pomyšlení na to je člověku zle.*“¹⁸⁸

Závěrečná část zprávy Lenártovy pracovní skupiny vznikla v polovině března 1963 v bratislavské stranické centrále v Hluboké ulici č. 2. Její členové předtím vedli dlouhé osobní rozhovory s Gustávem Husákem a Ladislavem Novomeským, kterým byly ve zprávě připsány také nedostatky a politické chyby.¹⁸⁹ Nicméně výsledkem sedmiměsíční práce byl návrh rozsudky v celém rozsahu zrušit a oběti procesu se „*slovenskými buržoazními nacionalisty*“ plně rehabilitovat po soudní i stranické linii. Podle svědectví Jána Uhera se na tomto závěru shodli všichni včetně Jozefa Lenárta, který pak tuto zprávu jménem celé skupiny předložil hlavní komisi, přes níž text prošel k projednání předsednictvem ÚV KSČ.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

¹⁸⁸ DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X, str. 93.

¹⁸⁹ Například Jozef Lenárt i později kritizoval neúspěch snah o osvobození komunistů vězněných v Nitře, které v diskusi ve vedení strany charakterizoval jako „*grandiózně zorané*“. Kritizoval rovněž Husákovu cestu na Ukrajinu organizovanou A. Machem, údajné podcenění politické práce mezi vojáky a důstojníky dvou slovenských divizí bez boje odzbrojených Němci na začátku povstání i neřešení rolnické otázky a „*přenechání pozice agrárníkům*“, v čemž spatřoval také jednu z hlavních příčin porážky KSS ve volbách v roce 1946. Jako příčinu těchto událostí však neviděl zločinné spiknutí G. Husáka a spol., ale chyby ve stranické práci. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 44, ar. j. 48, b. 1 – 48. schůze PÚV KSČ ze dne 5. prosince 1963 – Zpráva komise pro přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu.

¹⁹⁰ Ján Uher nebyl jednání hlavní komise přítomen, ve svých pamětech se odvolává na svědectví A. Dubčeka. Srov. UHER, Ján. *Zo zákulisia rehabilitácií: tajomstvo Kolderovej komisie*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 195 s. ISBN 80-7149-416-X, str. 121-123.

Jenže funkcionáři zapletení do přípravy nezákonných procesů v čele s Antonínem Novotným stále seděli v nejužším stranickém vedení a v zájmu stability svého postavení si rozhodně nepřáli návrat nezákonně odsouzených do důležitých politických funkcí, v nichž by mohli získat šanci na odvetu. Především návrat Gustáva Husáka by navíc mohl zvýšit sebevědomí slovenských funkcionářů ve vztahu k pražskému centru a v důsledku vést i k pokusům o revizi státoprávního uspořádání podle ústavy z roku 1960. Jozef Lenárt se kvůli tomu ocitl v situaci, kdy rozhodně nemohl přehlížet fakt, že se předsednictvo ÚV KSČ v čele s prvním tajemníkem Antonínem Novotným postavilo proti plné rehabilitaci po stranické linii v případě Gustáva Husáka a Ladislava Novomeského, jimž sice měly být vráceny členské legitimace, ale o návratu do ústředního výboru KSČ nemohla být řeč.

V této situaci se Jozef Lenárt bez ohledu na své niterné pocity pragmaticky přizpůsobil přání Antonína Novotného a souhlasil s úpravou závěrečné zprávy takovým způsobem, aby z ní vyplynulo, že do vězení sice byli „*buržoazní nacionalisté*“ posláni neprávem, ale kritika Gustáva Husáka a Ladislava Novomeského na IX. sjezdu KSS přednesená Viliamem Širokým byla v zásadě oprávněná, a proto jejich návrat do širšího vedení strany nepřichází v úvahu.

Zpráva o závěrech Kolderovy komise byla po předchozím projednání předsednictvem ÚV KSČ přednesena na plenárním jednání ústředního výboru KSČ konaném ve dnech 3. až 4. dubna 1963 a ve značně zestručněné podobě pak putovala k nižším složkám strany. Za hlavní viníky nezákonností byli označeni Alexej Čepička, Ladislav Kopřiva, Gustav Bareš a Rudolf Barák, kteří už nebyli ve funkcích. Své pozice museli opustit také stále činní funkcionáři Karol Bacílek, Pavel David a Bruno Köhler. Zároveň měli být potrestáni i pracovníci Státní bezpečnosti a justice, kteří se na nezákonnostech podíleli. Na tomto plenárním zasedání vystoupil i Jozef Lenárt, který hned v úvodu svého projevu prohlásil přešetřování procesu se „*slovenskými buržoazními nacionalisty*“ za definitivně uzavřené.¹⁹¹

Gustáva Husáka a Ladislava Novomeského však takové výsledky rozhodně nepotěšily. Poslali proto stranickému vedení dopisy, v nichž obsáhle psali o vyšetřovacích metodách, jež museli podstoupit, a domáhali se jak odstranění hanlivé nálepky „*buržoazních nacionalistů*“, tak úplné rehabilitace po stranické linii.¹⁹²

¹⁹¹ LENÁRT, Jozef. *Vybrané projevy a stati*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1983. 1. sv., str. 83.

¹⁹² Husákův dopis měl 134 stran. Srov. UHER, Ján. *Zo zákulisia rehabilitácií: tajomstvo Kolderovej komisie*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 195 s. ISBN 80-7149-416-X, str. 121-123, str. 128.; Ladislav Novomeský se později písemně obrátil také přímo na Antonína Novotného Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ

Nejpozději tehdy se zrodil Husákův negativní poměr vůči Jozefu Lenártovi, který se v průběhu dalších let prohluboval, až v březnu 1968 vygradoval Husákovými veřejnými výroky na Lenártovu adresu o „*politických trasořítkách, které by se neměly dostávat do politiky*“.¹⁹³ Gustáv Husák byl pověstný svou mstivou povahou, jejíž negativní rysy ještě více umocnilo dlouhé věznění spojené s mučením a ponižováním ve vyšetřovací vazbě. Je proto nabíledni, že člověk, který v zájmu svých dobrých vztahů s Antonínem Novotným pomohl „*zaříznout*“ Husákovu plnou stranickou rehabilitaci, si nemohl získat jeho přízeň.

Pobouřen ostatně nebyl jenom Gustáv Husák, ale také členové Lenártovy pracovní skupiny, kterým jejich vedoucí o změně společně formulovaných závěrů vůbec nic neřekl. Ján Uher na chvíli, kdy si přečetl upravenou verzi závěrečné zprávy Kolderovy komise určené pro předložení plenárnímu zasedání ÚV KSČ, vzpomíná takto: „*S rozhorčením som zobral správu a bežal s ňou za Lenártom žiadať vysvetlenie. Pýtal som sa ho, ako mohol s niečím takým súhlasiť – v rozpore so skutočnosťami, ktoré sme toľký čas skúmali? A ako to – keď už k tomu došlo – že nás o zmene ani len neinformoval? Iba pokrčil plecami – nepovedal nič... Odchádzal som od neho pobúrený – už vtedy sa ukázal ako trasorítka, presne taká, za akú ho o päť rokov neskôr verejne označil Gustáv Husák.*“¹⁹⁴

Lenártova situace však byla podstatně složitější, než jak se jevila Jánovi Uherovi nebo Gustávu Husákovi. V první řadě je potřeba si uvědomit, že během projednávání kauzy „*slovenských buržoazních nacionalistů*“ patřil Jozef Lenárt mezi hlasující členy předsednictva ÚV KSČ teprve několik měsíců a stále pocíťoval před staršími a mnohem zkušenějšími funkcionáři nováčkovský ostych, který se projevil ještě o půl roku později v září 1963 při jednání předsednictva ÚV KSČ o jeho jmenování premiérem, kdy sám poukazoval na nedostatek svých zkušeností a dával ke zvážení výběr zkušenějšího kandidáta.¹⁹⁵

Antonín Novotný byl navíc dominantní postavou předsednictva ÚV KSČ, které se zpravidla nikdo neodvažoval v zásadních věcech oponovat. Ostatně už samotný výběr

1962-1966, ar. j. 57, sv. 54, bod 9 k informaci - 57. schůze PÚV KSČ ze dne 25. února 1964 – Dopis L. Novomeského Antonínu Novotnému.

¹⁹³ Znění Husákova projevu například zde: Trasořítky do politiky nepatria: Z vystúpenia Dr. Gustáva Husáka na mestskej konferencii KSS v Bratislave. In: *Smena: denník mladých*. Bratislava: Pravda. 18. 3. 1968, s. 1.

¹⁹⁴ UHER, Ján. *Zo zákulisia rehabilitácií: tajomstvo Kolderovej komisie*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 195 s. ISBN 80-7149-416-X, str. 121-123, str. 125-130.

¹⁹⁵ Jozef Lenárt byl členem PÚV KSČ zvolen na XII. sjezdu KSČ, který proběhl ve dnech 4. až 8. 12. 1962. Srov. ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, 2010. 440 s. ISBN 978-80-86712-87-1, str. 132.; Přepis Lenártova vystoupení během jednání o jeho jmenování premiérem srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 35, ar. j. 38, b. 14 – 38. schůze PÚV KSČ ze dne 17. září 1963 – Některé úvahy o organizačních opatřeních.

kandidátů do vedení strany eliminoval jakékoliv zjevné rebely, kteří by otevřeně odmítali respektovat autoritu prvního tajemníka. Kromě toho všichni měli ještě v čerstvé paměti, jak dopadl Rudolf Barák, což rozhodně nebyla dobrá motivace k vyvolání vážného konfliktu s Antonínem Novotným. Ten se navíc snažil zajistit si loajalitu členů předsednictva ÚV KSČ pověstnými bílými obálkami plnými peněz z dispozičního fondu prezidenta republiky, který nepodléhal žádnému vyúčtování.¹⁹⁶

Jozef Lenárt se sice nenechal přímo zkorumpovat, ale ctil vnitrostranickou disciplínu a v té době za všech okolností prosazoval linii vytyčenou prvním tajemníkem, přestože o její správnosti v některých případech vnitřně pochyboval, což se samozřejmě vnějším pozorovatelům mohlo jevit jako „*třasořitkovství*“ nebo prospěchářská ústupnost motivovaná snahou udržet se ve funkci za každou cenu.¹⁹⁷

Ján Uher v reakci na setkání s vedoucím své pracovní skupiny sepsal dopis, který před projednáváním závěrů Kolderovy komise plénem ÚV KSČ adresoval jak přímo Jozefu Lenártovi, tak zaslal kopie Alexandru Dubčekovi a Drahomíru Kolderovi. K podpisu tohoto dopisu se mu podařilo přesvědčit i dalšího člena vyšetřovacího týmu Jána Pašku, který se údajně nejprve hodně zdráhal kvůli obavám z konfliktu s Antonínem Novotným. Ve svém psaní se oba signatáři distancovali od postupu předsednictva ÚV KSČ a neochoty plně rehabilitovat „*buržoazní nacionalisty*“.¹⁹⁸

Proti závěrům komise vystoupili i další slovenští funkcionáři a novináři. Na sjezdu slovenských novinářů v květnu 1963 zazněla z úst Miroslava Hyska ostrá kritika Viliama Širokého, který se stále ještě držel ve funkci předsedy vlády. „*Sjezd také vyslovil požadavek, aby Husák, Novomeský a Edo Friš mohli veřejně obhájit své názory, a poslal jim pozdravné a zároveň omluvné dopisy.*“¹⁹⁹

Přepis Hyskova vystoupení otiskla 3. června 1963 bratislavská Pravda, což byl ústřední tiskový orgán ÚV KSS. Nové vyšetřování žádala i rezoluce předsednictva ÚV KSS, již podporoval také Jozef Lenárt bez ohledu na to, že ve svém projevu na dubnovém plénu

¹⁹⁶ NA, fond ÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 70, ar. j. 87, b. 23d – 87. schůze PÚV KSČ ze dne 18. května 1968 – Zpráva o výsledku revize hospodaření s finančními prostředky na zvláštním účtu 3232.

¹⁹⁷ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archív autora*.

¹⁹⁸ UHER, Ján. *Zo zákulisia rehabilitácií: tajomstvo Kolderovej komisie*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 195 s. ISBN 80-7149-416-X, str. 121-123, str. 125-130.

¹⁹⁹ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 437-438.

ÚV KSS prohlásil záležitost „*buržoazních nacionalistů*“ za uzavřenou.²⁰⁰ Evidentně v červnu vycítil, že se situace od března změnila a on už neriskuje vážnější střet s Antonínem Novotným, protože stranické vedení stejně bude muset připustit alespoň částečnou revizi závěrů Kolderovy komise.

Antonínu Novotnému se to samozřejmě nelíbilo, ale vedení KSČ nakonec skutečně ustoupilo slovenskému tlaku a ustavilo „*Komisi pro přezkoumání závěrů IX. sjezdu KSS*“.²⁰¹ Část vedení KSČ v čele s Novotným přitom doufala, že Barnabitská komise potvrdí předchozí výstupy Kolderovy komise, respektive její členové budou při formulování svých závěrů stejně vstřícní vůči přáním předsednictva ÚV KSČ jako jejich předchůdci.

Do čela Barnabitské komise byl 22. června 1963 jmenován Jozef Lenárt, od něhož někteří členové stranického vedení možná čekali, že bude ovlivňovat práci komise v neprospěch úplné rehabilitace „*buržoazních nacionalistů*“. Avšak žádný dokument ani svědectví pamětníků nehovoří o tom, že by se o něco podobného jakkoliv pokoušel.²⁰² Naopak nedlouho před svým odchodem z Barnabitské komise se společně s Alexandrem Dubčekem sešli s Gustávem Husákem, aby s ním probrali otázky jeho perzekuce. Závěr z tohoto setkání učinili oba stejný a shodně doporučili Husákovu plnou stranickou rehabilitaci.

Stejným směrem se ubírala i práce ostatních členů komise, což zvyšovalo tlak na odstranění Viliama Širokého z funkce předsedy vlády. Antonín Novotný nakonec usoudil, že přišel vhodný čas obětovat zkompromitovaného premiéra a odvést tak pozornost od vlastní osoby. Na zasedání předsednictva ÚV KSČ dne 17. září 1963 proto přednesl návrh na odvolání Viliama Širokého, který byl tímto orgánem vzápětí schválen: „*Pokud jde o soudruha Širokého, můj názor je, že i kdyby soudruh Široký chtěl změnit systém práce, že nemůže, protože je vázán některými jevy z minulosti a za druhé, jeho zdravotní stav mu neumožňuje aktivně do věcí zasahovat. To je můj názor. Proto myslím, že bude správné, aby*

²⁰⁰ LENÁRT, Jozef. *Vybrané projevy a stati*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1983. 1. sv., str. 83.

²⁰¹ Pro komisi se vžilo pojmenování „*barnabitská*“ podle jejího sídla v bývalém klášteře řádu bosých karmelitek, řečených barnabitsky, na Hradčanském náměstí v Praze, který byl přebudován na reprezentační stranický objekt pro ubytování zahraničních návštěv.

²⁰² Podle pozdějších svědectví mladých historiků, kteří pracovali v Barnabitské komisi, Ferdinanda Beera, Antonína Benčíka, Františka Janáčka a Jana Křena sice docházelo k pokusům o blokování přístupu k určitým materiálům a politickým tlakům při formulování závěrů, s tím však Jozef Lenárt neměl nic společného, protože vedení komise opustil v době, kdy se její práce teprve rozbíhala. Srov. RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 442.; *Pravda: orgán Komunistickej strany Slovenska*. Bratislava: Pravda, 15. 5. 1968, s. 1-2.

soudruh Široký odešel z funkci, aby zůstal jen členem ústředního výboru. Ať se léčí, ať dá do pořádku své zdraví.“²⁰³

Jako jeho nástupce byl na témže zasedání představen Jozef Lenárt. Když o několik dnů později vše potvrdil ústřední výbor KSČ, byla výměna na premiérském postu zpečetěna. Jozef Lenárt kvůli svému novému postavení odešel z funkce předsedy Barnabitské komise, již po něm převzal Vladimír Koucký, který celou záležitost „*slovenského buržoazního nacionalismu*“ dovedl až k oficiální rehabilitaci Gustáva Husáka a jeho společníků na zasedání ÚV KSČ konaném ve dnech 18. až 19. prosince 1963.²⁰⁴

Za jakési symbolické završení rehabilitace „*slovenských buržoazních nacionalistů*“ je možné považovat jmenování Ladislava Novomeského národním umělcem u příležitosti jeho 60. narozenin dne 27. prosince 1964, které bylo v předstihu projednáno a schváleno předsednictvem ÚV KSČ v čele s Antonínem Novotným.²⁰⁵

²⁰³ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 35, ar. j. 38, b. 14 – 38. schůze PÚV KSČ ze dne 17. září 1963 – Některé úvahy o organizačních opatřeních.

²⁰⁴ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 35, ar. j. 38, b. 15 - 38. schůze PÚV KSČ ze dne 17. září 1963 – Změna ve složení komise k přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu.; Závěrečnou zprávu komise pro přezkoumání IX. sjezdu předtím projednalo PÚV KSČ na schůzi dne 5. prosince 1963. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 43, ar. j. 48, b. 1 – 48. schůze PÚV KSČ ze dne 5. prosince 1963 – Zpráva komise pro přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu.; Členové barnabitské komise B. Graca, J. Šolc, J. Křen, F. Beer a A. Benčík se obrátili na Antonína Novotného dopisem, v němž polemizovali s některými formulacemi závěrečné zprávy, jež neodpovídaly jejich výzkumům. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 55, ar. j. 58, b. 1 k informaci – 58. schůze PÚV KSČ ze dne 29. února 1964 – Dopis pracovní skupiny, která připravovala podkladové materiály pro komisi ÚV KSČ pověřenou „*přezkoumáním IX. sjezdu KSS z hlediska tzv. buržoazního nacionalismu*“.

²⁰⁵ NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 88, ar. j. 93, b. 15 – 93. schůze PÚV KSČ ze dne 22. prosince 1964 – Návrh na udělení titulu národní umělec soudruhu Ladislavu Novomeskému.

VIII. Premiér

Když se po odstavení Viliama Širokého stal Jozef Lenárt v září 1963 premiérem, bylo mu pouhých čtyřicet let, což bylo ojedinělé jak v domácím, tak v mezinárodním měřítku. Posun na post předsedy vlády znamenal pro Jozefa Lenárta také růst jeho vlivu v předsednictvu ÚV KSČ a podstatné rozšíření okruhu tajných informací, k nimž měl z titulu své funkce přístup. V tomto smyslu se zařadil mezi nejdůležitější členy stranického vedení.²⁰⁶

Navzdory možnosti posílit svůj mocenský vliv se však Jozef Lenárt do nové funkce příliš nehrnul. Na jednání předsednictva ÚV KSČ o svém jmenování premiérem zdůrazňoval nedostatek svých zkušeností a vyjádřil pochybnosti o tom, zda by na nabízenou pozici stačil. Místo sebe navrhoval na ministerského předsedu Jiřího Hendrycha, který byl podle jeho mínění zkušenější. Přitom se opět potvrdilo, že Jozef Lenárt nepovažoval národnostní kritéria při řešení kompetenčních otázek za příliš důležitá. V té době totiž platilo nepsané pravidlo národnostní rovnováhy ve vedení státu. V praxi to znamenalo, že pokud byl prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ Čech, premiérem by měl být Slovák, což však Jozef Lenárt při formulování svého návrhu naprosto ignoroval.²⁰⁷

V 90. letech Jozef Lenárt vzpomínal, jak ho Antonín Novotný několikrát pozval k osobním setkáním, během nichž se ho snažil přesvědčit, aby funkci přijal. První tajemník ÚV KSČ přitom argumentoval Lenártovou praxí z náměstkování na ministerstvu lehkého průmyslu a z vedení Slovenské národní rady. Jozef Lenárt zase poukazoval na rozsáhlejší zkušenosti jiných funkcionářů. Nakonec Antonín Novotný překonal Lenártův odpor tím, že přijetí premiéřské funkce postavil jako věc stranické disciplíny, které se Jozef Lenárt stejně jako v jiných případech podřídil, i když tentokrát by preferoval jiné řešení.²⁰⁸

Výsledkem bylo Lenártovo bezmála pětileté působení v čele československé vlády, které se z celé jeho dlouhé kariéry nejvýrazněji zapsalo do kolektivního povědomí české a slovenské veřejnosti, u níž si díky znatelnému společenskému uvolnění po éře tuhého stalinismu dokázal získat určitou popularitu jako mladý reformátor. Nezasvěceným

²⁰⁶ S premiérským postem byly spojeny i další méně důležité funkce jako např. členství ve vojenské komisi obrany ÚV KSČ. Srov. *NA*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 36, ar. j. 39, b. 12 – 39. schůze PÚV KSČ ze dne 25. září 1963 – Provedení změn ve složení vojenské komise obrany ÚV KSČ.

²⁰⁷ *NA*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 35, ar. j. 38, b. 14 – 38. schůze PÚV KSČ ze dne 17. září 1963 – Některé úvahy o organizačních opatřeních.

²⁰⁸ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. Sv. 20.), bez ISBN, str. 41.

pozorovatelům by se mohlo zdát, že tehdy dosáhl naprostého vrcholu moci, avšak její těžiště v dobách diktatury komunistické strany leželo ve skutečnosti úplně jinde než ve vládě.

Vláda sice zaujímal stejně jako dnes v mocenské struktuře první místo mezi státními orgány, jenže ty byly všechny fakticky podřízeny komunistické straně, která měla prostřednictvím nomenklaturního rozmísťování kádrů rozhodující slovo při výběru a schvalování kandidátů v podstatě do všech veřejných funkcí. Členy vlády proto prezident republiky jmenoval až po jejich schválení ústředním výborem KSČ. Ministrem se kvůli tomu mohl stát pouze komunista nebo absolutně spolehlivý a pečlivě prověřený člen některé z dalších koaličních stran sdružených v Národní frontě, které komunistické straně poslušně pomáhaly vytvářet iluzi demokracie. Lidé dosazení do funkcí komunisty pak samozřejmě prosazovali výhradně zájmy KSČ.²⁰⁹

Podřízené postavení československé vlády vůči komunistické straně ve svých vzpomínkách výstižně popsal také bývalý tajemník ÚV KSČ Zdeněk Mlynář: „*Veliká chyba, které se dopouštějí lidé věci neznalí, je posuzovat skutečný vliv ve struktuře politické moci jenom nebo především podle formálního postavení lidí v různých funkcích. Pro takové lidi je československý ministr významnější osobností než vedoucí oddělení v aparátu ÚV KSČ – a to je samozřejmě omyl. Vedoucí oddělení ÚV KSČ totiž prakticky nikterak nezávisí na ministrovi, ale naopak, ministr v mnohém závisí na něm. Neboť on má mnohem blíže ke skutečnému mocenskému centru, ke stranickému politbyru. On také rozhodujícím způsobem ovlivňuje jmenování, povyšování nebo naopak pád všech ministrových podřízených a konečně i ministra samého.*

Pro člověka neznalého těchto věcí jsou proto některé úkazy každodenního života ve světě moci ve východoevropských totalitních režimech nepochopitelné. Kdyby například viděl, jak generál na inspekci u vojenského útvaru náhle nechá bez povšimnutí stát všechny své plukovníky a majory, s napřaženou pravicí se vrhne ke kapitánovi stojícímu nenápadně v řadě nastoupeného vojenského útvaru a přátelsky s ním začne rozprávět, pomyslí si, že generál je podivín nebo blázen. Ve skutečnosti však onen kapitán je referentem z branného oddělení ÚV KSČ a odbývá si zde svých povinných třicet dnů vojenského cvičení. A generál i jeho

²⁰⁹ V Lenártově vládě, která byla zejména díky množství ekonomických resortů mnohem početnější, než je současná česká vláda, zasedali pouze dva nekomunisté. Ministrem spravedlnosti byl socialista Alois Neumann a ministrem zdravotnictví lidovec Josef Plojhar. Oba samozřejmě byli stejně jako jejich mateřské strany naprosto loajální ke KSČ.

plukovníci a majori vědí, že jenom zdánlivě je to jejich podřízený, že ve skutečnosti jejich šarže, funkce i platy, kariéry a pády může tento kapitán ovlivnit víc než oni sami.“²¹⁰

Jeho slova potvrzují také vzpomínky dalšího komunistického politika Čestmíra Císaře, který své přeložení z pozice tajemníka ÚV KSČ do funkce ministra školství a kultury v Lenártově vládě hodnotil jako degradaci: „*Byl jsem si ovšem vědom, že odchod z aparátu ÚV, představujícího vrchol mocenské pyramidy, znamená sestup do sféry tímto aparátem řízené a ovládané. Člen vlády mohl v očích veřejnosti vypadat jako důležitá osobnost, avšak zasvěcení věděli, že nemůže nic zásadního rozhodnout, aniž to projedná s tajemníkem nebo vedoucím oddělení ÚV a aniž to schválí vedení KSČ.*“²¹¹

Náplň práce vlády byla předem projednávána orgány komunistické strany, které vládě dávaly „*domácí úkoly*“, jež se týkaly i naprosto podružných detailů operativní povahy. Na jejich plnění dohlíželo buď příslušné oddělení aparátu ústředního výboru KSČ, nebo v důležitějších věcech osobně některý z tajemníků či dokonce přímo předsednictvo ÚV KSČ, které bylo na rozdíl od vlády skutečným centrem moci. Jemu zpravidla předkládal vládní agendu premiér až po jejím projednání ve vládě, ale například v záležitostech armády a vnitra se příslušní ministři obraceli na předsednictvo ÚV KSČ buď úplně samostatně, nebo pouze po konzultaci s Jozefem Lenártem.²¹² Výjimečně se také stávalo, že některý ekonomický ministr řešil rozpory s premiérem přímým předložením dané problematiky k posouzení stranickému vedení.²¹³

V porovnání se současnou vládou České či Slovenské republiky byla Lenártova vláda výrazně početnější. V letech 1963-1967 měla 22 ministerstev, 5 členů předsednictva a 9 ministrů bez resortu nebo předsedů státních komisí. Rozdíl byl způsoben především

²¹⁰ MLYNÁŘ, Zdeněk. Mráz přichází z Kremlu. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 283 s. Archiv; sv. 62. ISBN 80-204-0196-2, str. 63-64.

²¹¹ CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik: kniha vzpomínek a úvah*. Vyd. 1. Praha: ETC, 1998. 668 s., [32] s. obr. příl. Profily generace. ISBN 80-86006-59-X, str. 258.

²¹² Předkládání materiálů orgánům ÚV KSČ se ve sledovaném období řídilo pravidly přijatými PÚV KSČ v březnu 1964, která nahradila úpravu z roku 1954. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 56, ar. j. 60, b. 7 – 60. schůze PÚV KSČ ze dne 17. března 1964 – Úprava politicko-organizačních pokynů o předkládání materiálů orgánům ÚV KSČ.

²¹³ Jozef Lenárt jako příklad takového postupu uváděl svůj spor s ministrem zahraničního obchodu Františkem Hamouzem o způsob platby za technologie vyvezené do tzv. „*rozvojových zemí*“. Zatímco J. Lenárt prosazoval úhradu formou barterového obchodu, v daném případě výměnu technologií za exotické ovoce, F. Hamouz trval na finančním plnění. Spor se z vlády za zády premiéra přenesl do předsednictva ÚV KSČ, ale Jozef Lenárt nakonec stejně prosadil svou představu, protože se mu podařilo získat na svou stranu do té doby váhajícího Antonína Novotného. Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. Sv. 20.), bez ISBN, str. 54.

vysokým počtem ekonomických odvětvových ministerstev. Místo dnešních dvou ministerstev financí a průmyslu a obchodu fungovalo 17 hospodářských ministerstev a státních komisí zabývajících se centrálním řízením ekonomiky! Každý ministr měl svůj početný aparát, takže v roce 1967 vláda zaměstnávala na ministerstvech přes 150 náměstků, více než 600 vedoucích odborů a vysoce přes 1 000 vedoucích oddělení, jejichž pokyny vykonávaly další tisíce řadových úředníků.²¹⁴

Takto rozbujelý útvar samozřejmě trpěl nízkou akceschopností, proto těžiště činnosti vlády spočívalo na jejím předsednictvu. Během Lenártova předsedování se v zájmu vyšší efektivity prosadil ještě účinnější formát tzv. „*operativních porad předsednictva vlády*“, kterých se zúčastňovali pouze ti ministři, jichž se projednávaná tematika přímo týkala, ale navenek byla přijatá rozhodnutí prezentována jako usnesení celého předsednictva.²¹⁵

Předsednictvo vlády zasedalo každý týden a na pořadu jeho jednání převažovaly ekonomické záležitosti. Jozef Lenárt řídil schůze tolerantním stylem a zpravidla nechával prostor pro vyjádření každému ministrovi bez ohledu na důležitost jeho resortu. Největší vliv měli šéfové silových a pak preferovaných hospodářských resortů, jakými bylo například plánování, finance, energetika a těžké strojírenství. Mimořádnou pozici měla Státní plánovací komise, jejíž význam odpovídal klíčové roli plánu v centrálně řízeném hospodářství.²¹⁶

Preferovaná ministerstva často prosazovala své zájmy na úkor neprivilegovaných resortů, jakými bylo například školství a kultura nebo spotřební průmysl. Docházelo proto k sporům mezi ministry, u nichž se nezřídka projevovala zřetelná nechuť podřízovat vlastní

²¹⁴ V Lenártově vládě se řízením ekonomiky zabývali: ministr financí, ministr hutního průmyslu a rudných dolů (od 10. 11. 1965 hornictví), ministr chemického průmyslu, ministr paliv (zrušeno 10. 11. 1965), ministr potravinářského průmyslu, ministryně spotřebního průmyslu, ministr těžkého strojírenství (od 10. 11. 1965 těžkého průmyslu), ministr vnitřního obchodu, ministr všeobecného strojírenství (10. 11. 1965 zrušeno), ministr stavebnictví, ministr zahraničního obchodu, ministr - předseda Slovenské plánovací komise, ministr - předseda Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, ministr - předseda Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky (od 10. 11. 1965 Státní komise pro techniku), ministr - předseda Státní komise pro finance a mzdy, ministr - předseda Ústřední správy vodního hospodářství a ministr pověřený vedením Ústřední správy energetiky. Navíc jeden z místopředsedů vlády souběžně zastával ještě funkci ministra – předsedy Státní plánovací komise.

²¹⁵ Členové předsednictva vlády, které se skládalo z premiéra a čtyř místopředsedů (O. Černík, J. Piller, F. Krajčír a O. Šimůnek), si s požehnáním PÚV KSČ mezi sebe rozdělili úkoly, na jejichž plnění pak dohlíželi. Jozef Lenárt dohlížel na práci předsedy Státní komise pro organizaci a řízení, Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, ministerstva zahraničních věcí, ministerstva financí, ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství, Ústřední správy nákupu zemědělských výrobků, ministerstva spravedlnosti, Generální prokuratury, Státní arbitráže ČSSR a národních výborů. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 36, ar. j. 39, b. 23 – 39. schůze PÚV KSČ ze dne 30. září 1963 – Rozdělení úkolů mezi členy předsednictva vlády.

²¹⁶ Rozdíly mezi jednotlivými ministerstvy se samozřejmě odrážely také v množství přidělovaných prostředků a platech jejich zaměstnanců. Srov. CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik: kniha vzpomínek a úvah*. Vyd. 1. Praha: ETC, 1998. 668 s., [32] s. obr. příl. Profily generace. ISBN 80-86006-59-X, str. 259.

zájmy potřebám ostatních resortů nebo celostátním prioritám. Pro Jozefa Lenárta rozhodně nebylo lehké sladit jejich často naprosto protichůdné postoje a téměř pokaždé musel na jednotlivé ministry tlačit, aby je přiměl k potřebné shodě. Rozpory se navíc vyskytovaly také mezi ministerstvy a stranickým aparátem. Jozef Lenárt na tyto situace později vzpomínal takto: „*Niekedy to boli bitky, iskrenia, šabl'ovačky, ktoré sa zrovnávali až na plenárnej schôdzi vlády. Pokiaľ sa týka rozdielnych pozícií medzi vládou a medzi oddeleniami na ÚV, alebo medzi vládou a tajomníkmi, tam to bolo taktiež.*“²¹⁷

V dobách diktatury KSČ se československá vláda jako celek čas od času stávala terčem kritiky stranického vedení za neúspěchy oficiální politiky, které byly údajně způsobeny nedostatečným plněním směrnic a úkolů zadaných vládě komunistickou stranou. Výjimkou v tomto směru nebyla ani Lenártova vláda, i když její kritika nebyla úplně oprávněná, protože z ústředí strany nezřídka přicházely špatné a od reality odtržené pokyny. Jozef Lenárt se proti takto formulované kritice nikdy neohradil, pouze se ji snažil alespoň otupit výčtem změn v činnosti své vlády, které měly přinést do budoucna zlepšení.²¹⁸

Ostatní členové vlády sice rovněž veřejně neprotestovali, ale v druhé polovině 60. let postupně rostlo napětí mezi nimi a stranickým vedením. Vadilo jim především směřování ideového vedení společnosti a řešení koncepčních otázek stranou s konkrétním řízením státu vládou, vyjmutí celých oblastí státní politiky z pravomoci vlády a zásahy stranických institucí do mnoha dalších otázek, které příslušely ministrům. Negativně byla pocítována také absence dělby práce mezi stranickými, státními a hospodářskými orgány, což mělo za následek, že stejné otázky projednávalo stranické vedení i vláda a že se množily konflikty ministrů se stranickým aparátem v ústředí i krajích.²¹⁹

Na zasedání ÚV KSČ v prosinci 1967 otevřeně odpověděl na další kolo kritiky vlády tehdejší ministr dopravy Alois Indra, přičemž se s ním ztotožnili i další ministři. Alois Indra ve svém projevu souhlasil s tím, že je práce vlády dlouhodobě poznamenána mnoha nedostatky. Avšak na rozdíl od stranického vedení odmítl hledat příčiny pouze v osobní neschopnosti ministrů či v nedostatku jejich politické a osobní oddanosti KSČ:

²¹⁷ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. Sv. 20.), bez ISBN, str. 52.

²¹⁸ Ústřední výbor KSČ kritizoval vládu na svých zasedáních v listopadu 1965, prosinci 1966 a v září 1967. Jozef Lenárt například v listopadu 1965 mimo jiné vyzvedl, že vláda nově jedná o důležitých problémech na základě několika alternativních návrhů či oponentur. Srov. KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 220-222.

²¹⁹ KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 220-222.

„Tento stav vyrůstá z okleštěné pravomoci ministrů, kteří dnes těžko mohou sami rozhodovat o čemkoliv, co má jen trochu vážnější ráz... Je u nás příliš mnoho těch, kteří stále něco kontrolují, prověřují, dávají rady, něco připomínají atd. Přímou odpovědnost nemají, často jim chybějí hlubší znalosti problémů, ale jejich stanovisko, zvláště je-li tlumočeno vedoucím úřadu, mívá v konečné fázi platnost veta... Mohu říci, že to všichni víme, že tuto praxi svorně kritizujeme a přece se žádné výraznější změny nemůžeme dopracovat. Je to možné vysvětlit jen tím, že základní nedostatky v řídicí činnosti jsou mimo vládu, konkrétně v metodách práce našeho ústředního výboru, zejména jeho předsednictva.“²²⁰

Takto tvrdě formulovaná kritika stranického vedení by za běžných okolností nepochybně vedla k těžkému konfliktu ministra dopravy s prvním tajemníkem ÚV KSČ. Jenže Indrův projev nebyl žádným nepromyšleným výbuchem frustrace ministra pobouřeného neoprávněnou kritikou vlády. Tento výpad naopak svým obsahem i načasováním naprosto dokonale zapadal do vystoupení širší skupiny funkcionářů, kteří na sklonku roku 1967 usilovali o sesazení Antonína Novotného z čela strany v rámci sporu o tzv. „kumulaci funkcí“.²²¹

Jozef Lenárt v tomto mocenském konfliktu jako obvykle loajálně podporoval prvního tajemníka, a proto přijal také kritiku vlády, kterou dokonce v lednu 1968 využil během diskuse v předsednictvu ÚV KSČ jako argument na Novotného obranu: *„Máme dost problémů a těžkostí v práci vlády... Jsem přesvědčen, že příčinou krize není soudruh Novotný, ale to, že se usnesení neplní.“²²²*

Je bezesporu zajímavou otázkou, nakolik byla tato Lenártova slova na adresu vlády opravdu upřímná a nakolik vycházela z jeho pojetí vnitrostranické disciplíny, které mu velelo zastat se vůdce strany akutně ohroženého sesazením. Při jiných příležitostech totiž premiér o práci vlády a stranického aparátu hovořil naprosto odlišně, jak dokládá například

²²⁰ VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. 580 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; sv. 9/1. ISBN 80-85270-96-X, str. 66-71 – Záznam vystoupení ministra dopravy Aloise Indry na prosincovém zasedání ÚV KSČ o kritice práce vlády, složitých podmínkách její činnosti, personálních nedostacích a potřebě dekulace funkcí, které soustřeďují velkou politickou a státní moc.

²²¹ Antonín Novotný, který zastával souběžně funkci čs. prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ (odtud je odvozen název sporu o „kumulaci funkcí“), začátkem ledna 1968 mocenský souboj prohrál a byl sesazen z čela KSČ, přičemž ještě po několik následujících měsíců zůstal prezidentem republiky. Potrestání vzpurného ministra dopravy Aloise Indry pak už pochopitelně nebylo na pořadu dne.

²²² NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 57, ar. j. 65, b. 1- Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 5. ledna 1968 – Stenografický záznam diskuse na mimořádných schůzích PÚV KSČ ve dnech 11. 12. 1967 až 5. 1. 1968, I. a II. díl.

vzpomínka Zdeňka Mlynáře na únor 1967, kdy společně s Jozefem Lenártem probírali mezi čtyřma očima text referátu o národních výborech. Přitom náhle premiér Mlynářovi řekl: „*Jsi chytrý člověk, co hledáš pořád v baráku?*“(Výrazem „*barák*“ se v hantýrce aparátu ÚV KSČ tradičně označovalo ústředí strany - pozn. autora) *Drž se vlády. Tam se žvaní, tady se dělá*“...²²³

Po odvolání Antonína Novotného z čela strany se Jozef Lenárt zapojil spolu s dalšími členy předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ do příprav konkrétních návrhů nových zásad práce předsednictva, sekretariátu, komisí a oddělení ÚV KSČ, které měly mimo jiné přesněji vymezit jejich vzájemné vztahy, dělbu práce a vazby ke státním, společenským a hospodářským orgánům včetně vlády, jejíž činnost měla také projít změnami.²²⁴

Diskuse a koncepční úvahy o změnách postavení vlády a jejích metod práce v rámci diktatury KSČ přitom nebyly v lednu 1968 žádnou dosud nevídanou novinkou. Snahy tohoto druhu se předtím naposledy objevily v polovině 60. let v souvislosti s pokusem o zavedení ekonomické reformy, která měla narušit tuhý centrální dirigismus v ekonomické sféře. To vyžadovalo především odlišení podnikového řízení od státněpolitické sféry. Namísto dosavadního operativního řízení podniků ministerstvy se proto měla vláda vrátit hlavně k řešení úkolů státní správy. Tehdy se sice nepodařilo zavést opravdu efektivní a přelomové změny, ale navzdory tomu neznamenal sesazení Antonína Novotného úplný začátek snah o prosazení nových názorů na vymezení pravomocí a činnosti vlády do běžné praxe, nýbrž silný impuls pro zahájení dalšího kola pokusů o dosažení tohoto cíle.

Vznikly proto pracovní skupiny ministrů v čele s premiérem, jejichž úkolem bylo zhodnotit dosavadní uspořádání a na základě jeho rozboru vypracovat podklady pro nové návrhy organizace práce vlády. Předběžnou zprávu o činnosti těchto skupin prezentoval Jozef Lenárt na zasedání předsednictva ÚV KSČ dne 19. února 1968. Podle tohoto materiálu měl být mimo jiné položen větší důraz na úlohu vlády v řízení bezpečnostní, obranné, kulturní

²²³ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremlu*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 283 s. Archiv; sv. 62. ISBN 80-204-0196-2, str. 125.

²²⁴ VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*...c. d., str. 40-43 – Rezoluce lednového zasedání ústředního výboru KSČ.

i zahraniční politiky země.²²⁵ Novému přezkoumání byl podroben také systém řízení „národního hospodářství“.

Kromě toho se pracovní skupiny zabývaly přípravou návrhů úprav vztahů centrální vlády se Slovenskou národní radou, Národním shromážděním a orgány komunistické strany i další problematikou včetně rozvoje komunikace směrem k široké veřejnosti, v jejímž zájmu měl být zřízen tiskový odbor vlády a výrazně posílena práce s médii.²²⁶

V souladu s novým trendem větší otevřenosti vůči médiím a veřejnosti vystoupil Jozef Lenárt 18. března 1968 v televizi a jeho projev byl o dva dny později přetištěn také v tiskovém orgánu KSČ „*Rudém právu*“.²²⁷ Ve svém vystoupení nejprve premiér vysvětlil svůj dosavadní zdrženlivý postoj k mediálním vystoupením. Ve svém vystoupení samozřejmě neakcentoval svou předchozí řadu let trvající bezvýhradnou podporu sesazeného prvního tajemníka ÚV KSČ, místo toho zdůraznil, že byl Antonínem Novotným opakovaně kritizován za činnost vlády. Sám se prezentoval jako opatrný a prozíravý politik, který nebyl proti rozdělení funkcí prvního tajemníka a prezidenta republiky, ale doporučoval jednat až po pečlivém zvážení všech návrhů změn a zhodnocení chyb celého vedení, což zdůvodnil snahou vyhnout se ukvapenému a chybnému rozhodování. Pak se přihlásil k příznivcům zavádění reforem a nových metod stranické práce, přičemž neopomněl zdůraznit, že právě on navrhl do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka.²²⁸

V další části projevu hovořil o nově formovaných vztazích vlády a ústředních stranických orgánů, jejichž výsledná podoba měla přinést samostatnou funkci vlády jako nejvyššího výkonného orgánu státní moci. Přislíbil také posílení vlivu Národního shromáždění na práci vlády a jejích členů. V neposlední řadě veřejně deklaroval vůli vlády začít znovu aktivně řídit oblast zahraniční, bezpečnostní, obranné a kulturní politiky. Zároveň přislíbil také organizační úpravy v řízení hospodářství, důsledné prosazování zákonnosti, řešení problematiky občanů jiných národností a zabezpečení podmínek pro svobodu projevu.

²²⁵ PÚV KSČ rozhodovalo o všech detailech zahraniční politiky včetně složení oficiálních delegací reprezentujících ČSSR. Srov. *NA*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 79, ar. j. 83, b. 8 – 83. schůze PÚV KSČ ze dne 22. září 1964 – Návštěva předsedy vlády SAR Aliho Sabriho v ČSSR.

²²⁶ FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, 501 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; sv. 8/1. ISBN 80-7239-077-5, str. 100-107 – Předběžná informace o stavu prací na připravovaných opatřeních k organizaci práce vlády a jejích orgánů předložená předsedou vlády Jozefem Lenártem předsednictvu ÚV KSČ.

²²⁷ V roce 1968 v důsledku uvolnění mediální politiky výrazně stoupl zájem občanů o věci veřejné, čemuž odpovídala vyšší četnost a výrazně otevřenější styl mediálních výstupů čs. politiků. Nedá se však tvrdit, že by politici do té doby vůbec nekomunikovali s médii nebo se striktně vyhýbali besedám s občany apod.

²²⁸ Projev předsedy vlády J. Lenárta přednesený v televizi dne 18. března 1968. *Rudé právo*. 20. 3. 1968 [online] [cit. 14. 2. 2015]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/3/20/3.png>

V této souvislosti zvláště zdůraznil, že vláda ze své strany udělá vše, aby se vytvořily podmínky pro důsledné uskutečnění rehabilitace neprávem odsouzených osob.²²⁹

Jozef Lenárt samozřejmě neusiloval o naprosté vymanění vlády ze sféry vlivu komunistické strany, kterou v žádném případě nehodlal připravit o její vedoucí úlohu v československé společnosti. Pouze si přál, aby aparát ÚV KSČ místo permanentního dozoru a operativních zásahů do rozhodování vlády začal ve spolupráci s ní vytvářet závazné koncepce, které měla vláda a jí podřízené organizace samostatně naplňovat svými vlastními rozhodnutími. Strana neměla podle Jozefa Lenárta přestat společnost a s ní i vládu řídit, jenom měla podřízeným orgánům poskytnout více samostatnosti, aby mohly efektivněji pracovat.²³⁰

Stejně tak je potřeba vnímat v dobových souvislostech prohlášení o zabezpečení podmínek pro svobodu projevu. Jozef Lenárt sice podporoval vytvoření většího prostoru pro otevřenější informovanost a případně i konstruktivní kritiku některých nedostatků, ale ta se samozřejmě měla držet v přípustných mezích, přičemž hranici přípustného měli pochopitelně určovat komunisté. Rozhodně nehodlal připustit žádné veřejné projevy, které by jakkoliv ohrožovaly stabilitu diktatury KSČ. Určitě se tedy nedá hovořit o Lenártových úmyslech zavádět na sklonku 60. let široce pojaté občanské svobody.

V neposlední řadě je na tomto projevu velmi zajímavé, že v něm Jozef Lenárt poprvé veřejně hovořil o chybách stranických orgánů ve vztahu ke své vládě, i když odmítl paušální kritiku stranického aparátu jako takového. Přesto připustil, že zásahy jednotlivých oddělení ÚV KSČ v některých případech podráždily iniciativu jeho vlády a rovnou v zárodku umrtvily celou řadu slibných návrhů, aniž by byly pořádně rozpracovány. Rovněž naznačil, že ani on sám nepovažoval předchozí kritiku své vlády úplně vždy za oprávněnou, když hovořil o tom,

²²⁹ FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 137-139 – Záznam televizního projevu předsedy vlády Jozefa Lenárta o práci vlády a jejích úkolech vyplývajících z lednového zasedání ÚV KSČ a o vztazích vlády ke stranickým orgánům a k Národním shromáždění.

²³⁰ Vývoj ovšem nespěl pouze k posilování postavení vlády vůči aparátu KSČ, ale už v letech 1960-1967 také k posilování pozic zejména krajských národních výborů vůči centrálním orgánům a okresních národních výborů vůči krajům. Na návrzích úprav postavení národních výborů se v 60. letech významným způsobem podílel také Jozef Lenárt, který se touto problematikou hluboce zabýval jak na vládní, tak na stranické úrovni. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV 1962-1966, sv. 79, ar. j. 84, b. 1 – 84. schůze PÚV KSČ ze dne 6. října 1964 – Teze dokumentu Za další rozvoj národních výborů.

že stranické orgány měly možnost zacházet s odpovědností za jimi ovlivněná rozhodnutí podle vlastní potřeby.²³¹

Druhý den po Lenártově televizním projevu se vláda sešla s předsednictvem Národního shromáždění na společném zasedání, aby jednala o vzájemné koordinaci své práce a uspořádání vztahů, přičemž obě strany svorně kritizovaly předchozí praxi. Oba orgány se dohodly na úzké koordinaci postupu při projednávání legislativního programu, především pak těch zákonných norem, na kterých spočívala pozornost institucí, médií a veřejnosti. Předsednictvo Národního shromáždění a vláda na závěr svého setkání ustavily společnou čtrnáctičlennou komisi, pověřenou zpracováním podnětů, návrhů a připomínek k další činnosti.²³²

Výsledek přípravných prací na zásadách ke zdokonalení práce vlády a jejích orgánů Jozef Lenárt prezentoval 25. března 1968 na zasedání předsednictva ÚV KSČ. Na úvod deklaroval potřebu provést zásadní obrat v činnosti vlády, která už neměla být pouhým vykonavatelem resortních opatření nadiktovaných stranickým aparátem. Místo toho měla koordinovaně se stranickými orgány připravovat a spoluvytvářet politickou koncepci a zabezpečovat její realizaci především vysoce kvalifikovaným a jednotným postupem vůči podnikové sféře, národním výborům i ostatním státním organizacím. Ústřední orgány státní správy měly začít s konečnou platností a plnou zodpovědností rozhodovat o všech otázkách svěřených do jejich působnosti, do nichž dosud přímo zasahoval stranický aparát. Rovněž měla být uplatňována plná pravomoc a odpovědnost slovenských národních orgánů při výkonu státních funkcí na Slovensku a vláda měla více spolupracovat s Národním shromážděním. V hospodářské sféře měla být důsledně uskutečňována zásada, že operativní řízení je věcí jednotlivých podniků a nikoli posláním centrálních orgánů.²³³

²³¹ FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 137-139 – Záznam televizního projevu předsedy vlády Jozefa Lenárta o práci vlády a jejích úkolech vyplývajících z lednového zasedání ÚV KSČ a o vztazích vlády ke stranickým orgánům a k Národním shromážděním.

²³² Tato komise se poprvé sešla 21. 3. 1968 a jednala o stanovení postupu při zpracování námětů na uspořádání vztahů mezi NS a vládou. Srov. FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 140 – Záznam ze společné schůze předsednictva Národního shromáždění a vlády o vzájemné koordinaci jejich činnosti.

²³³ Srov. FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 114-158 – Zásady práce vlády a jejích orgánů předložené předsedou vlády Jozefem Lenártem předsednictvu ÚV KSČ a Návrhy opatření a náměty k účinnějšímu zapojení centrálních orgánů nevýrobní sféry do činnosti vlády a návrhy na posílení úlohy vlády při řízení této oblasti, předložené předsedou vlády Jozefem Lenártem předsednictvu ÚV KSČ.

K zajištění těchto úkolů byly navrženy změny v uspořádání orgánů československé vlády. Jednalo se konkrétně o zřízení Státního cenového úřadu, ministerstva práce a sociálních věcí, úpravu organizace Státní banky československé, vytvoření Hospodářské rady a Státní komise pro techniku a naopak zrušení Státní komise pro finance, ceny a mzdy. Kromě toho mělo dojít k celé řadě změn v náplni činnosti jednotlivých ministerstev a Státní plánovací komise. V rámci uvažované změny postavení slovenských národních orgánů bylo navrženo konstituovat SNR jako orgán státní moci a zákonodárný sbor pro území Slovenska, zasahující do všech oblastí s výjimkou těch, které byly ústavou vyhrazeny Národnímu shromáždění. Dále bylo navrženo ústavní vyloučení majorizace Slováků, vymezení působnosti výhradně celostátních ministerstev a zavedení instituce státních tajemníků v nich a celá řada dalších opatření, která byla o několik měsíců později realizována v rámci federalizace Československa.²³⁴

Oproti minulosti, kdy předsednictvo vlády nebo její plénum řešilo detailní záležitosti, měla být posílena rozhodovací pravomoc jednotlivých ministrů ve věcech, které mohli řešit buď sami, nebo je delegovat na nižší instance. Vláda jako celek se měla do budoucna zabývat především tvorbou koncepcí a záležitostmi prvořadého významu. Ministerstva si měla být mezi sebou rovna. Proto byla v návrzích řešena i otázka jejich vzájemné koordinace. Například měla vzniknout Hospodářská rada jako útvar složený z ministrů odpovědných za klíčové ekonomické resorty, který měl vnést soulad do příprav zásadních hospodářských opatření, dlouhodobých výhledů, plánů, státního rozpočtu atd.²³⁵

Kromě změn organizačních struktur a pravomocí vlády byly navrženy také legislativní úpravy. Novou podobu měly dostat zákony upravující cenzuru, spolčování a shromažďování občanů, odškodnění obětí nezákonných rozhodnutí soudních a správních orgánů, vydávání cestovních dokladů, či chod podniků atd.²³⁶

²³⁴ Srov. FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 114-158 – Zásady práce vlády a jejích orgánů předložené předsedou vlády Jozefem Lenártem předsednictvu ÚV KSČ a Návrhy opatření a náměty k účinnějšímu zapojení centrálních orgánů nevýrobní sféry do činnosti vlády a návrhy na posílení úlohy vlády při řízení této oblasti, předložené předsedou vlády Jozefem Lenártem předsednictvu ÚV KSČ.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Srov. FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 114-158 – Zásady práce vlády a jejích orgánů předložené předsedou vlády Jozefem Lenártem předsednictvu ÚV KSČ a Návrhy opatření a náměty k účinnějšímu zapojení centrálních orgánů nevýrobní sféry do činnosti vlády a návrhy na posílení úlohy vlády při řízení této oblasti, předložené předsedou vlády Jozefem Lenártem předsednictvu ÚV KSČ.

Jozef Lenárt dostal za úkol přichystat písemný materiál k předkládaným opatřením s návrhem usnesení pro plenární zasedání ÚV KSČ a připravit vystoupení, v němž je měl jménem vlády odůvodňovat. Jenže k tomu se už nedostal, protože 1. dubna 1968 předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo, že se personální obměna vlády bude řešit demisí celého kabinetu a sestavením nové vlády pod vedením premiéra Oldřicha Černíka.²³⁷ Návrhy změn vypracované pod Lenártovým vedením přesto nepřišly vniveč, protože byly po jeho demisi zahrnuty do programového prohlášení nové vlády.²³⁸

Skončilo tak několikaleté období, během něž se Jozef Lenárt zřejmě nejvýrazněji zapsal do povědomí československé veřejnosti jako premiér, jehož vláda po éře tuhého stalinismu přinesla citelné uvolnění v řadě oblastí veřejného i kulturního života a pustila se do reforem stagnujícího hospodářství, které přinesly alespoň částečné zlepšení životní úrovně obyvatelstva po hospodářském propadu na začátku 60. let. V tehdejší době nebylo zvykem provádět výzkumy veřejného mínění, proto je dnes nemožné spolehlivě doložit míru jeho popularity u československých občanů pro období, kdy působil v čele vlády. Výsledky výzkumů provedených v červnu a červenci 1968, tedy několik měsíců po jeho odstoupení, však naznačují, že si podle svých spolustraníků i běžných občanů nevedl špatně.²³⁹

²³⁷ Vláda Jozefa Lenárta podala demisi 6. dubna 1968. O nahrazení Jozefa Lenárta v čele vlády právě Oldřichem Černíkem přitom spekuloval list francouzských komunistů L'Humanité už v lednu 1968. Srov. VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*...c. d., str. 49 – Zpráva vedoucího politicko-organizačního oddělení ÚV KSČ Jana Koláře pro 35. schůzi sekretariátu ÚV KSČ 24. ledna o poznatcích z projednávání výsledků zasedání ÚV KSČ v prosinci 1967 a lednu 1968 v nižších stranických orgánech.

²³⁸ Srov. FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 190-214 – Programové prohlášení nové vlády přednesené jejím předsedou Oldřichem Černíkem na 23. schůzi Národního shromáždění.

²³⁹ Ve výzkumu mínění delegátů okresních konferencí KSČ v červnu 1968 se J. Lenárt umístil v celé ČSSR na 7. místě, z toho v českých zemích na 9. místě a na Slovensku dokonce na 2. místě hned za A. Dubčekem. V celostátní anketě o nejdůvěryhodnějšího politika KSČ provedené mezi běžnými občany se umístil na 12. pozici. Samozřejmě je však potřeba brát v úvahu, že Lenártovo hodnocení v té době bylo přinejmenším částečně ovlivněno jeho postojem k politickému vývoji po lednu 1968, a proto ho nelze vnímat pouze jako vysvědčení pro jeho působení v čele vlády. Srov. SIKORA, Stanislav. Jozef Lenárt. In: PEŠEK, Jan a kol. *Aktéři jednej éry na Slovensku 1948-1989: personifikácia politického vývoja*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. 389 s. ISBN 80-7165-417-5, str. 202-203.

IX. Reformátor a hospodář

Když se Jozef Lenárt stal v roce 1963 předsedou československé vlády, velmi rychle pochopil, že po svém předchůdci převzal stagnující ekonomiku, která potřebovala celou řadu zásadních změn. Vzhledem k tomu, že právě hospodářské záležitosti v té době představovaly hlavní náplň činnosti československé vlády, se Jozef Lenárt zařadil mezi hlavní aktéry pokusů o hospodářskou reformu.

Podle svých pozdějších vzpomínek si Jozef Lenárt nejprve prostudoval všechny dostupné analýzy, statistiky a ekonomické výsledky a na jejich základě dospěl k zjištění, že československé hospodářství od začátku 60. let stagnovalo či spíše upadalo do recese: *„Rozoberal som argumenty viacerých analytikov, rozličné štúdie a dospel som k tomu, že to je kľúčová otázka, že to nie je náhoda. Mnohí argumentovali, že problém je v ľuďoch, ďalej, že príčina je v zimnom počasí, keď skutočne boli niektoré týždne enormne studené, čo sa odrazilo najmä v oblasti dopravy, vo vykladaní a nakladaní substrátov pre energetiku, hutníctvo, celý kovopriemysel a chémiu. Ďalej sa argumentovalo, že boli dve suchšie letá a nižšia úroda. Bol tu argument, že Čínska ľudová republika zrušila objednávky s podnikov ťažkého strojárstva v Československu, takže tieto objednávky zostali nedokončené, nezaplatené atď. Veľká časť analytikov a politikov videla v tom hlavnú príčinu problémov.“*²⁴⁰

Příčinou potíží ovšem nebyly pouze aktuální komplikace, ale v první řadě sovětský systém centrálního řízení a plánování hospodářství, jehož obdobu zavedli komunisté po svém vítězství v roce 1948 také v Československu. Domácí komunisté rovněž po sovětském vzoru provedli kolektivizaci zemědělství, která sice přinesla z jejich hlediska ideologicky žádoucí likvidaci tradičního selského stavu jako společenské vrstvy, ale společně s ní nastaly také problémy v zemědělské produkci.²⁴¹

Kromě toho znárodnění terciárního sektoru postupně dovedené až na úroveň nejdrobnějších živností přineslo radikální pokles kvality a dostupnosti služeb. Situaci rozhodně neulehčovala ani vyhrocená mezinárodní situace, která omezovala zahraniční

²⁴⁰ Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. Sv. 20.), bez ISBN, str. 39-62.

²⁴¹ Negativní vliv kolektivizace se výrazně projevil například na doživosti krav, v níž se Československo ocitlo na chvostě nejen v porovnání se Západem, ale i zeměmi východního bloku. Srov. NOVÁK, Pavel. Výkonnost československého zemědělství v mezinárodním srovnání v 50. letech 20. století. In: BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal eds. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti*. 1. vyd. V Praze: Česká zemědělská univerzita, 2008. 359 s. Bod. ISBN 978-80-7363-226-7, str. 136-156.

obchod se znepřátelenými státy a navíc i v mírových časech vyžadovala udržování na československé poměry zbytečně mohutné, zhruba dvousettisícové armády, jejíž obživa a požadavky na ohromné množství zbraní a výstroje značně vyčerpávaly kapacity tuzemského hospodářství.

Původní představy komunistů o tom, že centrální plán rozepsaný na úrovni jednotlivých podniků bude při patřičné kontrole bez problémů plněn, brzy prošly tvrdou srážkou s realitou. Socialistické podniky se totiž v praxi nechovaly o nic méně zjiště než firmy podnikající na volném trhu. Zatímco však v kapitalismu jsou soukromé firmy tržními mechanismy nuceny neustále usilovat o co nejvyšší efektivitu svého podnikání, udržování konkurenceschopnosti svých produktů a hledání nových odbytišť, přičemž ty neúspěšné zkrachují nebo je pohltí konkurence, socialistickým podnikům k úspěchu leckdy stačilo jenom vyjednat si „*nahoře*“ co nejměkčí normy a zneužívat pochybených ukazatelů produktivity práce k získání co nejvíce finančních prostředků bez jejich podložení reálným výkonem. Uzavírány přitom nebyly ani naprosto nekonkurenceschopné a dlouhodobě ztrátové podniky, které systém uměle udržoval při životě pomocí přerozdělování zisků vytvořených úspěšnými podniky.²⁴²

Průvodním jevem zavedení sovětského modelu centrálně řízeného a plánovaného hospodářství byla kromě všeobecné ztráty motivace k tržnímu jednání také systémově založená neschopnost pružně reagovat na změny podmínek vyplývající z reálného vývoje doma i ve světě. Tyto jevy společně s dalšími faktory zavinily velké finanční ztráty a postupný ekonomický propad Československa spojený se stále viditelnějším zaostáváním životní úrovně řadových občanů za okolními kapitalistickými státy.²⁴³

To však celá řada předních komunistických politiků odmítala vidět a přistupovala i nadále k řízení hospodářství stylem „*poručíme větru, dešti*“. Výsledkem velikášství

²⁴² Racionální chování socialistických podniků bylo deformováno jak při stanovování centrálního plánu, tak při plnění jeho úkolů, které byly do jednotlivých podniků rozepisovány prostřednictvím různých plánových ukazatelů. Ty však nedokázaly podnikům zabránit, aby získávaly prostředky nepodložené reálnými výkony nebo plynuly při snaze o zvýšení materiálové náročnosti výroby, což bylo jedno z kritérií, jehož splnění přinášelo více financí. V socialistické ekonomice, která se místy vůbec neřídila zákonem nabídky a poptávky, nebo na požadavky trhu reagovala příliš pomalu, bylo široce rozšířeným jevem, že podniky nezařazovaly do výroby zákazníky žádané zboží, protože jim systém umožňoval místo toho vyrábět na sklad i naprosto nekonkurenceschopné výrobky, po kterých nebyla žádná poptávka. Srov. ŠULC, Zdislav. *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*. Vyd. 2., v Doplněku první. Brno: Doplněk, 1998. 117 s. ISBN 80-7239-005-8, str. 20-29.

²⁴³ Právě nespokojenost řadových občanů s vlastním materiálním zabezpečením byla jednou z hlavních příčin masových protestů na sklonku roku 1989, jež vedly k naprostému rozkladu diktatury KSČ.

převážné části stranického vedení v čele s Antonínem Novotným a její odtrženosti od reality byl v roce 1962 krach příliš ambiciózně nastaveného III. pětiletého plánu, který nebyl korigován ani ve chvíli, kdy už byly jasně patrné příznaky neklamně signalizující jeho blížící se zhroucení.²⁴⁴

Na rozdíl od některých jiných funkcionářů si Jozef Lenárt dokázal uvědomit, že problémy nejsou způsobeny jenom konkrétními negativními okolnostmi, ale také systémem řízení ekonomiky jako takovým. Logicky proto dospěl k závěru, že je potřeba systém řízení reformovat. Tento názor uvnitř stranického vedení nakonec převládl, protože alarmující hospodářský pokles probral ze snů o neomezených možnostech striktně centrálně řízené ekonomiky také celou řadu dalších stranických činitelů, kteří byli zejména při vzpomínce na dělnickou vzpouru po měnové reformě v roce 1953 ochotni podpořit aktivní hledání způsobu, jak oživit upadající hospodářství.

Změny měla připravit nově ustavená ekonomická komise ÚV KSČ pod vedením tajemníka ústředního výboru Drahomíra Koldera, jenž se s Jozefem Lenártem dohodl na vytvoření odborných pracovních skupin pro přípravu plenárního zasedání ÚV KSČ, které se mělo zabývat problémy řízení a plánování. V rámci příprav byla vládou vytvořena Státní komise pro otázky organizace a řízení pod vedením ministra Františka Vlasáka, s nímž se Jozef Lenárt podle svých vzpomínek často scházel i neoficiálně mimo pracovní dobu, aby spolu mohli probírat postup prací na návrzích reform.²⁴⁵

Ve stejné době se začaly ozývat také hlasy zastánců širšího uplatnění tržních mechanismů v československém hospodářství, kteří se zformovali především v Ekonomickém ústavu ČSAV kolem vůdčí osobnosti Oty Šíka.²⁴⁶ Kromě Šikovy skupiny se vyprofilovalo

²⁴⁴ Československé hospodářství bylo po zrušení pětiletky řízeno pomocí jednoletých plánů, které místo rozvoje v delší perspektivě řešily především aktuální „*havarijní situace*“, z čehož vyplynula celá řada operativních úkolů pro vládu. Srov. *NA*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 36, ar. j. 40, b. 8 – 40. schůze PÚV KSČ ze dne 8. října 1963 – Opatření k zlepšení současné situace v plnění státního plánu na rozhodujících úsecích státního hospodářství a sv. 38, ar. j. 42, b. 1 – 42. schůze PÚV KSČ ze dne 22. října 1963 – Řešení současných problémů národního hospodářství.

²⁴⁵ Kromě předsedy F. Vlasáka komisi tvořili náměstek ministra chemického průmyslu V. Valeš, náměstek ministra financí J. Řehák, náměstek ministra-předsedy Ústřední komise lidové kontroly a statistiky E. Vochala, náměstek pověřence Slovenské národní rady pro zemědělství E. Čakajda, náměstek předsedy Státní plánovací komise K. Rozsypal, náměstek předsedy slovenské plánovací komise I. Rendek, předseda středočeského KNV F. Červenka, ředitel Ekonomického ústavu ČSAV O. Šík, ředitel Sdružení kovoprůmyslových podniků K. Huml a jako sekretář Z. Valouch. Srov. *NA*, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 40, ar. j. 45, b. 15 – 45. schůze PÚV KSČ ze dne 12. listopadu 1963 – Změny ve složení Státní komise pro řízení a organizaci.

²⁴⁶ Drahomír Kolder se z počátku snažil omezovat Šíkův vliv na reformy, ale nebyl v této snaze úspěšný, protože Ota Šík využil toho, že mezi jeho spoluvězně z koncentračního tábora v Mauthausenu patřil také Antonín Novotný, kterého během osobního setkání přesvědčil, že jeho návrhy jsou smysluplnou alternativou a je potřeba

ještě několik dalších názorových seskupení, mezi nimiž v podstatě panovala shoda pouze v tom, že jsou potřeba nějaké změny, ale na jejich konkrétní obsah a načasování existovala celá řada diametrálně rozdílných pohledů. Konkrétně Jozef Lenárt byl příznivcem hledání jakéhosi průniku mezi podnikáním a trhem na jedné straně a zdokonaleným plánováním, které se podle jeho představ mělo využívat na všech řídicích úrovních.²⁴⁷

Určitou inspirací a důkazem správnosti této linie pro něj byla Rooseveltova politika „Nového údělu“, která v USA ve 30. letech přinesla silně angažované státní zásahy a regulace do ekonomiky: „*Som presvedčený, že tento „rooseveltizmus“ má svoje veľké zázemie i v teórii i vo vedeckej analýze. Vtedy vzniklo X škôl v kapitalistickom svete, ktoré tento systém, systém zásahov štátu, vlády do ekonomických procesov, vedecky zdôvodňovali. Nakoniec dejiny dali za pravdu Rooseveltovi, okrem iného aj v tom, že USA boli dosť pripravené na pomoc antifašistickej koalícii v oblasti techniky, v oblasti zbrojnej, čo sa zvlášť osudovo prejavilo v pomoci Anglii, ale nakoniec i Sovietskemu zväzu.*“²⁴⁸

Jozef Lenárt považoval za překonaný tuhý centralismus, který se uplatňoval při řízení ekonomiky v 50. letech a na začátku 60. let. Podporoval proto jeho uvolnění prostřednictvím postupného přechodu na širší využívání tržních mechanismů, jejichž uplatňování při řízení ekonomiky mělo pomoci stimulovat celé kolektivy i jednotlivé pracovníky a motivovat je k vyšším výkonům a efektivnější práci. Zároveň bylo Jozefu Lenártovi zřejmé, že pro širší uplatňování tržních mechanismů v každodenní praxi socialistických podniků je potřeba vytvořit odpovídající podmínky. Podniky proto podle jeho představ měly dostat určitou míru kompetencí pro vlastní rozhodování, tzn. mít alespoň omezenou možnost výběru nebo variantních řešení a pochopitelně být zainteresované na svém hospodářském výsledku.²⁴⁹

V tomto směru Jozef Lenárt považoval za dobrý příklad organizační systém firmy Baťa, s nímž měl možnost se během svého mládí dokonale obeznámit. Navíc modifikovaná podoba baťovského systému dál fungovala ještě několik let po znárodnění pod názvem

jím dát patřičný prostor v oficiálním tisku, i když ve svých vzpomínkách později pochyboval, zda A. Novotný jeho výkladu vůbec porozuměl. Srov. ŠIK, Ota. *Jarní probuzení - iluze a skutečnost*. 2. vyd. (v MF 1. vyd.). Praha: Mladá fronta, 1990. 315 s. ISBN 80-204-0208-X, str. 110-120.

²⁴⁷ Otázkou však zůstává, nakolik by byla tato Lenártova koncepce spojení plánování s trhem reálně proveditelná, a nakolik by v praxi docházelo k faktickému potlačování některého ze dvou protichůdných způsobů řízení.

²⁴⁸ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...*c. d., str. 39-62.

²⁴⁹ Později v 90. letech Jozef Lenárt dokonce zalitoval, že se během reformy nepodařilo dotáhnout většinou pouze formální „socialistickou soutěž“ do stádia skutečné konkurence a fakticky do formy trhu. V době vzniku reformy v 60. letech však rozhodně neusiloval o prosazení „neviditelné ruky trhu“ bez omezení a je otázkou, zda tyto výroky nepronесl při rozhovoru s K. Kaplanem alespoň v lehké nadsázce. Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...*c. d., str. 39-62.

„střediskové podnikové hospodaření“ neboli jako tzv. „SPH systém“, než byla v 50. letech nahrazena centrálním řízením. Jozef Lenárt považoval „SPH systém“ za vhodné skloubení plánování a tržního přístupu uvnitř podniků, v nichž se mezi jednotlivými sklady a dílnami nic nefasovalo, ale všechno kupovalo a prodávalo. Mzdová a platová politika se u „SPH systému“ vyznačovala silnou vazbou na hospodářské výsledky oddělení, dílen i celého podniku, tzn. nízkými fixními platy a vysokými pohyblivými složkami, které měly motivovat jak vedoucí, tak řadové pracovníky. Velké podniky tak vlastně tvořila soustava menších středisek, které mezi sebou účtovaly, kalkulovaly, prodávaly, kupovaly a v neposlední řadě odměňovaly pracovníky podle hospodářských výsledků.²⁵⁰

V 60. letech se Jozef Lenárt pokusil tvořivým způsobem navázat na tento systém a přizval proto ke spolupráci jak odborníky z tehdejší praxe a akademické sféry, tak bývalé zaměstnance Baťova koncernu, kteří se po jeho znárodnění podíleli na tvorbě „SPH systému“. Tato skupina se soustředila na otázku podnikání a vnitropodnikového systému hmotné zainteresovanosti, která se měla stát klíčovým faktorem tzv. „socialistických výrobních vztahů“. Z pracovních sil se podle Lenártova pojetí měli stát angažovaní spolehospodáři či dnešními slovy řečeno spolupodnikatelé. K tomu měl samozřejmě patřit také propracovaný kontrolní systém a samosprávné nebo demokratické prvky v dílenských organizacích při respektování vedoucí úlohy KSČ a „diktatury vědy, techniky a technologie“.²⁵¹

To však rozhodně neznamenalo, že by Jozef Lenárt v 60. letech podporoval úplné odbourání centralismu, nebo že chtěl velké podniky drolit na menší samostatné provozy a továrny, případně že by snad považoval zavedení hmotné zainteresovanosti samo o sobě za všelék na všechny problémy způsobené špatným přístupem k práci ze strany zaměstnanců. V diskusi předsednictva ÚV KSČ o návrhu zásad nové soustavy plánovitého řízení národního hospodářství v březnu 1964 podporoval centralizovanou oborovou organizaci velkých podniků, to znamená silných generálních ředitelství s celostátní působností, která by soustřeďovala kapitál a rozhodovala o investicích, přičemž zdůrazňoval výhody centralismu v Baťově koncernu při zavádění organizačních a technických novinek do výroby. Hmotné stimuly podle něj mohly být za určitých podmínek velmi užitečným nástrojem k vynucování

²⁵⁰ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...*c. d., str. 39-62.

²⁵¹ Tamtéž.

pracovní a technologické disciplíny. Varoval však přitom před jejich „fetišizací“ spojenou s nedůslednou kontrolou a nedostatečně citelným uplatňováním postihů za prohřešky.²⁵²

Společně se svými spolupracovníky se Jozef Lenárt zabýval také oblastí zahraničního obchodu, která byla v té době řízena samostatným ministerstvem a striktně oddělena od výrobní sféry. Na základě neuspokojivých výsledků dosavadní praxe začal podporovat změny v podobě propojení výrobců a obchodních organizací ve státem vlastněných akciových společnostech organizovaných podle jednotlivých druhů činnosti, v nichž by odměny byly přímo závislé na objemu prodeje československého zboží na zahraničních trzích.²⁵³

„To znamená, že vyvážené zaostané technológie budú na zahraničných trhoch pobíjané konkurenciou, neefektívnymi cenami sa prejavia do výsledkov akciovej spoločnosti a koniec koncov do výplat konštruktérov a výrobných robotníkov príslušných výrobcov exportovaných produktov. Ďalej išlo o to, aby prostriedky získané v zahraničnom obchode neboli priamo centralizované do prostriedkov zahraničného obchodu, kde sa prerozdeľovaním strácal diferenčiacny efekt a zásluhovosť, respektíve zodpovednosť.“²⁵⁴

Tyto záměry podle Lenártových vzpomínek narazily na nesouhlas části pracovníků ministerstva zahraničního obchodu, kteří mimo jiné argumentovali i pomocí citátů z Lenina o státním monopolu na export a import.²⁵⁵ Zahraniční obchod přitom představoval jednu z nejproblémovějších oblastí československé ekonomiky, protože importu dominoval nákladný dovoz surovin zejména pro těžký průmysl, zatímco hodnota exportovaného zboží za dovozem značně pokulhávala. Československé výrobky navíc svou úrovní stále více zaostávaly za západní konkurencí a klesal o ně proto zájem i v zemích Rady vzájemné hospodářské pomoci, což dále snižovalo jejich cenu. Výsledkem byla pasivní obchodní

²⁵² NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 57, ar. j. 61, b. 2 – 61. schůze PÚV KSČ ze dne 24. března 1964 – Předběžné posouzení návrhu zásad nové soustavy plánovitého řízení národního hospodářství.; NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 91, ar. j. 95, b. 2 – 95. schůze PÚV KSČ ze dne 12. ledna 1965 – Postavení a úkoly ROH v období rozvinuté výstavby socialismu.

²⁵³ Projev k tomuto tématu Jozef Lenárt přednesl na zasedání ÚV KSČ 19. až 20. prosince 1966. Srov. LENÁRT, Jozef. *Výbrané projevy a stati*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1983. 1. sv., str. 262-281.

²⁵⁴ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...*c. d., str. 39-62.

²⁵⁵ Ilustruje to specifický druh argumentace komunistických funkcionářů, která se nepohybovala pouze ve sféře racionálních argumentů, ale také v ideologické rovině. V praxi proto bylo žádoucí podepřít své stanovisko vhodným citátem z díla některého z respektovaných klasiků marxismu-leninismu, který by prezentovanému názoru dodal patřičnou váhu. Těmito nepsanými zvyklostmi se řídil také Jozef Lenárt, který byl díky studiu v Sovětském svazu schopen číst originály v ruštině, a nemusel se proto spoléhat na leckdy nepřesné překlady do češtiny nebo slovenštiny. Mimochodem právě díky svým jazykovým schopnostem dospěl Jozef Lenárt k poznání, že čeští a slovenští překladatelé byli někdy papežštější než papež a pozměňovali některé podle nich nevhodné výrazy, i když je pronesl třeba sám J. V. Stalin a v sovětské literatuře byly bez problémů publikovány... Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...*c. d., str. 39-62.

balance a rapidně se tenčící finanční fondy ve volně směnitelných měnách. Tato skutečnost neunikla ani Jozefu Lenártovi, který na ni upozornil například v materiálech předložených předsednictvu ÚV KSČ v únoru 1964: „Nevyrovnanost plánu zahraničního obchodu a zejména vysoká vnitřní kvalitativní nevyrovnanost volných měn ukazuje na vážné problémy ve struktuře výroby a zásob i v technické úrovni našich výrobků.“²⁵⁶

Názory na řešení této situace se samozřejmě různily a nechyběly mezi nimi ani hlasy volající po radikálním omezení dovozu spotřebního zboží atp. Oproti nim Jozef Lenárt podporoval nákup licencí a zvýšení dovozu vyspělých zařízení a technologií, které nebylo možné vyrobit ani rychle vyvinout v žádném ze států tzv. „východního bloku“.²⁵⁷ Nové stroje a technologické celky měly mířit v první řadě do odvětví, jež měla dostatečné zdroje surovin přímo na území Československa, přičemž Jozef Lenárt navrhoval využít kromě běžného přidělu devizových prostředků určených na nákup strojů v kapitalistické cizině také krátkodobé úvěry z vládních devizových rezerv.²⁵⁸

S pomocí moderních technologií nebo licencí by pak bylo podle jeho představ možné vyrábět konkurenceschopné výrobky, jejichž prodej doma i v zahraničí by zaplatil jak potřebné licence a úvěry, tak by pokryl nákup v Československu nedostatkového sortimentu od surovin pro těžký průmysl až po spotřební zboží, čímž by došlo k obratu pasivní obchodní balance a podařilo by se opět nastartovat růst devizových rezerv.²⁵⁹

²⁵⁶ Jenom v roce 1964 činila výše pasivní obchodní balance ve volně směnitelných měnách 400 milionů korun. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 53, ar. j. 55, b. 8 – 56. schůze PÚV KSČ ze dne 18. února 1964 – Možnosti efektivnějšího využívání vládní devizové rezervy v souvislosti s některými opatřeními na provádění aktivní zahraniční obchodní politiky.

²⁵⁷ Zefektivnění dovozu nejmodernějších strojů a technologických celků začala vláda řešit v podstatě vzápětí po Lenártově nástupu do funkce na základě svého usnesení č. 909 z 18. října 1963. Hotové náměty na konkrétní vybrané stroje a technologické celky projednalo předsednictvo vlády 19. února 1964 a následně ho předložilo ke schválení PÚV KSČ. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 55, ar. j. 58, b. 3 – 58. schůze PÚV KSČ ze dne 29. února 1964 – Vyhodnocení námětů na dovoz strojů a zařízení z kapitalistických států na dlouhodobý úvěr.

²⁵⁸ Krátkodobé úvěry z vládních devizových rezerv měly být podle Lenártových představ konkrétně využity například pro nákup moderního čtyřbarevného ofsetového stroje pro polygrafický průmysl, textilní výroba měla dostat špičkové zařízení pro potisk tkanin, sklárny měly získat nejnovější sklářský lis, přičemž výrobky z těchto provozů měly jít především na export. Úvěry mohly být podle Lenártova návrhu využity také pro operativní nákupy neinvestičního charakteru v zájmu dosažení výhodnějších cen zboží např. u potravin. Předpokládaná návratnost úvěrů se podle propočtů pohybovala v řádu jednotek až desítek měsíců. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 53, ar. j. 55, b. 8 – 56. schůze PÚV KSČ ze dne 18. února 1964 – Možnosti efektivnějšího využívání vládní devizové rezervy v souvislosti s některými opatřeními na provádění aktivní zahraniční obchodní politiky.

²⁵⁹ Jako příklad úspěšné licenční strategie, jejíž realizace byla zahájena v době, kdy vládu řídil Jozef Lenárt, je možné uvést zavedení výroby malotonažních nákladních automobilů Avia podle licence Renault-Saviem, o jejímž zakoupení se jednalo od poloviny 60. let. Výroba se rozběhla na podzim 1968, přičemž bylo během následujících několika desítek let celkově vyrobeno 250 000 nákladních automobilů v různých provedeních

Jeho vize se pak promítly také do reformních návrhů, i když jenom málokteré své představy Jozef Lenárt prosadil přesně v takové podobě, jakou by si přál.²⁶⁰ Uvnitř strany a jejího vedení totiž existovaly také vlivné tábory příznivců jiných variant budoucího vývoje československé ekonomiky. Na konkrétním znění reformních návrhů navíc nepracoval Jozef Lenárt osobně, nýbrž se na něm jenom po linii vlády podílelo zhruba padesát lidí působících ve Stále pracovní skupině pro otázky řízení pod vedením Oty Šika a v pracovních skupinách zřízených při Státní komisi pro řízení a organizaci spolu s pracovníky Státní plánovací komise, ministerstva financí a dalších centrálních orgánů, kteří v případě potřeby konzultovali svůj postup ještě s dalšími odborníky z praxe.²⁶¹

O několik desítek let později při svém rozhovoru s Karlem Kaplanem hovořil Jozef Lenárt o třech hlavních názorových proudech uvnitř komunistické strany i společnosti v 60. letech. První z nich charakterizoval jako konzervativní odpůrce všech novinek a reforem, kteří si namlouvali, že situace ještě není tak špatná, a nejraději by pokračovali setrvačností dál ve vyjetých kolejích. Jejich protipól představovali v Lenártových očích „*pesimisté*“ či „*nihilisté*“, kteří údajně v důsledku povrchního srovnávání ztratili víru ve vítězství socialismu v ekonomické soutěži se světem a usilovali prý proto o „*zavedení kapitalismu*.“ Třetí skupina podle něj vycházela z kritické analýzy a posuzování úrovně Československa s nejvyspělejšími kapitalistickými zeměmi, uvědomovala si proto sice určité

odvozených od původního francouzského vzoru. Francouzi kromě toho odebírali z Československa součástky, které montovali do originálních Saviemů.

²⁶⁰ Ve smyslu usnesení 61. schůze PÚV KSČ ze dne 24. března 1964 uložila vláda Státní komisi pro řízení a organizaci upravit a dále zpracovat návrh zásad zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství. Předsednictvo vlády projednalo upravený návrh 29. července 1964 a schválilo jej jako podklad pro další rozpracování a konkretizaci podle jednotlivých odvětví a oblastí řízení. Dopracovaný návrh pak vláda projednala 11. září 1964 na své plenární schůzi. Jednotlivá ministerstva a ústřední orgány dostaly čas na připomínky do 31. října 1964. Na základě podkladů vypracovaných ústředními orgány vypracovaly Státní plánovací komise a Státní komise pro řízení a organizaci konečný návrh, který byl po schválení předsednictvem ÚV KSČ projednán na plenárním zasedání ÚV KSČ, na němž 27. ledna 1965 vystoupil Jozef Lenárt s projevem nazvaným „Zdokonalení organizace a plánovitého řízení národního hospodářství“. Srov. *NA*, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 77, ar. j. 82, b. 1 – 82. schůze PÚV KSČ ze dne 15. září 1964 – Zásady zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství.; Text Lenártova projevu srov. LENÁRT, Jozef. *Vybrané projevy a statí*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1983. 1. sv., str. 152-177.

²⁶¹ Práci na reformních návrzích po vládní linii přímo řídil předseda Státní komise pro řízení a organizaci a ministr - předseda Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky (od 10. 11. 1965 Státní komise pro techniku) František Vlasák, s nímž Jozef Lenárt postup prací konzultoval, aniž by zasahoval úplně do všech konkrétních detailů a formulací. Srov. *NA*, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 57, ar. j. 61, b. 2 – 61. schůze PÚV KSČ ze dne 24. března 1964 – Předběžné posouzení návrhu zásad nové soustavy plánovitého řízení národního hospodářství.

zaostávání socialistické ekonomiky, přitom však na rozdíl od „*pesimistů*“ hledala jiné východisko než „*zavedení kapitalismu*.“²⁶²

Navíc jak zásadní reformní návrhy, tak strukturální hospodářskou politiku státu i operativní záležitosti ovlivňovaly také různé zájmové skupiny uvnitř stranického a státního vedení. Samozřejmě by nebylo úplně smysluplné doslova srovnávat komunistické funkcionáře s moderními lobbisty, ale určitá paralela se zde přece jenom nabízí. Viděl ji i Jozef Lenárt, když v 90. letech vzpomínal na „*lobby*“ plzeňské Škodovky, energetické a uhelné základny z Ostravska a severních Čech, „*baťovskou lobby*“ a další, které se snažily ovlivnit rozhodování nejvyšších orgánů komunistické strany a státu tak, aby z toho profitoval určitý podnik, průmyslové odvětví nebo region, případně prosazovaly takové koncepce, které odpovídaly jejich představám o dalším vývoji země.²⁶³

Jozef Lenárt přitom později litoval, že „*lobby pro vědecko-technický rozvoj*“, kam evidentně počítal i sám sebe, a kam ho ostatně řadili i jiní, byla zejména uvnitř stranického aparátu a Státní plánovací komise v porovnání s jinými zájmovými skupinami velmi slabá.²⁶⁴

Působení Jozefa Lenárta v čele vlády však nelze charakterizovat pouze podporou uvolnění centralismu v řízení a důrazem na zavádění moderních technologií do praxe. Jeho postoje k různým otázkám se dostávaly do souladu nebo protikladu se zájmy jiných politiků,

²⁶² Jozef Lenárt v rozhovoru s Karlem Kaplanem nejmenoval žádné ze svého pohledu charakteristické představitele jednotlivých názorových proudů. Otázkou tak například zůstává, zda do skupiny „*nihilistů*“ počítal také Otu Šika, jehož návrhy považoval za příliš radikální zejména v oblasti decentralizace řízení a omezování vedoucí úlohy KSČ v hospodářství. Navíc je zřetelné, že Lenártovo zpětné hodnocení jednotlivých proudů bylo ovlivněno událostmi roku 1968 a následnou normalizací. Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...* c. d., str. 39-62.

²⁶³ Například Závody V. I. Lenina, jak se v letech 1953-1965 jmenovala Škoda Plzeň (k osvědčené značce se vrátila kvůli propadu prodeje do zahraničí), dokázaly prosadit otázku zabezpečení svých potřeb jako samostatný bod jednání PÚV KSČ, které svým usnesením zavázalo J. Lenárta, aby s ostatními ministry projednal a přijal zásadní opatření, „*kteřá budou zajišťovat rozvoj plánované výroby i vlastní rozvoj Leninových závodů v souvislosti s úkoly, které jim připadají v celém národním hospodářství.*“ Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 40, ar. j. 45. b. 3 – 45. schůze PÚV KSČ ze dne 12. listopadu 1963 – Zabezpečení úkolů Závodů V. I. Lenina Plzeň v roce 1964 a 1965.

²⁶⁴ Například podle vzpomínek významného slovenského chemika prof. Jána Zelinky se J. Lenárt vždy zajímal o rozvoj vědy a techniky, přičemž využití nejnovějších poznatků a technologií sám prakticky podporoval. Například na podzim 1965 pomohl Zelinkovi sehnat devizové prostředky na nejnovější centrifugu od firmy Beckman, která byla vystavována jako naprostá novinka na brněnském veletrhu. Během normalizace pak pod Lenártovou záštitou probíhaly na ÚV KSS semináře věnované otázkám rozvoje vědy. J. Lenárt pomáhal zařídit i takové věci, jako bylo přesunutí autobusové zastávky blíž k ústavu molekulární biologie SAV. Zajímaly ho biotechnologie, genové manipulace a experimentální výroba biopreparátů. Rovněž byl příznivcem průmyslové výroby potravinových doplňků a tradičních prostředků lidové medicíny. Srov. ZELINKA, Ján. *Od romantiky k vede a politice: (spomienky, udalosti, úvahy)*. 1. vyd. Bratislava: Slovak Academic Press, 2000. 664, ii s. ISBN 80-88908-64-7, str. 208, 295, 313-314.; V podobně pozitivním duchu vzpomínal na J. Lenárta i vynálezce kontaktních čoček O. Wichterle. Srov. WICHTERLE, Otto. *Vzpomínky*. Vyd. 4., (V Akademii 2.). Praha: Academia, 2007. 206 s., [8] s. obr. příl. Paměť; sv. 1. ISBN 978-80-200-1495-5, str. 198-199.

jimž nezřídka musel alespoň částečně nebo dokonce úplně ustoupit. Sám později považoval za svou velkou osobní porážku, že nedokázal ve vedení komunistické strany prosadit stavbu vodního díla Gabčíkovo-Nagymaros už v 60. letech, poté co rozvodněný Dunaj začátkem léta 1965 zpustošil rozsáhlé oblasti na jihu Slovenska. Podpis mezistátní smlouvy o výstavbě tohoto vodního díla v roce 1977 pak vnímal jako určitou satisfakci.²⁶⁵

Podobné zklamání jako s vodním dílem na Dunaji zažil Jozef Lenárt také s myšlenkou na společnou československo-východoněmeckou výrobu osobních aut, která měla probíhat v továrnách Škoda a Wartburg, od níž nakonec ustoupili představitelé NDR. Nevydařily se ani Lenártovy snahy o ještě užší spolupráci s firmou Renault, nebo pokusy o ekonomickou diplomacii, která měla přinést výraznější oživení hospodářských vztahů s Francií, Itálií a dalšími západními zeměmi.²⁶⁶

Jozef Lenárt si uvědomoval, že nutným předpokladem pro návrat produkce československého průmyslu zpátky do světové špičky je mimo jiné i dostatek kvalifikovaných vedoucích a výrobních pracovníků, jejichž vzdělání by odpovídalo úrovni doby. Proto ve vedení strany během diskuse o reformě školství kritizoval zastaralé učebnice, z nichž se studenti na odborných školách učili „muzeálním věcem“: „*Když (čerstvý absolvent - pozn. autora) přijde do výroby nebo do konstrukce, vidí, že to, čemu se učil, je věc staromódní. Na to je třeba dát důraz, abychom donutili celý školský aparát, aby si udělal pořádek a zbavil se té lenivosti, že neobnovuje dostatečně rychle obsahovou náplň předmětů.*“²⁶⁷ Navzdory kritice z nejvyšších míst však tento široce rozšířený nešvar nejen nevymizel během Lenártova působení v čele vlády, ale bohužel na mnoha místech přetrvává dodnes.

Ještě větší problém v oblasti vzdělávání pro Jozefa Lenárta v první polovině 60. let představoval fakt, že příliš mnoho vedoucích pracovníků a státních činitelů úspěšně dokončilo pouze základní školu. Nechtěl se sice zříkat zasloužilých a komunistické straně naprosto oddaných vedoucích pracovníků, kteří podle něj měli dostat další šanci doplnit si chybějící vzdělání, ale jako jeden z prvních členů stranického vedení začal na první místo stavět

²⁶⁵ Vedení KSČ se otázkou vodního díla na Dunaji zabývalo už začátkem roku 1965, kdy však v rozhodování převládal především energetický aspekt věci. Tehdy ještě Jozef Lenárt nepatřil k příznivcům vodního díla kvůli jeho vysoké pořizovací hodnotě a více než dvacetileté návratnosti investic. Místo jeho výstavby doporučoval větší využití tekutých paliv. Svůj názor změnil, až když začal brát po ničivých povodních v roce 1965 v potaz také regulační roli vodního díla. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 90, ar. j. 95. b. 1 – 95. schůze PÚV KSČ ze dne 12. ledna 1965 – Příprava výstavby vodních děl na Dunaji.

²⁶⁶ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...*c. d., str. 39-62.

²⁶⁷ NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 77, ar. j. 81, b. 15 – 81. schůze PÚV KSČ ze dne 8. září 1964 – Návrh tezí pro plénum ÚV KSČ o školství.

odbornost. Tu samozřejmě musely i nadále doplňovat politická uvědomělost a stranická kázeň, jež už však samy o sobě neměly stačit k dosažení vedoucích pozic. Dá se proto tvrdit, že právě období Lenártova působení v čele vlády se stalo jakýmsi soumrakem nevzdělaných „*dělnických kádřů*“, které po letech ničím nerušeného klidu musely začít pracovat na doplnění svého vzdělání nebo si zařídit výjimku, případně byly postupně nahrazovány kvalifikovanými lidmi.²⁶⁸

Jozef Lenárt se snažil také napomáhat hospodářskému rozvoji svého rodného Slovenska, kde se i díky jeho podpoře podařilo realizovat velké investiční projekty a značně tím urychlit industrializaci dříve téměř výhradně agrární země. Za svůj osobní úspěch později považoval přesunutí některých generálních ředitelství a významných výzkumných institucí s celostátní působností na Slovensko, přičemž musel podle svých vzpomínek tyto kroky prosadit navzdory odporu zejména severočeské a ostravské „*lobby*“ uvnitř KSČ.²⁶⁹

Kromě své domoviny nezapomínal Jozef Lenárt ani na svůj původní obor. I nadále se zajímal o chemický průmysl a podporoval jeho rozvoj. Využití nových produktů chemického průmyslu, zejména umělých hmot, mělo pomoci spotřebnímu, textilnímu, kožedělnému a gumárenskému průmyslu snížit spotřebu přírodních materiálů, jako byly například přírodní kaučuk, vlna, bavlna, kůže atd., které bylo nutné nákladně dovážet z ciziny.²⁷⁰ Rovněž během diskuse o stavu prací na návrhu směrnic plánu 1966-1970 se Jozef Lenárt zasazoval o rozvoj výroby syntetických vláken pro textilní průmysl, přičemž neváhal poukázat na silné pokulhávání Československa v této oblasti za západní Evropou.²⁷¹

Rozsáhlá chemizace se podle Jozefa Lenárta měla stát východiskem z potíží také v případě zásobování obyvatelstva potravinami, které bylo nutné kvůli nedostatečné domácí

²⁶⁸ V roce 1963 mělo v Československu plných 44,3 % (66 528) vedoucích pracovníků (podnikových ředitelů, náměstků, vedoucích odborů a oddělení funkčních útvarů, vedoucích výrobních provozů a mistrů) pouze základní vzdělání. Na ministerstvech mělo předepsané vzdělání v průměru pouze 50 % pracovníků, přičemž například z 58 náměstků ministrů na 10 výrobních ministerstvech včetně dopravy a zemědělství měla plná pětina (12) pouze základní vzdělání! Srov. NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 87, ar. j. 91, b. 6 – 91. schůze PÚV KSČ ze dne 8. prosince 1964 – Usnesení ÚV KSČ k některým otázkám kádrové práce.

²⁶⁹ JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*...c. d., str. 39-62.

²⁷⁰ Vláda nechala v letech 1963-1964 zpracovat několik variant dalšího rozvoje chemického průmyslu, které do roku 1970 předpokládaly investice v rozmezí 21 až 38 miliard Kčs. Po korekci těchto plánů z hlediska jejich efektivity a rychlosti realizace bylo navrženo zahájit celkem 146 projektů v celkové hodnotě 15 miliard Kčs. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 98, ar. j. 104, b. 2 – 104. schůze PÚV KSČ ze dne 30. března 1965 – Rozvoj chemizace národního hospodářství do roku 1970.

²⁷¹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 87, ar. j. 92. b. 1 – 92. schůze PÚV KSČ ze dne 15. prosince 1964 – Teze referátu o stavu prací na perspektivním plánu do roku 1970.

produkci ve velkém dovážet.²⁷² Zásobovací krize nabyla začátkem 60. let takových rozměrů, že stranické vedení kvůli nedostatku potravin dokonce muselo v roce 1962 sáhnout k přechodnému snížení kvality u řady zemědělských a potravinářských produktů, aby zajistilo jejich přísun na trh v dostatečném množství.²⁷³

Během několika málo let proto podle návrhů Lenártovy vlády mělo radikálně vzrůst využívání průmyslových hnojiv, pesticidů, insekticidů a fungicidů v rostlinné výrobě. Chemizací měla projít i živočišná výroba, v níž měla podstatně stoupnout spotřeba krmných směsí obsahujících močovinu, fosfáty, antibiotika, syntetické aminokyseliny, vitamíny a další přísady, které měly zajistit zvýšení biologické hodnoty krmiva a chránit zvířata před infekcemi apod.²⁷⁴

Krmivářský průmysl budovaný v letech 1964-1965 se kromě průmyslově pojaté výroby krmných směsí připravoval také na masivní využívání masokostní moučky. Byla proto naplánována výstavba sítě kafilérií, v nichž by se z těl uhynulých zvířat vyráběly přísady do krmení pro hovězí skot a prasata.²⁷⁵ Jejich využití se sice v souvislosti s pozdějším přenosem tzv. „*nemoci šílených krav*“ na lidi ukázalo jako špatný nápad, to však nemohl Jozef Lenárt ve své době tušit.²⁷⁶

²⁷² V roce 1963 dovezla ČSSR ze zahraničí potraviny a zemědělské produkty v hodnotě 3,47 miliardy Kčs, z toho téměř 40 % z kapitalistických států, které si nechaly platit ve volně směnitelných měnách. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 98, ar. j. 104, b. 2 – 104. schůze PÚV KSČ ze dne 30. března 1965 – Rozvoj chemizace národního hospodářství do roku 1970.

²⁷³ „*Výjimky z jakostních norem*“ se týkaly například obsahu tuku v běžném pečivu nebo přidávání mouky a vaječné melanže do masných výrobků. S posvěcením strany a vlády bylo vodou ředěno máslo i mléko, šizeny čokoládové polevy na cukrovinkách, přísady do trvanlivého pečiva atd. Například československé mléko mělo v té době nejnižší tučnost ze všech okolních zemí včetně SSSR. Také obsah vody v másle zásadně překračoval míru obvyklou v okolních evropských státech a způsobil znatelný pokles jeho jakosti, což přinášelo četné stížnosti konzumentů. Od roku 1964 proto byly tyto výjimky z norem postupně rušeny v závislosti na zlepšování situace v zemědělství. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 102, ar. 106, b. 6 – 106. schůze PÚV KSČ ze dne 13. dubna 1965 – Výhled zásobování obyvatelstva potravinami živočišného původu v roce 1965.

²⁷⁴ Do výstavby závodů na krmné směsi mělo být investováno 2,9 miliardy korun. Kromě toho měly být k silážování krmných pícevin využity další tisíce tun kyseliny sírové, mravenčí, solné a pyrosiřičitanu sodného, díky nimž se mělo zamezit ztrátám asi 15 milionů tun bílkovin v uskladněných pícevinách, což mělo ročně zvýšit dojivost o 300 milionů litrů mléka. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 98, ar. j. 104, b. 2 – 104. schůze PÚV KSČ ze dne 30. března 1965 – Rozvoj chemizace národního hospodářství do roku 1970.

²⁷⁵ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 60, ar. j. 63, b. 6 k informaci – 63. schůze PÚV KSČ ze dne 14. dubna 1964 – Informativní zpráva o opatřeních vlády k postupné realizaci usnesení předsednictva ÚV KSČ o vybudování krmivářského průmyslu a sušárenství v ČSSR do roku 1970.

²⁷⁶ Od 1. 11. 2003 je v České republice zákonem o krmivech zakázáno použití masokostní moučky a jiných zpracovaných živočišných proteinů jako krmiva pro hospodářská zvířata, jejichž maso je určeno k lidské spotřebě. Zákon č. 91/1996 Sb. o krmivech. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1996, částka 31. Dostupný také z: http://www.sbc.cz/cgi-bin/khm.cgi?typ=1&page=khm:SSB96_1.HTM

Stejně tak nemohl předvídat, že se během následujících desítek let změní na základě dlouholetých výzkumů většinové vnímání některých chemických prostředků používaných v zemědělství a potravinářském průmyslu natolik, že produkty s jejich obsahem budou převážnou částí konzumentů i odborníků odmítány jako podřadné nebo dokonce vysloveně zdraví škodlivé.²⁷⁷

Při své podpoře chemizace zemědělství vycházel Jozef Lenárt ze zahraničních zkušeností, odborných expertíz i zpravodajských informací.²⁷⁸ Ty mu zprostředkovaly přístup k nejmodernějším metodám a poznatkům dostupným v 60. letech, podle kterých se použití řady látek dnes považovaných za závadné jevílo jako progresivní a bezpečné opatření k intenzifikaci zemědělské a potravinářské výroby. Nelze mu proto v žádném případě vyčítat, že by při svém rozhodování o podpoře chemizace zemědělství cokoliv zanedbal nebo podcenil nějaké varování o škodlivosti těchto prostředků.²⁷⁹

Jozef Lenárt usiloval o zajištění dostatečné nabídky nejen v segmentu potravin, ale také u oděvů a spotřebního zboží. Na rozdíl od řady jiných funkcionářů chápal, že lidé nechtějí pracovat pouze pro zajištění svých základních potřeb nebo z budovatelského nadšení, ale rádi by si ze svých příjmů dopřáli také hezké oblečení, věnovali se svým koníčkům nebo cestování atp. Tyto věci nevnímal jako nepatřičný luxus nebo „zburžoazňování pracujících“, ale jako samozřejmou součást životní úrovně v socialistickém zřízení, ke které měly podle jeho představ rovněž patřit široce dostupné a kvalitní služby.²⁸⁰

²⁷⁷ Týká se to například antibiotik, jejichž používání jako stimulatoru růstu hospodářských zvířat je v zemích EU od roku 2006 zakázáno, protože podle současných lékařských poznatků přispívá k bakteriální rezistenci vůči tomuto typu léků, čímž je závažným způsobem ohrožována účinnost zdravotní péče o lidskou populaci. Srov. Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1831/2003 ze dne 22. září 2003 o doplňkových látkách používaných ve výživě zvířat. In: *Úřední věstník EU*. L 268, 18. 10. 2003, s. 29. Dostupný také z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R1831&from=EN>

²⁷⁸ Podle vzpomínek Jaromíra Sedláka, někdejšího poradce Lubomíra Štrougala, byl Jozef Lenárt „velký fanatik do vývoje techniky ve světě“. Nechával si proto zpracovávat studie o technických novinkách také od příslušníků rozvědky působících v zahraničí. Srov. SEDLÁK, Jaromír. *Muž nad stolem, aneb, Byl jsem Štrougalovým poradcem*. 1. vyd. Praha: Pro společnost Rozhraní vydalo nakl. BVD, 2010. 183 s., [12] s. obr. příl. ISBN 978-80-87090-43-5, str. 148.

²⁷⁹ Podle vzpomínek prof. Jána Zelinky se Jozef Lenárt intenzivně zajímal o využití antibiotik v živočišné výrobě už na sklonku 50. let. Se sovětským expertem na tuto problematiku profesorem Sarkisovem se prý osobně setkal i během své dovolené v Tatrské Lomnici. J. Lenárt se pak pod vlivem této schůzky osobně angažoval pro využití antibiotik v zemědělství. Například odbor SNR pro zemědělství uspořádal z Lenártovy iniciativy 3. září 1962 seminář o využívání antibiotik za účasti předních odborníků z praxe a výzkumu. Už jako předseda vlády ČSSR vezl J. Lenárt vládním letadlem asi 450 kg preparátu Fibulin (krmné směsi) do SSSR, kde byl testován v laboratoři prof. Sarkisova. Srov. ZELINKA, Ján. *Od romantiky k vede a politice: (spomienky, udalosti, úvahy)*. 1. vyd. Bratislava: Slovak Academic Press, 2000. 664, ii s. ISBN 80-88908-64-7, str. 167-168, 180-183, 191-192, 199 a 201.

²⁸⁰ Nedostatečná nabídka a nízká kvalita služeb byla způsobena především rozhodnutím znárodnit i drobné živnostníky, kteří tradičně tvořili páteř terciárního sektoru ekonomiky. Zaměstnanci ve službách zbavení

Kromě dosažení vyšší spokojenosti obyvatelstva tím sledoval také možnost odčerpát zpátky do oběhu jeho úspory, které se mezi lidmi hromadily v důsledku nerovnováhy mezi jejich příjmy a nedostatečnou nabídkou spotřebního zboží a služeb. Tyto myšlenky v roce 1964 otevřeně ventiloval také ve vedení strany během diskuse o střednědobých perspektivách československé ekonomiky: „*Móda a sortiment je součástí životní úrovně, ne luxus. Do toho je třeba vložit určité nevelké investice, aby se kryly rozpory mezi mzdami a tržními fondy.*“²⁸¹

Do těchto Lenártových koncepcí rámcově zapadala také jeho snaha o rozvoj motorismu.²⁸² Podle svých vzpomínek se přitom dostával do rozporů s ideology, kteří se snažili prezentovat závislost většiny obyvatelstva na hromadné dopravě jako ideologicky žádoucí výchovu ke kolektivismu. Nejspíš také z těchto důvodů neuspěl se svými návrhy úplně podle svých představ ani v této oblasti.²⁸³

Na druhé straně byl ve veřejném sektoru provozován nadbytek aut, která nebyla hospodárně využívána. Jozef Lenárt se proto zapojil do prosazování úsporného plánu, který

motivačních prvků v odměňování i negativní motivace v podobě konkurenčních tlaků pak zákonitě podávali podstatně slabší výkony než jejich soukromě hospodařící předchůdci a masově zneužívali přebytku poptávky na trhu ke korupčnímu jednání. Zlepšení mělo nastat díky poskytování drobných služeb a oprav prováděných pod hlavičkou socialistických organizací na základě dohod o provedení práce nebo povolení národních výborů. Přitom však mělo být stále patrné, že se jedná pouze o určitou formu pracovní právního vztahu, a ne o obnovu drobného soukromého podnikání. Tato úprava se však příliš neujala a významný podíl služeb poskytovali i nadále na černo „meloucháři“. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 94, ar. j. 98. b. 2 – 98. schůze PÚV KSČ ze dne 9. února 1965 – Zásady o uzavírání dohod o pracovní činnosti mezi socialistickými organizacemi a pracovníky a zásady pro poskytování některých služeb a oprav občany na základě povolení národních výborů.

²⁸¹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 87, ar. j. 92. b. 1 – 92. schůze PÚV KSČ ze dne 15. prosince 1964 – Teze referátu o stavu prací na perspektivním plánu do roku 1970.; Ekonomicky nežádoucí nakupení nerealizované kupní síly obyvatelstva dosáhlo na konci roku 1964 výše 5-8 miliard Kčs. Srov. NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 89, ar. j. 94, b. 1 – 94. schůze PÚV KSČ ze dne 5. ledna 1965 – Měnové souvislosti připravované soustavy řízení.; sv. 100, ar. j. 105, b. 7 – 105. schůze PÚV KSČ ze dne 6. dubna 1965 – Rozbor nerealizované kupní síly obyvatelstva a opatření k zabezpečení vyrovnanosti státního rozpočtu na rok 1965.

²⁸² V Československu v 60. letech panoval velký nedostatek aut, která se prodávala na předělu. Čekací doba na nové auto se pohybovala v řádech let. Řadové obyvatelstvo v té době jezdilo především na motorkách nebo v předválečných autech, která si lidé pečlivě udržovali. Trh s ojetými vozy prakticky neexistoval. První autobazar vznikl až na sklonku 60. let. Zde se sice vozy prodávaly bez dlouhého čekání a dalších omezení, byly ale i násobně dražší než nová auta. Tento jev se stal zajímavou příležitostí pro přivýdělek některých prominentů, kteří měli možnost přednostně získávat přiděly na nová auta, jež pak obratem nebo po relativně krátké době prodávali se značným ziskem navzdory tomu, že byla ojetá. Na základě četných „*upozornění pracujících*“ provedla v roce 1969 ÚKRK KSČ ve spolupráci s Komisí lidové kontroly prověrku přednostních přidělů aut západních značek, z níž vyplynulo, že vybraní prominenti si mezi lety 1964 až 1966 v průměru kupovali 1,15 vozu ročně a jeden rekordman si během dvou let přednostně koupil celkem deset vozů, které obratem prodal. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 105, ar. j. 174. b. 6 – 144. schůze PÚV KSČ ze dne 30. září 1969 – Zpráva o výsledcích prověrky přednostních přidělů osobních automobilů západních značek.

²⁸³ Podle Lenártových vzpomínek neuznal A. Novotný během jednání PÚV KSČ jeho argumenty a jedním škrtem pera zredukoval jeho představy o rozvoji automobilové výroby na půlku. Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...*c. d., str. 39-62.

měl redukovat náklady na služební vozy o miliardu korun ročně a přitom formou prodeje přebytků přinést na trh tisíce ojetých vozů. Navzdory ambiciózním plánům však veřejný sektor i nadále vynakládal zbytečně mnoho prostředků na provoz služebních vozů, přičemž vedl sisyfovský boj s jejich masově rozšířeným zneužíváním pro soukromé jízdy, rozkrádáním paliva atd., zatímco pro běžné občany zůstalo auto až do zániku diktatury KSČ nedostatkovým zbožím.²⁸⁴

Ruku v ruce s Lenártovou podporou produkce automobilů šla i snaha o budování silniční a dálniční sítě. Právě jeho vláda oživila v roce 1963 starší myšlenku na výstavbu dálnice D1, přičemž bylo v úseku mezi Prahou a Brnem rozhodnuto využít původní dálniční těleso částečně rozestavěné už v letech 1939 až 1950. V září 1967 pak byla reálně obnovena výstavba dálnice slavnostním výkopem na nultém kilometru na pražském Chodově a do roku 1971 byl zprovozněn první úsek z Prahy do Mirošovic.

Mimo to Jozef Lenárt dobře pochopil, že turisté kromě dopravních prostředků a komunikací potřebují pro své cesty také atraktivní cíle.²⁸⁵ Jeho vláda proto začala více podporovat budování infrastruktury tuzemského cestovního ruchu a popularizovat autoturistiku, jejíž příznivci nacházeli zázemí pro své aktivity v rámci oficiální organizace SVAZARM.²⁸⁶ K výraznému uvolnění došlo rovněž v oblasti přeshraničního cestovního ruchu, kdy už výjezd do ciziny neměl být v životě řadového občana výjimečnou událostí, ale do značné míry běžnou záležitostí, což platilo zejména o cestování do socialistických států.²⁸⁷

²⁸⁴ Veřejný sektor v roce 1963 provozoval 34 000 osobních aut, 10 823 dodávek a 84 940 motocyklů, na jejichž provoz vynaložil 3,4 mld. Kčs, což představovalo 40 % nákladů na železniční dopravu. Podle plánu měl být počet služebních vozů redukován o 28 000, z nichž 8 000 by přešlo do taxislužby, a zbytek by se rozprodal soukromým zájemcům. Stát by podle odhadů ročně uspořil 1 miliardu na provozních nákladech, na prodeji přebytků vydělal dalších až 400 milionů korun a uvolnil by 20 000 pracovníků pro plnění jiných úkolů. Srov. NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 88, ar. j. 93, b. 1 – 93. schůze PÚV KSČ ze dne 22. prosince 1964 – Zpráva o zhospodárnění přepravy osobními automobily socialistického sektoru.

²⁸⁵ Usnesení o rozvoji cestovního ruchu se Jozefu Lenártovi podařilo prosadit také ve vedení strany, přičemž byl sledován především hmotný prospěch z turismu, tzn., že vláda dostala mimo jiné za úkol dbát o pozitivní devizové saldo ve vztahu ke kapitalistickým zemím, kterého mělo být dosaženo mimo jiné rozšířením možností honů pro zahraniční lovce. Srov. NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 95, ar. j. 100, b. 1 – 100. schůze PÚV KSČ ze dne 23. února 1965 – Zpráva o cestovním ruchu za rok 1964.

²⁸⁶ Lenártova vláda se například zasadila o budování prvních českých autokempů (v dnešním slova smyslu), v nichž v dobách diktatury KSČ trávily každoročně svou dovolenou statisíce československých občanů i návštěvníků ze zemí východního bloku, zejména Německé demokratické republiky. Srov. Rozhovor s předsedou Asociace kempů a chatových osad ČR Bohumilem Starým ze dne 20. dubna 2014. *Archiv autora*.

²⁸⁷ „Podle vládního usnesení č. 1076/1963 mělo být cestování do ostatních socialistických zemí postupně zcela uvolněno tak, aby každý občan – pokud proti němu nebylo vedeno trestní řízení nebo proti němu nebyly zásadní námitky bezpečnostního charakteru – mohl do těchto zemí krátkodobě cestovat. V souvislosti s tím měly být s uvedenými zeměmi uzavřeny dohody o bezvízovém styku... Usnesení se projevilo také na vzrůstu kladně vyřízených žádostí o povolení vycestování do kapitalistických států.“ Srov. RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav

V oblasti energetiky Jozef Lenárt v 60. letech podporoval rozvoj využití tekutých paliv a v té době novátorských jaderných elektráren. Jeho vláda se také díky tomu trvale zapsala do československých hospodářských dějin prostřednictvím energetických projektů prvořadého významu, jež byly realizovány nebo alespoň zahájeny v době, kdy byl ministerským předsedou.

Jozef Lenárt stál například u zrodu československého jaderného programu, když v roce 1964 vedl první konzultace se sovětskou stranou o perspektivách jaderné energetiky v československých poměrech. Z nich vyplynulo rozhodnutí začít v tuzemsku stavět jaderné elektrárny, které měly pomoci odvrátit hrozící deficit palivoenergetické bilance, jenž se měl podle předpovědí expertů v následujících letech neustále prohlubovat a po roce 1980 srážet hospodářský růst až o 3 procenta ročně.²⁸⁸

V roce 1965 byl také doveden až do rafinérie v Záluží u Mostu ropovod Družba, kterým do roku 1989 Československo dováželo ze Sovětského svazu až 18 milionů tun ropy ročně, z níž nevznikala jenom nafta, benzín a lehké topné oleje, ale také další produkty chemického průmyslu, jehož rozvoj Jozef Lenárt dlouhodobě podporoval. V prosinci 1964 byla rovněž se Sovětským svazem podepsána dohoda o výstavbě plynovodu Bratrství, který byl uveden do provozu v roce 1967. S pomocí dodávek zemního plynu se podařilo snížit závislost československého průmyslu na pevných palivech a postupem času zcela vytlačit z tuzemské plynárenské soustavy jedovatý svítiplyn vyráběný z hnědého uhlí, i když tím na druhé straně také stoupala jednostranná energetická závislost na Sovětském svazu.

Výraznou úsporu ve spotřebě uhlí spojenou s možností lépe investovat obrovské finanční částky původně určené na rozvoj nových těžebních kapacit mělo podle Jozefa Lenárta přinést také uvolnění prostředků na plošnou modernizaci kotlů a zlepšení tepelné hospodárnosti budov. Zásadní investice do této oblasti však Jozef Lenárt nikdy neprosadil a naopak musel až do zániku diktatury KSČ přihlížet masové výstavbě panelových domů s nedostatečnou izolací, které byly ztělesněným symbolem plýtvání teplem.²⁸⁹

pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 259 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-5, str. 65-75.

²⁸⁸ V roce 1964 se jaderná energetika v zásadě jevila jako málo problémová a progresivní metoda výroby elektřiny. V roce 1977 však postihla havárie právě elektrárnu A1 v Jaslovských Bohunicích, u jejíhož zrodu stál i Jozef Lenárt. Srov. *NA*, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 77, ar. j. 81, b. 1 – 81. schůze PÚV KSČ ze dne 8. září 1964 – Rozvoj jaderné energetiky v národním hospodářství ČSSR.

²⁸⁹ *NA*, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 87, ar. j. 92. b. 1 – 92. schůze PÚV KSČ ze dne 15. prosince 1964 – Teze referátu o stavu prací na perspektivním plánu do roku 1970.

Jozef Lenárt patřil k otevřeným příznivcům reformy spojených s uvolňováním tuhého centralismu v řízení ekonomiky, modernizací výroby a opouštěním umělého rovnostářství ve prospěch vyššího podílu zásluhovosti. Podporoval celou řadu ve své době progresivních myšlenek i konkrétních projektů, z nichž však jen máloco prosadil úplně přesně tak, jak si to původně představoval. Přesto se v reformních návrzích z 60. let dají najít zřetelné stopy myšlenek, které podporoval, byť někdy znatelně pozměněných četnými kompromisy.

Pro Lenártovy postoje byla charakteristická víra v expertní řízení společnosti podle nejmodernějších poznatků a trendů jak z oblasti techniky, tak přírodních i společenských věd, což ho mimo jiné vedlo k úsilí dostat na vedoucí pozice místo nevzdělaných „*dělnických kádrů*“ kvalifikované odborníky. Sledoval trendy a novinky také v kapitalistických zemích a čerpal i ze svých zkušeností z Baťova koncernu, na které se při jednáních stranického vedení často odvolával. Jeho zaujetí pro pokrok však nikdy nebylo tak silné, aby ho nadřazoval nad politiku a zájmy komunistické strany.

V porovnání se starší funkcionářskou garniturou byl sice ochoten připustit mnohem více volnosti jak v hospodářské, tak i společenské oblasti, rozhodně však nemínil rezignovat na vedoucí úlohu komunistické strany a nikdy neztrácel ze zřetele ideologické hledisko svých návrhů. Přitom stále věřil, že reformovaný socialismus může uspět v ekonomické soutěži s kapitalismem, v němž našel některé myšlenkové směry, s nimiž se dokázal alespoň částečně ztotožnit, jako tomu bylo třeba u Rooseveltovy politiky „*Nového údělu*“. Díky svým životním zkušenostem Jozef Lenárt chápal, že soutěž mezi oběma ekonomickými systémy se v očích řadových občanů nevede v rovině makroekonomických ukazatelů, ale především na poli životní úrovně. Celá řada jím navrhovaných opatření proto směřovala k jejímu zvyšování.

Pokus o hospodářskou reformu v Československu v 60. letech nebyl navzdory mimořádně silnému postavení Antonína Novotného v předsednictvu ÚV KSČ dílem jediné vůdčí osobnosti.²⁹⁰ Naopak hospodářská politika státu byla kompromisem mezi řadou někdy zcela protichůdných názorů na další vývoj ekonomiky i celé země, přičemž Jozef Lenárt měl na její podobu nezanedbatelný vliv. Řada záměrů a projektů, které podporoval, sice byla dalším vývojem dříve či později překonána, avšak zároveň je spolupodepsán také pod těmi, které prokázaly svou nadčasovost, jako jsou například industrializace Slovenska, intenzifikace

²⁹⁰ Tato skutečnost není důkazem kolektivního rozhodování uvnitř vedení KSČ, ale spíš dokladem naprostého diletantismu Antonína Novotného v ekonomických otázkách, kvůli kterému postrádal svou vlastní vizi vývoje a musel se spoléhat na různé rádce, přičemž o míře jejich vlivu významnou měrou rozhodovaly jejich osobní vztahy s prvním tajemníkem. Srov. poznámka č. 226.

zemědělství, rozvoj chemického průmyslu, budování jaderné energetiky, dálnic či turistické infrastruktury, což ho řadí k mimořádně významným postavám jak československých, tak i moderních českých a slovenských hospodářských dějin.

X. Na prahu jara

Sesazení Antonína Novotného z čela KSČ na začátku roku 1968 znamenalo významný předěl také v kariéře Jozefa Lenárta, který byl zasvěcenými lidmi kvůli své mnohaleté podpoře prvního tajemníka jednoznačně vnímán jako Novotného skalní stoupenec. Na straně prvního tajemníka stál i během sporu o „*dekumulaci funkcí*“, do kterého se vyvinul střet s vnitrostranickou opozicí z podzimu roku 1967.

Ta přitom nepředstavovala nějaký názorově monolitní celek, ale směs různých důvodů pro podporu odstranění Antonína Novotného z čela KSČ. Všeobecně však v druhé polovině 60. let rostla nespokojenost se způsobem řízení státu a komunistické strany, jehož symbolem byl pro většinu lidí právě Antonín Novotný, který ve sledovaném období dominoval ve vedení KSČ v takové míře, že je možné hovořit o jeho osobní diktatuře.

Nejviditelnějším opozičním vystoupením se stala kritika jak státní kulturní politiky, tak některých dalších aspektů fungování státu a života tehdejší společnosti na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů na sklonku června 1967, na němž byla přítomna oficiální delegace ÚV KSČ pod vedením Jiřího Hendrycha. Přednesená kritika vyvolala velký ohlas jak mezi spisovateli samotnými, tak u veřejnosti a uvnitř komunistické strany, jejíž vedení zareagovalo na veřejně projevený nesouhlas se svou politikou značně podrážděně.²⁹¹

Proti prvnímu tajemníkovi bylo zaujato také mnoho slovenských funkcionářů, kterým vadilo především postavení Slovenska ve společném státě a způsob řízení jeho záležitostí, přičemž sám Antonín Novotný tyto negativní nálady vůči své osobě ještě přižívoval nedůstojnými výstupy, jež urážely nejen národně citící slovenskou veřejnost, ale i členy KSS.²⁹²

²⁹¹ IV. sjezd Svazu československých spisovatelů proběhl ve dnech 27.-29. 6. 1967. Kriticky na něm vystoupili např. Ivan Klíma, Ludvík Vaculík, A. J. Liehm a další. Stranická delegace sjezd nejprve pobouřeně opustila, ale v jeho poslední den se vrátila, aby s pomocí konformní části spisovatelské obce zabránila zvolení kritiků do vedení svazu i přijetí jejich kritiky plénem sjezdu. Z KSČ pak byli za trest vyloučeni kriticky vystupující literáti Ivan Klíma, A. J. Liehm a Ludvík Vaculík. Pavel Kohout dostal důtku s výstrahou, Jan Procházka byl zbaven pozice kandidáta ÚV KSČ a s Milanem Kunderou bylo zahájeno disciplinární šetření. Potrestán byl i celý svaz zastavením jeho tiskového orgánu Literárních novin, jehož vydávání přešlo pod ministerstvo kultury a informací (tzv. Zelenkovy literárky). Srov. KURAL, Václav et al. *Československo roku 1968. 1. díl, Obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 207 s. ISBN 80-901337-9-7, str. 20.

²⁹² A. Novotný způsobil skandál při oficiální cestě po Slovensku, když na konci srpna 1967 navštívil Matici slovenskou v Martině, kam zavítal u příležitosti oslav 100. výročí otevření tamního gymnázia. Zde se na něj obrátil správce Matice slovenské J. Paška s žádostí o to, aby MS mohla sama udržovat styky se slovenskými krajany v cizině a přijímat bez cenzurních zásahů zahraniční slovenské publikace. A. Novotný však v tomto kroku spatřoval hrozbu posilování slovenského separatismu a žádost příkře odmítl. Následující výměna názorů ho natolik rozzuřila, že akci předčasně opustil a odmítl přijmout oficiální dary připravené pro něj i pro jeho

Takové chování nebylo příjemné ani Jozefu Lenártovi, který se značným časovým odstupem prohlásil na Novotného adresu, že jeho jednání bylo způsobené nedostatkem příležitostí blíže poznat Slovensko a neporozuměním národnostní otázce, v níž podle něj první tajemník nebyl na úrovni potřeb doby. Jeho tehdejší postoje Jozef Lenárt dokonce doslova označil za „*nesprávné a hloupé*“.²⁹³

Otevřený konflikt ve vedení strany vypukl, když na plenárním zasedání ÚV KSČ na konci října 1967 odmítl první tajemník ÚV KSS Alexander Dubček teze s názvem „*Postavení a úloha strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti*“, které předložil Antonín Novotný s cílem získat ideologické zdůvodnění pro zásah proti nespokojeným intelektuálům a slovenským federalistům. Dubček zde vystoupil s tvrzením, že problémy ve straně a společnosti nejsou způsobeny ignorováním „*třídního charakteru společnosti*“, ale naopak dogmatickým, sektářským a příliš centralizovaným modelem řízení. Zároveň vystoupil proti tzv. „*kumulaci funkcí*“, což se v podstatě rovnalo útoku na Antonína Novotného, který souběžně zastával funkci československého prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ.²⁹⁴

Přestože Alexandru Dubčekovi podle jeho vlastních vzpomínek nešlo o nějaký senzační útok na Antonína Novotného, nechtěl si první tajemník nechat jeho projev líbit. Následovala ostrá výměna názorů a obvinění Alexandra Dubčeka z podléhání „*úzkým národním zájmům*“, což v podstatě znamenalo jenom jinak formulované obvinění ze „*slovenského buržoazního nacionalismu*“. Přestože slovenské záležitosti nebyly ústředním bodem Dubčeka projev, staly se rozbuškou konfliktu ve stranickém vedení.²⁹⁵

Antonín Novotný se vzápětí vypravil v čele československé stranické a státní delegace do Sovětského svazu, kde se měl zúčastnit oficiálních oslav výročí bolševické revoluce

manželku. Když jim pak MS spolu s omluvným dopisem dary zaslala poštou, prezidentská kancelář je odmítla převzít a nechala je vrátit jako nedoručitelné. Srov. RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 461-462.; Události v Martině ve svých pamětech popsal také V. Biřák, který zde A. Novotného doprovázel. Jeho líčení se od výše uvedeného sice v některých detailech liší, ale naprosto potvrzuje negativní vyznění Novotného chování. Srov. BILAK, Vasil a BÍLOVSKÝ, Jindřich, ed. *Paměti Vasila Biřáka I.: [unikátní svědectví ze zákulisí KSČ]*. Praha: Agentura Cesty, 1991. 146 s., [4] s. obr. příl. Propadliště dějin. ISBN 80-85363-05-4, str. 84-85.

²⁹³ Zároveň se Jozef Lenárt domníval, že v pozadí extempore v Martině hrál roli „*fenomén Husák*“, kterého se podle něj Antonín Novotný i řada dalších funkcionářů báli, což ovlivňovalo jejich chování. Srov. JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968...c. d.*, str. 39-62.

²⁹⁴ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 463.

²⁹⁵ DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X, str. 127-129.

v Rusku. Zároveň si zde chtěl vyjednat Brežněvovu podporu proti odbojnému Alexandru Dubčekovi, kterého nechal doma. Mezitím v Praze došlo 31. října 1967 k demonstraci studentů proti špatným životním podmínkám na vysokoškolských kolejích na Strahově, proti níž policie tvrdě zasáhla. Studentský protest, který byl původně namířený proti častým výpadkům elektřiny na kolejích, rázem získal politický podtext, přičemž nepřiměřená tvrdost zákroku vzbudila značně negativní ohlas u veřejnosti, což ještě více podkopávalo Novotného vůdcovskou pozici, i když ten ve skutečnosti neměl na zásah proti studentům žádný přímý vliv.²⁹⁶

Po návratu z Moskvy připravoval Antonín Novotný útok proti Alexandru Dubčekovi, který se měl zodpovídat z ideologické úchylky. Pro tento účel sestavil Antonín Novotný zvláštní komisi složenou z funkcionářů, které považoval za nejvěrnější. Mezi jejími členy proto nechyběl ani Jozef Lenárt. Jenže Alexander Dubček si mezitím vyjednal podporu významné části stranického vedení. Místo snadného vítězství proto Antonína Novotného čekalo při zasedání komise nemilé překvapení. Alexander Dubček neprojevil sebemenší chuť k sebekritice, celé obvinění odmítl a otevřeně vystoupil proti prvnímu tajemníkovi, kterého během jednání podle Dubčekových vzpomínek jako jediný z celé komise výrazně podporoval pouze předseda SNR Michal Chudík. Oproti němu se Jozef Lenárt „*srážky nezúčastnil a učinil jen pár formálních poznámek*“.²⁹⁷

Neznamenalo to, že by se Jozef Lenárt rozhodl přestat podporovat Antonína Novotného podobně jako jiný, prvnímu tajemníkovi dosud rovněž plně oddaný člen stranického vedení Jiří Hendrych. Jozefu Lenártovi se však v důsledku práce v rehabilitačních komisích i zkušeností s bezvýznamností a (ne)činností Slovenské národní rady přičilo jakékoliv nařčení ze „*slovenského buržoazního nacionalismu*“, i když bylo formulováno jinak než v 50. letech. Na druhé straně nechtěl porušit stranickou disciplínu a otevřeně se zastávat Alexandra Dubčeka proti prvnímu tajemníkovi. Při zasedání komise proto v podstatě zůstal neutrální, hovořil pouze všeobecně a výrazněji nepodpořil ani jednu ze stran.

²⁹⁶ Tehdejší velitel inspekce Hlavní správy VB Miloslav Rogner později jako hlavní příčinu policejní brutality vůči studentům uváděl především nevycvičenost a nedostatečné vybavení zasahujících policistů pro potlačování masových protestů. Policie totiž v té době nedisponovala žádnými speciálními pořádkovými jednotkami. Na potlačování studentské demonstrace proto byli nasazeni policisté z běžné hlídkové služby, kteří na podobné situace nebyli vůbec psychicky a takticky připraveni ani speciálně vybaveni a navíc při střetu s mladými a často fyzicky velmi dobře vybavenými demonstranty utrpěli celou řadu zranění, za která se jejich kolegové chtěli pomstít. Výsledkem byl mimořádně brutální zákrok spojený s nezákonným týráním zadržených. Policejní inspekce pak sice stížnosti zmlácených studentů odložila, ale samozřejmě nebylo v jejich silách zamezit negativnímu ohlasu u veřejnosti. Srov. Rozhovor s Miloslavem Rognerem ze dne 14. 6. 2008. *Archiv autora*.

²⁹⁷ Dubček, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X, str. 129-131.

V situaci, která mu hrozila přerůst přes hlavu, se Antonín Novotný rozhodl 7. prosince 1967 telefonicky požádat sovětského vůdce Leonida Iljiče Brežněva o přímou intervenci. Jeho prosba byla politbyrem ÚV KSSS vyslyšena a L. I. Brežněv hned druhý den poté skutečně přiletěl do Prahy. Jenže místo toho, aby se okamžitě plnou vahou postavil na Novotného stranu, rozhodl se nejprve sejít s Antonínem Novotným, Jozefem Lenártem a tajemníkem ÚV KSČ Vladimírem Kouckým, který v ústředním aparátu řídil mezinárodní oddělení. Pak hovořil s Antonínem Novotným o samotě, přičemž ho „velmi zkritizoval“ za to, že na oslavy VŘSR do Moskvy přijel bez Alexandra Dubčeka i za jeho necitlivý přístup k slovenské otázce. Aby si udělal ucelenější obrázek o situaci, setkal se ještě s Alexandrem Dubčekem, Jiřím Hendrychem, Jaromírem Dolanským a opět Jozefem Lenártem, který jako jediný z nich bránil prvního tajemníka.²⁹⁸

Z mnohahodinových rozhovorů si L. I. Brežněv odnesl dojem, že se jedná pouze o osobní spor mezi vedoucími funkcionáři a jejich příznivci, který ani v náznaku nehrozil ze sovětského pohledu nežádoucím vývojem, jenž vyústil ve vojenský zásah v srpnu 1968: „Podle nich bylo potřeba rozdělit funkce generálního tajemníka a prezidenta, protože Novotný má špatný styl práce. Měl zůstat pouze prezidentem. Nikdo neuvažoval o ničem dalším.“²⁹⁹

Druhý den své návštěvy pak předstoupil před kompletní sestavu předsednictva ústředního výboru a tajemníků ÚV KSČ, aby k ní pronesl řeč, v níž v zásadě dal předsednictvu ÚV KSČ volnou ruku k řešení otázky setrvání Antonína Novotného ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ za předpokladu, že se podaří udržet jednotu ve straně, a to především v jejím předsednictvu.³⁰⁰

Mezitím se už 8. prosince 1967 postavilo za Alexandra Dubčeka téměř celé předsednictvo ÚV KSS s jedinou výjimkou, kterou představoval Michal Chudík. Zatímco v Bratislavě byla situace jednoznačná, v pražském předsednictvu ÚV KSČ byly síly obou stran vyrovnané. Na straně Antonína Novotného stáli Jozef Lenárt, Michal Chudík, Bohumil Laštovička a Otakar Šimůnek, které podporovali kandidáti předsednictva bez hlasovacího

²⁹⁸ VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968*. 1. vyd. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakl. Doplněk, 1995. 365 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 4., sv. 1. ISBN 80-85270-44-7, str. 29 – Zpráva o jednání z průběhu návštěvy soudruha L. I. Brežněva ve dnech 8.-9. prosince 1967.

²⁹⁹ Tamtéž, str. 305-309 – Stenografický záznam rozhovoru W. Rocheta s L. Brežněvem k vyvrcholení krize ve vztazích mezi KSSS a KSČ, pořizovaný J. Kanapou.

³⁰⁰ Tamtéž, str. 30-31 – Záznam vystoupení soudruha Brežněva na schůzce s předsednictvem dne 9. prosince 1967.

práva Antonín Kapek a Miroslav Pastyřík. Proti nim stál tábor Novotného odpůrců tvořený Jiřím Hendrychem, Drahomírem Kolderem, Alexandrem Dubčekem, Jaromírem Dolanským a Oldřichem Černíkem, jež podporovali tajemníci ÚV KSČ Lubomír Štrougal, Vladimír Koucký a Štefan Sádovský, kteří rovněž postrádali hlasovací právo.³⁰¹

Předsednictvo ÚV KSČ pak s výjimkou vánoční přestávky mimořádně intenzivně zasedalo od 11. prosince 1967 až do 5. ledna 1968. Program jednání se po celou dobu točil především kolem řešení krize ve vedení komunistické strany. Jozef Lenárt přitom soustavně volal po klidu, jednotě a ohledech na mezinárodní aspekty, přičemž v souladu s přáním L. I. Brežněva naléhal na postupný průběh případných změn ve vedení strany, což nezůstalo sovětským vůdcem nepovšimnuto, když v telefonickém rozhovoru s Jánosem Kádárem na Lenártovu adresu prohlásil, že „*zastává dobré a pevné stanovisko, podporuje jednotu a stabilitu.*“³⁰²

V první řadě se však Jozef Lenárt snažil zabránit výměně prvního tajemníka nebo ji alespoň co nejvíce oddálit. K obnovení jednoty ve vedení strany měla podle něj v zásadě stačit Novotného sebekritika a změna přístupu k slovenské otázce spojená s realizací některých už dříve navržených opatření, což však vnitrostranickou opozici nemohlo v této fázi sporu uspokojit.³⁰³

Situace na konci prosince 1967 dospěla do stavu, kdy Antonín Novotný ustoupil nátlaku a poprvé připustil možnost odchodu z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, přičemž mělo být zachováno vnější zdání jednoty stranického vedení, které mělo kladně ocenit jeho dosavadní práci a umožnit mu setrvat ve funkci prezidenta republiky.³⁰⁴

Také na dalších zasedáních v lednu 1968 se Jozef Lenárt nadále snažil co nejvíce oddálit odvolání Antonína Novotného a upozorňoval na rizika plynoucí z překotných změn, ukvapených rozhodnutí a nedostatku racionality. Zdůrazňoval nutnost provedení důkladného rozboru tehdejší situace a vypracování podrobného projektu na rozuzlování kumulace i na dalších úsecích řízení, které podle něj mělo následovat: „*Znovu říkám, že je třeba, abychom*

³⁰¹ KURAL, Václav et al. *Československo roku 1968. 1. díl, Obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 207 s. ISBN 80-901337-9-7, str. 23-24.

³⁰² VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968...* c. d., str. 32-33 – Informace J. Kádára o telefonickém rozhovoru s L. I. Brežněvem 13. prosince 1967, týkajícím se Brežněvovy cesty do Prahy ve dnech 8.-9. prosince 1967.

³⁰³ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 51, ar. j. 53, b. 1- Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 11. 12. 1967 – Ověřený zápis stenografického záznamu.

³⁰⁴ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 55, ar. j. 59, b. 0 – Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 20. 12. 1967 – Zápis.

nešli na tyto otázky z hlediska nějakých sympatií nebo nesympatií, i když hrají roli. Prosim, abychom se nepoddávali živelnosti, ale abychom se zamysleli nad nejednotností a hledali příčiny této nejednotnosti a její kořeny, mezi jiným je slovenská otázka, když budeme měnit tajemníka a nebudeme řešit slovenskou otázku, která je sporná, tak spory budou pokračovat. Sama změna to ihned nevyřeší. Proto doporučuji, soudruzi, opravdu abychom příčiny a kořeny i rozborů analyzovali a podle toho projektovali změny.“³⁰⁵

Pro odpůrce Antonína Novotného však bylo jeho odvolání z čela KSČ prvořadou záležitostí, která nesnesla žádné odklady. Zásadní otázka proto začátkem ledna 1968 nezněla, kdy dojde ke změně, ale kdo bude novým prvním tajemníkem ÚV KSČ. Antonín Novotný se snažil situaci zachránit alespoň tím, že by do čela strany protlačil svého člověka.³⁰⁶ Jeho volba padla na Jozefa Lenárta, kterého prý „doslova kopal pod stolem a prosil, aby to vzal.“³⁰⁷

Podle svých vzpomínek Antonín Novotný s Jozefem Lenártem „poměrně dobře vycházel“, i když sám mladším funkcionářům příliš nevěřil. „Osobně jsem si přál, aby to byl Lenárt, sledoval jsem jeho politický růst řadu let, byl jsem na něho již dávno upozorněn slovenskými soudruhy, kteří ho pokládali za perspektivního politika... Brzy jsem se přesvědčil, že je to schopný soudruh, a co bylo pro nás v Praze důležité, že má porozumění pro naši politiku na Slovensku. Myslím si, že KSS ještě neměla tak schopné soudruhy, jako je Lenárt a Husák.“³⁰⁸

Jenže stejně jako tomu bylo v roce 1963 při jednání o Lenártově jmenování premiérem, ani na začátku roku 1968 se u něj neprojevila žádná žhavá touha po vyšších funkcích. Jozef Lenárt prostě nebyl ambiciózním vůdcovským typem politika bažícího po

³⁰⁵ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 57, ar. j. 65, b. 1- Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 5. ledna 1968 – Stenografický záznam diskuse na mimořádných schůzích PÚV KSČ ve dnech 11. 12. 1967 až 5. 1. 1968, I. a II. díl.

³⁰⁶ Příznivci A. Novotného zvažovali i silové řešení. Vedoucí VIII. oddělení ÚV KSČ generál Mamula se společně s předsedou Hlavního výboru KSČ na MNO a blízkým přítelem rodiny prvního tajemníka generálem Šejnou sešli během vánoční pauzy v zasedání ÚV KSČ skoro s celou československou generalitou. Na těchto schůzkách uvažovali také o vystoupení armády za podpory StB ve prospěch A. Novotného. Orgány StB se dokonce dostaly do fáze sestavování zatýkacích seznamů. Bez podpory sovětského vedení však byly naděje na úspěch takové akce naprosto iluzorní. Je sporné, jestli o ní A. Novotný vůbec reálně uvažoval, každopádně se o žádné ozbrojené vystoupení nepokusil. Srov. BENČÍK, Antonín. *Rekviem za Pražské jaro: důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968*. Vyd. 1. Třebíč: Tempo, 1998. 269, [10] s., [16] s. obr. příl. Fakta. ISBN 80-238-2192-X, str. 20.

³⁰⁷ Jako „dvojka“ byl A. Novotným vybrán B. Laštovička, který nabízenou kandidaturu odmítl s odkazem na svůj důchodový věk. Protistrana vybrala O. Černíka a A. Dubčeka. Srov. KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný - vzestup a pád "lidového" aparátčíka*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011. 342 s. ISBN 978-80-87474-08-2, str. 274.

³⁰⁸ ČERNÝ, Rudolf. *Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta*. Vyd. 1. Česká Kamenice: PolArt, 2008. 422 s., [12] s. obr. příl. ISBN 978-80-87286-00-5, str. 418.

moci. Místo toho mu spíš vyhovovala role jakéhosi vlivného, výkonného a pragmatického „politického úředníka“, který vykonává rozkazy jiných.³⁰⁹

Navíc si musel jasně uvědomovat, že příhodný moment pro výměnu na postu prvního tajemníka ÚV KSČ podle Novotného not byl už v tu chvíli nenávratně promeškán. V období mezi říjnovým plenárním zasedáním ÚV KSČ a prosincovou návštěvou L. I. Brežněva by vnitrostranická opozice ještě nejspíš vnímala Novotného výměnu za Jozefa Lenárta jako své vítězství. Jenže v té době Antonín Novotný o své rezignaci vůbec neuvažoval. Proto Lenártova kandidatura přišla na pořad dne až na začátku ledna 1968, kdy už byla Novotného pozice výrazně slabší. Jeho podpora se sice jevila v tomto světle spíše jako „polibek smrti“ než reálná pomoc při převzetí vedení KSČ, přesto kandidatura Jozefa Lenárta nebyla úplně bez příznivců, jejichž počet zaostával za podporovateli Alexandra Dubčeka pouze minimálně.³¹⁰

Jozef Lenárt se však své kandidatuře i nadále bránil, přičemž se nepřestával zastávat Antonína Novotného: „*Nemám ty zkušenosti, nemám pro takovou funkci, pro takovou práci. Cítím, že nemám takové vlastnosti, které je třeba v současnosti v této funkci uplatňovat. Nemám na mysli v negativním smyslu volní vlastnosti, ale v pozitivním slova smyslu. Za třetí, pracuji ve vládě, máme dost problémů a těžkostí v práci vlády. Vidím, že není krize ve straně, ale v uplatňování usnesení. Samozřejmě, že se to dotýká významných složek ve státě, v jejichž čele jsem právě já. Takže by bylo v rozporu, abych já šel z této fronty, která neplní a způsobuje těžkosti straně, do funkce prvního tajemníka. Jsem přesvědčen, že příčinou krize není soudruh Novotný, ale to že se usnesení neplní.*“³¹¹

Místo sebe pak do čela strany navrhl Alexandra Dubčeka, který byl skutečně zvolen, což nakonec neochotně přijal i Antonín Novotný, jenž se 5. ledna 1968 vzdal funkce prvního tajemníka, přičemž zůstal prezidentem republiky a členem předsednictva ÚV KSČ, jež bylo rozšířeno o čtyři nové členy.³¹²

³⁰⁹ KAPLAN, Karel. *Mocní a bezmocní*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1989. 469 s. ISBN 0-88781-209-0, str. 174-175.

³¹⁰ Kandidatura J. Lenárta získala při hlasování poradní skupiny pro výběr kandidátů na post 1. tajemníka 6 hlasů, což bylo o pouhý hlas méně, než dostal A. Dubček. B. Laštovička a O. Černík získali po čtyřech hlasech. Srov. DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X, str. 135.

³¹¹ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 57, ar. j. 65, b. 1- Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 5. ledna 1968 – Stenografický záznam diskuse na mimořádných schůzích PÚV KSČ ve dnech 11. 12. 1967 až 5. 1. 1968, I. a II. díl.

³¹² Novými členy PÚV KSČ se stali Jan Piller, Josef Borůvka, Emil Rigo a Josef Špaček. Srov. Tamtéž.

Bezprostředně po lednovém plenárním zasedání ÚV KSČ kromě odchodu Antonína Novotného a dvou vedoucích oddělení ÚV KSČ z funkcí k žádným převratným změnám ve vedení strany nedocházelo. Ostatně o ničem takovém nehovořil ani Alexander Dubček během své návštěvy Moskvy, kam přijel představit svou vizi dalšího vývoje v Československu. Podle L. I. Brežněva údajně prohlásil, že odvolání Antonína Novotného z funkce prezidenta by bylo možné jenom přes jeho mrtvolu. Stejně tak měl zůstat Jozef Lenárt, i když už tehdy Alexander Dubček avizoval, že možná bude nutné v zájmu národnostní rovnováhy v čele strany a státu ponechat ho pouze v „*politbyru*“ a ve funkci tajemníka. Každopádně mu Alexander Dubček podle L. I. Brežněva vystavil skvělé hodnocení. Podstatně příkřejší pak byl údajně pouze na adresu některých tajemníků ÚV KSČ, z nichž podle něj měli být tři až čtyři odvoláni pro neschopnost.³¹³

Ani veřejnost nevěnovala lednové mocenské výměně nějakou mimořádnou pozornost, protože veškeré dění proběhlo přesně v duchu tradic komunistické strany v zákulisí. Změnu poměrů neslibovalo ani oficiální komuniké, proto lednové plenární zasedání ÚV KSČ začalo být vnímáno jako počátek postupné demokratizace společnosti až zpětně. Jako první prolomil mediální mlčení Josef Smrkovský svým článkem publikovaným 21. ledna 1968 v odborářském deníku *Práce*, v němž se dožadoval důsledné nápravy a odčinění všech důsledků „*deformací*“ socialismu. Během několika dnů ho následovali další vlivní komunisté, kteří požadovali plnou informovanost obyvatelstva o jednání stranických orgánů, kritizovali jejich zasahování do činnosti Národního shromáždění a uměleckých svazů, případně teoretizovali o „*kvalitativní změně*“ československého politického systému.³¹⁴

Oproti nim se Jozef Lenárt zdržel jakýchkoliv mediálních vystoupení, jež u jiných ještě více nabraly na intenzitě poté, co Ústřední publikační správa přestala na sklonku února 1968 vykonávat cenzorskou činnost. Svůj kladný postoj k reformám místo toho vyjadřoval na stranické půdě, například když 19. února 1968 během diskuse předsednictva ÚV KSČ ocenil návrh akčního programu KSČ, jako „*veliký přínos pro naši stranu i celou společenskou práci*“

³¹³ VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968*...c. d., str. 605-309 – Stenografický záznam rozhovoru W. Rocheta s L. Brežněvem k vyvrcholení krize ve vztazích KSSS a KSČ, pořizovaný J. Kanapou.

³¹⁴ Jednalo se o články a rozhlasová vystoupení E. Goldstückera, V. Slavíka, M. Vaculíka a Z. Mlynáře. Srov. VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. 580 s. *Prameny k dějinám československé krize 1967-1970*; sv. 9/1. ISBN 80-85270-96-X, str. 554-555 a HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 441 s. *Prameny k dějinám československé krize 1967-1970*; díl 11. ISBN 80-7285-039-3, str. 29-48.

v oblasti teorie i praxe“.³¹⁵ Na úseku své působnosti se zapojil do příprav reform, v jejichž rámci se zabýval především návrhy na reorganizaci práce československé vlády a jejich vztahů se stranickým aparátem.³¹⁶

Situaci změnilo zběhnutí generála Jana Šejny, který v USA požádal o politický azyl, aby se vyhnul trestnímu stíhání za své hospodářské delikty. Výměnou za jeho udělení pak vyhradil výzvědné službě hlavního protivníka východního bloku mnoho citlivých a utajovaných informací. Vzhledem k Šejnovým dlouholetým přátelským vztahům se synem Antonína Novotného, které mu do roku 1968 zaručovaly faktickou nedotknutelnost, se díky médiím v očích veřejnosti ze zběhovy aféry rychle stala prezidentova aféra, což vygradovalo tlak na definitivní Novotného odchod z vysoké politiky do ústraní.

V této situaci Jozefu Lenártovi příliš nehrálo do karet, že ho mnoho lidí považovalo za konzervativního Novotného přívržence, což dal najevo i Gustáv Husák na městské konferenci KSS v Bratislavě, kde hovořil o Jozefu Lenártovi a Michalu Chudíkovi jako o Novotného přísluhovačích během krize ve vedení KSČ na podzim roku 1967, hanbě KSS a třasořítkách, které by se neměly dostávat do politiky, což se vzápětí po skončení konference ocitlo v médiích. Jozef Lenárt tento výpad nechal v podstatě bez povšimnutí, což Gustáva Husáka dost zlobilo, protože od něj očekával náležitější reakci.³¹⁷

Místo nic neřešící polemiky s Gustávem Husákem se Jozef Lenárt moudře rozhodl celou záležitost s ostrými výroky na svou adresu dále nerozvířovat. Husákův projev přitom pro něj musel být poslední kapkou, která ho přesvědčila, že nemá žádný význam nadále v tichosti otálet a nechat za sebe v médiích mluvit své odpůrce. Vystoupil proto 18. března 1968 s televizním projevem, v němž se distancoval od podpory Antonína Novotného a jasně se přihlásil k podpoře nového kurzu a Alexandra Dubčeka.³¹⁸

V hodnocení dopadů tohoto projevu se dá souhlasit s dobovou mediální analýzou Dušana Havlíčka, který na jedné straně konstatuje, že Jozef Lenárt sice zdaleka nerozptýlil všechny pochybnosti o své předchozí činnosti a rozhodně nepřesvědčil všechny své kritiky,

³¹⁵ VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*...c. d., str. 98 – Stenografický zápis diskuse na 59. schůzi PÚV KSČ k návrhu Akčního programu KSČ.

³¹⁶ Podrobněji bylo toto téma zpracováno v kapitole číslo IX s názvem Premiér.

³¹⁷ PAVLOVIČ, Richard: Jozef Lenárt a Pražská jar. Pohľad na politickú kariéru J. Lenárta počas spoločenskej krízy a začiatku normalizácie (1967-1969). In: Středová, Veronika, ed. et al. *České, slovenské a československé dějiny: moderní přístupy k soudobým dějinám*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006. 221 s. ISBN 80-86845-63-X, str. 140-151.

³¹⁸ Autor se podrobněji zabývá obsahem tohoto projevu v kapitole č. IX s názvem Premiér.

avšak zároveň na druhé straně uznává, že Jozef Lenárt šikovně využil potenciál televize, aby veřejnost zaujal věcností svého rozboru práce vlády a konkrétností svých stanovisek. Tím se mu skutečně podařilo na několik měsíců do srpnové okupace ovlivnit veřejné mínění ve svůj prospěch a účinně zabránit masovému rozšíření negativních nálad vůči své osobě.³¹⁹

V daný moment však Jozef Lenárt musel nejprve dokázat, že svůj distanc od Antonína Novotného myslí opravdu vážně. Proto 21. března 1968 při jednání předsednictva ÚV KSČ o odvolání prezidenta republiky nejen nepodpořil už odepsaného Antonína Novotného, ale navíc se přímo vyslovil pro jeho co nejrychlejší odchod z funkcí v čele státu a vedení KSČ, což zdůvodnil svou snahou předejít konfliktním situacím uvnitř komunistické strany.³²⁰

Antonín Novotný pak v souladu s vůlí stranického vedení hned následující den skutečně podal rezignaci do rukou předsednictva Národního shromáždění, které obratem pověřilo vládu výkonem prezidentských pravomocí až do volby a složení slibu nové hlavy státu. Vláda pak svěřila svému předsedovi Jozefu Lenártovi vrchní velení ozbrojených sil a pravomoci přijímat a pověřovat velvyslance nebo podepisovat zákony Národního shromáždění a zákonná opatření jeho předsednictva.³²¹

Po odchodu Antonína Novotného z funkce prezidenta republiky vyvstala ve stranickém vedení otázka jeho nástupnictví. Jozef Lenárt podporoval kandidaturu Ludvíka Svobody, jenž pak byl skutečně zvolen československým prezidentem: „*Přikláním se ke kandidatuře Svobody. Musíme pozitivní cestou vykládat slabá místa. Pokud jde o jeho třídní původ, je to rolník. Není z bohaté rodiny. Je to vesnický člověk, vlastenec, voják.*“ Zároveň se Jozef Lenárt přimlouval i za neúspěšné kandidáty, pro které se mělo najít jiné uplatnění.³²²

Jako premiér a člen nejužšího stranického vedení se Jozef Lenárt ani po lednu 1968 nemohl vyhnout reprezentačním povinnostem. Nechyběl proto na vzpomínkových akcích

³¹⁹ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*...c. d., str. 112 – Článek Dušana Havlíčka *Demokracie na obzoru*, uveřejněný v časopisu *Reportér*.; O účinnosti Lenártova projevu svědčí i výsledky výzkumů veřejného mínění prováděných před srpnem 1968. Srov. poznámka č. 226.

³²⁰ Před zmíněným jednáním PÚV KSČ přijalo 43 okresních organizací KSČ rezoluce, které žádaly Novotného odvolání. Srov. VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*...c. d., str. 202 – Poznámky z diskuse na 63. schůzi PÚV KSČ o politické situaci v zemi, abdikaci prezidenta republiky A. Novotného a hodnocení okresních konferencí KSČ.

³²¹ FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*...c. d., str. 143-144 – Usnesení vlády ČSSR č. 96 k rezignaci prezidenta republiky a k pověření předsedy vlády k výkonu některých pravomocí prezidenta republiky.

³²² *NA*, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 66, ar. j. 75, b. 12 – 75. schůze PÚV KSČ ze dne 26. března 1968 – Návrh na kandidáta na funkci prezidenta republiky.

k 20. výročí převzetí moci komunisty v únoru 1948, které proběhly v Praze za přítomnosti vrcholových představitelů evropských komunistických stran.

Stejně tak byl členem československé delegace na poradě vedení šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, která proběhla v ovzduší kritiky vývoje v Československu po lednu 1968. Svou nespokojenost s ním dávali najevo především sovětští, východoněmečtí a polští zástupci, kteří v něm spatřovali nástup „*kontrarevolučních*“ sil usilujících o demontáž diktatury KSČ.³²³

Jozef Lenárt se k vyslovené kritice vyjadřoval přesně v duchu svých zvyklostí, tedy kompromisně bez vyhraněného příklonu k některé ze stran. Dal přitom najevo, že situaci nepovažuje zdaleka za tak špatnou jako zahraniční kritici a vyslovil svou důvěru Dubčekovu stranickému vedení, že vše „*principiálně a pružně*“ zvládne, takže k žádné „*kontrarevoluci*“ nedojde. Kromě toho podpořil přijetí Akčního programu KSČ na nadcházejícím plenárním zasedání ÚV KSČ v dubnu 1968, i když rovnou opatrně připustil, že v něm mohou být obsaženy také „*nepřesné formulace*“, které bude později možné ještě korigovat.³²⁴

Na druhé straně pojmenoval také určité tendence, které považoval za škodlivé, jež by podle něj mohly za předpokladu pasivního přístupu ze strany vedení KSČ a přenechání pole živelnému vývoji situace vést ke „*kontrarevoluci*“. Přímo na půdě KSČ bylo podle Jozefa Lenárta nutné překonat jak „*zkonstatělost a přešlapování na místě*“, tak „*extremismus a ultraradikalismus*“. Ten se v Lenártových očích projevoval především radikálně reformními názory zejména v ekonomické sféře „*...například v tom smyslu, že někteří lidé propagují ekonomickou reformu jako návrat k něčemu, co by svým způsobem napodobovalo raný kapitalismus za socialistických podmínek...*“, čímž byly konkrétně míněny úvahy některých „*propagandistů*“ o nahrazování plánování volným trhem a rozštěpení velkých oborových podniků na menší samostatně řízené provozy atd.³²⁵

Kromě nich Jozef Lenárt vnímal jako potenciálně nebezpečné tendence, které začaly po lednu 1968 „*vystřkovat rohy*“ v souvislosti s některými „*buržoazními elementy z minulosti*“. V této souvislosti jmenoval například veřejný zájem o Masarykovo výročí. Kritizoval také média, v nichž zaznamenal určité „*anarchistické jevy*“, které by mohly

³²³ VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968...* c. d., str. 73-117 – Stenografický záznam porady šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, věnované událostem v Československu po lednovém plénu ÚV KSČ.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Tamtéž.

„dezorientovat nejen stranu, ale také pracující v republice“. Proto bylo podle něj potřeba i nadále vést v Československu aktivní ideologický boj.³²⁶

Celkově Lenártovo vystoupení na drážďanské schůzce vykazuje kontinuitu s jeho politickým stylem i řadou jeho konkrétních názorů. Přihlášení k novému kursu vycházelo jak z Lenártova upřímného ztotožnění s reformami zejména v ekonomické oblasti, tak ze snahy ukázat ochotu spolupracovat s novým prvním tajemníkem ÚV KSČ, jež byla velmi důležitá zejména vzhledem k očekávání velkých personálních změn, kterými vláda i stranické vedení měly v nejbližší době projít.

Zároveň Jozef Lenárt akceptoval zahraniční kritiku některých aspektů československého vývoje, i když nesdílel míru intenzity obav zástupců zahraničních komunistických stran o stabilitu diktatury KSČ. Tento Lenártův obojetný přístup se dá částečně vysvětlit jeho loajalitou vůči Moskvě a pro něj charakteristickou opatrností, které mu nedovolily otevřeně vystoupit proti názorům sovětského vedení nebo se vyhraněně přiklánět na nějakou stranu, dokud by nebylo jasné, jak se situace vyvine.

Při bližším pohledu se však také ukazuje, že Lenártova kritika některých jevů byla upřímná a vycházela z jeho dlouhodobých postojů zejména v ekonomické oblasti, v níž navzdory svému odporu k tuhému centralismu rozhodně nebyl ochoten opustit plánování nebo možnost angažovaných státních zásahů do chodu jednotlivých podniků.

V ideologické oblasti Jozef Lenárt patřil k tolerantnějším a moderněji uvažujícím funkcionářům mladší generace. Už v první polovině 60. let byl v porovnání s předchozím obdobím ochoten připustit výrazné uvolnění ve společnosti i kultuře. Podporoval přitom dokonce i využití některých prvků „buržoazní“ kultury, pokud se daly skloubit se zájmy komunistické strany, přičemž zdaleka ne všichni funkcionáři a řadoví členové KSČ podobné kroky schvalovali.³²⁷

³²⁶ VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968...* d., str. 73-117 – Stenografický záznam porady šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, věnované událostem v Československu po lednovém plénu ÚV KSČ.

³²⁷ Například během diskuse v PÚV KSČ o ideologii se Jozef Lenárt vyslovil pro plné využití trampingu v práci ČSM a Pionýra, které do ní mělo přinést „zdravou romantiku“ a dostat oficiální mládežnické organizace „do čela věcí, které mládež hýbají“. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 45, ar. j. 49, b. 1 – 49. schůze PÚV KSČ ze dne 10. prosince 1963 – Návrh referátu o aktuálních otázkách ideologické práce strany na plenární zasedání ÚV KSČ 18.-19. 12. 1963.; Oproti tomu v některých regionech působili funkcionáři, kteří považovali za přílišné riziko pro ideovou čistotu svěřené oblasti i společný koncert W. Matušky a E. Pilarové, jež raději zakázali, protože údajně hrozil příliš vysokou koncentrací „chuligánských part“. Stejně tak nebyla povolena představení některých divadelních her, jež bez problémů proběhla v Praze, aby nemohla být

Jeho tolerance a ochota připustit určitou demokratizaci poměrů však měla své limity. Mediální výstupy radikálních reformistů z jara 1968 v něm budily nelibost. Naprosto pak postrádal pochopení pro snahy přenášet debatu o politických tématech mimo půdu komunistické strany nebo referovat v médiích o tématech, která pro ni byla nepříjemná. Už vůbec u něj pak nemohla být řeč o porozumění pro pokusy o obnovení sociální demokracie jako tradiční politické strany a legalizaci Klubu angažovaných nestraníků nebo organizace bývalých politických vězňů K231.³²⁸

Členové československé delegace v Drážďanech přijali zahraniční kritiku různě. Zatímco Alexander Dubček a Oldřich Černík ji v podstatě neakceptovali a ve svém dalším postupu v několika následujících týdnech fakticky ignorovali, Jozef Lenárt spolu s Drahomírem Kolderem a Vasilem Biľakem ji brali vážněji a přinejmenším částečně se s ní ztotožnili. Právě drážďanská schůzka ve svém důsledku odstartovala štěpení široké koalice proti Antonínu Novotnému na radikální reformisty, příznivce středového reformního křídla v čele s Alexandrem Dubčekem a konzervativní podporovatele Moskvy.³²⁹

Diferenciace se v následujících měsících před invazí vojsk pěti států Varšavské smlouvy dále zrychlovala přímo úměrně růstu zahraničního nátlaku na korekci vývoje v Československu, pod jehož vlivem se s promoskevskou skupinou stále více sbližoval také Jozef Lenárt, který nakonec v srpnu 1968 otevřeně vystoupil po jejím boku proti legálnímu vedení KSČ.

„zneužitá ideově nepevnými a kolísavými živly“. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1962-1966, sv. 88, ar. j. 92, b. 8 – 92. schůze PÚV KSČ ze dne 15. prosince 1964 – Stanovisko stranické organizace v Ústí nad Orlicí k současné situaci na kulturní a umělecké frontě.

³²⁸ Tyto snahy se na půdě KSČ setkaly s téměř všeobecným odmítnutím, přičemž se je snažili překazit také funkcionáři vnímaní jako typičtí představitelé reformního křídla, například Z. Mlynář. Podrobněji o této problematice pojednává publikace: HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009. 390 s. Obzor; sv. 75. ISBN 978-80-7260-216-2.

³²⁹ Bez povšimnutí by v této souvislosti samozřejmě nemělo zůstat ani početné „pragmatické křídlo“, které na jaře plulo společně s většinovým Dubčekovým proudem a po srpnové okupaci se postupně přizpůsobilo nové realitě.

XI. Tajemník ÚV KSČ

Očekávané změny ve státním i stranickém vedení přineslo plenární zasedání ÚV KSČ v dubnu 1968, přičemž stejně jako v minulosti byl jeho program v několikadenním předstihu projednán předsednictvem, jehož rozhodnutí ústřední výbor pouze poslušně schválil. Ze stranických i státních funkcí měli být odvoláni Antonín Novotný, Jiří Hendrych, Miroslav Pastyřík, Otakar Šimůnek, Michal Chudík a s nimi další funkcionáři spjatí se sesazeným prvním tajemníkem včetně těch, kteří dosud zastávali nižší pozice.

Mocenský sestup se týkal také Jozefa Lenárta, který měl být odvolán z funkce předsedy vlády a řádného člena předsednictva ÚV KSČ s hlasovacím právem. Na rozdíl od většiny funkcionářů považovaných za Novotného přívržence ho však nečekal pád do bezvýznamnosti, ale přechod do funkce tajemníka a člena sekretariátu ÚV KSČ, pro kterou měl podle svého hodnocení všechny potřebné předpoklady a mohl zde využít i svých zkušeností z práce vlády, díky nimž údajně mohl zabránit tomu, aby se v budoucnu práce stranického aparátu překrývala s činností státních a hospodářských orgánů. Oceněna byla také jeho iniciativa, zásadovost a důslednost, stejně jako jeho rozvaha a citlivost při řešení složitých problémů.³³⁰

Pro Jozefa Lenárta nebylo jeho odvolání z čela vlády žádným překvapením, protože vzhledem k nepsaným pravidlům národnostní rovnováhy v čele strany a státu by nebylo dlouhodobě udržitelné, aby obě klíčové pozice prvního tajemníka ÚV KSČ a ministerského předsedy zastávali Slováci, zatímco na Čechy by zbyla pouze podstatně méně významná funkce prezidenta. Tyto důvody Jozef Lenárt plně akceptoval a proti své demisi se nijak nestavěl.

Jenže zatímco ještě 1. dubna 1968 byl oficiálně hodnocen jako úspěšný, zásadový a důsledný funkcionář, který svou pozici opouští pouze v zájmu paritního zastoupení českého a slovenského národa ve vrcholných funkcích, už o dva dny později se předsednictvo ÚV KSČ usneslo na jiném zdůvodnění. V něm se hovořilo o nedostatecích v činnosti vlády způsobených především prací jejího předsedy. Do jejího čela bylo proto podle předsednictva

³³⁰ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 66, ar. j. 78, b. 1 – Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 1. dubna 1968 – Návrh kádrových změn ve vládě.

ÚV KSČ potřeba dosadit daleko rozhodnějšího člověka, než jakým byl Jozef Lenárt, který by na rozdíl od svého předchůdce stačil na plnění nových úkolů.³³¹

Změna formulace přitom nebyla způsobena náhlou změnou názoru ostatních členů stranického vedení na Jozefa Lenárta. Ten byl totiž navzdory svému veřejnému přihlášení k novému kursu stále vnímán jako dlouholetá pevná součást Novotného mocenské skupiny, jež v té době nuceně uvolňovala své pozice. V čele vlády by proto s nejvyšší pravděpodobností nezůstal, ani kdyby byl prvním tajemníkem ÚV KSČ zvolen některý z českých funkcionářů. Svědčí o tom skutečnost, že kromě premiérského křesla ztratil také post řádného člena předsednictva ÚV KSČ s hlasovacím právem, který by mohl stejně dobře zastávat i jako tajemník ÚV KSČ. Původní pozitivně vyznívající Lenártovo hodnocení proto bylo spíše taktickým krokem reformního křídla, které nechtělo úplně odkrývat své karty, dokud se necítilo dost silné na otevřenou kritiku odstupujícího premiéra.

V souvislosti s Lenártovým odvoláním se proto otevírá otázka, proč nebyl úplně odsunut do ústraní nebo alespoň na nějaké bezvýznamné místo, jako tomu bylo u většiny ostatních Novotného přívrženců, oproti nimž utrpěl jenom nepatrný mocenský sestup do stále ještě velmi významné funkce tajemníka a člena sekretariátu ÚV KSČ. Alexander Dubček ani žádný jiný reformistický funkcionář se ve svých pamětech touto otázkou nezabýval, přesto je z nich zjevné, že jejich osobní vztahy s Jozefem Lenártem nebyly nijak vřelé.³³²

Při rozhodování o dalším politickém osudu Jozefa Lenárta tedy evidentně nehrály roli osobní (ne)sympatie prvního tajemníka Alexandra Dubčeka ani žádného jiného člena československého stranického vedení. Jednalo se o pragmatické rozhodnutí vycházející z Lenártovy ochoty spolupracovat s novým vedením komunistické strany se stejnou loajalitou a disciplínou, jakou projevoval ve vztahu k Antonínu Novotnému. Na druhé straně je však potřeba dodat, že by se jistě našlo mnohem víc Novotného přívrženců, kteří by byli po lednu 1968 ochotni výměnou za udržení svého postavení přidat se na Dubčekovu stranu, a přesto nedostali šanci.

Významným faktorem proto mohla být také podpora Jozefa Lenárta ze strany SSSR, kde byl výborně zapsán. I když se zatím nepodařilo najít žádný důkaz o zjevné intervenci

³³¹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 66, ar. j. 80, b. 1 – Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 3. 4. 1968 – Hodnocení práce J. Lenárta.

³³² DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X, str. 74-81.

v Lenártův prospěch, mohla svou roli sehrát snaha Alexandra Dubčeka, podrobeného jen o několik dnů dříve otevřené kritice na schůzce v Drážďanech, v daný moment ještě více nedráždit sovětské vedení úplným odstavením člověka považovaného Moskvou za jednoho z nejspolehlivějších československých funkcionářů.³³³

O významu, který byl v Moskvě Jozefu Lenártovi přikládán, ostatně svědčí i to, že byl jedním z mála představitelů KSČ, s nimiž se L. I. Brežněv sešel o samotě během své dvoudenní návštěvy Prahy na začátku prosince 1967, aby si vyslechl jejich názor na situaci. Vysokou úroveň Lenártových vztahů se sovětskou stranou dokládají také jeho čilé osobní kontakty se sovětským velvyslancem S. V. Červoněnkem.³³⁴

Po skončení svého působení ve vládě Jozef Lenárt přesunul svou kancelář ze Strakovy akademie do sídla ÚV KSČ v paláci na nábreží 1. československé kyjevské brigády.³³⁵ Předsednictvo ÚV KSČ mu na své schůzi z 16. dubna 1968 přidělilo zodpovědnost za mezinárodní a částečně také ideologické oddělení, která v ústředním aparátu strany patřila k těm významnějším.

Náplň jeho práce představoval dohled nad činností mezinárodního oddělení ÚV KSČ, kterou tvořila především příprava návrhů, stanovisek, expertíz, analýz a podkladů se zahraniční tematikou pro zasedání nejvyšších orgánů KSČ, zajišťování kontaktů s ostatními komunistickými stranami, příprava státních návštěv, mezinárodních akcí a oficiálních cest do ciziny a samozřejmě v neposlední řadě také zásahy do činnosti ministerstva zahraničních věcí včetně kádrování jeho pracovníků. Na ideologickém úseku se Jozef Lenárt zabýval stranickou

³³³ Například sovětský velvyslanec S. V. Červoněnko ve svém hodnocení dubnového pléna ÚV KSČ, které 15. dubna 1968 odeslal do Moskvy, kritizoval nižší funkční zařazení J. Lenárta, jež zařadil mezi „nejdůslednější internacionalisty“, zatímco reformisté F. Kriegel, J. Špaček, Č. Císař, J. Smrkovský, V. Slavík a Z. Mlynář, kteří na dubnovém plénu ÚV KSČ pronikli do nejužšího stranického vedení, podle něj „stáli na revizionistických, pravicově oportunistických a nacionalistických pozicích“. Srov. VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968...* c. d., str. 145 – Politická zpráva S. V. Červoněnka pro sekretariát ÚV KSSS s charakteristikou průběhu a závěrů dubnového pléna ÚV KSČ.

³³⁴ Nadstandardní úroveň kontaktů Lenártových s Červoněnkovými dokládají také návštěvy paní Červoněnkové u Emílie Lenártové na podzim 1968, když byl Jozef Lenárt na léčebném pobytu v lázních. Zdaleka se nejednalo pouze o společenské návštěvy u známých. Paní Červoněnková se živě zajímala o zákulisní informace a názory paní Lenártové na aktuální situaci uvnitř KSČ, o nichž pak sovětská ambasáda referovala do Moskvy. Srov. *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, fond Archiv komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970, fondové oddělení Z/S, dokumenty č. 184 a 224 – Zápisy rozhovorů s manželkou tajemníka ÚV KSČ Milenou Lenártovou.; Navzdory těmto indiciím však nebude úplně možné vykreslit Lenártovy vztahy s vedením KSSS v jejich plně šíři a přesně zhodnotit jejich vliv na jeho udržení ve stranickém vedení na jaře 1968, dokud nebudou k dispozici také dokumenty ze sovětské éry uložené v ruských archivech. Například v Ruském státním archivu soudobých dějin – RGANI (Российский государственный архив новейшей истории – РГАНИ) v Moskvě jsou uloženy osobní složky vrcholných představitelů KSČ včetně Jozefa Lenárta, které si na ně vedlo Mezinárodní oddělení ÚV KSSS.

³³⁵ Dnes sídlo Ministerstva dopravy ČR na nábreží Ludvíka Svobody č. 12.

propagandou a výchovou, což konkrétně zahrnovalo záležitosti politického vzdělávání funkcionářů a interní propagandy, vydávání stranického tisku, přípravy oslav různých výročí atd.³³⁶

Vzhledem k pokračujícímu vyhrocování vztahů se spojenci z východního bloku byl zejména úsek zahraničních vztahů pod přímým dohledem prvního tajemníka. Jozefu Lenártovi proto nezbyval téměř žádný prostor pro vlastní rozhodování. V podstatě pouze plnil pokyny prvního tajemníka nebo usnesení předsednictva ÚV KSČ, v němž i nadále zasedal jako kandidát bez hlasovacího práva. Na první pohled to nepředstavovalo zásadní rozdíl oproti jeho předchozímu působení ve vládě a předsednictvu ÚV KSČ za Novotného éry, kdy se hlasovalo pouze výjimečně. Avšak po nástupu Dubčekova vedení, když se o usneseních začalo hlasovat častěji než za Antonína Novotného, musel Jozef Lenárt pociťovat sestup do pozice nehlasujícího kandidáta jako reálný pokles svého vlivu.

Navzdory tomu pořád patřil jako tajemník ÚV KSČ k nejmocnějším mužům ve straně, čemuž odpovídaly i atributy náležející k tomuto postavení. Stále měl nárok na limuzínu s řidičem a ochrankou, rekreaci ve vilce v sítěženém areálu pro stranickou elitu na Orlíku a vysoce nadprůměrný příjem, který zhruba odpovídal necelému desetinásobku průměrné mzdy. Kromě toho zasedal také v sekretariátu ÚV KSČ, který řídil průběh běžných prací v ústředním stranickém aparátu, kontroloval plnění usnesení ÚV KSČ a sestavoval hodnoticí zprávy. Sekretariát měl také rozsáhlou kádrovou pravomoc, protože rozhodoval o obsazování bezmála 2 500 stranických i veřejných funkcí.³³⁷

K tomu samozřejmě patřily také pravidelné či ad hoc povinnosti vůči nižším složkám strany. Například když v dubnu 1968 připadla tajemníkům ÚV KSČ povinnost pravidelně telefonicky informovat o zasedáních jeho předsednictva ty krajské výbory, jež neměly zastoupení v předsednictvu nebo sekretariátu ÚV KSČ, dostal Jozef Lenárt za úkol předávat novinky na východočeský krajský výbor KSČ.³³⁸

Mezi typické ad hoc povinnosti vysokých funkcionářů patřila například jejich účast v různých delegacích ústředního výboru do regionů, jejichž složení určovalo stranické vedení

³³⁶ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 67, ar. j. 83, b. 30 – 83. schůze PÚV KSČ ze dne 16. dubna 1968 – Rozdělení odpovědnosti tajemníků ÚV KSČ za oddělení ÚV.

³³⁷ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 66, ar. j. 75, b. 1 – 75. schůze PÚV KSČ ze dne 26. března 1968 – Podklad k hodnocení činnosti a úlohy pléna, předsednictva, sekretariátu a oddělení ÚV KSČ.

³³⁸ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 68, ar. j. 84, b. 1a – 84. schůze PÚV KSČ ze dne 30. dubna 1968 – Hodnocení krajských konferencí.

podle aktuální situace. Jozef Lenárt tak například v dubnu 1968 vedl delegaci ústředí na krajské konferenci KSČ v Severočeském kraji. Navenek pak z titulu své funkce tajemníka pro mezinárodní vztahy reprezentoval KSČ v Budapešti na konzultativní schůzce komunistických a dělnických stran pro přípravu jejich světového setkání.³³⁹

Moskva přitom sledovala rozsáhlé kádrové výměny na nejvyšších stranických a státnických postech se stále silnějším znepokojením. Sovětský vůdce L. I. Brežněv proto poslal Alexandru Dubčekovi dopis, v němž ho nabádal k boji s revizionismem, a o několik dnů později mu kvůli tomu také telefonoval. Zároveň sovětské vojenské velení začalo podnikat první přípravy pro případ, že by se nakonec vedení KSSS rozhodlo řešit československou otázku silou.³⁴⁰

Sovětská strana pokračovala i v následujících týdnech v nátlaku na československé vedení. Jeho součástí byla i návštěva velitele spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršála I. I. Jakubovského, který během jednání s československými představiteli vyslovil požadavek na přesunutí společného vojenského cvičení na československém území ze září na květen 1968. Do intervencí se zapojil i předseda Rady ministrů Sovětského svazu A. N. Kosygin, který telefonoval československému premiérovi Oldřichu Černíkovi a požadoval od něj razantnější obhajobu „společných“ zájmů.³⁴¹

V tomto ovzduší obdrželo československé vedení pozvání na schůzku v Moskvě začátkem května 1968, přičemž bylo zřejmé, že se ponese v podobně kritickém duchu vůči vývoji v Československu jako březnové setkání v Drážďanech. Československá delegace byla skutečně podrobena tvrdé kritice a pod tlakem ze sovětské strany její členové připustili nutnost zavedení odpovídajících opatření zejména směrem k médiím.³⁴²

Toto jednání v Moskvě mělo dopad i na domácí scénu. Projednávání jeho výsledků v předsednictvu ÚV KSČ ve dnech 7. a 8. května 1968 zvýraznilo diferenciaci ve vedení KSČ. V něm se začala otevřeně vyhraňovat tzv. neokonzervativní skupina kolem Aloise Indry, Vasilu Bil'aka a Drahomíra Koldera, která se v zásadních hlediscích hodnocení

³³⁹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 67, ar. j. 83, b. 17 – 83. schůze PÚV KSČ ze dne 16. dubna 1968 – Vyslání delegací ÚV KSČ na městské a krajské konference strany v roce 1968.

³⁴⁰ BENČÍK, Antonín. *Rekviem za Pražské jaro: důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968*. Vyd. 1. Třebíč: Tempo, 1998. 269, [10] s., [16] s. obr. příl. Fakta. ISBN 80-238-2192-X, str. 35-40.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968*. .c. d., str. 165-189 – Sovětský záznam o rozhovorech vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Moskvě 4. května 1968, věnovaných výměně názorů na politickou situaci v Československu.

politického vývoje po lednu 1968 v podstatě ztotožnila s postoji sovětského vedení přednesenými o několik dnů dříve v Moskvě. S touto skupinou se začal svými postoji stále více sbližovat i Jozef Lenárt.³⁴³

Nositelům správných názorů byl také v očích představitelů sovětské, bulharské, maďarské, německé a polské komunistické strany, kteří se ve stejný čas sešli v Moskvě, aby rokovali o „*kontrarevoluční*“ situaci v Československu a opatřeních k jejímu řešení. János Kádár však v této souvislosti upozorňoval na určitou demoralizaci Jozefa Lenárta a jako příklad uvedl schůzku s tajemníkem ÚV KSSS B. N. Ponomarjovem během přípravného setkání komunistických stran v Budapešti v dubnu 1968.³⁴⁴

Během tohoto jednání se do místnosti údajně dostavil „*nějaký mladý muž*“, člen československé delegace, který se bez pozvání usadil a sledoval, o čem Jozef Lenárt hovoří. Jozef Lenárt si poté prý postěžoval: „*Vidíte, jak jsem na tom, sledují mne. Co je to za stranu?*“ János Kádár se pozastavoval nad tím, že Jozef Lenárt nevyužil svého postavení a nevídaného posluchače nevykázal z místnosti. Celý příběh mu pak posloužil pro ilustraci neuspokojivých poměrů v KSČ, v nichž musí oddaní českoslovenští straníci žít a pracovat.³⁴⁵

Pod vlivem kritiky pronesené na jednání v Moskvě se vedení KSČ začalo skutečně zabývat situací v médiích, přičemž muselo řešit vyhrčenou situaci také uvnitř vlastního deníku *Rudé právo*. Jeho redakce požadovala větší samostatnost na stranickém vedení. Navrch odmítala další spolupráci s dosavadním šéfredaktorem Oldřichem Švestkou. Jozef Lenárt vystoupil proti jeho odvolání a naopak napadl redaktory za to, že podle něj na stránkách *Rudého práva* nejen odhalovali deformace a oprávněně je kritizovali, ale hanili i to, co bylo správné.³⁴⁶

Celá záležitost přerostla do sporu redakce se stranickým vedením o pojetí komunistických novin v měnících se společenských podmínkách, které přinesly větší konkurenci a prostor pro svobodnější vyjadřování. Nakonec pak stranické vedení rozhodlo, že *Rudé právo* zůstane „*vyhraněně komunistickým časopisem*“ a bude i nadále definováno jako

³⁴³ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 68, ar. j. 85, b. 2 – 85. schůze PÚV a SÚV KSČ ze dne 7. až 8. května 1968 – Zhodnocení krajských konferencí strany v r. 1968.

³⁴⁴ VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968*... c. d., str. 204 – Záznam sovětské strany z porady „*pětky*“ o „*kontrarevoluční*“ situaci v Československu a opatřeních k jejímu řešení.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 69, ar. j. 86, b. 1 – 86. schůze PÚV KSČ ze dne 14. května 1968 – Informace o rezoluci redakce *Rudého práva*.

hlavní tiskový orgán ÚV KSČ, jehož názorů se redakce bude držet.³⁴⁷ Z obdobných důvodů bylo rozhodnuto dohlédnout také na stranickou organizaci v *Československém rozhlase*, kterou dostal osobně na starost tajemník Jozef Lenárt.³⁴⁸

Stejně jako záležitosti kolem Rudého práva se okruhu Lenártovy působnosti v ústředním aparátu týkalo také téma mezinárodních styků KSČ. V květnu 1968 prezentoval stranickému vedení návrh plánu kontaktů s komunistickými stranami na zbytek roku a návrh nových zásad pro schvalování účasti na mezinárodních akcích a cestách do zahraničí stranickými orgány.³⁴⁹

Dále referoval předsednictvu ÚV KSČ o zasedání komise pro přípravu mezinárodní porady komunistických a dělnických stran v Budapešti konané ve dnech 24. až 28. dubna 1968. Vyličil postup příprav na tuto významnou akci, ale ostatní členy vedení zajímal především postoj světových komunistických stran k vývoji situace v Československu, přičemž Jozef Lenárt shledával sympatie zejména u komunistických stran ze Západu a zemí Latinské Ameriky.³⁵⁰

Ve dnech 21. a 22. května 1968 projednávalo předsednictvo ÚV KSČ aktivity nekomunistických politických stran. Zvláštní pozornost přitom věnovalo pokusům o obnovení sociální demokracie, k nimž měl Jozef Lenárt naprosto odmítavý postoj, který sdíleli i ostatní členové stranického vedení včetně reformistů. Společně s Čestmírem Císařem pak dostal za úkol připravit politickou argumentaci pro odmítnutí snah obnovit sociální demokracii jako svébytnou politickou stranu.³⁵¹

O týden později předsednictvo ÚV KSČ projednávalo návrh projevu Alexandra Dubčeka na květnové plenární zasedání ústředního výboru. Při tom byla otevřena také otázka termínu konání mimořádného XIV. sjezdu KSČ, který se neokonzervativní skupina dosud úspěšně snažila co nejvíce oddálit. Jozef Lenárt se v diskusi vyslovil pro svolání sjezdu

³⁴⁷ Srov. VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*...c. d., str. 14.

³⁴⁸ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 68, ar. j. 85, b. 2 – 85. schůze PÚV a SÚV KSČ ze dne 7. až 8. května 1968 – Zhodnocení krajských konferencí strany v r. 1968.

³⁴⁹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 70, ar. j. 87, b. 11 a 14 – 87. schůze PÚV a SÚV KSČ ze dne 21.-22. května 1968 – Návrh na schvalování mezinárodních akcí a cest do zahraničí stranickými orgány a Návrh plánu styků s kom. a děl. stranami v roce 1968.

³⁵⁰ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 70, ar. j. 87, b. 10 – 87. schůze PÚV a SÚV KSČ ze dne 21.-22. května 1968 – Zpráva delegace KSČ o zasedání komise pro přípravu mezinárodní porady kom. a děl. stran v Budapešti 24. až 28. dubna 1968.

³⁵¹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 71, ar. j. 87, b. 37 - 87. schůze PÚV a SÚV KSČ ze dne 21.-22. května 1968 – Požadavky na založení samostatné sociálně demokratické strany.

koncem srpna nebo začátkem září 1968 a podobně se s určitými výhradami vyslovili i Drahomír Kolder, Vasil Biľak a Alois Indra.³⁵²

Jejich souhlas s urychleným svoláním mimořádného sjezdu byl způsoben změnou klimatu uvnitř strany v důsledku porady celostátních tajemníků krajských a okresních výborů KSČ, která proběhla ve dnech 12. a 13. května 1968. Na ní, nejspíš povzbuzeni zákulisními zprávami o moskevském jednání, převzali iniciativu zastánci rozhodného postupu proti „nebezpečí zprava“, kteří ostře zkritizovali práci médií, situaci v bezpečnostních složkách a ministra vnitra Josefa Pavla, nebo snahy o vznik nových nekomunistických subjektů a aktivizaci stávajících stran Národní fronty.³⁵³

Konzervativní funkcionáři nyní věřili, že se jim se sovětskou podporou podaří udržet iniciativu získanou ve vedoucích orgánech i aparátu strany a další politický vývoj se bude ubírat podle jejich představ. Předsednictvo se pak v souladu s jejich názorem shodlo na tom, že doporučí ústřednímu výboru svolat mimořádný XIV. sjezd KSČ na začátek září 1968, což květnové plenární zasedání ÚV KSČ jednoznačně potvrdilo.³⁵⁴

Jozef Lenárt pak v červnu 1968 pokračoval v přípravách světového setkání komunistických stran a odcestoval kvůli tomu na další konzultativní schůzku do Budapešti. Nejzávažnější události přelomu června a července s podstatným vlivem na další vývoj krize kolem Československa však měly teprve přijít. Z podnětu radikálních stoupenců reformu, jimž se zdálo, že se pod tlakem varšavské pětky a domácích konzervativců zpomaluje reformní proces, zveřejnil 27. června 1968 spisovatel Ludvík Vaculík manifest s názvem „Dva tisíce slov“, který zaznamenal v československé společnosti značný ohlas. Podepsaly ho tisíce lidí z nejrozličnějších společenských vrstev bez ohledu na svou stranickou příslušnost.

³⁵² CVRČEK, Lukáš: Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ. In: *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: ÚSTR, 2009, 1 (15), str. 138-179, ISSN 1804-1612.

³⁵³ Podle ankety provedené na poradě vedoucích tajemníků celých 85 % z nich projevilo pochybnosti, zda strana dokáže čelit nesprávnostem a škodlivým požadavkům. Jen o málo procent méně z nich si myslelo, že média zasahují do záležitostí, které jim nepřísluší. Více než tři čtvrtiny z nich také odmítly výrok, že o demokracii se dá hovořit pouze tehdy, když je na výběr alespoň ze dvou na sobě naprosto nezávislých a rovnoprávných politických stran. Na stejné otázky odpovídali také čtenáři Rudého práva, jejichž mínění se od tajemnického diametrálně odlišovalo. Výtky vůči médiím odmítlo 60 % čtenářů, zatímco tajemníků pouze 16 %. Obavy o vedoucí úlohu strany projevilo 28 % respondentů a vládu jedné strany za demokratickou považovalo pouhých 17 % účastníků výzkumu. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 71, ar. j. 89, b. 12 k informaci – 89. schůze PÚV KSČ ze dne 13. května 1968 – Stručná zpráva o názorové diferenciaci mezi tajemníky OV KSČ (KV KSČ).

³⁵⁴ NA, f. AÚV KSČ, ÚV KSČ, sv. 183, ar. j. 122, b. 1-28 – Plenární zasedání ÚV KSČ ve dnech 29. května až 1. června 1968.

Pochopitelně se setkal s ostrým nesouhlasem domácích konzervativců a negativně se vůči němu vymezilo také proreformní křídlo ve vedení KSČ, což vedlo k odmítnutí manifestu celým předsednictvem ÚV KSČ, které kromě nesouhlasného prohlášení připravovalo i další kroky na podporu své politické linie. V rámci těchto opatření bylo Jozefu Lenártovi uloženo, aby se pokusil získat známé umělce, vědce a jiné širokou veřejností respektované osobnosti k veřejným projevům podpory stanoviska PÚV KSČ.³⁵⁵

Účastníci mimořádných okresních konferencí KSČ konaných před nadcházejícím stranickým sjezdem se rozdělili do dvou proudů. Jedni vyslovovali s manifestem alespoň částečný souhlas a kritizovali vedení strany za kreslení čerta na zeď, druhí naopak souhlasili se stanoviskem PÚV KSČ, přičemž jeho podpora byla nejsilnější na Slovensku.³⁵⁶

V Sovětském svazu a ostatních zemích východního bloku vyvolal manifest „*Dva tisíce slov*“ velmi ostrou reakci v podobě silně kritických dopisů odeslaných československému stranickému vedení. Výsledky stranických konferencí jim však musely hnout žluči ještě víc. Ukázalo se totiž, že konzervativci hrubě přecenili svůj vliv na členstvo a většina delegátů v rozporu s jejich očekáváním podporovala Dubčekovo reformní křídlo, přičemž radikální reformisté i konzervativci zůstali v menšině. Téměř s jistotou proto bylo možné očekávat kádrové obměny ve vedení i aparátu strany, které by výrazně oslabily dosavadní pozice konzervativních funkcionářů a zúžily tím také prostor pro sovětské zásahy do vnitřních věcí KSČ.³⁵⁷

Svědčily o tom i komplikace, které měli Drahomír Kolder a Alois Indra se svým zvolením za delegáty sjezdu. Jejich problémy neřešil Jozef Lenárt, který při volbách delegátů hladce prošel. Za to však vděčil především tomu, že své výhrady proti reformnímu vývoji ventiloval hlavně při kuloárních hovorech a v diskusích ve vedení strany, jejichž obsah byl přísně tajný i pro níže postavené členy KSČ. Účastníci konferencí ho proto ještě pod vlivem jeho dubnového televizního vystoupení, v němž se přihlásil k reformnímu vývoji, nevnímali jako spojence konzervativní skupiny kolem Drahomíra Koldera a Aloise Indry. Tomu

³⁵⁵ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 74, ar. j. 100, b. 1 – 100. schůze PÚV KSČ ze dne 27. a 28. června 1968 – Stanovisko k článku „*Dva tisíce slov*“.

³⁵⁶ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 77, ar. j. 109, b. 1 – 109. schůze PÚV KSČ ze dne 18. července 1968 – Hodnocení mimořádných okresních a krajských konferencí.

³⁵⁷ Více než tři čtvrtiny ze 46 000 delegátů okresních konferencí byly přesvědčeny o tom, že strana má dost sil, aby realizovala a prosadila vytyčené úkoly, zatímco o opaku bylo přesvědčeno pouze 0,8 % delegátů. Více než polovina považovala za nebezpečnou aktivizaci socialismu nepřátelských a konzervativních sil, přitom bylo silněji akcentováno riziko brzdění reformního vývoje konzervativci. Srov. NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 78, ar. j. 109, b. 5 – 109. schůze PÚV KSČ ze dne 18. července 1968 – Kontrola průběhu příprav mimořádného XIV. sjezdu KSČ.

odpovídala také jeho poměrně vysoká popularita mezi účastníky mimořádných okresních konferencí.³⁵⁸

Obsah dopisů od pěti komunistických stran východního bloku projednalo předsednictvo ÚV KSČ na schůzi 8. července 1968 a řešilo přitom také Brežněvovo pozvání na multilaterální schůzku do Varšavy. V diskusi se Jozef Lenárt svými postoji odlišoval od konzervativní skupiny, když se vyslovil pro snahu o změnu programu schůzky nebo odmítnutí pozvání. Preferoval dvoustranná jednání, která měla předcházet případné multilaterální schůzce, od níž očekával o něco lepší možnost uhájit vlastní formulace charakterizující politický vývoj v Československu. Předsednictvo se nakonec rozhodlo vzhledem ke své nepřipravenosti na jednání a zaneprázdněnosti stranickými konferencemi pozvání do Varšavy nepřijmout.³⁵⁹

Jozefu Lenártovi zároveň uložilo připravit do tří dnů hodnocení situace v zemi a komunistické straně, rozebrat její příčiny a shrnout přijatá opatření. Zároveň se měl společně s dalšími členy vedení podílet na přípravě vnitřních opatření pro případ vyhocení politické situace. V průběhu schůze byl pověřen také přípravou formulace oficiálního stanoviska k dopisům zahraničních komunistických stran. V něm vedení KSČ odmítlo účast ve Varšavě, navrhlo místo ní dvoustranná jednání s komunistickými stranami SSSR, NDR, Polsko, Maďarsko a Bulharsko, do nichž chtělo zapojit i komunistické strany Rumunska a Jugoslávie.³⁶⁰

Odpovědí na československé odmítnutí bylo nové pozvání do Varšavy a rozeslání dopisu ÚV KSSS se sovětským pohledem na věc ostatním evropským komunistickým stranám. Při jeho projednávání se Jozef Lenárt opět odlišoval od konzervativní skupiny, když na jedné straně připouštěl sebekritiku, ale na druhé straně alespoň částečně uznával argumenty proti vměšování. Stejně jako o několik dnů dříve byl pověřen přípravou textu nesouhlasné odpovědi na sovětské návrhy a jeho hodnocením situace v Československu.³⁶¹

Jednání stranických delegací ve Varšavě bylo zahájeno podle plánu i bez československé delegace. Jednohlasně zde bylo konstatováno, že Československo směřuje

³⁵⁸ Srov. Poznámka č. 226.

³⁵⁹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 78, ar. j. 117, b. 2 – 117. schůze PÚV KSČ ze dne 6. srpna 1968 – Politickoorganizační zajištění výsledků jednání PÚV KSČ v Čierné nad Tisou a delegace ÚV KSČ v Bratislavě.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 75, ar. j. 104, b. 1- 104. schůze PÚV KSČ ze dne 12. července 1968 – Návrh stanoviska PÚV KSČ k dopisům bratských stran.

k postupné demontáži režimu sovětského typu, což představovalo ohrožení pro stejné politické systémy v okolních zemích. Na závěr jednání byla jeho účastníky deklarována povinnost všech socialistických států uchovávat celistvost východního bloku bez ohledu na formální státní suverenitu „ohrožených“ zemí.³⁶²

Tato formulace vystihuje podstatu politiky později známé pod názvem „*Brežněvova doktrína*“. Objevila se i v textu dopisu československému vedení od účastníků schůzky, který obsahoval shrnutí výtek vyslovených v průběhu jednání na československou adresu zakončené ultimativní výzvou k přijetí opatření proti „*reakci*“. Dopis byl doručen do předsednictva ÚV KSČ v průběhu jeho schůze 16. července 1968 a to se jím začalo ihned zabývat. Mezi členy vedení pověřenými vypracovat návrh odpovědi, který mělo schválit zasedání ÚV KSČ svolané na 19. července 1968, opět nechyběl Jozef Lenárt. Zároveň mu byly stejně jako Alexandru Dubčekovi, Oldřichu Černíkovi a Josefu Smrkovskému svěřeny pravomoci operativně rozhodovat o důležitých otázkách mezi jednotlivými schůzemi předsednictva, přičemž musel být stejně jako všichni ostatní členové vedení neustále v dosahu.³⁶³

Ve své odpovědi, publikované i s varšavským dopisem v „*Rudém právu*“ 18. července 1968, předsednictvo sice připustilo některé negativní jevy, ale většinu formulací z Varšavy odmítlo, stejně jako posuzování své politiky bez vlastní účasti. Zároveň znovu deklarovalo schopnost řešit československé problémy vlastními silami a ochotu ke dvoustranným jednáním předcházejícím případné příští multilaterální schůzce.³⁶⁴

Po zveřejnění varšavského dopisu v tisku se mezi řadovým obyvatelstvem Československa zvedla obrovská vlna podpory pro stanovisko předsednictva ÚV KSČ v podobě různých rezolucí a delegací, které dorazily na Pražský hrad v průběhu plenárního zasedání ÚV KSČ, jež jednomyslně schválilo návrh předsednictva. Ve stejný den se v Praze zastavil cestou z Moskvy šéf francouzských komunistů Waldeck Rochet. jednání s ním se jako tajemník ÚV KSČ pro zahraniční záležitosti zúčastnil také Jozef Lenárt. Francouzští

³⁶² VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968*...c. d., str. 269-296 – Záznam porady vedoucích představitelů pěti socialistických zemí ve Varšavě 14.-15. července 1968.

³⁶³ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 77, ar. j. 107, b. 1, 2, 3 – 107. schůze PÚV KSČ ze dne 17. července 1968 – Návrh odpovědi PÚV KSČ na dopis představitelů stran a vlád pěti soc. zemí ze schůzky ve Varšavě v červenci 1968; Stanovisko PÚV KSČ k dopisu pěti kom. a děl. stran; Usnesení PÚV KSČ k postupu strany k dopisu pěti kom. a děl. stran.

³⁶⁴ VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967-červenec 1968*...c. d., str. 310-316 – Stanovisko předsednictva ÚV KSČ k dopisu pěti komunistických a dělnických stran.

komunisté byli na straně KSČ, ale jejich vůdce přesto v zájmu jednoty mezinárodního komunistického hnutí naléhal na její představitele, aby se snažili najít shodu s KSSS.³⁶⁵

Jako poslední pokus o nenásilné prosazení svých požadavků se na přelomu července a srpna sovětské vedení rozhodlo sejít s vedením KSČ na dvoustranné schůzce ve východoslovenské pohraniční železniční stanici Čierné nad Tisou. Vzhledem k vážnosti situace se československé stranické vedení na nadcházející jednání velice pečlivě připravovalo. Jozef Lenárt dostal spolu s ministrem zahraničí Jiřím Hájkem a prvním tajemníkem ÚV KSS Vasilem Bilákem na starost jak organizační a bezpečnostní opatření během setkání na vrcholné úrovni, tak přípravu podkladů pro jednání s KSSS.³⁶⁶

Na schůzi předsednictva 25. července 1968 byl projednán postup během jednání. Vzhledem k Lenártově zodpovědnosti za mezinárodní oddělení a stranickou propagandu byl pověřen, aby na něm pronesl projev k této problematice vycházející ze stanoviska předsednictva k varšavskému dopisu, s nímž však nakonec nevystoupil.³⁶⁷

Obě delegace se setkaly v Čierné nad Tisou 29. července 1968 a velmi brzy vyšlo najevo, že sovětské vedení nepřijelo na setkání naslouchat argumentům druhé strany. Delegace KSČ byla zahrnuta nesmlouvavou kritikou, a přestože se snažila sovětským výpadům oponovat, nečekalo se od ní nic jiného, než že se podřídí nátlaku a svou vnitřní politiku přizpůsobí sovětským požadavkům. Výsledkem celého jednání byla dohoda o svolání multilaterální schůzky KSČ s pěticí východoevropských komunistických stran na 3. srpen 1968 do Bratislavy a zastavení vzájemných polemik v tisku.³⁶⁸

Bratislavské setkání delegací komunistických stran šesti zemí východního bloku bylo skutečně zahájeno v termínu dohodnutém v Čierné nad Tisou. Podkladem pro jednání se stal sovětský návrh prohlášení, do kterého skupina československých funkcionářů v čele s Jozefem Lenártem zapracovala připomínky. Hovořilo se v něm o společném boji proti imperialismu a mezinárodní jednotě. Hesla o společné internacionální povinnosti všech socialistických zemí hájit vymoženosti marxismu-leninismu sice československá strana

³⁶⁵ Tamtéž, str. 337 – Dopis politbyra FKS L. I. Brežněvovi, jímž se FKS odmítla připojit k tzv. varšavskému dopisu.

³⁶⁶ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 77, ar. j. 108, b. 4 – Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 22. července 1968 – Návrh odpovědi PÚV KSČ na dopis PB ÚV KSSS o dvoustranných jednáních mezi oběma stranami.

³⁶⁷ NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 78, ar. j. 109, b. 9 – 90. schůze PÚV KSČ ze dne 25. července 1968 – Materiály pro jednání s PB ÚV KSSS.

³⁶⁸ BENČÍK, Antonín. *V chapadlech kremelské chobotnice*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2007. 514 s. ISBN 978-80-204-1617-9, str. 108.

vnímala jako vcelku neškodné fráze, avšak skrýval se v nich háček v podobě „*Brežněvovy doktríny*“ omezené suverenity zemí východního bloku, o níž se opíral konstrukt legitimacy připravované invaze do Československa.³⁶⁹

Ten se budoucí interventi pokoušeli ještě více podepřít také prostřednictvím žádosti o pomoc ze strany československých konzervativců. Tzv. zvací dopis jimi byl napsán na sovětskou objednávku a předán činitelům KSSS na schůzce v Bratislavě. Podepsali se pod něj Alois Indra, Drahomír Kolder, Antonín Kapek, Oldřich Švestka a Vasil Biľak.³⁷⁰

Ani dnes nelze spolehlivě zjistit, zda Jozef Lenárt o vzniku zvacího dopisu vůbec věděl. Absenci jeho podpisu pod zvacím dopisem je totiž možné vysvětlit také jeho typickou opatrností. Své negativní názory na celou řadu aspektů polednového vývoje neventiloval tak otevřeně jako Alois Indra, Drahomír Kolder a další. Stejně tak na schůzích vedení KSČ neprojevoval bezvýhradnou podporu sovětským požadavkům jako oni. Tento postup mu totiž na rozdíl od nich dával velice slušnou naději na setrvání ve vedení strany i po mimořádném sjezdu.

Neměl ve zvyku stavět se vyhraněně na jednu stranu a zavírat si tak cestu ke změně linie. Této taktiky se držel i nyní, protože předpokládal, že Alexander Dubček najde pomocí korekce vnitřní a mediální politiky nějaký způsob soužití se sovětským politbyrem pro sebe i nové vedení vzešlé z mimořádného sjezdu, kam by se přitom, viděno ve světle výsledků mimořádných okresních a krajských konferencí, nemusel Jozef Lenárt jako otevřeně konzervativní kandidát vůbec dostat.

Více světla by do celé záležitosti vneslo také objevení údajné druhé a třetí verze zvacích dopisů. L. I. Brežněv totiž hovořil o dalších vlivných funkcionářích, kteří se pod druhou verzi měli podepsat ještě v první fázi invaze, mezi nimiž by mohl být i Jozef Lenárt. Konkrétní jména však byla nahrazena anonymními výrazy typu: „*členové ÚV KSČ, Národního shromáždění a Národní fronty, kteří požádali o pomoc*“ atp., což budí silné pochybnosti o Brežněvově pravdomluvnosti, která možná musela v tomto případě ustoupit

³⁶⁹ BENČÍK, Antonín. *V chapadlech kremelské chobotnice*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2007. 514 s. ISBN 978-80-204-1617-9, str. 108.

³⁷⁰ JANÁČEK, F., MICHÁLKOVÁ, M. Příběh zvacího dopisu. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, č. 1, str. 87-101, ISSN 1210-7050.

jeho snaze o vyvolání klamného dojmu širší podpory invaze mezi československými funkcionáři.³⁷¹

Reformní část československého vedení si odnesla ze setkání v Čierné nad Tisou a Bratislavě dojem, že se ostatní komunistické strany východního bloku rozhodly přinejmenším dočasně tolerovat reformní vývoj v Československu. Snažila se proto přispívat k uklidnění atmosféry a projevit ochotu vyjít alespoň částečně vstříc některým požadavkům vzneseným na mezinárodních jednáních.

Předsednictvo ÚV KSČ se proto sešlo na schůzi 6. srpna 1968, na níž byl Jozef Lenárt pověřen jak vypracováním vnitrostranických informací o proběhlých schůzkách pro stranický aktiv, tak společně s Čestmírem Císařem dostal za úkol promyslet postup při usměrňování činnosti sdělovacích prostředků. Avšak jakákoliv opatření tohoto druhu už velmi brzy ztratila na významu, protože do Československa vtrhla vojska pěti států Varšavské smlouvy.³⁷²

³⁷¹ JANÁČEK, F., MICHÁLKOVÁ, M. Příběh zvacího dopisu. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, č. 1, str. 87-101, ISSN 1210-7050.

³⁷² NA, f. AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 78, ar. j. 117, b. 2 – 117. schůze PÚV KSČ ze dne 6. srpna 1968 – Politickoorganizační zajištění výsledků jednání PÚV KSČ v Čierné nad Tisou a delegace ÚV KSČ v Bratislavě.

XII. Předseda dělnicko-rolnické vlády

V noci z 20. na 21. srpna 1968 zahájila vojska pěti zemí Varšavské smlouvy v čele se sovětskou armádou mohutnou vojenskou operaci s krycím názvem „*Dunaj*“, která měla za cíl odstranit legální československé stranické a státní vedení, jež mělo být nahrazeno tzv. „*dělnicko-rolnickou vládou*“ složenou z domácích konzervativců.³⁷³ Zatímco však útočné formace invazních vojsk postupovaly překvapenou zemí rychle, politická stránka okupace vůbec nevycházela podle plánu.

Když těsně před půlnocí do Prahy dorazila zpráva o přepadení Československa, stále ještě zasedalo předsednictvo ÚV KSČ, které se samozřejmě začalo okamžitě zabývat vpádem cizích vojsk na své území. Pro skupinu funkcionářů podepsaných pod zvacím dopisem a jejich pomocníky se pochopitelně nejednalo o žádné překvapení. Na tuto situaci měli připravený scénář, který měl zajistit hladké převzetí moci. Ten však utrpěl hned první velkou trhlinu ve chvíli, kdy se jim nepodařilo převzít iniciativu ve vedení strany a následně ani zabránit přijetí usnesení předsednictva ÚV KSČ nazvané „*Všemu lidu Československé socialistické republiky*“, v němž byla invaze odsouzena.³⁷⁴

To by ještě nemuselo být pro realizaci jejich plánů fatální, pokud by se jim podařilo rychle odstranit vybrané funkcionáře v čele s Alexandrem Dubčekem a ututlat existenci odmítavého prohlášení před médii a veřejností, zatímco by řadovým občanům předložili svou vlastní verzi, podle níž cizí vojska přijela na pozvání legálního vedení státu a KSČ.

Úspěšně však proběhlo pouze odstranění předních představitelů reformního křídla v čele s Alexandrem Dubčekem, kteří byli orgány KGB uneseni mimo československé území.³⁷⁵ Navzdory podniknutým opatřením se nepovedlo úplně eliminovat média, takže zprávy o odmítnutí okupace vedením státu a KSČ se už od časných ranních hodin 21. srpna 1968 šířily jako blesk po celém Československu.³⁷⁶

³⁷³ Kromě sovětského vojska se akce zúčastnily také různé velké maďarské, polské, bulharské a východoněmecké jednotky. Zatímco polští vojáci okupovali poměrně rozsáhlá území ve východních Čechách a maďarští na jižním Slovensku, bulharská účast o síle dvou neúplných pluků byla spíše symbolická a dvě východoněmecké divize zůstaly kvůli obavám z nežádoucího připomínání událostí let 1938-1939 a druhé světové války pouze v záloze na německém území.

³⁷⁴ BARTA, Milan, CVRČEK, Lukáš et al. *Oběti okupace: Československo 21. 8.-31. 12. 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 191 s. ISBN 978-80-87211-01-4, str. 5-10.

³⁷⁵ Do SSSR byli nedobrovolně odvezeni A. Dubček, B. Šimon, O. Černík, F. Kriegel, J. Smrkovský a J. Špaček.

³⁷⁶ Na pokyn K. Hoffmanna byly údajně kvůli údržbě vypojeny vysílače na středních vlnách, takže posluchači z provolání PÚV KSČ vyslechli pouze kus první věty. V prvních hodinách okupace proto provolání vysílal pouze rozhlas po drátě, na který kolaboranti zapomněli. Od půl páté ráno pak vysílaly provolání i běžné

Místo plánované rychlé legalizace převratu a udržení obyvatelstva v poklidné pasivitě tak v masovém měřítku probíhaly v ulicích československých měst i vesnic spontánní projevy odporu. Navíc během dne začaly přicházet zprávy o desítkách mrtvých a stovkách vážně zraněných neozbrojených civilistů, což ještě více přilévalo olej do ohně a stavělo promoskevské exponenty do stále obtížnější situace.³⁷⁷

Těchto dramatických událostí se Jozef Lenárt osobně nezúčastnil, protože v té době byl už několik dnů hospitalizován v prominentní nemocnici SANOPZ, kam se nechal svým šoférem převést kvůli akutním problémům se srdcem ihned po skončení recepcie na rumunské ambasádě 19. srpna 1968.³⁷⁸ Závažnost Lenártových zdravotních potíží však na začátku 90. let zpochybnila jedna z jeho ošetřujících lékařek, když pro potřeby komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970 uvedla, že podle objektivního vyšetření svůj infarkt pouze simuloval, v nemocnici byl velmi čilý, procházel se po zahradě a komunikoval s ostatními pacienty. V jednom případě se z nemocnice dokonce i vzdálil.³⁷⁹

Na jednu stranu nelze přehlédnout neskrývanou zaujatost této lékařky, která byla existenčně postižena za své protiokupační postoje, což podle ní mělo negativní dopady i na její rodinný život, a svou výpověď před komisí si evidentně chtěla vyrovnat osobní účty s představiteli normalizačního režimu.³⁸⁰ Na druhé straně její slova o Lenártově vzdálení z nemocnice potvrzuje i jeho synovec Miroslav Hradil, který se s ním v inkriminovaném čase sešel na stavbě jeho vily v prominentní čtvrti nedaleko stadionu fotbalové Dukly, odkud se Jozef Lenárt po kontrole postupu prací vrátil ve své limuzíně zpět do nemocnice.³⁸¹

Každopádně Lenártova hospitalizace skončila v časných ranních hodinách 21. srpna 1968, kdy pro něj do nemocnice poslali vůz ze sovětského velvyslanectví. Od té chvíle se na

rozhlasové stanice. Vzhledem k tomu, že se ani potom kolaborantům nepodařilo dostat rozhlasové vysílání pod svou kontrolu, přistoupila okupační vojska k likvidaci vysílačů, které byly díky improvizaci nahrazovány mobilními vysílačkami. Srov. BARTA, Milan, CVRČEK, Lukáš et al. *Oběti okupace: Československo 21. 8.-31. 12. 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 191 s. ISBN 978-80-87211-01-4, str. 5-10.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ Vasil Biľak Lenártovy absence velmi litoval, protože očekával, že svou autoritou podpoří proinvazní stanovisko ve vedení KSČ. Srov. BILAK, Vasil a BÍLOVSKÝ, Jindřich, ed. *Paměti Vasilu Biľaka: [unikátní svědectví ze zákulisí KSČ. [díl.] 2*. Praha: Agentura Cesty, 1991. 198 s., [8] s. obr. příl. Propadliště dějin. ISBN 80-85363-06-2, str. 102.

³⁷⁹ *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, fond Archiv komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970, fondové oddělení D, dokument č. 177/90 – Dopis MUDr. Věry Staňkové-Pechové vládní komisi.

³⁸⁰ Autor používá výraz „normalizace“ v jeho širším významu jako označení pro celé období od okupace v roce 1968 až do zániku diktatury KSČ v roce 1989.

³⁸¹ Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

delší dobu ocitl uprostřed hektického kolotoče politických vyjednávání, která by člověk postižený pouze o pár dnů dříve vážnou srdeční příhodou zkrátka nezvládl. Na druhou stranu Jozefa Lenárta skutečně dlouhodobě trápila srdeční arytmie, kvůli které podstoupil na podzim roku 1968 léčebný pobyt v lázních, později byl i operován a právě na komplikace spojené s touto nemocí také v roce 2004 zemřel.³⁸²

Jako nejpravděpodobnější vysvětlení se tedy jeví, že Jozef Lenárt předstíral radikální zhoršení svých skutečných zdravotních potíží, aby se dostal do nemocnice. Ve světle nadcházející invaze je nabíledni, jaký k tomu měl motiv. Evidentně se o jejím termínu dozvěděl v předstihu, a to nejspíš právě během recepcce na rumunské ambasádě.³⁸³

Když vzal v úvahu celospolečenské klima nakloněné reformám a k tomu ještě zvážil zanedbatelný vliv konzervativců na československou veřejnost, nemohl si namlouvat, že se podaří řadové občany přesvědčit o oprávněnosti intervence. Z toho vyplývalo obrovské riziko hraničící pro informovaného člověka s jistotou, že operace „*Dunaj*“ způsobí v domácím i mezinárodním měřítku obrovské škody na pověsti Sovětského svazu i celého východního bloku, přičemž režim sovětského typu, o jehož udržení zde v první řadě šlo, bude přinejmenším v Československu zcela zdiskreditován.

Navíc si jako bývalý účastník bojů II. světové války musel být velmi dobře vědom toho, že jakékoliv větší vojenské akce přinesou obrovské ekonomické škody. Kromě toho možná počítal také s tím, že podobně jako během osvobození Československa v roce 1945 budou i nyní sovětsí vojáci na řadě míst loupit, rabovat, vraždit a znásilňovat, což se obratem po jejich příjezdu také naplnilo.³⁸⁴

Předpokládal nezdar pokusů o legitimizaci invaze vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa. Jistě mu nebyla příjemná ani představa, že by mohl být veřejně označen za kolaboranta, kromě toho bylo nutné počítat také s hněvem Moskvy, pokud vše nepůjde podle plánu. Rozhodl se proto pokusit vyvléci se z účasti na podniku, jenž nevyhlížel ani trochu slibně. Pod záminkou nevolnosti, která ho ostatně jako kardiaka opravdu mohla při

³⁸² Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

³⁸³ MUDr. Staňková-Pechová ve svém svědectví zmiňovala údajné výroky Rosy Noskové o hrozbách invazí, které zazněly během recepcce na rumunské ambasádě 19. srpna 1968. Srov. *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, fond Archiv komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970, fondové oddělení D, dokument č. 177/90 – Dopis MUDr. Věry Staňkové-Pechové vládní komisi.

³⁸⁴ Podrobněji ke kriminální činnosti okupačních vojáků Srov. BÁRTA, Milan, CVRČEK, Lukáš et al. *Oběti okupace: Československo 21. 8.-31. 12. 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 191 s. ISBN 978-80-87211-01-4, str. 5-15.

představě blížící se pohromy postihnout, raději vyrazil do nemocnice v naději, že se mu zde podaří přečkat příjezd cizích vojsk.

Tento záměr opustil ve chvíli, kdy pro něj poslali auto ze sovětské ambasády, která evidentně nepovažovala jeho zdravotní potíže za natolik závažné, aby se nemohl připojit k pokusům „*zdravého jádra*“ o ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“. V daný moment musel zvážit, zda bude pokračovat v alibistickém pobytu v nemocnici a zklame sovětské vedení, nebo se veřejně postaví na stranu okupantů a jejich domácích exponentů.

V té době mu bylo pouhých 45 let a rozhodně ještě neměl chuť na nucený odchod do politické penze, kterého by se musel obávat, kdyby v klíčovém okamžiku zradil do něj vkládaná očekávání. Navíc byl disciplinovaný a upřímně oddaný spolenectví se Sovětským svazem. Rozhodl se tedy respektovat realitu přítomnosti cizích vojsk a aktivně se zapojit do hledání takového řešení vzniklé situace, které by uspokojilo interveny a umožnilo zachovat diktaturu KSČ.

Odcestoval proto na sovětskou ambasádu, kde se setkal se skupinou konzervativních členů vedení KSČ, kteří se sem uchýlili po ztroskotání svých snah o legitimizaci invaze v předsednictvu ÚV KSČ. Společně s velvyslancem Červoněnkem pak probírali různé scénáře, jak zachránit situaci. Nakonec se rozhodli držet se původního plánu a vytvořit proinvazní „*dělnicko-rolnickou vládu*“, jejímž jménem už příslušníci KGB a StB zatkli část vrcholných stranických funkcionářů v čele s Alexandrem Dubčekem a připravovali její letecký transport do internace v Sovětském svazu.³⁸⁵

Jozef Lenárt pak společně s Drahomírem Kolderem, Vasilem Biľakem a Aloisem Indrou požádali o přijetí u prezidenta Ludvíka Svobody s cílem získat ho pro realizaci svého plánu. Audience jim byla přislíbena na 16.00, kdy se pod silnou sovětskou ochranou dostavili na Pražský hrad. Jozef Lenárt se během jednání držel spíše v pozadí a za celou skupinu hovořil především Drahomír Kolder.

Podstatou jejich společného návrhu bylo vytvoření „*dělnicko-rolnické vlády*“ jako univerzálního orgánu suplujícího činnost vlády, Národního shromáždění a vedení KSČ, jejichž činnost byla podle nich vzhledem k okolnostem zcela ochromena. Prezentovali se

³⁸⁵ Rozhodně se nedá prohlásit, že by Státní bezpečnost jako celek v srpnu 1968 podporovala okupaci. Naopak odpor k invazi byl u některých jejích útvarů velmi silný, proto se ani tato instituce nevyhnula v pozdějším období rozsáhlým čistkám ve svých řadách.

přítom jako jediná akceschopná a kontakt mezi sebou udržující skupina vedoucích funkcionářů, z čehož odvozovali mandát jednat s velením invazních jednotek a vládami jejich zemí. Výsledkem celého jednání byla dohoda, že další jednání budou probíhat po poradách s ostatními členy stranického vedení a legální vlády.³⁸⁶

Ještě před jejich odjezdem zpět na sovětské velvyslanectví dorazila na Hrad delegace legální vlády vedená ministryní spotřebního průmyslu Boženou Macháčovou, která se prozatímně ujala jejího řízení místo uneseného Oldřicha Černíka. Vyslanci legální vlády byli přijati po odchodu Kolderovy skupiny a samozřejmě trvali na své výlučné legitimitě, čímž značně zkomplikovali pokus o získání Svobodovy podpory snahám o ustavení „*revoluční dělnicko-rolnické vlády*“.³⁸⁷

V podvečer se v hotelu Praha sešla asi třetina členů a kandidátů ÚV KSČ. Na toto setkání se dostavila také čtveřice ze sovětské ambasády v doprovodu dalších konzervativců. Na závěr tohoto jednání bylo přijato kompromisní komuniké, které se na jedné straně hlásilo k odmítavému stanovisku předsednictva ÚV KSČ k invazi do Československa, na druhé straně však vyzývalo ke klidu a respektování „*tvrdé reality, kterou nelze naráz změnit*“ a oznamovalo zahájení jednání s velením okupačních vojsk, přičemž do čtyřčlenné delegace byl vybrán i Jozef Lenárt.³⁸⁸

Hned 22. srpna 1968 dopoledne se Jozef Lenárt sešel v budově ÚV KSČ se skupinou členů předsednictva a sekretariátu, které doplnil předseda ÚKRK Miloš Jakeš a dva členové ústředního výboru Oldřich Pavlovský a Otakar Rytíř.³⁸⁹ Vasil Biľak zde krátce poreferoval o nočním jednání delegace zvolené v hotelu Praha s velením invazních jednotek o propuštění zatčených členů vedení KSČ, které nevedlo k žádnému výsledku. V diskusi proto převládlo mínění, že lepším partnerem pro vyjednávání než vojenské velení bude přímo Moskva prostřednictvím velvyslance Červoněnka.³⁹⁰

³⁸⁶ BENČÍK, Antonín. Ludvík Svoboda a srpen 1968. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, č. 1, str. 24-43, ISSN 1210-7050.

³⁸⁷ Tamtéž.

³⁸⁸ VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. 698 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; sv. 9/3. ISBN 80-7239-093-7, str. 33-34 – Komuniké ze zasedání části ústředního výboru a ústřední kontrolní a revizní komise KSČ.

³⁸⁹ Jednání se kromě M. Jakeše, O. Rytíře a O. Pavlovského dále zúčastnili V. Biľak, D., Kolder, E. Rigo, J. Piller, O. Švestka, F. Barbírek, tajemníci J. Lenárt, A. Indra, Š. Sádovský a Z. Mlynář.

³⁹⁰ VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*...c. d., str. 37 – Usnesení 94. schůze PÚV KSČ o nezbytných opatřeních k překonání mimořádné situace.

Celá skupina s výjimkou Otakara Rytíře se proto přesunula na sovětské velvyslanectví. Zde proběhla mnohahodinová diskuse. V ní Jozef Lenárt hovořil o zodpovědnosti československého vedení za invazi a vyslovil se pro propuštění Alexandra Dubčeka a Oldřicha Černíka, aby mohli zaujmout stanovisko k situaci: „*My jsme neplnili důsledně svá usnesení ústředního výboru, předsednictva ústředního výboru. Neplnili jsme závěry z jednání v Čierné nad Tisou a z Bratislavy. Nyní jsou zde vojska. V zemi je zostřená situace a byl svolán sjezd. Tedy je zde mnoho nových faktů. Proto potřebujeme, aby i oni, tedy Dubček a Černík, mohli zaujmout pozici. Pokud budou i v této zmíněné situaci opět nedůslední, pak máme možnost kritiky a označit je za zbabělce a strašpytle. Když Dubček řekne, že není kontrarevoluce, tak jak jsem ho chválil a měl rád jako bratra, musí jít z funkce.*“³⁹¹

Tyto výroky ilustrují Lenártovy postoje v srpnu 1968, kdy v podstatě plně respektoval „*Brežněvovu doktrínu*“. Sovětský svaz pro něj byl nejvyšší autoritou, která měla právo zasáhnout na obranu socialismu bez ohledu na československou státní suverenitu. Přitom sám nebyl vnitřně přesvědčen o nutnosti cizí invaze, kterou ve světle velikých politických, materiálních i lidských škod považoval za obrovskou tragédii.³⁹²

Neznamená to, že by schvaloval předsrpnový vývoj v Československu, jehož korekci administrativními nebo mocenskými prostředky by beze zbytku podpořil. Pouze byl přesvědčen o tom, že tyto kroky mělo včas provést vlastními silami československé stranické vedení. Jeho neochotu razantně zasáhnout, a neschopnost dostatečně tak rozptýlit pochybnosti svých spojenců o pevnosti diktatury KSČ, pak vnímal jako hlavní příčinu okupace. Východisko přitom rozhodně neviděl v odporu vůči sovětským požadavkům. Naopak se jim snažil vycházet vstříc, což považoval za základní předpoklad pro rychlou normalizaci situace a alespoň částečné uchování některých reforem především hospodářského rázu.

Při jednání na sovětské ambasádě byly vzneseny návrhy na ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“ v několika variantách. S Jozefem Lenártem se počítalo buď na post jejího premiéra, nebo v případě, že by se jejího vedení ujal Ludvík Svoboda, se měl ve vedení strany

³⁹¹ Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, fond Archiv komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970, fondové oddělení D II, dokument číslo 28 – Poznámky z jednání členů předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ se soudruhem Červoněnkem, velvyslancem SSSR ve čtvrtek 22. 8. 1968 na sovětském velvyslanectví.

³⁹² Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. Archiv autora.

střídat s Vasilem Biľakem. V diskusi byl navržen i do funkce jednoho ze Svobodových náměstků nebo na post ministra zahraničí.³⁹³

Sám Jozef Lenárt se však do čela tohoto orgánu vůbec nehrnul. O nejvyšší funkce nikdy moc nestál ani za normálních okolností, tím menší zájem jevil o post vůdce kolaborantů.³⁹⁴ Svou nominaci na předsedu „*dělnicko-rolnické vlády*“ odmítl, protože by to podle něj „*znamenal retardace před leden*“. Do čela vlády doporučil postavit prezidenta Ludvíka Svobodu a do čela ústředního výboru Vasila Biľaka nebo Jana Pillera. V obou orgánech chtěl oproti jejich legální sestavě udělat „*jen nejnnutnější změny*“.³⁹⁵

Krátce před osmou hodinou večerní se pak zástupci účastníků jednání na sovětské ambasádě dostavili na Hrad, kde jejich mluvčí Jan Piller přednesl v přítomnosti Lubomíra Štrougala, Boženy Macháčové a Františka Hamouze navrhované varianty a zároveň vyslovil prosbu, aby se prezident ujal vedení této vlády. Přítomní zástupci legálního Černíkova kabinetu návrhy na ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“ jednoznačně odmítli. Teprve po nich se vyjádřil i prezident Ludvík Svoboda, který rovněž nepřijal ani jednu z nabízených variant. Místo toho za základní východisko označil cestu do Moskvy na jednání se sovětským vedením a propuštění unesených funkcionářů, kteří měli skládat účty teprve po svém návratu do funkcí.³⁹⁶

Souběžně se snahami o ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“ tajně proběhl v podniku ČKD ve Vysočanech mimořádný XIV. sjezd KSČ, v němž se proměnila porada jeho delegátů narychlo svolaná kvůli okupaci. Pořad jednání se vzhledem k vývoji omezil na nejdůležitější aktuální záležitosti týkající se invaze. Vysočanský sjezd ji odsoudil, odmítl tvrzení o existenci kontrarevoluce v Československu a požadoval obnovení podmínek pro normální činnost všech ústavních a politických orgánů země. Kromě toho přítomní delegáti zvolili také nové

³⁹³ *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, fond Archiv komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970, fondové oddělení D II, dokument číslo 28 – Poznámky z jednání členů předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ se soudruhem Červoněnkem, velvyslancem SSSR ve čtvrtek 22. 8. 1968 na sovětském velvyslanectví.

³⁹⁴ Výroky některých účastníků jednání na sovětské ambasádě jasně dokazují, že si nedělali žádné iluze o tom, jak jejich chování posuzuje československá veřejnost. *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, fond Archiv komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970, fondové oddělení D II, dokument číslo 28 – Poznámky z jednání členů předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ se soudruhem Červoněnkem, velvyslancem SSSR ve čtvrtek 22. 8. 1968 na sovětském velvyslanectví.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ BENČÍK, Antonín. Ludvík Svoboda a srpen 1968. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, č. 1, str. 24-43, ISSN 1210-7050.

ústřední orgány KSČ, do nichž se Jozef Lenárt nedostal stejně jako většina z funkcionářů jednajících na sovětské ambasádě o ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“.³⁹⁷

Ve chvíli, kdy fakticky zkrachovaly pokusy o legitimizaci invaze, přistoupilo sovětské vedení na Svobodovu nabídku k jednání. Prezident republiky proto v doprovodu dalších stranických a státních funkcionářů 23. srpna 1968 odcestoval do Moskvy.³⁹⁸ Zároveň byli do sovětské metropole dopraveni také unesení funkcionáři, kteří se ze zajatců stali členy delegace. Vzápětí se zde rozběhla řada zákulisních rozhovorů o řešení situace. K nim se 25. srpna 1968 připojil i Jozef Lenárt, který do Moskvy přiletěl společně s druhou skupinou československých představitelů.³⁹⁹

Ještě před odletem nechal československému ministru zahraničí Jiřímu Hájkovi odeslat prostřednictvím jeho prvního náměstka depeši, v níž mu svým a prezidentovým jménem dal pokyn, aby se nezúčastnil jednání Rady bezpečnosti o situaci v Československu. Ministr Hájek ji však nerespektoval, protože údajně nevěřil její autenticitě.⁴⁰⁰

V Moskvě Jozef Lenárt do jednání zasahoval jenom minimálně, protože v podstatě neměl důvod polemizovat se sovětskými argumenty. Nakonec se sovětskému vedení za vydatného přispění Ludvíka Svobody a Gustáva Husáka podařilo dotlačit k podpisu tzv. „*moskevských protokolů*“ všechny přítomné představitele KSČ, s výjimkou Františka Kriegla, a československá delegace se pak nad ránem 27. srpna 1968 vrátila domů.⁴⁰¹

Československé vedení tak v podstatě kapitulovalo před sovětským nátlakem a nechalo si výměnou za určité korekce vnutit sovětský návrh. Sovětské vedení přistoupilo v konečné redakci na zmírnění některých formulací. V „*moskevských protokolech*“ proto politická situace v Československu nebyla charakterizována vysloveně jako kontrarevoluční,

³⁹⁷ Do „vysočanského“ ÚV byli zvoleni účastníci jednání na sovětské ambasádě Z. Mlynář a Š. Sádovský. Srov. CVRČEK, Lukáš: Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ. In: *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: ÚSTR, 2009, 1 (15), str. 138-179, ISSN 1804-1612.

³⁹⁸ Politický doprovod prezidenta tvořili G. Husák, A. Indra, V. Biřák, J. Piller, M. Dzúr a B. Kučera.

³⁹⁹ V druhé části delegace kromě J. Lenárta byli O. Švestka, M. Jakeš, F. Barbírek, E. Rigo a Z. Mlynář.

⁴⁰⁰ VONDROVÁ, Jitka a Navrátil, Jaromír. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Červenec - srpen 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1996. 321 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 4, sv. 2. ISBN 80-85765-76-4, str. 233 – Depeše prvního náměstka MZV ČSSR V. Pleskota do Bělehradu s pokynem L. Svobody a J. Lenárta pro J. Hájka neúčastnit se jednání Rady bezpečnosti OSN.

⁴⁰¹ BENČÍK, Antonín. Ludvík Svoboda a srpen 1968. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, č. 1, str. 24-43, ISSN 1210-7050.

v bodě o pobytu sovětských vojsk se hovořilo o jejich úplném odsunu a ve všeobecné rovině byla potvrzena i linie „*Akčního programu*“.⁴⁰²

Další vývoj však brzy ukázal, že ústupky učiněné Sovětským svazem byly pouze zdánlivé. Moskva ve skutečnosti neslevila vůbec nic ze svých základních požadavků. Ty se však pod tlakem okolností rozhodla realizovat postupně „*salámovou metodou*“ za přispění těch reformistů, kteří v domněnii, že za cenu ústupků zachrání alespoň část své politiky, spolupracovali na její naprosté demontáži.

Není možné dokázat, že Jozef Lenárt věděl o chystané invazi předem, i když okolnosti jeho krátkého pobytu v nemocnici tomu nasvědčují. Každopádně nepatřil mezi hlavní postavy spiknutí proti legálnímu vedení strany a státu, které podepsaly „*zvací dopis*“. Přesto sovětské vedení spoléhalo na jeho „*zásadový internacionalismus*“ a Jozef Lenárt tuto důvěru v krizových okamžicích nezklamal, když se plně postavil na sovětskou stranu a zapojil se do pokusů o ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“. Tento postoj se mu pak v následujícím období bohatě vyplatil a umožnil mu nový mocenský vzestup.

⁴⁰² VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*...c. d., str. 11-12.

XIII. Normalizátor

Po návratu z Moskvy se vedení KSČ snažilo prakticky naplňovat „*moskevské protokoly*“, což v první řadě znamenalo anulování výsledků vysočanského sjezdu KSČ. Tohoto cíle se skutečně podařilo velmi rychle dosáhnout. Členové ústředních orgánů zvolených ve Vysočanech disciplinovaně rezignovali, protože respektovali autoritu stranického vedení v čele s Alexandrem Dubčekem, jehož podpora u členstva i veřejnosti v té době dosáhla svého vrcholu. Stejně tomu bylo i na mimořádném sjezdu KSS, jehož delegáty zpracoval Gustáv Husák, který velmi šikovně zahrál na národní strunu, když kromě potřeby uchovat jednotu ve straně ve svém projevu zdůrazňoval také nízkou účast slovenských delegátů na sjezdu ve Vysočanech.⁴⁰³

Výměnou za rezignaci nejvyšších stranických orgánů zvolených na mimořádném pražském sjezdu ve Vysočanech bylo do stávajícího ústředního výboru kooptováno 80 „*vysočanských*“ členů. Rozšířeno o ně bylo i předsednictvo ÚV KSČ, v němž Jozef Lenárt zůstal na pozici nehlasujícího kandidáta. Zároveň bylo přijato Lenártovo čestné prohlášení, v němž tvrdil společně s Vasilem Biľakem, Aloisem Indrou, Drahomírem Kolderem, Janem Pillerem a dalšími, „*že se nikdy, ani v posledních deseti dnech nedopustili ničeho na našem lidu a straně, co by bylo v rozporu se ctí komunisty a občana*“, což znamenalo jejich distanc od účasti na přípravách invaze do Československa.⁴⁰⁴

Z nejužšího stranického vedení také museli někteří jeho členové odejít. Kromě pro sovětskou stranu naprosto nepřijatelných Františka Kriegla a Čestmíra Císaře byli odvoláni také Oldřich Švestka a Drahomír Kolder. Pod vlivem výše popsanych kádrových změn sice došlo k optickému posílení proreformního křídla ve vedení KSČ, jehož politiku však ve skutečnosti kabinetním způsobem a pod sovětským nátlakem určovala pětice vůdčích funkcionářů pověřených operativním rozhodováním, která pak stavěla zbytek nejužšího stranického vedení před hotovou věc. Tento stav pak byl pouze kosmeticky upraven

⁴⁰³ Gustáv Husák ve svém projevu na sjezdu KSS 28. srpna 1968 napadl údajnou nedemokratičnost sestavování slovenské reprezentace většinou delegátů z českých zemí. Navzdory tomu, že s výběrem funkcionářů zvolených do vysočanského ÚV se podle něj dalo souhlasit, nebylo možné akceptovat způsob volby, jenž podle něj byl oktrojem slovenské politické reprezentace od samozvané, na Slovensku nikým nepověřené skupiny lidí. Proto bylo podle něj potřeba výsledky vysočanského sjezdu odmítnout navzdory všemu pozitivnímu, co udělal. Srov. *Slovenský národní archiv*, fond ÚV KSS, Zjazdy, konferencie – karton 68 – Mimoriadny zjazd KSS 26.-29. 8. 1968.

⁴⁰⁴ DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006. 412 s., [22] s. obr. příl. Kniha dokumenty. ISBN 80-7239-204-2, str. 29.

a formálně schválen 7. listopadu 1968 v podobě ustavení osmičlenného Výkonného výboru PÚV KSČ.⁴⁰⁵

Jozef Lenárt se nestal členem „pětky“ vedoucích funkcionářů a později ani výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ. V podstatě tím byla eliminována jeho už předtím nepříliš významná možnost výrazněji ovlivňovat usnesení přijímaná vedením KSČ. Jeho činnost tedy spočívala výhradně v plnění přijatých usnesení na úsecích, za něž byl jako tajemník zodpovědný.⁴⁰⁶

Do Lenártovy kompetence spadala také československá účast na přípravách mezinárodního setkání komunistických a dělnických stran. Jozef Lenárt se snažil zamezit přenesení tématu okupace Československa na jednání mezinárodního komunistického hnutí, v čemž byl zajedno s ostatními členy předsednictva. Jako vedoucí československé delegace proto na zasedání pracovní skupiny a komise pro přípravu světové porady komunistických a dělnických stran, konaném ve dnech 26. září až 1. října 1968 v Budapešti, udržoval těsný kontakt se sovětskou delegací, s níž koordinoval svůj postup.⁴⁰⁷

Sice zde během plenárního jednání skutečně nedošlo k přímým zmínkám o Československu nebo KSČ s jedinou výjimkou vystoupení uruguayského stranického představitele, který se vyslovil pro „*upevnění KSČ na základě moskevských dohod*“, avšak toto téma jednoznačně dominovalo v kuloárních rozhovorech a stalo se příčinou rozporů

⁴⁰⁵ Pětici rozhodujících funkcionářů po srpnu 1968 tvořili: Alexander Dubček, Ludvík Svoboda, Oldřich Černík, Gustáv Husák a Josef Smrkovský. V listopadu 1968 přešli do výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ, kam byli ještě přibráni Lubomír Štrougal, Evžen Erban a Štefan Sádovský. Srov. VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*...c. d., str. 311 – Usnesení 100. schůze předsednictva ÚV KSČ o ustavení tzv. pětky, skupiny pěti čelných představitelů KSČ pověřených operativním rozhodováním; Tamtéž, str. 450 – Návrh na vytvoření výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ, předložený Alexandrem Dubčkem 106. schůzi PÚV KSČ.

⁴⁰⁶ Na starosti měl například přípravu politické směrnice pro práci komunistů v tisku, rozhlasu a televizi. Dohlížel měl také na to, aby práce jihočeského krajského výboru KSČ probíhala v souladu s linií stanovenou vedením strany. Konkrétně to spočívalo například v pozváních tradičních partnerských institucí ze Sovětského svazu k návštěvě do Československa apod. Kromě toho měl kontrolovat stranickou propagandu a ideologickou práci, zda naplňuje podmínky „*moskevských protokolů*“. Srov. VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*...c. d., str. 352 – Usnesení 102. schůze PÚV KSČ k informaci A. Dubčeka o jednání delegací ÚV KSČ a ÚV KSSS v Moskvě ve dnech 3. až 4. října.

⁴⁰⁷ Delegace KSČ vedla rozhovory s delegacemi KSSS, MSDS a komunistickými stranami Austrálie, Belgie, Bulharska, Dánska, Francie, Finska, Chile, Indie, Itálie, Kolumbie, Mexika, Rumunska, SED, Uruguaye, V. Británie, Guatemalské strany práce a Polské sjednocené dělnické strany. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945–1989, PÚV KSČ 1966–1971, sv. 83, ar. j. 129, b. 9 – 102. schůze PÚV KSČ ze dne 10. října 1968 – Zpráva delegace KSČ o průběhu a výsledcích zasedání pracovní skupiny a přípravné komise pro mezinárodní poradu komunistických a dělnických stran.

ohledně termínu konání mezinárodní porady, která měla být podle původních plánů zahájena 25. listopadu 1968.⁴⁰⁸

Většina západoevropských komunistických stran v čele s Italy a Francouzi trvala v Budapešti na odkladu porady, aby se vyhnula debatě o Československu a zároveň si zachovala tvář před velkou částí své členské základny a domácí veřejnosti, která nesouhlasila se srpnovou okupací Československa. Těmto debatám se přirozeně chtěly vyhnout také komunistické a dělnické strany východního bloku, které byly ochotny přistoupit i na odklad porady, avšak v žádném případě ho nechtěly otevřeně spojovat s okupací Československa, protože by to mohlo být vykládáno jako neochota či spíše neschopnost obhájit důvody pro vojenské napadení spojenecké země.⁴⁰⁹

Jozef Lenárt během svého setkání se sovětskou delegací podpořil konání mezinárodní porady, ale rovněž se vyslovil pro její odklad, který bylo podle něj možné využít k maximálnímu možnému „*uspořádání vztahů mezi KSČ a bratrskými stranami pěti zemí*“, jež mělo přispět také k dobrým vztahům v rámci mezinárodního komunistického hnutí i k vytvoření příznivé atmosféry pro uskutečnění konference. Během svých setkání s představiteli dalších stran pak upozorňoval na nevhodnost projednávání československé problematiky a usiloval o překlenutí rozdílných postojů v otázkách dalších zasedání přípravné komise. V tomto duchu pak přednesl také svůj projev před přijetím závěrečného kompromisního komuniké o dalším postupu příprav světové porady, k jehož přijetí podle spokojené sovětské reakce přispěl i „*klidný, věcný a kompromisní tón*“ Lenártova vystoupení.⁴¹⁰

Navzdory sovětské spokojenosti se Jozef Lenárt na dalších přípravách světové porady komunistických a dělnických stran nepodílel, protože ho nahradil Vasil Biľak, kterému musel

⁴⁰⁸ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 83, ar. j. 129, b. 9 – 102. schůze PÚV KSČ ze dne 10. října 1968 – Zpráva delegace KSČ o průběhu a výsledcích zasedání pracovní skupiny a přípravné komise pro mezinárodní poradu komunistických a dělnických stran.

⁴⁰⁹ „*Soudruh Ponomarev dále řekl, že by bylo správné motivovat otázku termínu a svolání nové přípravné komise v širších souvislostech, rozhodně ji však nespojovat s určitou otázkou. Je možné, že některé delegace čs. problém nadhodí. Sovětská delegace soudí, že není žádoucí, aby tato otázka byla posuzována. Vystoupí-li však přesto některá z delegací, je sovětská delegace připravena potvrdit linii své strany.*“ Srov. Tamtéž.

⁴¹⁰ Tamtéž.; Mezinárodní porada komunistických a dělnických stran nakonec proběhla od 5. do 17. července 1969 v Moskvě, kde československou delegaci vedl G. Husák, který jejím jménem 11. června 1969 pronesl projev. Srov. VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Zář 1968 - květen 1970*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1997. 393 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 4, sv. 3. ISBN 80-85270-66-8, str. 320-324 – Projev G. Husáka na mezinárodní poradě komunistických a dělnických stran v Moskvě s výkladem o stanovisku nového vedení KSČ k polednovému vývoji v ČSSR.

v souladu s usnesením listopadového plenárního zasedání ústředního výboru KSČ přenechat mezinárodní oddělení ÚV KSČ.⁴¹¹

Místo toho se Jozef Lenárt plně soustředil na řízení úseku stranické propagandy, který mu zůstal z původně přidělené agendy. Odebrání mezinárodního oddělení přitom rozhodně nepředstavovalo projev nedůvěry vůči jeho osobě. Jednalo se pouze o jednu z dlouhé řady personálních rošád ve vedení KSČ, ke kterým docházelo vlivem změny poměru sil ve straně v důsledku sbližování konzervativních funkcionářů s „*realistickým křídlem*“ odštěpeným z řad někdejších Dubčekových spojenců, jejichž neformální koalice postupně získávala navrch nad dosud dominujícím Dubčekovým křídlem, jehož představitelé byli postupně vytlačováni z důležitých pozic.⁴¹²

V této souvislosti se nabízí otázka, kam vlastně zařadit Jozefa Lenárta, který je sice širokou veřejností vnímán především jako konzervativce, avšak jeho charakteristika není při bližším pohledu zdaleka tak jednoduchá a jednoznačná. Samozřejmě nelze přehlížet jeho ochotu připojit se k otevřenému vystoupení proti legálnímu stranickému a státnímu vedení v srpnu 1968. Na druhé straně však na rozdíl od skalních konzervativců představoval spíše ekonomickým reformám nakloněného technokrata usilujícího o modernizaci a expertní řízení hospodářství i společnosti.

Z pragmatických důvodů podporoval po lednu 1968 Dubčekovo reformistické křídlo, které prosazovalo celou řadu hospodářských reforem, jež obecně vzato považoval za prospěšné, i když s praktickým prováděním některých z nich hluboce nesouhlasil. Také kvůli tomu mu Dubčekův kurs začal v řadě ohledů stále více vadit, což ho sbližovalo s konzervativci. Oproti nim se však před srpnem 1968 projevoval o poznání méně vyhraněně,

⁴¹¹ Srov. například NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 91, ar. j. 149, b. 18 – 121. schůze PÚV KSČ ze dne 25. března 1969 – Předběžná informace delegace KSČ o jednání komise pro přípravu mezinárodní porady komunistických a dělnických stran v Moskvě.; VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*...c. d., str. 479-480 – Usnesení 108. schůze PÚV KSČ k některým personálním opatřením, které mělo projednat listopadové zasedání ústředního výboru KSČ.

⁴¹² Navzdory odchodu řady představitelů Dubčekova reformního proudu z významných funkcí a příklonu rostoucího počtu „*realistů*“ k husákovské prosověské politice se stále ještě podstatná část zejména nižších složek strany odmítala úplně zřít tzv. „*polednové politiky*“. Jak na podzim roku 1968, tak ani po nástupu Husákova vedení na jaře 1969 proto KSČ ještě zdaleka nepředstavovala poslušný nástroj, který by podle principu „*demokratického centralismu*“ zastával pouze názory svého vedení. Projevovalo se to jak ve vystupování některých členů ÚV KSČ, tak například ve vystoupeních účastníků výročních členských schůzí KSČ. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 91, ar. j. 149, b. 11 – 121. schůze PÚV KSČ ze dne 25. března 1969 – Přesetření stížností na vystupování některých členů ÚV KSČ a bod 13 – Informace o průběhu výročních členských schůzí v roce 1969.

k čemuž kromě odlišnosti některých stanovisek nejspíš částečně přispívala také jeho typická opatrnost a zažitý způsob vystupování.⁴¹³

Navzdory předchozí Lenártově inklinaci ke konzervativcům by proto bylo výstižnější zařadit ho spíše do tzv. „*realistického křídla*“ v KSČ, které Zdeněk Doskočil definoval jako „*neorganizovaný okruh osobností s přibližně shodnými základními koncepčními názory, který nikdy neexistoval jako jednotná názorová platforma a monolitně vystupující mocenský blok.*“⁴¹⁴ Ostatně Lenártovo postavení mimo konzervativní skupinu potvrzuje například také názor vedoucího I. oddělení ÚV KSS Vladislava Trvaly, který si v roce 1971 zaznamenal mezinárodní oddělení ÚV KSSS.⁴¹⁵

Na podzim 1969 musel Jozef Lenárt přerušit politickou činnost kvůli svému lázeňskému léčení, ke kterému ho donutily potíže se srdcem. Na několik měsíců proto zmizel ze schůzí stranického vedení. První nalezený záznam o jeho účasti na stranické akci pochází až z 22. ledna 1969, kdy se zúčastnil jednání se sovětskou delegací, na němž přednesl krátký projev o nedostacích v ideologické práci strany v minulosti a úkolech do budoucna.⁴¹⁶

Ideologického úseku se týkal také návrh na rozsáhlé změny ve fungování Vysoké školy politické ÚV KSČ, který Jozef Lenárt představil začátkem dubna 1969 společně s Jarolím Hettešem a Milanem Hüblem. Autoři nové koncepce deklarovali ambice z této školy vytvořit specializované pracoviště pro přípravu vysoce kvalifikovaných expertů a vedoucích pracovníků nejen pro stranický aparát, ale také pro širokou sféru státní a veřejné politiky i správy, a to jak vnitřní, tak zahraniční, i pro dosud zcela opomíjenou oblast

⁴¹³ Zatímco veřejné projevy vedoucích komunistických funkcionářů byly vždy předem pečlivě připravovány celými redakčními týmy, o vystoupeních v uzavřených grémiích to pokaždé neplatilo. Zejména při různých improvizovaných proslovech a diskusích se projevovaly někdy propastné rozdíly ve vyjadřovacích schopnostech členů stranického vedení. Jozef Lenárt dokázal i bez mediálních tréninků, které mají k dispozici dnešní politici, hovořit spatra takovým způsobem, aby jeho výroky sice působily smysluplně, ale v případě potřeby vlastně ve skutečnosti nic konkrétního neřekl, takticky zamlžil problém nebo odvedl řeč k jinému tématu, k čemuž často využíval různé floskule především ideologického rázu. Zajímavé je v tomto směru jeho srovnání s Milošem Jakešem, jenž sice stejně jako Jozef Lenárt vyšel z dělnického prostředí Baťových závodů a získal i stejné politické vzdělání, přesto zdaleka nedosahoval Lenártových řečnických schopností, jak se ukázalo například v případě dnes už legendárního Jakešova proslovu proneseného spatra dne 17. července 1989 v Červeném Hrádku, který na mnoha místech postrádal jak logiku, tak smysluplnou větnou stavbu, a po svém úniku na veřejnost značně podlomil autoritu generálního tajemníka i celé KSČ.

⁴¹⁴ DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006. 412 s., [22] s. obr. příl. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-204-2, str. 64.

⁴¹⁵ V. Trvala doslova uvedl, že J. Lenárt stojí mimo vnitrostranické skupiny. Srov. RGANI (Ruský státní archiv soudobých dějin), f. 5, opis 109, delo 12007, osobní spis G. Husáka, který si vedlo Mezinárodní odd. ÚV KSSS, XI. svazek (leden - prosinec 1971), str. 87.

⁴¹⁶ VONDOVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*...c. d., str. 225 – Zpráva V. Biřáka o pobytu delegace KSSS vedené tajemníkem ÚV KSSS K. Katuševem.

sociálních služeb. Tomu měl odpovídat i její nový název Vysoká škola politická a sociální ÚV KSČ.⁴¹⁷

Krátce předtím došlo v noci z 28. na 29. března 1969 pod vlivem vítězství československého hokejového týmu nad družstvem Sovětského svazu k rozsáhlým pouličním shromážděním, která z oslav sportovního vítězství přerostla v demonstrace nesouhlasu s politikou KSČ a sovětskou okupací země, spojené s výtržnostmi a útoky na sovětské vojenské posádky i civilní majetek, jejichž symbolem se stalo zdemolování pražských kanceláří sovětské letecké společnosti Aeroflot.⁴¹⁸

Tyto události vyvolaly ostrou reakci ve vedení KSČ, k níž se připojil i Jozef Lenárt, který na zasedání předsednictva 1. dubna 1969 spolu s ostatními odsoudil „hokejové“ výtržnosti. Za jejich původce byly označeny antisocialistické síly, které bylo podle společného prohlášení nutné pacifikovat „všemi zákonnými prostředky“. Zároveň předsednictvo sborově kritizovalo práci sdělovacích prostředků, zejména „*Listů*, *Reportéra* a *Zitřku*“ a výtkám za neprincipiální postoje se nevyhnulo ani „*Rudé právo*“.⁴¹⁹

V tiskovém orgánu ústředního výboru KSČ byli vyměněni zástupci šéfredaktora a celý deník byl postaven pod dohled redakční rady, do jejíhož čela byl jmenován Jozef Lenárt, který měl také urychlit rozvinutí politické a propagandistické činnosti pro zlepšení vztahu k socialistickým zemím v čele se SSSR.⁴²⁰

Zároveň byl vystupňován tlak na rychlé provedení předem připravované výměny na postu prvního tajemníka ÚV KSČ. Do jejích příprav se zapojil také Jozef Lenárt, jenž se už před hokejovými událostmi zúčastnil spolu s dalšími vysokými stranickými funkcionáři

⁴¹⁷ PÚV KSČ sice tuto koncepci schválilo, ale vlivem dalšího politického vývoje v Československu nakonec nebyla realizována a všechna usnesení PÚV a SÚV KSČ o VŠP ÚV KSČ z období od ledna do června 1969 byla zpětně zrušena. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 91, ar. j. 152, b. 5 – 124. schůze PÚV KSČ ze dne 8. dubna 1969 – Návrh přestavby Vysoké školy politické ÚV KSČ.; DINUŠ, Petr. Vysoká škola politická ÚV KSČ v letech 1953-1969. In: KOSTLÁN, Antonín (ed.). *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. 279 s. Práce z dějin vědy sv. 23. ISBN 978-80-7285-123-2, str. 248.

⁴¹⁸ Podrobněji k problematice protirežimních demonstrací v roce 1969 a jejich potlačení Srov. BÁRTA, Milan, BŘEČKA, Jan a KALOUS, Jan. *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 336 s. ISBN 978-80-87211-73-1.

⁴¹⁹ Pro „*vážné politické chyby*“ předsednictvo rozhodlo zastavit vydávání časopisu „*Politika*“. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 91, ar. j. 150, b. 1 – 122. schůze PÚV KSČ ze dne 1. dubna 1969 – Návrh prohlášení předsednictva ÚV KSČ k událostem 28. a 29. března 1969.

⁴²⁰ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 91, ar. j. 151, b. 2 – 123. schůze PÚV KSČ ze dne 2. dubna 1969 – Zpráva o dodržování opatření na úseku tisku a návrh dalších opatření.; Tamtéž, sv. 91, ar. j. 152, b. 11 - 124. schůze PÚV KSČ ze dne 8. dubna 1969 – Informace o poradě tajemníků ÚV KSČ.

zákulisních porad o odstavení Alexandra Dubčeka, který nakonec silný tlak na své odstoupení skutečně neustál.⁴²¹

Ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ ho 17. dubna 1969 nahradil Gustáv Husák, jenž si dokázal získat podporu většiny ústředního výboru KSČ včetně mnoha reformistů, kteří doufali v jeho toleranci. Současně bylo zvoleno nové předsednictvo ÚV KSČ, v němž Jozef Lenárt i nadále zůstal nehlasujícím kandidátem. Souběžně byl usnesením výkonného výboru PÚV KSČ veřejně očištěn ode všech obvinění z kolaborace a zrádovství v srpnu 1968.⁴²²

Nadále pak působil jako tajemník ÚV KSČ pro propagandu a stranickou výchovu. Do okruhu problémů, které po dubnovém plénu řešil, patřila například situace ve studentském hnutí, tvorba nové koncepce vnitrostranické výchovy, práce médií a kádrové přesuny v nich. Po novém zformování stálých stranických komisí se stal řadovým členem ideologické, která měla plnit iniciativní funkci vůči ideologickým pracovištím strany a provádět oponenturu základních návrhů ideologické povahy.⁴²³

Současně byl zapojen do rozbíhajících se čistek v KSČ. Společně s Lubomírem Štrougalem předložili předsednictvu návrh na vyloučení Františka Kriegla a Františka Vodsloně z ústředního výboru KSČ. Dále byl členem prověřkové komise, která měla provést pohovory s dalšími členy ÚV KSČ a přešetřit záležitosti signatářů manifestu „*Dva tisíce slov*“ mezi členy ústředního výboru.⁴²⁴

Rektoru Vysoké školy politické a sociální ÚV KSČ Milanu Hüblovi, s kterým ještě nedlouho předtím připravoval novou koncepci jeho školy, v červnu 1969 diskrétně tlumočil Husákovu výzvu, aby přistoupil na odchod ze své funkce.⁴²⁵ Ukazuje to na postupné sbližování Jozefa Lenárta s Gustávem Husákem, kteří spolu do té doby rozhodně neměli ideální vztah. Nová realita je však přinutila alespoň navenek zapomenout na své předchozí

⁴²¹ Srov. DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006. 412 s., [22] s. obr. příl. Kniha dokumenty. ISBN 80-7239-204-2, str. 152.

⁴²² Usnesení výkonného výboru PÚV KSČ ze dne 16. dubna 1969 k neoprávněným obviněním některých vedoucích funkcionářů strany. In: *Rudé právo*, 17. 4. 1969, str. 1.

⁴²³ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 95, ar. j. 158, b. 2 – 130. schůze PÚV KSČ ze dne 20. května 1969 – Obnovení činnosti stálých komisí ÚV KSČ.

⁴²⁴ Na základě těchto pohovorů byli z KSČ vyloučeni členové ÚV K. Kosík, F. Pavlíček a K. Pavlišťík. Další dostali mírnější stranické tresty – napomenutí a důtky s výstrahou. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 97, ar. j. 160, b. 2 – Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 30. května 1969 – Výsledek pohovorů se členy ústředního výboru – signatáři „*2000 slov*“.

⁴²⁵ DOSKOČIL, Zdeněk. Milan Hübl – politik v siločarách Gustáva Husáka. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1, str. 786.

konflikty a uzavřít pragmatické spojenectví, které nakonec vydrželo téměř další dvě dekády až do sklonku roku 1987.

Gustáv Husák musel v personálních otázkách respektovat stanovisko Moskvy, která byla Jozefu Lenártovi díky jeho postojům v srpnu 1968 velmi příznivě nakloněna. Nový první tajemník ÚV KSČ proto ve vedení strany trpěl člověka, kterého neměl ani trochu v lásce a nejraději by ho v politice vůbec neviděl, jak výmluvně dokládají Husákovy veřejné výroky z jara 1968 i soukromě pronesené výpady z pozdější doby.⁴²⁶

V uvažování navýsost pragmatického technologa moci, jakým Gustáv Husák bezesporu byl, nejspíš sehrál vedle ohledů na mínění Moskvy svou roli také obyčejný kalkul. Jozef Lenárt v éře Antonína Novotného prokázal, že je bez ohledu na vlastní postoje ochoten bezvýhradně podporovat stranického vůdce a naprosto postrádá ambice přerůst mu přes hlavu. Pokud se ho nešlo zbavit, proč tedy jeho disciplinovanost nevyužít pro vlastní prospěch?

Na druhé straně ani Jozef Lenárt neměl Gustáva Husáka nijak v lásce. I když jeho vůdcovskou autoritu před okolním světem bezvýhradně respektoval, neodpustil si prý ve vzájemné komunikaci drobné naschvály a minimálně v jednom případě si ho údajně dovolil do očí kritizovat, což ještě více zatěžovalo jejich už beztak dost komplikovaný vztah. Navenek se však oba tvářili, že je vše v nejlepším pořádku a projevovali si vzájemnou úctu a podporu.⁴²⁷

V červnu 1969 byla usnesením předsednictva nově rozdělena působnost tajemníků ÚV KSČ. Jozef Lenárt v souladu s ním přenechal své dosavadní působení tajemníkovi Josefu Kempnému a sám se ujal řízení ekonomického oddělení. Zároveň byl Jozef Lenárt pověřen řízením práce sekretariátu ÚV KSČ v době nepřítomnosti Gustáva Husáka a Lubomíra

⁴²⁶ G. Husák své sekretářce Josefíně Darášové, která k němu přešla v roce 1968 od J. Lenárta, vyčítal její úctu k bývalému šéfovi. Mimo jiné jí řekl, že „*Lenárt nie je poriadny chlap, ktorý by si stál za svojim slovom a vedel rozhodovať*“. Srov. PAVLOVIČ, Richard. Husák a slovenská komunistická elita. Na príklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 - 1989. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. Gustáv Husák: moc politiky, politik moci. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1, str. 672.

⁴²⁷ Podle svědectví svých bývalých spolupracovníků J. Lenárt například odmítal zvedat přímou telefonní linku od G. Husáka. Toho při jiné příležitosti údajně silně rozladilo, že se J. Lenártovi dostal do rukou záznam Husákovy účelové výpovědi na politické policii z dob samostatné Slovenské republiky, v níž se distancoval od komunismu, aby se zbavil nevíтанé pozornosti úřadů. J. Lenárt se sice záznam nepokusil proti G. Husákovi nijak zneužít nebo ho šířit dál, přesto Husákova nevraživost vůči němu ještě vzrostla. G. Husák údajně neunesl ani Lenártovu neveřejnou kritiku svého záměru spojit funkce generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR, který odůvodnil tím, že díky tomu bude mít silnější pozici proti konzervativcům v čele s V. Biľákem. J. Lenárt mu prý měl říct, že to není dobrý nápad, protože to bude připomínat kumulaci funkcí během éry A. Novotného, což G. Husák nepřijal a urazil se. Srov. Tamtéž, str. 672-676.

Štrougala, přičemž mohl po dohodě s Oldřichem Černíkem rozhodovat také o svolávání schůzí předsednictva ÚV KSČ.⁴²⁸

Na ekonomickém úseku se Jozef Lenárt obratem pustil do práce na korekci hospodářské politiky v duchu závěrů květnového plenárního zasedání ÚV KSČ, které se usneslo na tom, že příčiny přetrvávajících nepříznivých tendencí ve vývoji československé ekonomiky spočívají „v nedostatečném uplatňování vedoucí úlohy strany v ekonomice, v celkovém oslabení úlohy státu, v málo účinném řízení a narůstání živelných procesů v podnikové sféře ekonomiky“.⁴²⁹

Jozef Lenárt byl v této souvislosti pověřen vysláním studijní delegace do socialistických zemí, jejichž model měl posloužit jako inspirace pro úpravy způsobu řízení hospodářství v Československu.⁴³⁰ Osobně proto navštívil v čele delegace vybraných funkcionářů Sovětský svaz, který se měl stát hlavním zdrojem zkušeností pro další vývoj československé ekonomiky.⁴³¹ Souběžně se pod Lenártovým vedením rozběhly přípravy na plenární zasedání ÚV KSČ věnované ekonomickým otázkám, v jejichž rámci dohlížel na přípravu klíčových dokumentů.⁴³²

Podoba koncepce dalšího rozvoje ekonomické reformy plně odpovídala politickému zadání. Základní prioritou hospodářské politiky státu se mělo stát opětovné zavedení komplexního systému plánovitého řízení, rychlé tempo rozvoje bez sociálních konfliktů

⁴²⁸ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 97, ar. j. 161, b. 1 – 132. schůze PÚV KSČ ze dne 3. června 1969 – Návrh dělby práce mezi tajemníky ÚV KSČ a b. 2 – Informační zpráva o průběhu aktivit po květnovém plénu ÚV KSČ.

⁴²⁹ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 97, ar. j. 162, b. 5a – 133. schůze PÚV KSČ ze dne 6. června 1969 – Politicko-organizační zajištění realizační směrnice ÚV KSČ z května 1969 a přípravy plenárního zasedání ÚV KSČ k ekonomickým otázkám, které se bude konat na podzim 1969.

⁴³⁰ NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 97, ar. j. 161, b. 8 – 132. schůze PÚV KSČ ze dne 3. června 1969 – Vyslání studijní delegace ekonomického oddělení ÚV KSČ do SSSR, Tamtéž, sv. 115, ar. j. 187, body 3 a 4 k informaci – 157. schůze PÚV KSČ ze dne 12. ledna 1970 – Informace o výsledcích cesty delegace ÚV KSČ vyslané ke studiu zkušeností z uplatňování ekonomické reformy v BLR a Informace o konzultacích lektorů ÚV SED o problémech plánování a řízení národního hospodářství. a sv. 97, ar. j. 162, b. 5a – Politicko-organizační zajištění realizační směrnice ÚV KSČ z května 1969 a přípravy plenárního zasedání ÚV KSČ k ekonomickým otázkám, které se bude konat na podzim 1969.

⁴³¹ Cesta proběhla ve dnech 6. až 10. ledna 1970. Kromě J. Lenárta se jí zúčastnili vedoucí ekonomického odd. ÚV KSČ L. Šupka, vedoucí ekonomického odd. „byra ÚV KSČ pro české země“ J. Baryl, vedoucí podnikového odd. ÚV KSČ J. Jurček, starší konsultant ekonomického odd. ÚV KSČ J. Pěnkava, náměstek ministra předsedy Federálního výboru pro ceny V. Janza a sekretář Hospodářské rady vlády ČSSR J. Kolář. Srov. NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 116, ar. j. 188, b. 1 k informaci – 158. schůze PÚV KSČ ze dne 19. ledna 1970 – Zpráva o výsledcích konsultace k otázkám ekonomické reformy v SSSR.

⁴³² Konkrétně měl být v rámci příprav projednán a schválen plán rozvoje národního hospodářství na rok 1970, konsolidační hospodářský program na období dalších dvou až tří let, podklady pro střednědobý plán a koncepce dalšího rozvoje ekonomické reformy včetně problematiky postavení podniků, metod a forem plánování včetně rozvoje a uplatňování ekonomických nástrojů. Srov. NA, fond AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1966-1971, sv. 98, ar. j. 164, b. 2 – 135. schůze PÚV KSČ ze dne 17. července 1969 – Plán práce orgánů ÚV KSČ na II. pololetí 1969.

a inflačních tendencí spojené s uspokojováním materiálních potřeb řadového obyvatelstva a „rychlým vyrovnáváním historicky vzniklých rozdílů ekonomické úrovně územních celků“.⁴³³

V praxi to znamenalo obnovení dominantní role centrálně prováděného plánování ruky v ruce s důsledným uplatňováním vedoucí úlohy KSČ a principu tzv. „demokratického centralismu“ v ekonomice. Aby to však nevypadalo jako úplný návrat zpět k dlouhodobě neživotaschopné praxi modelu tuhého hospodářského centralismu z 50. a začátku 60. let, hovořilo se také o účinném využívání peněžně zbožních vztahů v socialistických podmínkách a podnětů hmotné zainteresovanosti, které měly vytvářet možnosti ke stimulování efektivnosti práce a výroby. V ekonomické sféře také měly být v rámci tzv. „vědecko-technické revoluce“ zaváděny nejnovější vědecké poznatky, které měly značnou měrou přispívat k intenzifikaci československého hospodářství.⁴³⁴

Vzhledem k absenci potřebných pramenů nelze zjistit, zda si Jozef Lenárt připouštěl, že navzdory frázím o efektivitě, rychlém rozvoji a intenzifikaci ekonomiky nakonec spolu s vaničkou „deformací“ z let 1968 až 1969 vylije také své vlastní dítě v podobě reformy z poloviny 60. let. Ty sice byly podle normalizačního výkladu v jádru správné, ale údajné chyby v jejich uplatňování postupně vedly k uvolňování vedoucí úlohy komunistické strany v ekonomice a následně i společnosti, což vyústilo v nežádoucí vývoj po lednu 1968. Poslušně se proto držel linie stanovené ústředním výborem a zařadil se k hlavním architektům návratu československého hospodářství k tuhému centrálnímu plánování, v němž se postupně i samotná slova „reforma“ nebo „tržní mechanismus“ stala zapovězenými výrazy symbolizujícími vše negativní z předchozího vývoje.⁴³⁵

Na sklonku léta 1969 čekala Husákovo stranické vedení „zkouška ohněm“ v podobě prvního výročí okupace. Sovětské straně bylo potřeba dokázat, že Praha dovede zvládnout situaci vlastními silami a okupační vojska mohou zůstat v kasárnách. Probíhaly proto důkladné přípravy na rozbití očekávaných protestů, do nichž byla kromě policie nasazena také

⁴³³ NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 115, ar. j. 188, body 1a, 1b a 1c – 158. schůze PÚV KSČ ze dne 12. ledna 1970 – Návrh referátu k hlavním otázkám hospodářské politiky strany, Podklad pro rezoluci ústředního výboru Komunistické strany Československa o úkolech v národním hospodářství pro nejbližší období, Podkladový materiál k základním úkolům v hospodářské oblasti.

⁴³⁴ NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 114, ar. j. 187, b. 1 – 157. schůze PÚV KSČ ze dne 12. ledna 1970 – Koncepce dalšího postupu v ekonomické reformě.

⁴³⁵ PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2011. 243 s. ISBN 978-80-87271-31-5, str. 55-56.; J. Lenárt vedl mimo jiné pracovní skupinu, která měla připravit kapitolu o vývoji ekonomiky v chystaném dokumentu „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ“, který se stal ústřední ideologickou osou normalizace.

armáda a Lidové milice. Jozef Lenárt vzhledem k svému funkčnímu zařazení na ekonomickém úseku nezodpovídal za silové složky. Poněkud překvapivě však nedostal na starost ani přípravy na protesty a případné nepokoje v průmyslu, energetice nebo spojích, které řídil tajemník ÚV KSČ František Penc, jenž zodpovídal za úsek stranické práce v průmyslu.⁴³⁶

Jozef Lenárt proto neměl žádný přímý podíl na krvavém potlačení protiokupačních protestů. Navíc se o zásazích proti demonstrantům nejspíš ani nedozvěděl plnou pravdu, protože bezpečnostní složky podaly stranickému vedení zkreslené či přímo lživé zprávy. Ve skutečnosti dodnes neznámí příslušníci SNB a Lidových milicí svévolně zastřelili pět lidí, desítky dalších nezákonně vedenou střelbou vážně zranili a rovněž v rozporu se zákonem surově zbili nebo jiným způsobem týrali a ponižovali přinejmenším stovky zadržených.⁴³⁷

Nic z toho se samozřejmě v oficiální zprávě neobjevilo. Mrtvé a vážně zraněné Sbor národní bezpečnosti svedl na neznámé ozbrojence z řad demonstrantů, po nichž dokonce kriminalisté zahájili pátrání, které pochopitelně skončilo neúspěchem, a všechny případy pak byly ještě na podzim 1969 odloženy. O týrání zatčených raději Bezpečnost cudně pomlčela, zato na politickou objednávku a v těsné spolupráci s propagandisty vykreslila v mimořádně hrozivých odstínech nebezpečí, které zadržení lidé představovali pro stabilitu režimu a veřejný pořádek. Není proto divu, že si příslušníci zásahových jednotek od stranického vedení vysloužili pouze samou chválu spojenou s celou řadou odměn a vyznamenání.⁴³⁸

Je možné pouze spekulovat, zda by se Jozef Lenárt v roce 1969 domáhal nápravy nebo alespoň potrestání viníků nezákonného jednání spáchaného na odpůrcích okupace Československa, kdyby se o něm dozvěděl celou pravdu. Je docela dobře možné, že by se pragmaticky rozhodl raději přimhouřit obě oči, aby nepodkopával bojové odhodlání režimu

⁴³⁶ Srov. NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 100, ar. j. 167, b. 2 – 138. schůze PÚV KSČ ze dne 14. srpna 1970 – Informační zpráva vlády ČSSR k zabezpečení klidu, veřejného pořádku a bezpečnosti v ČSSR ve dnech 21. srpna 1969.

⁴³⁷ Pátá oběť nezákonně vedené střelby zásahových jednotek v ulicích československých měst, kterou se stal teprve čtrnáctiletý školák Bohumil Šiřínek, nebyla zastřelena na místě, ale „pouze“ postřelena ze samopalů do břicha a na následky svých zranění zemřela v nemocnici 24. srpna 1969. Srov. CVRČEK, Lukáš. Oběti potlačení protiokupačních protestů v Praze v srpnu 1969. In: STŘEDOVÁ, Veronika a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století V*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011. 343 s. ISBN 978-80-7405-103-6, str. 125-135.

⁴³⁸ NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 101, ar. j. 169, b. 1 – 140. schůze PÚV KSČ ze dne 1. září 1969 – Zpráva o průběhu událostí v srpnových dnech a výsledcích přijatých opatření k zabezpečení klidu, veřejného pořádku a bezpečnosti ČSSR.

věrných příslušníků represivních složek, které krátce předtím prošly důkladnou čistkou, spojenou v případě Lidových milic dokonce s rušením některých nespolehlivých útvarů.⁴³⁹

Na druhou stranu by však vůči Jozefu Lenártovi určité nebylo fér přehlížet fakt, že se k němu oficiální cestou dostávaly pouze zkreslené nebo doslova vylhané informace. Pravdu by se sice mohl dozvědět přímo od lidí postižených nezákonným jednáním bezpečnostních složek, jenže „*antisocialistické živly*“ neměly k vysokým komunistickým funkcionářům přístup, a kromě toho by jim Jozef Lenárt asi jenom sotva věřil více než policii. V podstatě se kvůli tomu nacházel v jakési bublině, přes jejíž stěny k němu z vnějšího světa pronikaly pouze pečlivě profiltrované zprávy, které mu po celou normalizaci umožňovaly žít v iluzi o zákonnosti jednání bezpečnostních složek a justice.

Klíčová změna v Lenártově funkčním zařazení, která na dalších 18 let předurčila jeho politickou kariéru, přišla 26. ledna 1970. Tehdy se předsednictvo ÚV KSČ usneslo doporučit ústřednímu výboru KSČ, aby na svém lednovém plenárním zasedání zvolil Jozefa Lenárta řádným členem PÚV KSČ s hlasovacím právem. Zároveň měl být uvolněn z funkce tajemníka ÚV KSČ a zvolen prvním tajemníkem ÚV KSS, čímž by získal také post člena předsednictva a sekretariátu ÚV KSS.⁴⁴⁰ Ve funkci měl vystřídat Štefana Sádovského, jehož „*dobrovolnou rezignaci*“ přijalo předsednictvo ÚV KSČ na stejném zasedání.⁴⁴¹ Kromě toho Jozef Lenárt po svém předchůdci získal i další méně důležité funkce, jako bylo například členství v Radě obrany státu nebo předsednictví v Radě obrany Slovenské socialistické republiky.⁴⁴²

Ústřední výbor KSS se sešel 5. února 1970, aby toto rozhodnutí formálně potvrdil. Podpořit Lenártovo zvolení dorazil i Gustáv Husák, který ve svém projevu zapomněl na své ostré výroky z března 1968 a tentokrát Jozefa Lenárta naopak vychválil jako velmi schopného

⁴³⁹ Podrobněji k problematice potlačení protirežimních demonstrací v roce 1969 Srov. BARTA, Milan, BŘEČKA, Jan a KALOUS, Jan. *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 336 s. ISBN 978-80-87211-73-1.

⁴⁴⁰ O Lenártově jmenování prvním tajemníkem ÚV KSS se na nejvyšších místech uvažovalo už v dubnu 1969, další variantou tehdy bylo jeho jmenování ministrem zahraničí. Srov. RYCHLÍK, Jan. *Začiatky normalizácie na Slovensku v správach bulharského generálneho konzulátu v Bratislave*. In: *Historický časopis*, r. 52, 2004, č. 1, s. 169-170.; Odpovědnost za úseky, které řídil Jozef Lenárt, po něm dočasně převzal tajemník ÚV KSČ F. Penc. Srov. NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 117, ar. j. 191, body 17 – 161. schůze PÚV KSČ ze dne 3. února 1970 – Převzetí odpovědnosti za úseky, které dosud řídil Jozef Lenárt.

⁴⁴¹ Srov. NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 117, ar. j. 189, body 12b a 12c – 159. schůze PÚV KSČ ze dne 26. ledna 1970 – Rezignace s. Š. Sádovského na funkci člena PÚV a SÚV KSČ, I. tajemníka a člena sekretariátu ÚV KSS a Kádrové návrhy ve stranických a státních orgánech a společenských organizacích.

⁴⁴² NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 117, ar. j. 191, body 23 – 161. schůze PÚV KSČ ze dne 3. února 1970 – Změny ve složení Rady obrany státu, Rady obrany ČSR a Rady obrany SSR.

funkcionáře s dobrými předpoklady po řízení ekonomiky, která měla tvořit „polovinu agendy I. tajemníka ÚV KSS“.⁴⁴³

Nejdůležitějším Lenártovým úkolem v nové funkci se stala „konsolidace“ KSS i celé slovenské společnosti, které mělo být stejně jako v českých zemích dosaženo pomocí čistek. Společně s Gustávem Husákem a Petrem Colotkou byl členem komise, která dostala za úkol prověřit členy předsednictva ÚV KSS, tajemníky ÚV KSS, předsedu ÚKRK KSS a vedoucí tajemníky KV KSS. Stal se také vedoucím komise, která měla prověřit vedení městského výboru KSS v Bratislavě.⁴⁴⁴

Jozef Lenárt se podle vzpomínek Petra Colotky během čistek navenek projevoval mírumilovně, ale nedokázal odolat tlakům, které na něho vyvíjeli „jestřábi“ z aparátu strany i ministerstev. Výsledek byl sice podstatně mírnější než v českých zemích, přesto znamenal nucený odchod řady schopných lidí a jejich nahrazování „neadekvátními adepty“.⁴⁴⁵

Colotkova slova o mírnějším průběhu čistek na Slovensku potvrzují i přehledy o průběhu pohovorů k výměně členských legitimací strany.⁴⁴⁶ Nejspíš neexistoval žádný Lenártův přímý vliv na tuto skutečnost, přesto je v této souvislosti zajímavé uvést fakt, že stranická organizace Bratislava-město, ke které byl přidělen jako jakýsi garant čistek, vykazovala v srpnu 1970 v celostátním srovnání nejméně zrušených členství a vyloučení z komunistické strany.⁴⁴⁷

⁴⁴³ PAVLOVIČ, Richard. Husák a slovenská komunistická elita. Na příklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 - 1989. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1, str. 671.

⁴⁴⁴ Dalšími členy prověřkové komise pro Městský výbor KSS v Bratislavě byli J. Janík a K. Šiška. Srov. NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 117, ar. j. 191, bod 14 – 161. schůze PÚV KSČ ze dne 3. února 1970 – Zabezpečení výměny členských legitimací na úrovni ÚV KSČ.

⁴⁴⁵ COLOTKA, Peter. *Vo víre času*. Vyd. 1. Dolný Kubín, D + Gallery, 2015.; HAVLÍČEK, Dušan. *Jaro na krku: zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 229 s. Svědectví o době a lidech; sv. 5. ISBN 80-85270-8-X, str. 156-157.

⁴⁴⁶ Do března 1971 odešlo ze strany 46,9 % členů a kandidátů krajských výborů v českých zemích oproti 35,3 % na Slovensku. Z okresních výborů v českých zemích ke stejnému období odešlo 39,2 % členů a kandidátů oproti 25,7 % na Slovensku. Srov. HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8, str. 47.

⁴⁴⁷ K údajům ze srpna 1970 je potřeba podotknout, že čistky uvnitř KSČ v té době ještě nebyly úplně u konce, protože stále zbývalo prověřit zhruba 15 % členské základny. V organizaci Bratislava-město bylo rozhodnuto nevydat novou legitimaci 11,07 % prověřovaných, zatímco například v jihomoravském nebo východočeském kraji toto číslo přesahovalo 25 %. Kvůli těmto výsledkům byl předsednictvem Městského výboru v Bratislavě kritizován „liberalistický“ přístup pohovorových skupin v některých obvodech, kde bylo plánováno částečné opakování pohovorů, aby „byly dosaženy politické cíle výměny členských legitimací“. Srov. NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 134, ar. j. 212, bod 2 – 181. schůze PÚV KSČ ze dne 12. srpna 1970 – Informativní zpráva o průběhu pohovorů k výměně legitimací ke dni 7. srpna 1970.

Čistky na Slovensku se samozřejmě nevyhnuly ani výše postaveným komunistům, přičemž Jozef Lenárt z titulu prvního tajemníka ÚV KSS předkládal předsednictvu ÚV KSČ ke schválení návrhy na jejich vyloučení.⁴⁴⁸ V této souvislosti je však potřeba podotknout, že Jozef Lenárt nebyl na Slovensku žádným neomezeným pánem, nýbrž v podstatě jakýmsi místodržícím, kterému do všeho důležitého včetně personálních otázek mluvila Praha, jejíž rozhodnutí plně respektoval.⁴⁴⁹

Navzdory tomu se dá hovořit jak o odlišném slovenském přístupu k čistkám, tak o rozdílném zacházení s vyškrtnutými a vyloučenými, pro které měla ztráta členství v komunistické straně zpravidla o poznání mírnější existenční dopady než v českých zemích, kde vysoce kvalifikovaní lidé většinou museli marnit svůj potenciál v dělnických profesích. Oproti tomu na Slovensku mnoho „pomýlených“ odborníků mohlo dál působit ve svých oborech, i když museli odejít z řídicích pozic na podřízená místa.⁴⁵⁰

Tento přístup vyhovoval i Jozefu Lenártovi, který během svého politického působení projevoval respekt a shovívavost k odborníkům, ale zároveň nelibě nesl, pokud překračovali rámec své odbornosti a chtěli se „plést“ do politiky. Byl proto ochoten pragmaticky tolerovat vyškrtnuté a vyloučené ze strany v jejich původních oborech pod podmínkou, že nebudou vyvíjet žádné další aktivity, které by režim hodnotil jako závadové. Nedá se tedy mluvit o nějaké Lenártově bezbřehé toleranci, na druhou stranu se jeho přístup lišil jako noc a den od řádění konzervativních fanatiků typu Jaromíra Hrbka, kteří v českých zemích nešetřili nikoho.⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Na Lenártův návrh byli z KSČ vyloučeni například významní funkcionáři a pracovníci aparátu ÚV KSS A. Ťažký, S. Faltán, B. Graca, S. Lupták, J. Uher, S. Štúr, I. Kuhn, Š. Korbíny, M. Sedláková, J. Zrak, J. Hetteš, R. Harenčár, I. Laluha a další. Srov. *NA*, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 131, ar. j. 209, b. 6 – 178. schůze PÚV KSČ ze dne 3. července 1970 – Potvrzení usnesení PÚV KSS o výsledcích pohovorů v souvislosti s výměnou stranických legitimací, Tamtéž, sv. 134, ar. j. 212, bod 5 – 181. schůze PÚV KSČ ze dne 12. srpna 1970 – Potvrzení usnesení PÚV KSS o vyloučení ze strany a zrušení členství provedeném při výměně členských legitimací.

⁴⁴⁹ Předsednictvo ÚV KSČ rozhodovalo o kádrových opatřeních KSS až do úrovně okresů, úkolovalo jak české, tak slovenské národní rady a vlády, schvalovalo kandidáty do všech zastupitelských sborů na Slovensku atd. K tomu je potřeba vzít v úvahu také neformální vliv G. Husáka a zejména jeho rivala V. Biľaka, kteří dění na Slovensku ovlivňovali prostřednictvím svých lidí, jež rozmístili do klíčových státních i stranických funkcí.

⁴⁵⁰ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3, str. 538-539.

⁴⁵¹ Podle vzpomínek svého synovce byl Jozef Lenárt povahově dobrosrdečný a velkorysý. Lidem se snažil vyhovět a nevyhýbal se ani protekci pro cizí, zatímco sám zůstal velmi skromný a na sebe i svou rodinu byl poměrně přísný. Snažil se údajně nikoho hned neodsuzovat, ale v rámci svých možností nacházet pro lidi odpovídající uplatnění, kde by co nejlépe využili své schopnosti. Srov. Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

Prověřování neunikl ani sám Jozef Lenárt.⁴⁵² Zatímco on prošel pohovory naprosto bez problémů, někteří z jeho někdejších blízkých spolupracovníků měli kvůli čistkám problémy.⁴⁵³ Nabízí se tak zajímavá otázka, zda Jozef Lenárt během čistek z osobních důvodů nad někým „*přimhouřil oko*“ nebo intervenoval v něčí prospěch, či zda o to byl vůbec někým požádán. Protože se však o protekci do úředních dokumentů nepíše a dosud chybí i svědectví pamětníků ze zákulisí čistek, která by měla přímý vztah k Jozefu Lenártovi, nelze prozatím na tuto otázku odpovědět.

Kromě „*konsolidace*“ se Jozef Lenárt ujal také řízení dalších oblastí stranického života. Do jeho kompetence spadaly nejdůležitější úseky ústředního aparátu KSS – oddělení státní administrativy a politicko-organizační oddělení. Rovněž mu podléhal štáb slovenských Lidových milicí. Jeho vedoucí postavení se odráželo také v ceremoniální rovině, když reprezentoval komunistickou stranu jak v cizině, tak doma v Bratislavě, jejíž návštěva se po vzniku federace dostala do programu drtivé většiny zahraničních delegací.⁴⁵⁴ Do jeho gesce rovněž spadaly návrhy na udělení státních vyznamenání, které však stejně jako další rozhodnutí personální povahy nejprve muselo projednat a potvrdit pražské PÚV KSČ.⁴⁵⁵

Během roku 1970 byly připravovány korekce ve státoprávním uspořádání československé federace, jejichž smyslem bylo posílit pravomoci centrálních orgánů na úkor národních republik zejména v oblasti řízení hospodářství a plánování.⁴⁵⁶ Jozef Lenárt tyto změny přijímal s pochopením, protože pojetí Československa jako jednotného hospodářského

⁴⁵² NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 117, ar. j. 191, bod 24 – 161. schůze PÚV KSČ ze dne 3. února 1970 – Ukončení pohovorů se členy PÚV KSČ a SÚV KSČ v souvislosti s výměnou členských legitimací.

⁴⁵³ Asi nejhůře dopadla Lenártova bývalá osobní tajemnice na předsednictvu vlády z let 1963-1968 Jana Kuralová, která byla v roce 1969 pro své „*oportunistické a pravicové*“ názory nejprve přeložena na jiný úsek práce v oddělení stížností a v lednu 1970 musela odejít z úřadu vlády definitivně. Z nového zaměstnání u TJ Meteor byla o rok později propuštěna pro ztrátu důvěry v důsledku podezření z účasti na finančních machinacích a navíc proti ní ještě policie zahájila trestní stíhání. Ve své skřínce v TJ Meteor totiž zapomněla sice už dávno neaktuální, ale stále přísně tajné vládní dokumenty, které nestihla na úřadu vlády v rámci skartace zlikvidovat, a proto je v rozporu s předpisy odvezla na své nové pracoviště s úmyslem spálit je v kotelně, který však nerealizovala. Případ se v lednu 1971 dostal do rukou StB a Jana Kuralová se ocitla ve vyšetřovací vazbě. Později byla odsouzena podle § 106 tr. zákona pro trestný čin ohrožení utajované skutečnosti. Státní bezpečnost v této souvislosti vyslýchala také jejího manžela, historika a v té době už bývalého zaměstnance Vojenského historického ústavu Václava Kurala, ale neprokázala mu žádný podíl na jednání jeho ženy. Srov. *Archiv bezpečnostních složek*, fond Objektové svazky, sv. OB-1253MV.

⁴⁵⁴ Například v říjnu 1970 vedl J. Lenárt delegaci KSČ na X. sjezd Maďarské socialistické dělnické strany. Srov. NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 140, ar. j. 218, b. 7 – 187. schůze PÚV KSČ ze dne 9. října 1970 – Vyslání delegace na X. sjezd Maďarské socialistické dělnické strany.

⁴⁵⁵ Tamtéž, sv. 140, ar. j. 218, b. 4 – 187. schůze PÚV KSČ ze dne 9. října 1970 – Udělení vyznamenání.

⁴⁵⁶ Tamtéž, sv. 145, ar. j. 223, b. 3 – 192. schůze PÚV KSČ ze dne 20. listopadu 1970 – Návrhy zákonů Federálního shromáždění o dílčích úpravách ve státoprávním uspořádání československé federace; Tamtéž, sv. 147, ar. j. 225, b. 8 – 194. schůze PÚV KSČ ze dne 7. prosince 1970 – Informace o dílčích úpravách ve státoprávním uspořádání československé federace.

prostoru řízeného z jednoho centra vždy vnímal jako pojistku proti dezintegračním tendencím tvoření rozpočtů ve stylu „každý za své“.⁴⁵⁷

V centralizovaném systému řízení se také snáze prosazovalo „ekonomické vyrovnávání mezi ČSR a SSR“, jež se i díky Lenártově podpoře stalo jednou ze základních priorit plánů rozvoje národního hospodářství na následující roky.⁴⁵⁸

Rychlého hospodářského vyrovnání mělo být dosaženo především rozvojem průmyslu pomocí zvýšených investic do slovenské části federace. Rozvojové programy měly být zaměřeny především na strojírenství, chemický a spotřební průmysl. Růst měla hlavně výroba osobních i nákladních automobilů, petrochemie, syntetických vláken, textilu, obuvi a nábytku. Výrazně rychleji než v českých zemích mělo na Slovensku přibývat také vědeckých a výzkumných institucí zabývajících se vývojem inovací pro průmysl.⁴⁵⁹

Nepodařilo se přesně zmapovat, nakolik Jozef Lenárt přímo ovlivnil Státní plánovací komisi při tvorbě této koncepce, každopádně pod tyto návrhy by se klidně mohl podepsat. Jednou věcí však byl plán a druhou realita. Vleklé nedostatky v investiční výstavbě přetrvávaly i v následujících letech. V podstatě se je nemohlo podařit vymýtit bez zásadní korekce systému řízení hospodářství, který umožňoval podnikům, výrobně hospodářským jednotkám i ministerstvům neustále zahajovat bez ohledu na směrnice nové stavby. Výsledkem byla nadměrná rozestavěnost, ale nízké množství skutečně dokončených staveb.⁴⁶⁰

Systémově založená absence motivačních prvků pro racionální jednání jednotlivců i podniků se negativně projevovala nejen v nedostatečné plánovací a finanční disciplíně

⁴⁵⁷ J. Lenárt byl sice ochoten přistoupit na omezování samostatnosti republik v hospodářské sféře, rozhodně však nesdílel s konzervativci jejich pohled na federaci jako „deformaci“ vzešlou z „revizionistické“ politiky po lednu 1968, kterou by bylo nejlepší co nejvíce omezit nebo rovnou odbourat. Federace se proto zastával například i ve svém projevu na XIV. sjezdu KSČ, v němž hovořil o jejím přínosu pro ekonomické vyrovnávání Slovenska s českými zeměmi, na kterém mu stejně jako v minulosti záleželo mnohem víc než na kompetencích slovenských národních orgánů vůči pražskému centru. Srov. LENÁRT, Jozef. *Vybrané projevy a stati*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1983. 1. sv., str. 593-599.

⁴⁵⁸ NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1966-1971, sv. 159, ar. j. 242, b. 5, 6, 7 – 208. schůze PÚV KSČ ze dne 13. dubna 1971 – Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství ČSSR na léta 1971-1975, Návrh směrnic XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971-1975, Návrh rozpočtového výhledu na léta 1971-1975.

⁴⁵⁹ Například objem chemické výroby se měl v letech 1971-1975 na Slovensku zvýšit o 78 % oproti nárůstu 47 % v českých zemích a strojírenství v SSR mělo růst o 64 % oproti 39 % v ČSR. Srov. Tamtéž.

⁴⁶⁰ NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1971-1976, sv. 58, ar. j. 59, b. 2 – 55. schůze PÚV KSČ ze dne 17. listopadu 1972 – První návrh zprávy PÚV KSČ k výsledkům rozvoje národního hospodářství v roce 1972 a k návrhu státního prováděcího plánu roku 1973.

podniků a institucí, ale také v téměř všeobecném úpadku pracovní morálky spojeném s nízkou produktivitou práce a plýtváním materiálem a energiemi ve výrobě.⁴⁶¹

Strana a vláda se sice pokoušely zavádět do praxe opatření k „*racionalizaci práce a mzdových soustav*“, ale bez možnosti uplatnit v ekonomice tržní mechanismy a opustit politiku uměle udržované plné zaměstnanosti, která zaručovala příjem i neschopným, líným a nespolehlivým zaměstnancům, se tyto snahy dají přirovnat k pokusům o kvadraturu kruhu.⁴⁶²

Jako ekonomicky pochybená se v dlouhodobém horizontu ukázala také velkorysá sociální politika spojená s umělým udržováním nízkých maloobchodních cen, jež přispívala „*k upevnění životních jistot lidu*“, který to také většinou náležitě oceňoval a výměnou za slušnou životní úroveň se nebouřil a nepletl straně do věcí veřejných. Proto byly z politických důvodů ze stolu smeteny návrhy, aby došlo alespoň k mírnému zvýšení maloobchodních cen v zájmu dosažení rentability.⁴⁶³

Hlavní problém spočíval přímo v byrokratickém systému centrálního plánování, jehož opětovné zavedení znamenalo také návrat starých nešvarů, které zásadním způsobem podlamovaly hospodářský rozvoj a právě kvůli nimž podnikla komunistická strana v 60. letech pokus o hospodářskou reformu. Oficiální místa včetně Jozefa Lenárta tuto skutečnost tváří v tvář četným „*poruchám v hospodářství*“ nemohla ignorovat, ale místo systémových změn se raději pouštěla do kritiky zodpovědných pracovníků na úrovni závodů, podniků i generálních ředitelství, kteří „*vynakládali více úsilí na zdůvodnění, proč nelze plán splnit, než na zabezpečení podmínek jeho realizace*“.⁴⁶⁴

Kritizováno bylo také téměř všeobecně rozšířené rozkrádání a korupce vycházející z permanentní převahy poptávky nad nabídkou. Například Jozef Lenárt ve svém projevu na sjezdu KSS v roce 1976 mimo jiné prohlásil: „*boj proti takým neduhom, ako je vyhybanie sa práci, úplatkárstvo a špekulantstvo, a iným prejavom maloburžoáznej morálky, smerujúcej*

⁴⁶¹ Tamtéž, sv. 58, ar. j. 59, b. 4 – 55. schůze PÚV KSČ ze dne 17. listopadu 1972 – Rozbor příčin růstu materiálových nákladů a návrhy na opatření.

⁴⁶² NA, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989, Předsednictvo ÚV KSČ 1971-1976, sv. 106, ar. j. 107, b. 1 – 102. schůze PÚV KSČ ze dne 25. ledna 1974 – Postup racionalizace práce a mzdových soustav.

⁴⁶³ Tamtéž, sv. 121, ar. j. 121, b. 1 – 116. schůze PÚV KSČ ze dne 31. května 1974 – Hlavní směry rozvoje životní úrovně v 6. pětiletce.

⁴⁶⁴ Tamtéž, sv. 134, ar. j. 135, b. 1 – 130. schůze PÚV KSČ ze dne 1. listopadu 1974 – Návrh zprávy předsednictva pro zasedání ÚV KSČ.

*k zneužívaniu vymožeností socializmu, je preto naďalej dôležitou úlohou aj našej ideovo-výchovnej práce“.*⁴⁶⁵

Navzdory kritickým projevům se nemohlo podařit tyto chronické neduhy vykořenit bez zásadních změn systému. Jenže prosazování jakýchkoliv reforem bylo vzhledem k předchozímu „*kontrarevolučnímu*“ vývoji na sklonku 60. let v podstatě nemožné a Jozef Lenárt rozhodně neměl chuť prorážet hlavou zeď. Na centrální úrovni se proto v ekonomické rovině místo marných pokusů o prosazování reforem soustředil především na lobbování za investice do rozvoje Slovenska.⁴⁶⁶

Jak ve svém projevu při Lenártově volbě předznamenal Gustáv Husák, tvořila organizační stránka ekonomiky hlavní náplň činnosti 1. tajemníka ÚV KSS. Tato sféra byla Jozefu Lenártovi blízká a navíc mu v ní zůstával přece jenom o něco větší prostor pro vlastní iniciativu než v jiných oblastech, do nichž mu zasahovala Praha. Svými osobními intervencemi se snažil postrčit dopředu řadu konkrétních projektů. Je proto možné připsat mu podíl například na rozvoji Slovnaftu nebo výstavbě Bratislavských automobilových závodů či vodního díla Gabčíkovo-Nagymaros, o kterou usiloval už od poloviny 60. let.⁴⁶⁷

Kromě prosazování akcí velkého rozsahu se snažil aktivně pomáhat také jednotlivým podnikům s řešením jejich potíží. Například u předsedy středoslovenského KNV Pavla Bolvanského urgoval v roce 1986 výstavbu bytů ve Filákově, jejichž nedostatek bránil náboru pracovníků do místního podniku Kovosmalt.⁴⁶⁸

Průvodním jevem celkové stagnace režimu byla kádrová nehybnost. Zatímco Jozef Lenárt se dostal po XIV. sjezdu KSČ v roce 1971 do předsednictva ÚV KSČ jako jediný z deseti členů zvolených do tohoto orgánu po XIII. sjezdu KSČ v roce 1966, během normalizace se sestava předsednictva až do roku 1988 v podstatě nezměnila.⁴⁶⁹ K rozvíření stojatých vod došlo až na sklonku roku 1987 v souvislosti s „*dekumulací*“ funkcí Gustáva

⁴⁶⁵ STAŠKOVÁ, Zuzana (red). *Zjazd Komunistickej strany Slovenska, Bratislava 25.-27. marca 1976*. Bratislava: Pravda, 1976, s. 48 a 62.

⁴⁶⁶ Například M. Jakeš později vzpomínal, že J. Lenárt tvořil s P. Colotkou dobře sehraný tandem, který v Praze dokázal velmi účinně prosazovat požadavky na přidělování investičních prostředků pro Slovensko. Srov. Rozhovor s Milošem Jakešem ze dne 9. února 2015. *Soukromý archiv Mgr. Michala Macháčka*.

⁴⁶⁷ PAVLOVIČ, Richard. Husák a slovenská komunistická elita. Na příklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 - 1989. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1, str. 674.

⁴⁶⁸ *Slovenský národný archív*, fond ÚV KSS, 1. tajemník ÚV KSS Jozef Lenárt, neuspořádané (stav v r. 2008).

⁴⁶⁹ Odešel z něj pouze těžce nemocný Ludvík Svoboda, v roce 1983 zemřel Václav Hůla a jako jediný nováček přibyl v roce 1981 do sestavy Miloš Jakeš. Srov. HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8, str. 47.

Husáka, kterou podpořil i Jozef Lenárt, jenž sice ocenil Husákovo působení v politice, ale zároveň prohlásil: „*Je potrebné si priznať, že od pléna ÚV KSČ v roku 1974 sme namiesto konsolidácie začali prevádzat' skôr konzerváciu*“.⁴⁷⁰

Jozef Lenárt v dalším období podporoval nového generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše. V dubnu 1988 byl díky tomu přesunut z postu 1. tajemníka ÚV KSS, na němž ho nahradil Ignác Janák, do funkce tajemníka ÚV KSČ pro ekonomiku. Na novém místě se pustil do realizace „*přestavby*“, jejíž přípravy probíhaly po celý rok 1987 a vyvolaly ve stranickém vedení řadu sporů o její rozsah. Patrně nejvýznamnějším výstupem československé „*přestavby*“ byl zákon o státním podniku (zák. č. 88/1988 Sb.), který byl přijat v roce 1988. Tato zákonná norma znamenala výrazné změny v postavení KSČ v hospodářské sféře, mimo jiné předjímala spoluúčast pracujících na přijímání důležitých rozhodnutí týkajících se podniku a tajné volby podnikových ředitelů, což konzervativcům v mnohém připomínalo „*deformace*“ ekonomiky z let 1968 a 1969.⁴⁷¹

Zaujali proto k reformám zdrženlivý postoj, začali zdůrazňovat československá specifika a varovali před „*mánií rychle napodobovat bez posouzení*“, což se nemuselo podle nich vyplatit.⁴⁷² Oproti nim se Jozefu Lenártovi hospodářské reformy zamlouvaly a podporoval i účast pracujících na rozhodování o podnicích a jejich vedení.⁴⁷³

Nešetřil proto kritikou „*administrativně direktivní soustavy řízení*“ a navrhoval rozsáhlé změny, které byly ještě nedlouho předtím naprosto nemyslitelné: „*Budoucí strategie musí vést jednoznačně k pronikavé restrukturalizaci celého národního hospodářství, k posilování progresivních změn při současném omezování a likvidaci útlumových výroby.*“

⁴⁷⁰ PAVLOVIČ, Richard. Husák a slovenská komunistická elita. Na příklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 - 1989. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1, str. 676-677.; Nahrazení G. Husáka ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ M. Jakešem bylo předzvěstí dalších personálních změn v ústředních stranických i státních orgánech. Během roku 1988 opustili své funkce členové předsednictva a tajemníci ÚV KSČ L. Štrougal, P. Colotka, V. Biľak, A. Kapek, J. Haman, J. Havlín, J. Poledník, J. Kempný a M. Beňo.

⁴⁷¹ ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 221 s. ISBN 978-80-7465-121-2, str. 111.

⁴⁷² Na druhou stranu je potřeba podotknout, že podoba zákona o státním podniku vyvolala odpor nejen pouze u konzervativní skupiny ve vedení KSČ, ale také u vedení řady podniků, kterým vadil především princip volitelnosti ředitelů. Srov. PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2011. 243 s. ISBN 978-80-87271-31-5, str. 75-93.

⁴⁷³ ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 221 s. ISBN 978-80-7465-121-2, str. 112.

Oprášil také myšlenku výrazné mzdové diferenciacie pracujících v závislosti na skutečně dosahovaných výsledcích.⁴⁷⁴

V části ze svých návrhů navázal na svou dlouhodobou podporu zavádění technických novinek do praxe. K pozitivnímu vývoji ekonomiky proto měly výraznou měrou přispět výsledky vědeckotechnického rozvoje aplikované jak v hospodářské, tak sociální a ekologické sféře. Tam, kde domácí vývoj zaostal za světem, měly přijít na řadu výrobní kooperace, nákup licencí a dovozy nejmodernější techniky potřebné pro modernizaci zastaralé technické základny.⁴⁷⁵

V normalizačním Československu ohledy na životní prostředí nehrály velkou roli, což se projevovalo například v politice „*vysokých komínů*“, které nahrazovaly drahá odsiřovací zařízení tím, že rozptylovaly škodliviny do větší vzdálenosti od zdroje znečištění apod. Lenártův návrh na využití ekonomických nástrojů takovým způsobem, „*aby pro každý podnik, každou organizaci bylo výhodnější a efektivnější prostředí zlepšovat než ho narušovat*“, zapadal do tehdy nového trendu přijímání opatření na ochranu přírody, jejíž neutěšený stav byl zdrojem stále silnější nespokojenosti občanů.⁴⁷⁶

Po odstoupení Vasilu Biľaka byly v prosinci 1988 Jozefu Lenártovi přiděleny úseky zahraniční politiky a ideologie. V lednu 1989 musel předat ekonomické oddělení ÚV KSČ dosavadnímu předsedovi vlády SSR Ivanu Knotkovi, což mu možná ulevilo, protože každý z výše zmíněných úseků byl velmi exponovaný a nebylo by jednoduché je řídit ani jednotlivě.

Starosti Jozefu Lenártovi ještě přibýly, když se v průběhu roku 1989 začínaly viditelně drolit režimy v okolních státech východního bloku, jejichž představitelé v Polsku a Maďarsku zasedli s opozicí ke kulatým stolům, což budilo značné obavy Prahy z posilování opozičních nálad v Československu. Navíc na přelomu září a října 1989 zaplavily německou ambasádu v Praze tisíckovky uprchlíků z východního Německa, o jejichž vycestování do Spolkové republiky Německo jednal se zahraničními partnery také Jozef Lenárt.⁴⁷⁷

V té době už události nezadržitelně spěly také ke kolapsu československého režimu. Zatímco například v roce 1977 mohlo „*Rudé právo*“ plným právem psát o signatářích Charty

⁴⁷⁴ NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1986-1989, sv. 115, ar. j. 120, b. 2 – 120. schůze PÚV KSČ ze dne 9. června 1989 – Návrh usnesení 14. zasedání ÚV KSČ.

⁴⁷⁵ Tamtéž.

⁴⁷⁶ NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1986-1989, sv. 127, ar. j. 133, b. 2 – 133. schůze PÚV KSČ ze dne 5. října 1989 – Návrh rezoluce Politika KSČ k tvorbě a ochraně životního prostředí.

⁴⁷⁷ DOLEŽAL, Jakub. Přes ambasády ke svobodě. Drama východoněmeckého exodu v roce 1989. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, č. 1-2, str. 79-133, ISSN 1210-7050.

77 jako o „skupince“ bez širší reálné podpory ve společnosti, v roce 1989 už byly opoziční nálady mnohem rozšířenější.⁴⁷⁸ Stále více občanů mělo plné zuby života v nedostatkové ekonomice a ztrácelo víru v to, že se pod vedením KSČ někdy podaří nastartovat hospodářský růst natolik, aby jejich životní úroveň dosáhla standardů srovnatelných s okolními kapitalistickými zeměmi.⁴⁷⁹

Rozbuškou pro vypuknutí masových projevů občanské nespokojenosti se stal tvrdý zákrok proti studentské demonstraci 17. listopadu 1989 na Národní třídě v Praze. Jozef Lenárt se však nevzdával ani tváří v tvář stávkám a demonstracím. Ve čtvrtek 23. listopadu 1989, kdy se na Václavském náměstí v Praze sešlo 300 000, v Brně 28 000 a v Bratislavě 60 000 protirežimních demonstrantů, rozeslal nižším stranickým složkám „*Informaci ÚV KSČ o situaci a taktice strany*“. V ní nabádal k vybědnutí z defenzivy a boji o veřejné mínění. Jako hlavní úkol viděl překažení připravované generální stávky a rozštěpení opozice. „*Rozhoduje každý čin, den i hodina*“, snažil se vyburcovat své spolustraníky.⁴⁸⁰

Bohužel pro něj i celou komunistickou stranu už však bylo příliš pozdě. Na svém plenárním zasedání 24. listopadu 1989 odvolal ÚV KSČ celé své předsednictvo v čele s Milošem Jakešem. Jozef Lenárt ale na rozdíl od jiných přežil ve funkci i tento kritický moment, když byl obratem zvolen do předsednictva nového. To se setkalo s rozhodným nesouhlasem nejen u veřejnosti, ale také u některých členů strany, proto byl o dva dny později definitivní platností z předsednictva odvolán.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Ztroskotanci a samozvanci. In: *Rudé Právo*, 12. ledna 1977, str. 2.

⁴⁷⁹ V červnu 1989 byl dokončen výzkum veřejného mínění s názvem „*Názory občanů na vědeckotechnický pokrok*“, jehož respondenti byli kromě jiného dotazováni, jak by si zařídili domácnost, kdyby se nemuseli ohlížet na peníze a nedostatek daného zboží na trhu. Celkem 91 % respondentů toužilo po myčce nádobí a mikrovlnné troubě, ale ve skutečnosti některou z těchto věcí vlastnila pouze 2 % z nich. 90 % mělo zájem o barevný televizor se satelitní anténou pro příjem družicového vysílání a videopřehrávačem, reálně tyto věci vlastnila 4 % respondentů. 72 % dotázaných chtělo telefonní záznamník a 44 % osobní počítač, některé z těchto zařízení vlastnilo shodně po jediném procentu respondentů... Podle stejného výzkumu se 92 % dotázaných vyjádřilo, že je potřeba urychleně rozvíjet obchod a služby, 89 % nebylo spokojeno s úrovní zdravotnictví, 85 % s nabídkou potravin a 82 % s úrovní elektrotechniky. Srov. *NA, AÚV KSČ 1945-1989, PÚV KSČ 1986-1989*, sv. 115, ar. j. 120, b. 7 – 120. schůze PÚV KSČ ze dne 9. června 1989 – Výsledky průzkumu veřejného mínění „*Názory občanů na vědeckotechnický pokrok*“.

⁴⁸⁰ PREČAN, Vilém, KOUDELKA, František a NOSKOVÁ, Alena (eds). *Mezinárodní konference Demokratická revoluce v Československu 1989 - předpoklady, průběh a bezprostřední výsledky (Praha 14.-16. října 1999): studijní materiály. Seš. 5-6, Situační zprávy ústředního aparátu KSČ. 20. listopadu - 1. prosince 1989*. 1. vyd. Praha: Československé dokumentační středisko, 1999. 111 s. ISBN 80-85270-93-5, str. 96-100.

⁴⁸¹ PAVLOVIČ, Richard. Husák a slovenská komunistická elita. Na příklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 - 1989. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1, str. 678.

Jeho politická kariéra úplně skončila až 18. ledna 1990, kdy byl společně s Gustávem Husákem, Peterem Colotkou a Ignácem Janákem vyloučen z komunistické strany, která se tímto krokem snažila vytvořit dojem své obrody.

Rok 1989 byl pro Jozefa Lenárta osudový i v soukromém životě, protože v září náhle zemřela jeho manželka. Po odchodu z politiky prodal svou vilu a koupil za ni v Praze několik bytů pro sebe a rodinu adoptivní dcery Věry. Svou penzi trávil v ústraní, odkud udržoval styky s nástupnickou KSČM. Na sklonku života byl ještě jednou vytažen před objektivy novinářských kamer a fotoaparátů v souvislosti se svým podílem na snaze o ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“ v roce 1968, za který byl společně s Milošem Jakešem obžalován z vlastizrady ve stádiu pokusu. Několikaletý soudní proces nakonec v roce 2003 skončil osvobozujícím rozsudkem.

Jozef Lenárt zemřel 11. února 2004 v nemocnici Na Homolce na komplikace po operaci srdce. V souladu se svou poslední vůlí byl bez obřadu zpopelněn v Praze a urna s jeho popelem byla 23. dubna 2004 uložena za přítomnosti rodiny a funkcionářů KSS do rodinného hrobu v jeho rodné Liptovské Porúbce.

Závěr

Jozef Lenárt patří délkou své profesionální politické kariéry k rekordmanům jak doma, tak ve světě. Samozřejmě je možné namítnout, že není nic složitého udržet si postavení v systému diktatury jedné strany, v němž volby nemohou přinést reálnou změnu. Při bližším pohledu na dějiny KSČ je však jasné, že ani v tomto systému neměli politici automaticky vše jisté. Jejich obměnu na vedoucích postech pouze zajišťovaly jiné, zejména v zakladatelském období režimu o poznání drastičtější mechanismy než byly volby...

Ve své dlouhé kariéře Jozef Lenárt prošel nejvyššími stranickými a státními funkcemi, nikdy se však nestal vůdcem – prvním nebo generálním tajemníkem ÚV KSČ. Postrádal hlad po moci, který je typický pro drtivou většinu úspěšných politiků. Místo něj projevoval při jednáních o svém jmenování do vysokých funkcí možná až přílišnou skromnost.

Ta mu byla vštípena už v jeho dětství, které sice prožil ve velmi skromných poměrech, ale ne v naprosté bídě, jak někdy přeháněla komunistická propaganda. Ostře proto vnímal sociální nerovnosti a postupně se i díky prokomunistickému rodinnému zázemí utvrzoval ve svém levicovém přesvědčení, jež ho v roce 1943 dovedlo až do řad tehdy ilegální KSS.

Nikdy nepatřil k těm, kteří pouze nařikají na nespravedlivý osud a kritizují jiné, zatímco sami nejsou pro změnu svého postavení ochotni hnout prstem. Raději se smířil s tím, že navzdory svému nespornému nadání nedostuduje a už v šestnácti letech se začal o sebe starat sám. Vstoupil do učení mezi Baťovy „*Mladé muže*“, kde byl vystaven několikaletému působení promyšleného výchovného systému, které na něm zanechalo zřetelné stopy.

Právě díky cílenému důrazu jeho vychovatelů na píli, efektivitu a cílevědomý osobnostní i kvalifikační rozvoj se z něj stal výkonný, podnikavý a racionální pragmatik s velkým zájmem o novinky zejména v oblastech techniky a podnikového řízení. Také díky tomu Jozef Lenárt nepodceňoval roli vzdělávání a nepohrdal odborníky, jak bylo později velice časté zejména u čerstvě povýšených dělnických kádřů, které navzdory značným mezerám ve svém vzdělání a nedostatku profesních zkušeností ovládly po převzetí moci komunistickou stranou klíčové funkce ve státní správě, podnikové i akademické sféře.

Jeho kariéru v koncernu Baťa načas přerušilo povstání na Slovensku, do kterého se zapojil jako politický pracovník komunistické strany. Během příprav povstání, a především v jeho samotném průběhu, se mu podařilo přesvědčit nadřízená stranická místa o svých schopnostech a zápalu pro komunistickou věc, což ho nasměrovalo do placených funkcí. Jeho

prvním působištěm byla funkce tajemníka organizace komunistické strany v Baťových závodech v Batizovcích, odkud dál rychle stoupal přes další pozice regionálního významu až do ústředního aparátu KSS.

Odtud na počátku 50. let odešel řídit jednu z klíčových obuvnických továren na Slovensku. Úspěšné ředitelování ho posunulo do funkce náměstka ministra lehkého průmyslu. Další postup do nejvyšších mocenských pater předznamenalo jeho několikaleté studium na vysoké politické škole v Moskvě. Absolvoval ho s červeným diplomem a po návratu z Moskvy se jeho kariéra dál slibně rozvíjela. V září 1956 získal funkci vedoucího tajemníka krajského výboru KSS v Bratislavě, kterou zastával až do dubna 1958. Mezitím byl na sjezdu KSS v dubnu 1957 zvolen do ÚV KSS. V květnu 1958 opět povýšil, tentokrát do funkce ideologického tajemníka ÚV KSS se zodpovědností za činnost oddělení agitace a propagandy a oddělení škol, kultury a vědy. Na tomto postu působil až do října 1962, kdy v čele Slovenské národní rady nahradil zemřelého Rudolfa Strehaje.

Právě předsednictví tohoto v té době z mocenského hlediska naprosto bezvýznamného orgánu donutilo Jozefa Lenárta přehodnotit své dosavadní postoje k otázkám česko-slovenských vztahů a úlohy slovenských národních orgánů ve společném státě. Jeho národnostní cítění bylo vždy velmi vlažné. Navíc jeho myšlení bylo orientováno výrazně pragmaticky, proto do té doby za prvořadý zájem Slovenska považoval především ekonomický profit plynoucí ze spojení s českými zeměmi. Některé jeho postoje v 50. letech je možné považovat za čechoslovakistické. Během necelých deseti let však prošly zásadní korekcí a Jozef Lenárt v roce 1968 podporoval vznik federace.

V roce 1962 se Jozef Lenárt stal členem předsednictva ÚV KSČ, tedy nejužšího stranického vedení, v němž v té době zcela dominoval první tajemník Antonín Novotný, který si loajalitu ostatních funkcionářů pojišťoval úplatky v podobě tzv. „*bílých obálek*“. Navzdory tomu, že se Jozef Lenárt nenechal přímo zkorumpovat, patřil ve vedení komunistické strany v 60. letech k nejoddanějším oporám Antonína Novotného, jehož vůdcovskou autoritu bezvýhradně respektoval, i když s některými jeho rozhodnutími vnitřně nesouhlasil. Odpovídalo to Lenártovu pojetí stranické disciplíny, které vyznával nejen ve vztahu k Antonínu Novotnému, ale v podstatě po celou svou politickou kariéru až na výjimku v roce 1968, kdy se během srpnové okupace Československa vojsky pěti zemí Varšavské smlouvy zapojil do spiknutí proti dubčkovskému vedení strany.

V 60. letech se Jozef Lenárt rovněž podílel na práci rehabilitačních komisí, které měly přešetřit pozadí některých vykonstruovaných procesů v 50. letech. Dostal se kvůli tomu do složité situace, kdy si na jedné straně uvědomoval neudržitelnost falešných obvinění, na druhé straně však musel čelit tlaku vedoucích funkcionářů v čele s Antonínem Novotným, kteří nechtěli připustit úplnou rehabilitaci některých obětí.

Otázku rehabilitací se proto snažil řešit pro sebe typickým kompromisním způsobem. Nikdy se, pokud vysloveně nemusel, nestavěl vyhraněně na jednu stranu, ale vždy se snažil o oboustranně přijatelné řešení, často však spíše dosáhl stavu, který neuspokojoval nikoho. Nepatřil k bojovníkům, kteří se pokoušejí prorazit hlavou zeď a berou buď všechno, nebo nic. Své představy se často pokoušel prosazovat postupně „*salámovou*“ metodou a dokázal se přitom spokojit i s malým ústupkem druhé strany. Daní za to však bylo, že své představy často neprosadil vůbec, nebo změněné k nepoznání.

V roce 1963 stanul Jozef Lenárt na několik let v čele československé vlády. Právě během tohoto období se zřejmě nejvýrazněji zapsal do povědomí československé veřejnosti jako premiér, jehož vláda po éře tuhého stalinismu přinesla citelné uvolnění v řadě oblastí veřejného i kulturního života a pustila se do reformy stagnujícího hospodářství, které přinesly alespoň částečné zlepšení životní úrovně obyvatelstva po hospodářském propadu na začátku 60. let.

Jozef Lenárt patřil k otevřeným příznivcům reformy spojených s uvolňováním tuhého centralismu v řízení ekonomiky, modernizací výroby a opouštěním umělého rovnostářství ve prospěch vyššího podílu zásluhovosti. Podporoval celou řadu ve své době progresivních myšlenek i konkrétních projektů, z nichž však jen máloco prosadil úplně přesně tak, jak si to původně představoval. Přesto se v reformních návrzích z 60. let dají najít zřetelné stopy myšlenek, které podporoval, byť někdy znatelně pozměněných četnými kompromisy.

Pro Lenártovy postoje byla charakteristická víra v expertní řízení společnosti podle nejmodernějších poznatků a trendů jak z oblasti techniky, tak přírodních i společenských věd, což ho mimo jiné vedlo k úsilí dostat na vedoucí pozice místo nevzdělaných „*dělnických kádrů*“ kvalifikované odborníky. Sledoval trendy a novinky také v kapitalistických zemích a čerpal i ze svých zkušeností z Baťova koncernu, na které se při jednáních stranického vedení často odvolával. Jeho zaujetí pro pokrok však nikdy nebylo tak silné, aby ho nadřazoval nad politiku a zájmy komunistické strany.

V porovnání se starší funkcionářskou garniturou byl sice ochoten připustit mnohem více volnosti jak v hospodářské, tak i společenské oblasti, rozhodně však nemínil rezignovat na vedoucí úlohu komunistické strany a nikdy neztrácel ze zřetele ideologické hledisko svých návrhů. Přitom stále věřil, že reformovaný socialismus může uspět v ekonomické soutěži s kapitalismem, v němž našel některé myšlenkové směry, s nimiž se dokázal alespoň částečně ztotožnit, jako tomu bylo třeba u Rooseveltovy politiky „*Nového údělu*“. Díky svým životním zkušenostem Jozef Lenárt chápal, že soutěž mezi oběma ekonomickými systémy se v očích řadových občanů nevede v rovině makroekonomických ukazatelů, ale především na poli životní úrovně. Celá řada jím navrhovaných opatření proto směřovala k jejímu zvyšování.

Pokus o hospodářskou reformu v Československu v 60. letech nebyl navzdory mimořádně silnému postavení Antonína Novotného v předsednictvu ÚV KSČ dílem jediné vůdčí osobnosti. Naopak hospodářská politika státu byla kompromisem mezi řadou někdy zcela protichůdných názorů na další vývoj ekonomiky i celé země, přičemž Jozef Lenárt měl na její podobu nezanedbatelný vliv. Řada záměrů a projektů, které podporoval, sice byla dalším vývojem dříve či později překonána, avšak zároveň je spolupodepsán také pod těmi, které prokázaly svou nadčasovost, jako jsou například industrializace Slovenska, intenzifikace zemědělství, rozvoj chemického průmyslu, budování jaderné energetiky, dálnic či turistické infrastruktury, což ho řadí k mimořádně významným postavám jak československých, tak i moderních českých a slovenských hospodářských dějin.

Sesazení Antonína Novotného z čela KSČ na začátku roku 1968 znamenalo významný předěl také v kariéře Jozefa Lenárta, který byl zasvěcenými lidmi kvůli své mnohaleté podpoře prvního tajemníka jednoznačně vnímán jako Novotného skalní stoupenec. Na straně prvního tajemníka stál i během sporu o „*dekumulaci funkcí*“, do kterého se vyvinul střet s vnitrostranickou opozicí z podzimu roku 1967.

Po nuceném odchodu Antonína Novotného začal Jozef Lenárt veřejně podporovat nový kurs. V ideologické oblasti ostatně i předtím patřil k tolerantnějším a moderněji uvažujícím funkcionářům mladší generace. Už v první polovině 60. let byl v porovnání s předchozím obdobím ochoten připustit výrazné uvolnění ve společnosti i kultuře. Podporoval přitom dokonce i využití některých prvků „*buržoazní*“ kultury, pokud se daly skloubit se zájmy komunistické strany, přičemž zdaleka ne všichni funkcionáři a řadoví členové KSČ podobné kroky schvalovali.

Jeho tolerance a ochota připustit určitou demokratizaci poměrů však měla své limity. Mediální výstupy radikálních reformistů z jara 1968 v něm budily nelibost. Naprosto pak postrádal pochopení pro snahy přenášet debatu o politických tématech mimo půdu komunistické strany nebo referovat v médiích o tématech, která pro ni byla nepříjemná. Už vůbec u něj pak nemohla být řeč o porozumění pro pokusy o obnovení sociální demokracie jako tradiční politické strany a legalizaci Klubu angažovaných nestraníků nebo organizace bývalých politických vězňů K231.

Názorově se proto sbližoval s konzervativní skupinou kolem Drahomíra Koldera, po jejímž boku vystoupil v srpnu 1968 proti legálnímu vedení vlastní strany a státu, i když nejprve nejspíš váhal a pokusil se vyhnout přímému angažmá na straně okupantů hospitalizací v nemocnici pro stranickou elitu. V dalším období stál pevně na prosovětských pozicích, za což byl po přechodném mocenském poklesu odměněn funkcí 1. tajemníka ÚV KSS.

Ta sice vypadala poměrně významně, ve skutečnosti se však proměnil pouze v poslušného vykonavatele příkazů z Prahy. Přesto se snažil přispět k rozvoji Slovenska zejména ve sféře průmyslu a skutečně zaznamenal v tomto směru řadu úspěchů. To však nic neměnilo na postupném hospodářském úpadku režimu a zaostávání životní úrovně řadového obyvatelstva za vyspělými kapitalistickými státy. V roce 1988 ho strana znovu vytáhla do ústředního aparátu, kde nejprve obsadil tajemnickou pozici se zodpovědností za důležitý úsek ekonomie a po odchodu Vasilu Biláka přešel k mezinárodním vztahům a ideologii. Přestože Jozef Lenárt podporoval dílčí hospodářské reformy v rámci „*přestavby*“, nemohl přinést nic převratně nového a zabránit tím kolapsu diktatury KSČ na podzim 1989, kdy nejprve vypadl z vedení a na začátku roku 1990 byl ze strany vyloučen.

Jozef Lenárt dožil v Praze jako penzista. V souvislosti se svým podílem na snaze o ustavení „*dělnicko-rolnické vlády*“ v roce 1968 byl společně s Milošem Jakešem obžalován z vlastizrady ve stádiu pokusu, ale nakonec se mu podařilo dosáhnout zprošťujícího rozsudku. V roce 2004 zemřel v nemocnici na komplikace po operaci srdce. Definitivně se tak uzavřel dlouhý příběh jedné z nejvýznamnějších postav československých dějin.

Použité prameny a literatura

Archivy

Archiv bezpečnostních složek, fond Objektové svazky

Archiv Slovenského filmového ústavu, Dokument Súdruh Jozef Lenárt

Archiv Slovenského rozhlasu, galérie ROGOS

Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, fond Archiv komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970

Matričný úrad Liptovský Hrádok, fond Matrika narodených, sobášených a zomrelých Liptovský Hrádok (údaje vyhledal a poskytl PhDr. Richard Pavlovič, PhD.)

Moravský zemský archiv, pracoviště Zlín, fond Baťa, a. s.

fondové oddělení Osobní oddělení

Sbírka kartoték

Spory

Národní archiv, fond Archiv ÚV KSČ 1945-1989

fondové oddělení Kancelář Jozefa Lenárta 1968

Předsednictvo ÚV KSČ

Sekretariát ÚV KSČ

Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ

RGANI (Ruský státní archiv soudobých dějin), fond 5 - Osobní spisy vedené Mezinárodním oddělením ÚV KSSS

Slovenský národný archív, fond ÚV KSS

fondové oddělení 1. tajemník ÚV KSS Jozef Lenárt

Zjazdy, konferencie

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Okresný súd v Liptovskom Hrádku (údaje vyhledal a poskytl PhDr. Richard Pavlovič, PhD.)

Edice pramenů

DOUBEK, Bohumil a KAPLAN, Karel, ed. *StB o sobě: výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002. 439 s. ISBN 80-902885-8-8.

FELCMAN, Ondřej a kol. *Vláda a prezident: období pražského jara (prosinec 1967 - srpen 1968)*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, 501 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; sv. 8/1. ISBN 80-7239-077-5.

HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 441 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 11. ISBN 80-7285-039-3.

LENÁRT, Jozef, TRUCHLIK, Karol, ed. a STÍSKAL, Ladislav, ed. *Stále máme vyšší cieľ: Výber z prejavov a článkov 1963-1982*. 1. vyd. Bratislava: Smena, 1983. 196 s. Auróra.

- LENÁRT, Jozef. *Politika kultúry, kultúra politiky*. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988. 235 s.
- LENÁRT, Jozef. *Vybrané prejavy a state*. sv. 1. Bratislava: Pravda, 1980. 695 s.
- LENÁRT, Jozef. *Vybrané prejavy a state*. sv. 2. Bratislava: Pravda, 1981. 684 s.
- PREČAN, Vilém, KOUDELKA, František a NOSKOVÁ, Alena (eds). *Mezinárodní konference Demokratická revoluce v Československu 1989 - předpoklady, průběh a bezprostřední výsledky (Praha 14.-16. října 1999): studijní materiály. Seš. 5-6, Situační zprávy ústředního aparátu KSČ. 20. listopadu - 1. prosince 1989*. 1. vyd. Praha: Československé dokumentační středisko, 1999. 111 s. ISBN 80-85270-93-5.
- VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944*. 3. sv., *Dokumenty*. Bratislava: Pravda, 1984. 674 s.
- VARTÍKOVÁ, Marta, ed. aj. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944*. 4. sv., *Spomienky a kroniky*. Bratislava: Pravda, 1984. 798 s.
- VESELÝ, Zdeněk. *Světová politika 20. století v dokumentech: (1945-1990)*. 1. vyd. Praha: VŠE Fakulta mezinárodních vztahů, 2001., s. 481. ISBN 80-245-0145-7.
- VONDROVÁ, Jitka, MORAVEC, Jan a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 - květen 1968)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. 580 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; sv. 9/1. ISBN 80-85270-96-X.
- VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen-srpen 1968)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000. 485 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; 9/2. ISBN 80-7239-065-1.
- VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen-listopad 1968)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. 698 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; sv. 9/3. ISBN 80-7239-093-7.
- VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Normalizace (listopad 1968 - září 1969)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003. 640 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; sv. 9/4. ISBN 80-7239-153-4.
- VONDROVÁ, Jitka a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Prosinec 1967 - červenec 1968*. 1. vyd. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakl. Doplněk, 1995. 365 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 4., sv. 1. ISBN 80-85270-44-7.
- VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Červenec - srpen 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1996. 321 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 4, sv. 2. ISBN 80-85765-76-4.
- VONDROVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Jaromír. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Září 1968 - květen 1970*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1997. 393 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 4, sv. 3. ISBN 80-85270-66-8.
- STAŠKOVÁ, Zuzana (red). *Zjazd Komunistickej strany Slovenska, Bratislava 25. – 27. marca 1976*. Bratislava: Pravda, 1976.

Rozhovory

Rozhovor s Bohumilem Starým, předsedou Asociace kempů a chatových osad ČR ze dne 20. dubna 2014. *Archiv autora*.

Rozhovor s Ing. Miroslavem Hradilem ze dne 5. srpna 2014. *Archiv autora*.

Rozhovor s Miloslavem Rognerem ze dne 14. 6. 2008. *Archiv autora*.

Rozhovor s Milošem Jakešem ze dne 9. února 2015. *Soukromý archiv Mgr. Michala Macháčka*.

Rozhovor s JUDr. Jozefem Chreňom ze dne 30. 5. 2011. *Soukromý archiv PhDr. Richarda Pavloviče, PhD.*

Vyjádření MUDr. Václava Šmatláka, předsedy Sdružení praktických lékařů, ze dne 15. února 2014 (bez záznamu).

Záznam rozhovoru s Ing. Pavlem Hradilem ze dne 31. března 2012, *Soukromý archiv PhDr. Richarda Pavloviče, PhD.*

Publicistika

Lázeňský časopis

Národná obroda: nezávislý denník občanov Slovenska

Národní výbory: Časopis pro funkcionáře a pracovníky národních výborů

Pravda: orgán Komunistické strany Slovenska

Rudé právo

Smena: denník mladých

Zájmy Slovače: neodvislý pokrokový list moravského Slovácka

Slovníky, příručky a materiálové studie

PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948-1989: personifikácia politického vývoja*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. 389 s. ISBN 80-7165-417-5.

PEŠEK, Jan. *Centrum moci: aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948-1989*. Bratislava: AEPress, 2006. 268 s. ISBN 80-88880-71-8.

Příruční slovník k dějinám KSČ. sv. 1, A-O. 1. vyd. Praha: NPL, 1964. 598 s.

Slovenský biografický slovník. Martin: Matica slovenská, 1986-1994. sv. IV (M-Q), ISBN 80-7090-019-9.

ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. 1. vyd. Praha: Národní archiv, 2010. 440 s. ISBN 978-80-86712-87-1.

TOMEK, Prokop. Barák Rudolf. In: KALOUS, Jan et al. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948-1989: ministři a jejich náměstci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. 231 s. Tváře moci. ISBN 978-80-87211-25-0.

Memoárová literatura

BILÁK, Vasil a BÍLOVSKÝ, Jindřich, ed. *Paměti Vasila Biláka I.: [unikátní svědectví ze zákulisí KSČ]*. Praha: Agentura Cesty, 1991. 146 s., [4] s. obr. příl. Propadliště dějin. ISBN 80-85363-05-4.

BILÁK, Vasil a BÍLOVSKÝ, Jindřich, ed. *Paměti Vasila Biláka: [unikátní svědectví ze zákulisí KSČ. [díl.] 2.* Praha: Agentura Cesty, 1991. 198 s., [8] s. obr. příl. Propadliště dějin. ISBN 80-85363-06-2.

CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik: kniha vzpomínek a úvah*. 1. vyd. Praha: ETC, 1998. 668 s., [32] s. obr. příl. Profily generace. ISBN 80-86006-59-X.

COLOTKA, Peter. *Vo víre času*. 1. vyd. Dolný Kubín, D + Gallery, 2015.

ČERNÝ, Rudolf. *Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta*. 1. vyd. Česká Kamenice: PolArt, 2008. 422 s., [12] s. obr. příl. ISBN 978-80-87286-00-5.

DUBČEK, Alexander. *Naděje umírá poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 293 s., [32] s. fot. ISBN 80-205-0351-X.

HAVLÍČEK, Dušan. *Jaro na krku: zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 229 s. Svědectví o době a lidech; sv. 5. ISBN 80-85270-8-X.

HOLDOŠ, Ladislav. *Svědék Husákova procesu vypovídá: rozhovory Karla Bartoška s Ladislavem Holdošem o zážitcích z věznic a táborů pěti zemí, o komunistech bez moci a u moci, o Slovensku a o jiném*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1991. 126 s., [4] s. il. ISBN 80-206-0212-7.

JAKEŠ, Miloš. *Dva roky generálním tajemníkem*. 1. vyd. Praha: Regulus, 1996, ISBN 80-901564-3-6.

JECH, Karel, KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *K ekonomické reformě 1965-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 185 s. (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967. sv. 20.), bez ISBN.

KŘEČEK, Stanislav. *Pracoval jsem u Batů*. Praha: Český komitét pro vědecké řízení, 1992, ISBN 80-02-009380-X.

MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremlu*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 283 s. Archiv; sv. 62. ISBN 80-204-0196-2.

PJEŠČAK, Ján. *Portrét právníka a kriminalisty: (výběr z pamětí Jána Pješčaka „Karpatská Odyseia“)*. Říčany: Orego, 2006. 206 s. ISBN 80-86741-64-8.

SEDLÁK, Jaromír. *Muž nad stolem, aneb, Byl jsem Štrougalovým poradcem*. 1. vyd. Praha: Pro společnost Rozhraní vydalo nakl. BVD, 2010. 183 s., [12] s. obr. příl. ISBN 978-80-87090-43-5.

STÍSKAL, Ladislav. *Veci a vecičky Jozefa Lenárta*. Bratislava: Agentúra IQ + Janošovský, 2003, ISBN 80-967979-8-0.

ŠIK, Ota. *Jarní probuzení - iluze a skutečnost*. 2. vyd. (v MF 1. vyd.). Praha: Mladá fronta, 1990. 315 s. ISBN 80-204-0208-X.

ŠTROUGAL, Lubomír. *Paměti a úvahy*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2009. 363 s., [16] l. obr. příl. ISBN 978-80-7425-026-2.

UHER, Ján. *Zo zákulisia rehabilitácií: tajomstvo Kolderovej komisie*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 195 s. ISBN 80-7149-416-X.

VRABEC, Václav. *Vybočil z řady: medailón Josefa Smrkovského a doby, v níž žil*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1991. 189 s. Dokumenty; sv. 223. ISBN 80-206-0277-1.

WICHTERLE, Otto. *Vzpomínky*. 4. vyd. (V Akademii 2.). Praha: Academia, 2007. 206 s., [8] s. obr. příl. Paměť; sv. 1. ISBN 978-80-200-1495-5.

ZELINKA, Ján. *Od romantiky k vede a politice: (spomienky, udalosti, úvahy)*. 1. vyd. Bratislava: Slovak Academic Press, 2000. 664, ii s. ISBN 80-88908-64-7.

Monografie

BÁRTA, Milan, BŘEČKA, Jan a KALOUS, Jan. *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 336 s. ISBN 978-80-87211-73-1.

BÁRTA, Milan, CVRČEK, Lukáš et al. *Oběti okupace: Československo 21. 8. - 31. 12. 1968*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 191 s. ISBN 978-80-87211-01-4.

BENČÍK, Antonín. *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. 514 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

BENČÍK, Antonín. *Rekviem za Pražské jaro: důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968*. 1. vyd. Třebíč: Tempo, 1998. 269, [10] s., [16] s. obr. příl. Fakta. ISBN 80-238-2192-X.

CVRČEK, Lukáš. *Politické působení Jozefa Lenárta v letech 1963-1970*. [diplomová práce] Praha: FF UK, 2006. 135 s.

DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006. 412 s., [22] s. obr. příl. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-204-2.

GALANSKÝ, Marcel a kol. *Svit: 50 rokov*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1984. 162 s.

HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2009. 390 s. Obzor; sv. 75. ISBN 978-80-7260-216-2.

HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8.

HRBEK, Jaroslav et al. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2009. sv. 2. (351, 358 s.). ISBN 978-80-7185-976-5.

JABLONICKÝ, Jozef. 2009. *Fragment o histórii*. Bratislava: Kalligram, 2009. 598 s. ISBN 978-80-8101-242-6.

KAPLAN, Karel a KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 333 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7185-616-9.

KAPLAN, Karel, ed. *Kádrová nomenklatura KSČ 1948-1956: sborník dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992. 199 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny; sv. 2. ISBN 80-85270-04-8.

KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný - vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011. 342 s. ISBN 978-80-87474-08-2.

KAPLAN, Karel. *Mocní a bezmocní*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1989. 469 s. ISBN 0-88781-209-0.

KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost*. 1. vyd. [Brno: Doplněk, 1999]. 289 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-024-4.

KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Část první*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 313 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 3. ISBN 978-80-7285-079-2

KUBÍN, Miroslav. *Proměny české energetiky: historie, osobnosti, vědecko-technický rozvoj*. Praha: Český svaz zaměstnavatelů v energetice, 2009. 615 s. ISBN 978-80-254-4524-2.

KURAL, Václav et al. *Československo roku 1968. 1. díl, Obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 207 s. ISBN 80-901337-9-7.

PAVKA, Marek. *Kádry rozhodují vše!: kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit: (prvních pět let komunistické vlády)*. 1. vyd. Brno: Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2003. 126 s. Studijní materiály výzkumného projektu Krize komunistického systému v Československu 1953-1957; sv. 7. ISBN 80-7285-034-2.

PAVLOVIČ, Richard. *Jozef Lenárt ako predseda Slovenskej národnej rady*. [Rigorózní práce] Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2005.

PAVLOVIČ, Richard. *Jozef Lenárt – slovenský a československý politik v čase spoločenskej krízy a normalizácie (1967-1989)*. [Dizertační práce]. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011.

PAVLOVIČ, Richard. *Politický profil Jozefa Lenárta s dôrazom na obdobie po roku 1962*. [Diplomová práce] Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2004.

PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 191 s. Tváře moci. ISBN 978-80-87211-09-0.

PERNES, Jiří, POSPÍŠIL, Jaroslav a LUKÁŠ, Antonín. *Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu*. 1. vyd. Praha: Brána, 2008. 305 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7243-382-7.

PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2011. 243 s. ISBN 978-80-87271-31-5.

RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 259 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-5.

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3.

SRB, Vladimír. *Obyvatel'stvo Slovenska 1918-1938*, Bratislava: Inštitút informatiky a štatistiky. 2002, bez ISBN.

ŠEVEČEK, Ondřej. *Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938*. 1. vyd. České Budějovice: Veduta, 2009. 412 s. ISBN 978-80-86829-42-5.

ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 221 s. ISBN 978-80-7465-121-2.

ŠULC, Zdislav. *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*. 2. vyd., v Doplnku první. Brno: Doplněk, 1998. 117 s. ISBN 80-7239-005-8.

TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. 169 s. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7021-982-9

Články a studie

BARNOVSKÝ, Michal. Proces s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty. In: PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan, eds. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze*. Brno: Pius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2005. 391 s. ISBN 80-7285-053-9.

BENČÍK, Antonín. Ludvík Svoboda a srpen 1968. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, č. 1, str. 24-43, ISSN 1210-7050.

CVRČEK, Lukáš. Jozef Lenárt – příběh dlouhé kariéry. In: *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*. Roč. 2, č. 1, 2008. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, ISSN 1802-8241.

CVRČEK, Lukáš. Oběti potlačení protiokupačních protestů v Praze v srpnu 1969. In: STŘEDOVÁ, Veronika a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století V*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011. 343 s. ISBN 978-80-7405-103-6.

CVRČEK, Lukáš: Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ. In: *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: ÚSTR, 2009, 1 (15), str. 138-179, ISSN 1804-1612.

DINUŠ, Petr. Vysoká škola politická ÚV KSČ v letech 1953-1969. In: KOSTLÁN, Antonín (ed.). *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. 279 s. Práce z dějin vědy sv. 23. ISBN 978-80-7285-123-2.

Doležal, Jakub. Přes ambasády ke svobodě. Drama východoněmeckého exodu v roce 1989. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, č. 1-2, str. 79-133, ISSN 1210-7050.

DOSKOČIL, Zdeněk. Milan Hübl – politik v siločarách Gustáva Husáka. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1.

JANÁČEK, F., MICHÁLKOVÁ, M. Příběh zvacího dopisu. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, č. 1, str. 87-101, ISSN 1210-7050.

NOVÁK, Pavel. Výkonnost československého zemědělství v mezinárodním srovnání v 50. letech 20. století. In: BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal eds. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. vyd. V Praze: Česká zemědělská univerzita, 2008. 359 s. Bod. ISBN 978-80-7363-226-7.

PAVLOVIČ, Richard. Husák a slovenská komunistická elita. Na príklade vzťahov G. Husáka a Jozefa Lenárta v rokoch 1961 - 1989. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Gustáv Husák: moc politiky, politik moci*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2013. 1067 s. ISBN 978-80-224-1312-1.

PAVLOVIČ, Richard: Jozef Lenárt a Pražská jar. Pohľad na politickú kariéru J. Lenárta počas spoločenskej krízy a začiatku normalizácie (1967-1969). In: Středová, Veronika, ed. et al. *České, slovenské a československé dějiny: moderní přístupy k soudobým dějinám*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006. 221 s. ISBN 80-86845-63-X.

PAVLOVIČ, Richard. Oficiálny životopis verzus realita: Vplyv propagandy na tvorbu oficiálneho životopisu Jozefa Lenárta počas normalizácie. In: KMEŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol. *Odvaľujem balvan: Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2013.

PAVLOVIČ, Richard. Slovenská národná rada 1948-1968. In: MERVART, Jan a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století: osudové osmičky v našich dějinách*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Vydáno péčí Historického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové ve vydavatelství Oftis, 2008. 455 s. ISBN 978-80-7405-032-9.

PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska 1945-1948. Členstvo, organizácia, vedenie, stranický aparát, vzťah ku KSČ. In: *Historický časopis*. Roč. 59, 2011, č. 3, Bratislava: Slovenská akadémia vied, ISSN 0018-2575.

RYCHLÍK, Jan. Začiatky normalizácie na Slovensku v správach bulharského generálneho konzulátu v Bratislave. In: *Historický časopis*, r. 52, 2004, č. 1, s. 149-172.

VONDRÁŠEK, Václav. Kriminalizace Demokratické strany Slovenska v předúnorovém období. In: PERNES, Jiří, a FOITZIK, Jan, eds. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze*. Brno: Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2005. 391 s. ISBN 80-7285-053-9.

Seznam zkratk

AV ČR	Akademie věd České republiky
AÚV	Archiv ústředního výboru
ČSR	Československá republika / od roku 1969 Česká socialistická republika
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika
ČSSR	Československá socialistická republika
EU	Evropská unie
KAN	Klub angažovaných nestraníků
KGB	Komitet Gosudarstvenoj Bezopasnosti
KNV	Krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
MS	Matica slovenská
MSDS	Maďarská socialistická dělnická strana
NA	Národní archiv
NDR	Německá demokratická republika
PÚV	Předsednictvo ústředního výboru
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNR	Slovenská národní rada
SS	Schutzstaffel
SSR	Slovenská socialistická republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
SÚV	Sekretariát ústředního výboru
ÚV	Ústřední výbor
ÚKRK	Ústřední kontrolní a revizní komise
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce

Abstrakt

Disertační práce *Jozef Lenárt a jeho doba* pojednává o životě a politickém působení předního komunistického politika Jozefa Lenárta. Vyprávění začíná Lenártovým dětstvím na slovenském venkově a dospíváním ve službách koncernu Baťa, kde se Jozef Lenárt vyučil. Přes vyličení Lenártovy účasti v povstání na Slovensku pak autor přechází k hlavnímu tématu práce.

Tím je Lenártovo bezmála 45 let dlouhé politické působení v různých stranických a státních funkcích. Jozef Lenárt se během své dlouhé kariéry stal mimo jiné předsedou československé vlády a členem nejužšího vedení KSČ. Autor v přímé kontradikci ke konceptu totalitarismu a široce sdíleným představám o stranickém vedení jako názorově monolitickém mocenském centru zasadil politické působení Jozefa Lenárta do popisu vzájemných interakcí uvnitř diktátorského režimu, definoval Lenártovy vlastní postoje a příslušnost k určitým zájmovým či názorovým skupinám a zhodnotil, nakolik úspěšně se mu dařilo své názory prosazovat.

Resume

The dissertation thesis *The Life and Times of Jozef Lenart* deals with life and political influence of a Communist politician Jozef Lenart. The work begins with Lenart's childhood in the Slovak countryside and his maturing in the service of Bata concern where Lenart was trained. From depiction of Lenart participation in Slovak uprising author goes to the main topic of the thesis.

It is almost 45 years political activity of Lenart in various party's and state functions. During such a long career Jozef Lenart became among others, the prime minister of the Czechoslovakian government and a member of the leading management of the Communist party. Author in direct contradiction to the concept of totalitarianism and widely shared ideas about a party leadership as a monolithic opinion power centres approached political influence of Jozef Lenart as a description of mutual interactions within the dictatorial regime. Author also defined Lenart's political attitudes and affiliation with interest and opinion groups and assessed how successfully Lenart managed to assert his views.

Klíčová slova

Jozef Lenárt, Komunistická strana Československa, Československo 1945-1989, předsedové vlády, biografie, politika a vláda

Jozef Lenart, Communist Party of Czechoslovakia, Czechoslovakia 1945-1989, prime ministers, biography, politics and government

